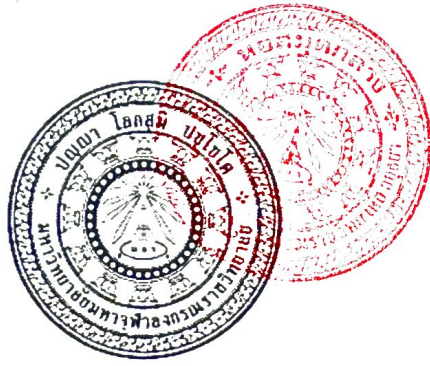

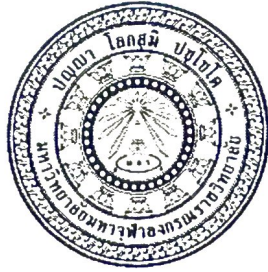
แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภาริวก
เพื่อพัฒนาชีวิต

นางณัฐนาถ ศรีเลิศ

ดุขฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

The Guidelines to Application of Buddhadhamma in
Sambhāravipāka for Life Development

Mrs. Nattanart Srilert

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirements for the Degree of
Doctor of Buddhist
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้ดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สมภารวิปากเพื่อพัฒนาชีวิต” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุษฎีนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระเมธาวิไนยรส, ผศ., ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์)

กรรมการ

(พระราชปรียัติกวี, ศ., ดร.)

กรรมการ

(พระราชวรเมธี, ดร.)

กรรมการ

(รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร)

คณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์

พระราชวรเมธี, ดร.

ประธานกรรมการ

รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญแผนภูมิ	ฎ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฏ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๕ กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๗ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๒
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับในการวิจัย	๑๔
บทที่ ๒ ศึกษาคัมภีร์สัมภารวิบาก	
๒.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของคัมภีร์สัมภารวิบาก	๑๕
๒.๑.๑ ประวัติการประพันธ์ของคัมภีร์สัมภารวิบาก	๑๕
๒.๑.๒ สถานที่ประพันธ์คัมภีร์สัมภารวิบาก	๑๗
๒.๒ คัมภีร์สัมภารวิบากกับประเภทของคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๗
๒.๒.๑ คัมภีร์สัมภารวิบากในฐานะคัมภีร์	๑๗
๒.๒.๒ ประเภทของคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา	๑๘
๒.๓ คุณค่าของคัมภีร์สัมภารวิบาก	๒๐
๒.๓.๑ คุณค่าทางวรรณคดี	๒๐
๒.๓.๒ คุณค่าทางประวัติศาสตร์และเนื้อหาสาระของคัมภีร์	๒๑
๒.๔ ความสำคัญของคัมภีร์สัมภารวิบาก	๒๓

๒.๔.๑	เชิงโครงสร้างการนำเสนอ	๒๖
๒.๔.๒	เชิงการบำเพ็ญบารมีในอสงไขยกัป	๒๙
๒.๔.๓	คุณค่าพุทธประวัติในพระชาติที่ตรัสรู้	๔๔
๒.๕	รูปแบบและวิธีการประพันธ์คัมภีร์สัมภารวิบาก	๕๒
บทที่ ๓	หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภารวิบาก	
๓.๑	หลักธรรมเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า	๕๓
๓.๑.๑	บารมี ๓๐	๕๓
๓.๑.๒	มหาปุริสลักษณะ ๓๒	๕๕
๓.๑.๓	อนุพยัญชนะ ๘๐	๕๙
๓.๑.๔	อภิญญา ๕	๖๑
๓.๑.๕	สมาบัติ ๘	๖๒
๓.๑.๖	พุทธคุณ ๙	๖๒
๓.๑.๗	ปุญญธัญญลักษณะ	๖๔
๓.๒	หลักธรรมเกี่ยวกับสภาวะปรมัตตสัจจะ	๖๕
๓.๒.๑	ไตรลักษณ์	๖๕
๓.๒.๒	ปฏิจาสมุปบาท	๖๕
๓.๒.๓	กรรม	๖๗
๓.๓	หลักธรรมที่เกี่ยวกับปรมัตตสัจจ	๖๙
๓.๓.๑	สติปัฏฐาน ๔	๖๙
๓.๓.๒	สัมมปปธาน ๔	๖๙
๓.๓.๓	อิทธิบาท ๔	๗๐
๓.๔	สรุป	๗๐
๓.๔.๑	สรุปหลักธรรมเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า	๗๐
๓.๔.๒	สรุปหลักธรรมเกี่ยวกับธรรมชาติ	๗๑
๓.๔.๓	สรุปหลักธรรมเกี่ยวกับปรมัตตสัจจ	๗๑
บทที่ ๔	แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภารวิบาก	
๔.๑	หลักธรรมในการประยุกต์เพื่อพัฒนาชีวิต	๗๓
๔.๑.๑	หลักศรัทธา	๗๓
๔.๑.๒	หลักไตรสิกขา	๗๔
๔.๒	เทคนิคการประยุกต์โดยสร้างแรงจูงใจเพื่อพัฒนาชีวิต	๗๘
๔.๒.๑	การสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ	๗๘

๔.๒.๒ การสร้างให้เกิดสัมมาทิฐิ	๗๘
๔.๒.๓ การประยุกต์สร้างแรงจูงใจฝึกปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา	๗๙
๔.๒.๔ การวัดและประเมินผลการประยุกต์	๘๒
๔.๓ แนวทางการประยุกต์หลักธรรมในคัมภีร์สัมภาริวกาเพื่อพัฒนาชีวิต	๘๓
๔.๓.๑ พัฒนาชีวิตตามแนวคิดในเรื่องอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘	๘๔
๔.๓.๒ พัฒนาชีวิตตามแนวคิดเรื่อง ศีลบารมี	๘๔
๔.๓.๓ พัฒนาชีวิตตามแนวคิดเรื่องปัญญาบารมี	๘๕
๔.๓.๔ พัฒนาชีวิต/วิธีคิดตามแนวทางเรื่องบารมี ๓๐ ทศ	๘๕
๔.๓.๕ พัฒนาชีวิต/วิธีคิดตามแนวคิดเรื่องเบญจกัลยาณิธรรม	๙๔
๔.๔ เทคนิคและวิธีการสร้างแรงจูงใจเพื่อพัฒนาชีวิต	๙๗
๔.๔.๑ ให้เกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนา	๙๗
๔.๔.๒ ให้เกิดความวิริยะในพระพุทธศาสนา	๑๐๓
๔.๔.๓ ให้เกิดการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนา	๑๐๙
๔.๔.๔ แนวทางในการพัฒนาชีวิตตามแนวทางของพระพุทธเจ้า	๑๑๗
๔.๔.๕ หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภาริวกาในเรื่องของกรรมและบารมี ที่ปรากฏในวิถีชีวิตของคนไทย ทั้งด้านวิถีประเพณี วัฒนธรรม และคติธรรม มีความคิดเห็น และสามารถนำมาพัฒนาได้	๑๒๑
๔.๕ เป้าหมายการพัฒนาชีวิต	๑๒๙
๔.๕.๑ เพื่อความสะอาดแห่งกาย วาจา (ศีล)	๑๒๙
๔.๕.๒ เพื่อความสงบแห่งจิตใจ (สมาธิ)	๑๓๐
๔.๕.๓ เพื่อความสว่างแห่งปัญญา (ปัญญา)	๑๓๐
๔.๕.๔ การสังเคราะห์แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรม ในคัมภีร์สัมภาริวกาเพื่อพัฒนาชีวิต	๑๓๒
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๖
๕.๑.๑ ศึกษาคัมภีร์สัมภาริวกา	๑๓๖
๕.๑.๒ หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภาริวกา	๑๓๗
๕.๑.๓ แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์ สัมภาริวกา	๑๓๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๔๐

บรรณานุกรม	๑๔๒
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก หนังสือผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย	๑๔๙
ภาคผนวก ข หนังสือเชิญผู้ให้สัมภาษณ์	๑๕๕
ภาคผนวก ค เครื่องมือแบบสัมภาษณ์	๑๗๐
ภาคผนวก ง กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์	๑๗๓
ภาคผนวก จ ภาพผู้ให้สัมภาษณ์	๑๗๕
ประวัติผู้วิจัย	๒๑๒

สารบัญตาราง

ตารางที่ ๒.๑	ตลอดระยะเวลาที่สืบส่งไชยพระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติต่าง ๆ	๓๑
ตารางที่ ๔.๑	รายละเอียดของแนวทางการพัฒนาชีวิตของพระโพธิสัตว์	๘๗
ตารางที่ ๔.๒	วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาชีวิตของพระพุทธเจ้าตามคัมภีร์สัมภารวิบาก	๘๗
ตารางที่ ๔.๓	วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาชีวิตของพระพุทธเจ้าตามคัมภีร์สัมภารวิบาก	๘๘
ตารางที่ ๔.๔	วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาชีวิตของพระพุทธเจ้าตามคัมภีร์สัมภารวิบาก	๘๙
ตารางที่ ๔.๕	สรุปการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ตาม คัมภีร์สัมภารวิบาก	๙๔
ตารางที่ ๔.๖	การวิเคราะห์และสังเคราะห์การประยุกต์หลักพุทธธรรม	๑๓๒

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่ ๔.๑ เส้นทางแห่งพุทธมรดาบารมี ที่ปรากฏในคัมภีร์สัมภารวิบาก	๙๖
แผนภูมิที่ ๔.๒ แผนภูมิการสังเคราะห์	๑๓๒
แผนภูมิที่ ๔.๓ แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวิบากเพื่อพัฒนาชีวิต	๑๓๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และอักษรคำย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในดัชนีฉบับนี้ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลี ทั้งภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ ดังต่อไปนี้

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ฉกนิบาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ปญจนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ทุกนิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)

การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลีใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.ม. (บาลี) ๑/๑๐/๑๒. หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์วินยปิฎก มหาวิภังค์ ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๑๐ หน้า ๑๒ การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับเช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๖๐. หมายถึงการอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๕๐ หน้า ๖๐ การอ้างอิงอรรถกถาภาษาบาลี จะแจ้งเล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.สี.อ. (บาลี) ๒/๘๐/๑๐๐. หมายถึง อรรถกถาทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินีสลขันธวรรค ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๘๐ หน้า ๑๐๐. ส่วนการอ้างอิงปกรณ์วิเสส จะใช้ระบุชื่อคัมภีร์/ เล่ม/ หน้า เช่น วิสุทฺธิ. ๓/๗. หมายถึง คัมภีร์วิสุทฺธิมรรค เล่ม (ภาค) ที่ ๓ หน้า ๗.

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ม.อ.อ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	อุปปรีปนณาสกัอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.ส.อ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	สคาถวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.นิ.อ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	นิทานวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.สพ.อ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	สพายนวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.จ.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิเทศอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาถือกำเนิดเกิดมาจากการแสวงหาความทุกข์ เพราะความทุกข์เป็นสิ่งที่ทุกคนประสบด้วยตนเอง โดยรับรู้จากความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ^๑ เป็นต้น และมีความปรารถนาจะพ้นจากสภาพของความทุกข์นั้นๆ ก่อนพุทธกาลที่เห็นชัดมากคือ ประเทศอินเดียที่มีผู้แสวงหาความพ้นทุกข์ในรูปแบบของการปฏิบัติต่างๆ มากมาย แต่คำสอนเหล่านั้นก็ยังไม่สามารถนำพาผู้ปฏิบัติตามให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้อย่างแท้จริง จนเมื่อเจ้าชายสิทธัตถะ ทอดพระเนตรเห็นเทวทูต ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ เทวทูต ๓ อย่างแรก พระองค์ทอดพระเนตรเห็นสภาพความทุกข์ทรมาณ และรู้ว่าทุกคนจะมีสภาพเช่นนั้นจึงทรงดำริที่จะหาวิธีแก้ทุกข์ และเมื่อทรงเห็นสมณะ จึงทรงตัดสินใจออกผนวช เพราะเห็นว่าการดำรงเพศสมณะจะเป็นทางปฏิบัติให้หลุดพ้นจากความทุกข์ได้^๒ เมื่อทรงออกผนวชโดยการอธิษฐานเพศเป็นบรรพชิตแล้ว ได้ไปศึกษากับครูอาฬารดาบส กาลามโคตรจนได้สมบัติ ๗^๓ และศึกษากับอุทกดาบส รัมมบุตร ได้สมบัติที่ ๘ ซึ่งได้รับความสงบและความสุขทางใจมาก แต่ไม่สามารถละอนุสัยกิเลส ได้จึงเสด็จออกจากสำนักอาจารย์ดังกล่าวข้างต้น เสด็จไปทำความเพียรที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เจ้าชายสิทธัตถะทรงปฏิบัติตามสมควรแก่ธรรมโดยยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทา จนถึงวันเพ็ญเดือน ๖ วิสาขบูชาจึงได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ และประกาศพระธรรมคำสอนตลอดพระชนม์ชีพ จนถึงพระชนมายุ ๘๐ พรรษาและดับขันธปรินิพพาน ณ เมืองเวสาลี พระธรรมคำสอนของพระองค์ได้สืบทอดมาโดยเหล่าพุทธบริษัทมีการทำสังคายนา ครั้งที่ ๑ หลังปรินิพพาน ๓ เดือน และมีการทำสังคายนา ครั้งที่ ๒ หลังปรินิพพาน ๑๐๐ ปี

ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๓ มีการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ พระเจ้าอโศกทรงให้การอุปถัมภ์หลังจากการทำสังคายนาเสร็จ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงจัดตั้งศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขึ้นที่เมือง “ปาฏลิบุตร” หรือเมืองราชคฤห์นั่นเอง ปัจจุบันนี้ก็คือเมืองปัตนะ ซึ่งตั้งอยู่ในรัฐพิหาร เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๖ สมัยเดียวกันกับประเทศศรีลังกาด้วยการส่งพระสมณะทูตภายใต้การนำของพระมหินทเถระซึ่งเป็นพระโอรสของพระองค์เองได้ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ ๙ สาย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์อินเดีย ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากจึงโปรดให้ส่งธรรมทูต อัญเชิญพระพุทธรูปจากเมืองปาฏลิบุตรไปทั่วทิศานุทิศ ทั้งในอินเดีย และประเทศอื่นๆ รวมทั้งประเทศศรีลังกาซึ่งพระมหินทเถระได้เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนของชาวสิงหล มีพระเจ้า

^๑ดูรายละเอียดใน ส.ม.(ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๓.

^๒ดูรายละเอียดใน ท.ม. (ไทย) ๑๐/๔๓/๒๒.

^๓สมบัติในที่นี้ หมายถึง ฌานสมบัติ เป็นสภาวะที่สงบประณีตที่เข้าถึงตามระดับขั้น

เทวานัมปิยติสเป็นพระเจ้าแผ่นดิน และเป็นผู้ให้การต้อนรับคณะสงฆ์ที่มาพร้อมกันกับท่านพระมหินทเถระ ซึ่งพระองค์เองก็เป็น “อทิฏฐุสหาย” สหายที่ไม่เคยเห็นหน้ากันกับพระเจ้าอโศกมหาราช แล้วได้เริ่มทำการวางรากฐานของพระพุทธศาสนาให้มั่นคงในทวีปลังกา และเริ่มทำการสังคายนาอีกครั้งที่ทวีปลังกาเพื่อให้เข้ากับภาษาสิงหล พ.ศ. ๒๓๖

หลังจากการทำสังคายนาครั้งแรกที่ลังกาทวีปแล้ว (ครั้งที่ ๔ รวมกับสังคายนาที่อินเดีย) พระพุทธศาสนาก็ยังรากอย่างมั่นคงในทวีปลังกา จนล่วงเลยมาถึงสมัยพระวิภูคามณีก็ได้เกิดสงครามระหว่างพวกทมิฬกับชาวสิงหล และเกิดภาวะทุพภิกขภัยติดต่อกันหลายปี ประชาชนส่วนใหญ่ได้อพยพไปที่ประเทศอินเดีย พระเถระที่ตกค้างอยู่ก็มีความเป็นอยู่ที่ลำบาก ต้องอาศัยฉันผลไม้ ใบไม้ประทังชีวิต ที่ยังพอมีกำลังแข็งแรงก็พากันสาธยายพระพุทธพจน์เพื่อรักษาไว้ ผลกระทบจากการเกิดสงคราม ทำให้ในระยะนี้พระพุทธศาสนาเสื่อมลงมาก อีกทั้งพระสงฆ์แตกกันเป็น ๒ พวก คือ พวกมหาวิหารกับพวกอภัยคีรีวิหาร พระมหาเถระชั้นสูงจึงปรึกษากันว่า ต่อไปในอนาคตพระพุทธศาสนาจะเสื่อมสูญไม่หยิ่งยืนและจะมีผู้ท่องจำพระพุทธพจน์ได้น้อย อาจจะมีข้อวิปริตผิดพลาดได้ง่าย เพราะฉะนั้นเพื่อป้องกันไม่ให้พระธรรมวินัยผิดพลาดจึงได้ตกลงกันว่า ควรที่จะทำการจดจารึกพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อเก็บรักษาไว้ให้มั่นคงถาวร แทนการท่องจำแบบเดิมที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” จึงได้มีการจารึกพระไตรปิฎกลงบนใบลานเป็นครั้งแรกประมาณ พ.ศ. ๔๕๐

หลังจากการสังคายนาชำระพระไตรปิฎกในครั้งนั้นแล้วทำให้พุทธพจน์มีความชัดเจนไม่คลาดเคลื่อน และมีการจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้มีการรวบรวมพระพุทธพจน์ให้เป็นหมวดหมู่จัดระเบียบพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สืบทอดต่อ ๆ กันมา การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีการขับเคลื่อนอยู่ตลอดเวลาไม่เคยหยุดนิ่ง จนแผ่เข้ามาถึงดินแดนล้านนา ในยุคที่ล้านนารุ่งเรืองสุดมีพระสงฆ์เถระที่เป็นปราชญ์เชี่ยวชาญในด้านภาษาบาลีหลายรูปหลายท่าน และพระไตรปิฎกยังมีข้อผิดพลาดอยู่มาก จึงจัดให้มีการจัดทำสังคายนาขึ้นมากอีกครั้ง หลังการทำสังคายนาในครั้งนั้นแล้วทำให้นิยมมีการจารพระธรรมคำสั่งสอนลงบนใบลานอย่างมากมายในสมัยล้านนา พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเข้ามาสู่ดินแดนล้านนา มีจุดเริ่มต้นและได้มาตั้งมั่นลงในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกส่งพระธรรมทูตภายหลังการสังคายนาครั้งที่ ๓ เป็นต้นมาจนรุ่งเรืองอยู่ในยุคปัจจุบัน ดินแดนล้านนาเป็นดินแดนที่มีอารยธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างยาวนานจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งจะมองเห็นได้จากโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศาสนาวัตถุทั้งหลาย เช่น สลุปเจดีย์ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเอกสารโบราณต่าง เช่น คัมภีร์ใบลาน พับสา สมุดไทย จารึกล้านนาจำนวนมาก และคัมภีร์ธรรมที่เก็บรวบรวมไว้ที่วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ วรรณกรรมล้านนาเหล่านี้จะมีอยู่มากในดินแดนแถบทางภาคเหนือ

นับตั้งแต่อดีตกาลชาวไทยนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติตลอดมา โดยจะเห็นได้จากหลักฐานทั้งทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวรรณกรรม เป็นต้น ในทางวรรณกรรมนั้นได้นักปราชญ์ทางศาสนาเป็นผู้รจนาขึ้นตามยุคสมัย ตั้งแต่ล้านนา สุโขทัย อยุธยา จนกระทั่งถึงยุค

ปัจจุบัน ตัวอย่างวรรณกรรมเหล่านี้ เช่น ปฐมสมโพธิ^๕ ชินกาลมาลีปกรณ์^๖ สัมภารวิบาก^๗ วรรณกรรมเหล่านี้แต่งขึ้นเป็นภาษาบาลี อักษรขอม อักษรอมฤตโดยมีรูปแบบการแต่งที่แตกต่างกันในรูปพงศาวดาร ตำนาน คัมภีร์ไบเบิล ประวัติ ประกาศ^๘ ซึ่งมีวิวัฒนาการที่น่าสนใจ รศ.ดร.สุภาพรรณ ฦ บางช้าง ได้จำแนกวรรณกรรมเหล่านี้ออกเป็น วรรณคดีชาดก วรรณคดีศาสนประวัติ วรรณคดีสารธรรม วรรณคดีอรรถวินยนา และวรรณคดีพุทธประวัติ^๙

หนึ่งในวรรณคดีพุทธประวัติ คือ คัมภีร์สัมภารวิบาก อันว่าด้วยผลแห่งกรรมซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญมานับอนเนกชาติ^{๑๐} สำนักพิมพ์ ส. ธรรมภักดี ได้จัดพิมพ์คัมภีร์สัมภารวิบาก^{๑๑} ฉบับแปลภาษาไทยเผยแพร่ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๗๑ และพิมพ์ต่อมาอีก ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๔ พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ ผลงานแปลนี้ นาคะประทีปเป็นผู้ตรวจสอบชำระในการพิมพ์ครั้งแรก พระธรรมมหาวิราณวัตร (ไสว จิตวิโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดไตรมิตรวิทยาราม ตรวจสอบชำระในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ถึงครั้งที่ ๔ คัมภีร์สัมภารวิบากนี้มีอิทธิพลและความสัมพันธ์กับผลงานภาษาบาลีพุทธประวัติเรื่องอื่นๆ ที่แต่งในประเทศไทย เช่น สัมปณตนิมิตมหานิทาน ปฐมสมโพธิ กล่าวถึงชีวิตของพระพุทธเจ้าตั้งแต่สมัยที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ในสมัยต่างๆ แนวคิดส่วนใหญ่มาจากผลงานบาลีของลังกา ซึ่งแต่งในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ – ๑๘ แสดงเรื่องพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี จนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และประกาศพระศาสนาถึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน เนื้อหาสาระเน้นที่จริยวัตรและกรณียกิจของพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้าว่าทรงกระทำอะไร เกิดผลอย่างไร แต่ไม่แสดงรายละเอียดของกระบวนการทำ เช่น เล่าแต่ว่าพระโพธิสัตว์ก่อนการตรัสรู้ในช่วงยามสุดท้ายได้พิจารณาปัจจุสมุปบาท แต่ไม่แสดงรายละเอียดสาระของปัจจุสมุปบาทที่ทรงพิจารณา หรือเล่าว่าพระพุทธเจ้าแสดง ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดปัญจวัคคีย์ โดยไม่พรรณนารายละเอียดของสารธรรมในปฐมเทศนานั้น

คัมภีร์สัมภารวิบากฉบับแปลภาษาไทยมีเนื้อหาที่ไม่ครบบริบูรณ์ ดังที่ปรากฏในต้นฉบับเดิม เนื้อหาดำเนินมาถึงส่วนที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้เท่านั้น ไม่ดำเนินต่อในส่วนการประกาศพระศาสนาจนถึงการเสด็จดับขันธปรินิพพาน คัมภีร์สัมภารวิบากฉบับแปลภาษาไทยแม้จะมีเนื้อหาไม่ครบบริบูรณ์ แต่เนื้อหาที่นำเสนอขึ้นก็มีประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยที่จะสร้างความศรัทธาต่อผู้ที่สนใจ

^๕ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๙).

^๖ พระรัตนปัญญาเถระ, วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๔ ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลและเรียบเรียงโดย แสง มนวิฑูร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐),

^๗ พระธรรมมหาวิราณวัตร (ไสว จิตวิโร), ผู้แปล, สัมภารวิบาก, (ไม่ปรากฏผู้แต่ง), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ส.ธรรมภักดี, ๒๕๐๔).

^๘ สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสูตรต้นตอปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓).

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓-๕๑๐.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙.

^{๑๑} พระธรรมมหาวิราณวัตร (ไสว จิตวิโร), ผู้แปล, สัมภารวิบาก, (ไม่ปรากฏผู้แต่ง), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ส.ธรรมภักดี, ๒๕๐๔).

เนื่องจากเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติเพียงแค่น้อย แม้จะน้อยกว่าที่นำเสนอในคัมภีร์สัมภารวิบาก ฉบับแปลภาษาไทยนี้ ก็ยังสามารถเรียกศรัทธาจากผู้สนใจ ดังจะเห็นได้จากการแสดงธรรมเทศนาในงานบุญต่างๆ ทั่วประเทศที่นำเสนอพุทธประวัติเพียงสั้นๆ ยังสามารถเรียกศรัทธาจากผู้ฟังได้ นอกจากนี้คัมภีร์สัมภารวิบากฉบับแปลภาษาไทยยังมีหลักธรรมต่างๆ ที่แทรกอยู่ตลอดในเนื้อหา ซึ่งเป็นกุศโลบายในการนำเสนอหลักธรรมที่ดี เนื่องจากการสร้างปัญญาให้กับผู้สนใจ โดยสามารถควบคู่ไปกับการสร้างศรัทธานั้นไปพร้อมกัน

คัมภีร์สัมภารวิบากมีหลักธรรมที่เป็นคุณค่าและความสำคัญในการพัฒนาชีวิตมากมาย เช่น เรื่องบารมี ๑๐ กรรม อิทธิบาท ๔ เป็นต้น ผู้วิจัยเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของหลักพุทธธรรมต่างๆ ดังกล่าว และหากสามารถแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีและคุณลักษณะของพระพุทธเจ้า รวมทั้งหลักธรรมอื่นๆ ในคัมภีร์สัมภารวิบาก ซึ่งหากได้ทำการศึกษาอย่างเป็นระบบก็จะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษา อันจะนำไปสู่การสร้างศรัทธาให้มั่นคงในพระพุทธศาสนาและสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นแก่ผู้สนใจได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเกิดสนใจอย่างยิ่งที่จะศึกษาประวัติและเนื้อหาของคัมภีร์สัมภารวิบากโดยหวังจะเห็นคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์ดังกล่าว รวมทั้งหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์สัมภารวิบาก เท่าที่คัมภีร์สัมภารวิบากฉบับแปลภาษาไทยได้นำเสนอไว้ และวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์สัมภารวิบากกับคัมภีร์อื่น เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างศรัทธาและพัฒนาปัญญาต่อการนับถือพระพุทธศาสนาซึ่งจะส่งผลต่อการประพฤติปฏิบัติอันเป็นจริยธรรมของสังคมเพื่อการพัฒนาชีวิตที่ดีต่อไปนั่นเอง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาคัมภีร์สัมภารวิบาก
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภารวิบาก
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาแนวทางประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภารวิบาก

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ศึกษาคัมภีร์สัมภารวิบากเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภารวิบากเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ แนวทางประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภารวิบากเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เพื่อศึกษาคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์สมภารวิบาทหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์สมภารวิบาท และแนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สมภารวิบาทเพื่อพัฒนาชีวิต ดังนี้

- ๑) พัฒนาศรัทธาครบถ้วนในพระรัตนตรัย
- ๒) สร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติผ่านกระบวนการ การพัฒนาชีวิตโดยใช้หลักไตรสิกขา
- ๓) นำมาใช้เพื่อพัฒนาชีวิตตามปฏิปทาของพระพุทธเจ้า ผ่านกระบวนการทางความเชื่อ ความมีศรัทธา หลักไตรลักษณ์ และขั้น ๕ เป็นต้น

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาแนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สมภารวิบาทเพื่อพัฒนาชีวิต โดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์สมภารวิบาทฉบับภาษาไทยของพระธรรมมหาวิราณวัตร (ไสว-ฐิตวิโร) วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร ฉบับพิมพ์ของสำนักงาน ส.ธรรมภักดี พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นข้อมูลศึกษา โดยใช้พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และหนังสือหรือบทความอันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ประกอบการเรียบเรียง

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากร

ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์เชิงลึกประชากร ดังต่อไปนี้

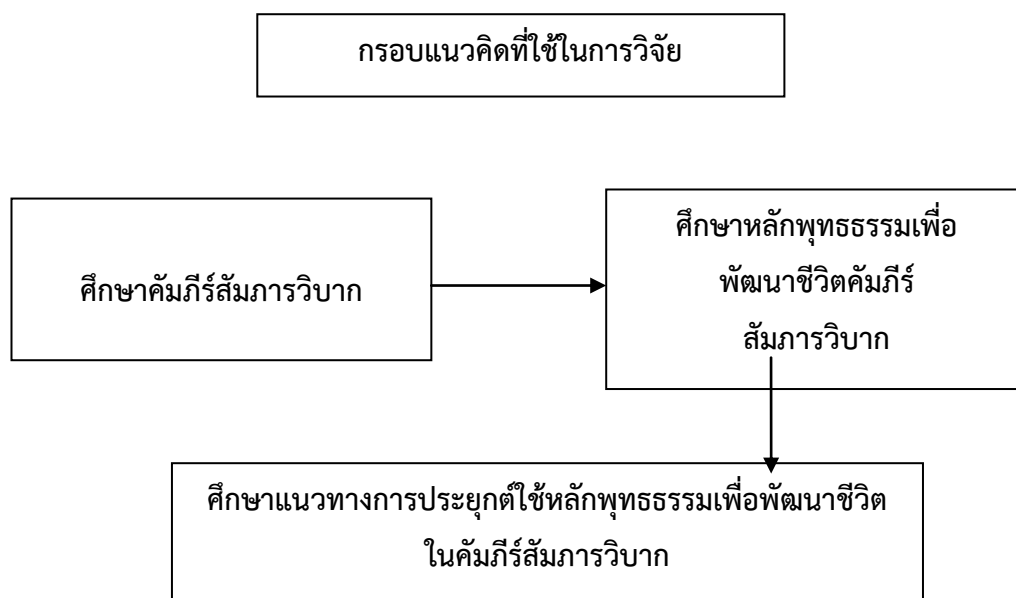
- ๑) กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ ๗ รูป/คน เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย ผู้เชี่ยวชาญทางด้านคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
- ๒) พระวิปัสสนาจารย์จำนวน ๗ รูป

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

โดยผู้วิจัยทำการวิจัยภาคสนาม (Field Research) ด้วยการลงไปสัมภาษณ์รายบุคคล เริ่มตั้งแต่ วัน เดือน ปี ดังนี้

- ๑) ศึกษาเอกสาร มิถุนายน-กรกฎาคม ๒๕๖๐
- ๒) สัมภาษณ์ มิถุนายน-สิงหาคม ๒๕๖๐
- ๓) สนทนากลุ่มย่อย สิงหาคม-กันยายน ๒๕๖๐
- ๔) วิเคราะห์ข้อมูล กันยายน-ตุลาคม ๒๕๖๐

๑.๕ กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

๑.๖ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การประยุกต์ หมายถึง หลักธรรมในคัมภีร์สมุทรวิปากเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันให้เกิดประโยชน์ตั้งแต่ระดับต้น และนำไปสู่การพัฒนาชีวิต

๑.๕.๒ หลักพุทธธรรม หมายถึง หลักธรรมที่มีอยู่ในเนื้อหาของคัมภีร์สมุทรวิปากมาใช้ในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยเล่มนี้ เช่น บารมี ๑๐ อธิบาป ๔ ไตรลักษณ์ เป็นต้น

๑.๕.๓ คัมภีร์สมุทรวิปาก หมายถึง เป็นคัมภีร์สมัยล้านนาไม่ปรากฏผู้แต่ง ที่แปลเป็นภาษาไทยที่นาคะประทีปเป็นผู้ตรวจสอบชำระในการพิมพ์ครั้งแรก และมีพระธรรมมหาวิธานวัตรตรวจสอบชำระในครั้งที่ ๒ ถึง ๔ เนื้อหาของคัมภีร์กล่าวถึงการใช้หลักธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าเพื่อการบรรลุธรรม

๑.๕.๔ การพัฒนาชีวิต หมายถึง การพัฒนาชีวิตในที่นี้คือการพัฒนาไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทางด้านร่างกายและจิตใจ โดยใช้รูปแบบในพัฒนาอย่างมีแบบแผน

๑.๕.๕ การบรรลุธรรม หมายถึง การมุ่งเน้นให้จิตหลุดพ้นจากกิเลส หรือการบรรลุธรรมในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยนำหลักธรรมในคัมภีร์สมุทรวิปากมาใช้ได้จริง

๑.๗ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ หนังสือ :

หนังสือวรรณคดี กวีนิพนธ์ เป็นหนังสือมีค่ายิ่งแก่การศึกษาค้นคว้า เนื่องจากเป็นเรื่องราวบรรยายความสะเทือนอารมณ์และความซาบซึ้งใจของกวี ที่สะท้อนเหตุการณ์ในอดีตให้เราได้ทราบวรรณกรรมเก่าๆ ให้ความรู้แก่คนปัจจุบันอย่างมากในแง่ปรัชญาสังคม นอกจากนี้ ยังเป็นแบบอย่าง

การใช้ภาษาที่ดีถึงขั้นวรรณศิลป์ ความงามของวรรณคดีเหล่านี้ อาจพิสูจน์ได้โดยมีกาลเวลาเป็นเครื่องชี้ เพราะหากไม่ดึงดูดใจแล้วคงพ้นไปจากความทรงจำไม่ช้านัก วรรณกรรมเก่าที่ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ จึงเป็นของมีคุณค่าควรแก่การรวบรวมเผยแพร่^{๑๑}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงหลักธรรมหลักในพระพุทธศาสนาที่ตรงกับที่ปรากฏในคัมภีร์สัมภารวิปากในหนังสือ “พุทธธรรม” ไตรลักษณ์เป็นหลักธรรมที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะโดยธรรมชาติ ๓ ประการของสิ่งทั้งปวง ปฏิจสมุปบาทเป็นหลักธรรมที่แสดงให้เห็นถึงการที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกัน จึงเกิดขึ้น กรรมเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา เป็นหลักธรรมที่เนื่องอยู่ในปฏิจสมุปบาท สติปัฏฐานเป็นหลักธรรมที่แสดงให้เห็นถึงวิธีปฏิบัติเพื่อใช้สติให้บังเกิดผลดีที่สุด สัมมปธานเป็นหลักธรรมในการทำความเพียร อิทธิบาทเป็นหลักธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ^{๑๒}

พระวัชรินทร์ ปิยธมโม (ภษิต) กล่าวถึงการบรรลุลหรรณในเรื่อง “การบรรลุลหรรณของปฏิสนธิวิญญาณสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” สรุปความได้ว่า การปฏิสนธิของวิญญาณสัตว์เป็นสภาวะนามธรรมที่มีหน้าที่เชื่อมต่อกับชาติ จากอดีตสู่ภพต่อไป แยกออกเป็น ๓๑ ภูมิ คือ ตีเหตูกบฏชนทั้ง ๓ ประเภท กรรมที่นำสรรพสัตว์ให้ไปเกิดและนำไปสู่การบรรลุลหรรณ^{๑๓}

มณี พะยอมยงค์ ได้ศึกษาถึงลักษณะการบันทึกของวรรณกรรมล้านนาว่า กรณีที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรนั้น วัตถุที่ใช้ในการบันทึกตั้งแต่โบราณจะมีทั้งการจารึกบนหลักศิลา ใบเสมา กระจก กบรอบประตู กบรอบหน้าต่าง ฐานพระพุทธรูป รอยพระพุทธรูป เป็นต้น ตลอดไปจนถึงการจารึกบน “หลาเงิน” คือแผ่นเงิน ที่ทำให้บางและเรียวยาว มีลักษณะคล้าย ใบลานมีจารึกตัวอักษร เช่น หลาเงินจารึกของพระนางวิสุทธิเทวี หลาเงินจารึกพระเจ้าสุทโธธรรมราชาอีกลักษณะหนึ่งคือ การจาร ได้แก่การใช้เหล็กแหลมจารบนใบลาน ต่อมาก็มีการใช้ปากกาที่ทำจากก้านกูด (พืชชนิดหนึ่ง) จุ่มหมึกดำ ซึ่งทำจากเขม่าไฟผสมน้ำ เขียนบันทึกลงในกระดาษสาหรือสมุดข่อย ภาษาล้านนาเรียกว่า “ปั๊บสา” ลักษณะการจารึกเช่นนี้ มีมาตั้งแต่โบราณ และมีอยู่ตามวัดต่างๆ จนกระทั่งปัจจุบัน^{๑๔}

อุดม รุ่งเรืองศรี ได้กล่าวไว้ว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ชาวล้านนา นับถือมาตั้งแต่โบราณ พบหลักฐานทางโบราณสถาน และคัมภีร์ต่างๆ ทางพุทธศาสนาอย่างมากมาย ตั้งแต่ยุคก่อนและหลังจาก การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ณ วัดเจติยอตเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๐ ในสมัยของ

^{๑๑} กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, **วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด), ๒๕๓๒.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๑๓} พระวัชรินทร์ ปิยธมโม (ภษิต), “การบรรลุลหรรณของปฏิสนธิวิญญาณสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๑๔} มณี พะยอมยงค์, **ประวัติวรรณคดีล้านนาไทย**, (เชียงใหม่: บริษัทคนเมืองการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕.

พระเจ้าติโลกราช โดยกล่าวถึงความเจริญทางพระพุทธศาสนาและการสังคายนาพระไตรปิฎก ที่ก่อให้เกิดวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่แต่งโดยพระเถระ และบุคคลชาวล้านนาล้วนอย่างมากมาย

พระสิริมังคลาจารย์ ได้รจนาวรรณกรรมเรื่องเวสสันดรทวิปนี จักกาวาทิปนี สังขยาปกา สฎฐิกา และมังคลัตถทิปนี พระรัตนปัญญาเถระแต่งวรรณกรรมเรื่องชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นต้น นอกเหนือจากวรรณกรรมภาษาบาลี ที่เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาที่พระเถระชาวล้านนาได้รจนาดังกล่าวมาแล้วนั้น ยังได้มีผลงานวรรณกรรมประเภทชาดกอีกมากมาย โดยเฉพาะเวสสันดรชาดกนั้นที่พบแล้วมีมากกว่า ๒๐๐ สำนวน ส่วนชาดกนอกนิบาตเรื่องอื่นๆ ที่ภิกษุและฆราวาสชาวล้านนาได้รจนาไว้ที่พบแล้วมีมากกว่า ๒,๐๐๐ เรื่อง เช่น เรื่อง พรหมจักร คันธนะสังขัตตะ ศรีวิชัยนันทหงส์ รัตนแสงพ้อ ข้างโพลง โคลงปทุมสังกามหาชาติล้าน เป็นต้น^{๑๕}

สิงฆะ วรรณสัย ได้ศึกษาและแบ่งวรรณกรรมล้านนาตามลักษณะเนื้อเรื่อง ออกเป็น ๒ ประเภท คือ วรรณกรรมทางศาสนาและวรรณกรรมทางโลก และได้แบ่งวรรณกรรมทางโลกออกเป็น ๒ สมัย คือ สมัยก่อนรัตนโกสินทร์และสมัยรัตนโกสินทร์ โดยอาศัยการสันนิษฐาน ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการแบ่งตามยุคสมัยในขอบเขตและระยะเวลาที่กว้างเกินไป^{๑๖}

ประคอง นิมมานเหมินท์ ได้กล่าวถึงลักษณะวรรณกรรมล้านนาหรือภาคเหนือที่มีประเภทต่างๆ ทั้งลายลักษณ์และมุขปาฐะ ที่ได้สะท้อนถึงพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาและ วรรณคดีในล้านนาที่ส่งผลต่อคตินิยม ความเชื่อและภูมิปัญญาของสังคม^{๑๗}

สร้อยดี อ่องสกุล วรรณกรรมต่างๆที่มีการบันทึกเป็นภาษาล้านนา เช่น จามเทวีวงศ์ สิทธิคนิทาน พงศาวดารโยนก ตำนานพื้นบ้านเชียงใหม่ จักรวาลทิปนี มังคลัตถทิปนี นิราศหริภุญชัย ซึ่งเป็นนิราศอายุเก่าแก่ที่สุดในเมืองไทย ลิขิตพระลอ ปัญญาสชาดก นิทานพื้นบ้านที่แต่งโดยปราชญ์พื้นบ้าน เป็นชาดกหลายเรื่อง เช่น กิณรี หงส์หิน สุวรรณสาม เป็นต้น การจารึกพระไตรปิฎกในการสังคายนาครั้งที่ ๘ ของโลกในปี พ.ศ. ๒๐๒๐ ณ วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชมหาราช แห่งราชวงศ์มังราย ช่วงนั้นถือว่าเป็นยุคทองของภาษาและวรรณกรรมล้านนาเป็นอย่างมาก หลังจากสังคายนาเสร็จแล้ว ได้แจกจ่ายใบลานพระไตรปิฎกเผยแพร่ไปยังที่ต่างๆ เช่น เมืองสิบสองปันนา เมืองหลวงพระบาง และหัวเมืองต่างๆของอาณาจักรล้านนา นอกจากนั้นแล้วในสมัยต่อๆมา มีการเรียนรู้วรรณกรรมกันอย่างแพร่หลาย ตามพื้นบ้านล้านนา มีการพูดคุยทักทายกันด้วยภาษาที่มีความเป็นระเบียบระบบ เช่น กาพย์ คำขอ กะโลง^{๑๘}

ยุทธ เดชคำณ ได้กล่าวถึงคุณค่าของวรรณกรรมชาวล้านนาไว้ในหนังสือนิทานชาวล้านนาของไทยว่า ให้ทั้งความรู้ความเข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ตลอดจนความเชื่อของ

^{๑๕} อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมลายลักษณ์ล้านนาและไทยเขิน, (กรุงเทพมหานคร: ชุดความรู้ล้านนา อันดับที่ ๓๔ คัดดีโสภาคการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๒๑.

^{๑๖} สิงฆะ วรรณสัย, วรรณกรรมล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์ ๒๕๒๒), หน้า ๗.

^{๑๗} ประคอง นิมมานเหมินท์, ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ, (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๑๗.

^{๑๘} สร้อยดี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนาไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๓.

แต่ละท้องถิ่นที่ถ่ายทอดลงในวรรณกรรม นอกจากนั้นยังมีความสนุกสนานเพลิดเพลิน แก่ผู้ที่สนใจ เพราะวรรณกรรมบางเรื่องอาจไม่เคยเข้าใจไม่เคยได้ยินมาก่อนได้ฟังมาก่อน โดยเฉพาะวรรณกรรมล้านนาที่มีความโดดเด่นทางด้านภาษาและวัฒนธรรม^{๑๙}

๑.๖.๒ วิทยานิพนธ์ :

วุฒินันท์ กันทะเตียน ได้กล่าวถึงคัมภีร์ราชনীติในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ราชনীติ” สรุปความได้ว่า การนำหลักธรรมในคัมภีร์ราชনীติมาประยุกต์ใช้กับเหตุการณ์ในปัจจุบัน โดยนำคำสอนมาใช้ในชีวิตจริง^{๒๐}

พระมหาปรีชา มโหสถ ได้กล่าวถึงเรื่องปัญญาชาดกในวิทยานิพนธ์เรื่อง “อิทธิพลของวรรณคดีบาลีเรื่องปัญญาชาดกที่มีต่อสังคมไทย” สรุปความได้ว่า ปัญญาชาดกไม่ปรากฏสถานที่และผู้แต่งที่แน่ชัด แต่รวบรวมขึ้นเป็นชุด ช่วงปีพ.ศ. ๒๐๐๐ – ๒๒๐๐ สันนิษฐานว่า ผู้แต่งน่าจะเป็นพระภิกษุชาวเชียงใหม่ โดยอาศัยแนววรรณคดีชาดก และนำนิทานจากแหล่งต่างๆ มาอธิบายเป็นชาดกประกอบเรื่อง ปัญญาชาดก มีอิทธิพลต่อสังคม ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม และระดับศีลธรรม โลกียธรรม โลกุตระธรรม โดยหลักดังกล่าวทำให้เกิดวิถีปฏิบัติของชาวบ้าน ควบคู่ไปกับหลักศาสนา โดยอาศัยการเล่าเรื่อง “ชาดก” เป็นสื่อ^{๒๑}

รศ.ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “วิวัฒนาการวรรณคดีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย” การศึกษาวิจัยดังกล่าวสรุปได้ว่าเป็นการศึกษาวินิจฉัยการของวรรณคดีบาลีที่แต่งในประเทศไทย ในสายพระสุตตันตปิฎก มีผลงาน ๓๕ เรื่อง จำแนกได้ ๕ ประเภท คือ ชาดก พุทธประวัติ ศาสนประวัติ สารธรรม และอรรถวินัย^{๒๒}

ประเพียร อุ่นผาง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “คัมภีร์โลกปทีปสาร ปริเฉทที่ ๖ : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์” การศึกษาวิจัยดังกล่าวสรุปได้ว่า คัมภีร์นี้กล่าวถึงเรื่อง อบายภูมิ มนุษย์โลก เทวโลก และพรหมโลก มีความยาวถึง ๘ ปริเฉท ซึ่งการวิเคราะห์ในปริเฉทที่ ๖ นี้ มุ่งเน้นในเรื่องเทวโลก และพรหมโลก^{๒๓}

ผศ. รท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง “ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ” การศึกษาวิจัยดังกล่าวสรุปได้ว่า เรื่องชื่อปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตรที่

^{๑๙} ยุทธ เดชคำรณ, นิทานชาวบ้านของไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๗), หน้า ๒๔.

^{๒๐} วุฒินันท์ กันทะเตียน, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชনীติ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๒๑} พระมหาปรีชา มโหสถ (เสียงจีน), “อิทธิพลของวรรณคดีบาลีเรื่องปัญญาชาดกที่มีต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๒๒} สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓).

^{๒๓} ประเพียร อุ่นผาง, “คัมภีร์โลกปทีปสาร ปริเฉทที่ ๖, การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓).

นำไปใช้ในพระสูตรต่างๆ โดยอธิบายถึงวิวัฒนาการของการใช้คำดังกล่าวว่า ปัญญาเป็นหลักธรรม และมีความเป็นมาอย่างไร^{๒๔}

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล ได้ศึกษาถึงลักษณะตัวอักษรที่ใช้ในการจารึกวรรณคดีในล้านนา พบว่าจากหลักฐานที่ค้นพบ มีการใช้อักษรในการจารึก ๓ ชนิด คือ

๑. “ตัวอักษรไทยยวน” ไทยล้านนา หรือ “ตัวหนังสือเมือง” เป็นอักษรของล้านนาไทยที่ใช้กันมาแต่ดั้งเดิม และเป็นที่แพร่หลายในภาคเหนือซึ่งในปัจจุบันยังมีการใช้จารึกอยู่บ้าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการจารึกเรื่องราวต่างๆ ของล้านนา

๒. “ตัวอักษรสุโขทัย” หรือตัวหนังสือฝักขามได้แก่ตัวอักษรที่พ่อขุนรามคำแหงทรงคิดประดิษฐ์ขึ้น สันนิษฐานว่า คงได้รับเข้ามาใช้ในสมัยพระเจ้ากือนา เมื่อพระมหาสุมนเถระได้นำพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาเผยแผ่ในล้านนาไทย ปรากฏใช้ศิลาจารึกลงบนศิลา ลักษณะคล้ายคลึงกับตัวอักษร “ไทยน้อย” ของอีสาน หรืออักษรลาวล้านช้าง

๓. “ตัวอักษรขอมไทย” (ขอมเมือง, ขอมเสียบ) หรือ “อักษรไทยนิเทศ” ได้แก่การเอาตัวอักษรไทยยวนกับตัวอักษรสุโขทัยมาผสมกัน โดยใช้ตัวอักษรสุโขทัยเขียนตัวกลมๆ แบบอักษรไทยยวน มีการเติมสะกดตามแบบอักษรของขอม ตัวขอมไทยนี้สันนิษฐานว่าได้ใช้ในระยะเวลาหลังจากที่เชียงใหม่พ้นจากการยึดครองของพม่าแล้วระยะหนึ่ง ตัวอักษรชนิดนี้ผู้รู้บางท่านไม่แยกเป็นชนิดต่างหาก เพราะเป็นเพียงการผสมผสานจากตัว อักษร ๒ ชนิดแรก จึงมีการแบ่งอักษรที่ใช้ในล้านนาเป็น ๒ ชนิดคือ “อักษรไทยยวน” กับ “อักษรฝักขาม” เท่านั้น^{๒๕}

พระมหาสุทิตย์ อาภากร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่” ผลจากการศึกษาพบว่า ประเพณีตากธรรมเป็นประเพณีเชิงกุศโลบายที่ต้องการให้ประชาชนเข้าถึงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและการส่งเสริมการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดเก็บและการดูแลรักษาสภาพคัมภีร์ธรรมบาลานหรือมรดกทางวัฒนธรรมให้มีอายุการใช้งานที่ยาวนาน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ประเพณีตากธรรม เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวสูงเม่นมีการดูแลรักษาและเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมบาลานภาษาล้านนาไว้ได้มากที่สุดในประเทศไทย^{๒๖}

พระมหานิमित สิริสุภเศรษฐ์ ได้วิจัยพบว่า ภาษาเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมที่กลุ่มชาติพันธุ์แต่ละเผ่าพันธุ์รักษาสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างภาษาที่ใช้พูดกันตลอดจนบันทึกทางวรรณกรรมในรูปแบบต่างๆ เนื่องด้วยภาษาเป็นสื่อเชื่อมถ้อยความนึกคิดทัศนคติความศรัทธา ตลอดจนภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิต ในภูมิภาคล้านนาซึ่งประชาชนส่วนใหญ่พูด

^{๒๔} ผศ. รท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ, “ปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

^{๒๕} ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, “วิเคราะห์วรรณกรรมล้านนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๖๕.

^{๒๖} พระมหาสุทิตย์ อาภากร, “การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑.

ภาษาไทย-ล้านนา อันเป็นภาษาดั้งเดิมของกลุ่มชาติเผ่าพันธุ์ และเมื่อได้รับเอาพุทธศาสนาเข้ามาเป็นหลักยึดแห่งความเชื่อถือและศรัทธา ชาวล้านนาจึงรับเอารูปแบบภาษาบาลีและสันสกฤตมาปรับเปลี่ยนกับสำเนียงภาษาล้านนา เพื่อความสะดวกและเพราะความเคยชินในการออกเสียงจึงพบว่า คำในวรรณกรรมล้านนาเกือบทุกฉบับทุกเรื่องมีคำที่มีภาษาบาลีและสันสกฤตปรากฏอยู่เป็นส่วนใหญ่^{๒๗}

พระญาณมุต ธมมานนโท ได้ศึกษาวิจัยพบว่าประวัติศาสตร์ทำให้ทราบว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทได้เข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านนาหลายระลอก ซึ่งทำให้เกิดความเคลื่อนไหวต่างๆ เช่น การทำสังคายนาพระไตรปิฎก ณ วัดมหาโพธาราม เมืองเชียงใหม่ (วัดเจ็ดยอด) เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๐ ตลอดจนการแต่งคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเป็นภาษาบาลี และการแต่งนิทานชาดก เป็นภาษาล้านนาที่ใช้ในการเทศนาตามเทศกาล และประเพณีต่างๆ คัมภีร์เหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีบทบาทสำคัญในด้านการศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตลอดจนมีอิทธิพลต่อความเชื่อ ค่านิยม และการจัดระเบียบสังคมของชาวล้านนาอีกด้วย ด้วยความเชื่อที่ว่า พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าโคตมะนั้นจะตั้งอยู่ได้นานถึง ๕๐๐๐ ปี^{๒๘}

เรืออากาศตรีอภิชาติ พรสี ได้ศึกษาวิจัยพบว่า วิธีคิดเพื่อบรรเทาทุกข์ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นวิธีที่สามารถใช้ได้จริงในยุคปัจจุบัน โดยสอนให้เข้าใจทุกข์ นำหลักพุทธธรรมมาเป็นวิธีการในการปรับแนวคิดและแก้ไขปัญหา เช่น หลักอริยสัจ ๔ ไตรลักษณ์ อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นต้น โดยตั้งสถานการณ์ของความทุกข์ไว้ด้วยกัน ๓ ประการ คือ พลัดพรากจากสิ่งที่รัก ประสบกับสิ่งที่ไม่รัก และไม่ได้ในสิ่งที่ปรารถนา ทั้งสามสถานการณ์ล้วนเป็นสาเหตุของการเกิดทุกข์ นอกจากนี้ยังได้ศึกษาพระสูตรต่างๆ นำมาประกอบในงานวิจัย และนำเสนอวิธีการคิดที่ทำให้คลายทุกข์ได้ในแบบพระพุทธศาสนา^{๒๙}

สรุป จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่า งานวิจัยที่ศึกษามานี้ ส่วนใหญ่จะเป็นงานที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ภาษา วรรณกรรมล้านนา ซึ่งงานที่ศึกษาส่วนใหญ่จะไม่มี การนำเสนอทางด้านแนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์เลย แต่เป็นงานที่นำเสนอในด้านอื่นๆ งานวิจัยส่วนที่นำมาศึกษาจะเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมล้านนาบางส่วน มีเพียงบางเล่มที่นำเสนอแนวคิดในการบรรเทาทุกข์ด้วยหลักพุทธธรรม ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวทางการประยุกต์เพื่อนำมาพัฒนาชีวิตจากคัมภีร์สัมภารวิบากโดยตรง มีแง่คิดในการนำเสนอด้วยความสนใจในคัมภีร์สัมภารวิบาก อ่านแล้วทำให้เกิดความศรัทธาและนำแนวทางมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้จริง

^{๒๗} พระมหานิมิต สิริสุภเศรษฐ์, “การวิเคราะห์ศัพท์บาลีสันสกฤตในวรรณกรรมล้านนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑.

^{๒๘} พระญาณมุต ธมมานนโท, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนาเรื่องปัญจกัณฑ์”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

^{๒๙} เรืออากาศตรีอภิชาติ พรสี, “วิธีคิดเพื่อการบรรเทาทุกข์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยงานเอกสาร (Documentary Research) และสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการศึกษา

๑.๗.๑ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) มีวัตถุประสงค์การวิจัย เป็นแนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภววิภากเพื่อพัฒนาชีวิต ด้วยการวิจัยทางเอกสาร (Documentary research) และการวิจัยภาคสนาม (Field Research) มีขั้นตอนวิจัยดังต่อไปนี้

๑) สัมภาษณ์กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ ๗ รูป/คน เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาผู้มีส่วนร่วมในงาน วิจัย ผู้เชี่ยวชาญทางด้านคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ได้แก่

(๑) พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๒) พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร. (เทียบ สิริญาโณ) คณบดี คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๓) พระเทพญาณมงคล (เสริมชัย ชยมงฺคโล) ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี, เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

(๔) ผศ. ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขา วิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๕) ผศ.รังษี สุหนต์ อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๖) ดร.จำนงค์ สวมประจำ อดีตเลขาธิการวุฒิสภา อดีตสมาชิกรัฐสภา

(๗) นายณรงค์ศักดิ์ อัจฉรานวัฒน์ ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ภาค ๗

๒) สัมภาษณ์พระวิปัสสนาจารย์จำนวน ๗ รูป ได้แก่

(๑) พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมงคล) เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

(๒) พระราชสิทธิมุนี. วิ. ดร. (บุญชิต ญาณสวโร)ผู้อำนวยการสถาบันวิปัสสนาธุระ, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๓) พระภาวนาวิริยคุณ. วิ. (ใสว ธีโรโสภโณ) ผู้อำนวยการศูนย์วิปัสสนานานาชาติ วัดมหาธาตุฯ

(๔) พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ. พระวิปัสสนาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๕) พระครูปลัดสุวัฒนวิมลคุณ (บุญถิ่น ถาวโร) พระวิปัสสนาจารย์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา

(๖) พระพงษ์พัฒน์ วตฺตโน พระวิปัสสนาจารย์ วัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

(๗) พระสมุห์สุรินทร์ รตนโชโต เจ้าอาวาสวัดป่าพุทธาราม (ถ้ำสติ)

๑.๗.๒ ศึกษาวิจัยทางเอกสาร จะศึกษาแบ่งตามแหล่งข้อมูล ดังนี้

๑.๗.๒.๑ ค้นคว้า รวบรวม วิเคราะห์ข้อมูลเรื่องแนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวิปาก เพื่อพัฒนาชีวิต จากเอกสาร หนังสือ โครงการต่างๆ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และผลงานตีพิมพ์ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษทางวิชาการของผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ

๑.๗.๒.๒ ค้นคว้า รวบรวม วิเคราะห์ ข้อมูลเรื่อง แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวิปาก เพื่อพัฒนาชีวิต จากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ คัมภีร์วิสุทธิมรรค และเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และผลงานตีพิมพ์ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ทางวิชาการของผู้ทรงคุณวุฒิ ทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ

๑.๗.๓ ขั้นตอนการศึกษาวิจัยภาคสนาม จะดำเนินการ ดังต่อไปนี้

สร้างเครื่องมือ คือ แบบสัมภาษณ์ มีวิธีการสร้างดังนี้

๑.๗.๓.๑ ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบให้ครอบคลุมกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา แบบสัมภาษณ์อยู่ในกรอบแนวคิดการวิจัยซึ่งเกี่ยวกับแนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวิปากเพื่อพัฒนาชีวิต เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์

๑.๗.๓.๒ นำกรอบที่ได้จากข้อที่ ๑ มาสร้างเป็นแบบสัมภาษณ์

๑.๗.๓.๓ ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้วไปหาคุณภาพของเครื่องมือ ดังนี้ คือ

ก. ความเที่ยงตรง (Validity) โดยการให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบประสิทธิภาพความถูกต้องเหมาะสม

ข. ความเชื่อมั่น (Reliability) ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วจาก ข้อ ก. ไปให้ประชากรที่ไม่ได้เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน-รูป/คน ให้สัมภาษณ์

ค. ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ให้สมบูรณ์ตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ อาจารย์ที่ปรึกษาที่ได้พิจารณาความเหมาะสมและความถูกต้องตามเนื้อหา ภาษา และความสอดคล้องเกี่ยวกับประเด็นคำถาม ก่อนนำไปเก็บข้อมูลเพื่อเตรียมนำไปใช้เก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างต่อไป

๑.๗.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยจะดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามตามลำดับขั้นตอนดังนี้

๑.๗.๔.๑ ผู้วิจัยจะเขียนคำร้อง (บท.๖) ที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขออนุญาตคนบติ ในการนำไปขอสัมภาษณ์ คือ ๑) นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา และผู้เชี่ยวชาญทางด้านคัมภีร์ทาง

พระพุทธศาสนา จำนวน ๗ รูป/คน ๒) พระวิปัสสนาจารย์จำนวน ๗ รูป ที่เกี่ยวข้องในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นกลุ่มตัวอย่างให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์ ระหว่างเดือนกรกฎาคม - สิงหาคม ปี ๒๕๖๐.

๑.๗.๔.๒ ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง พร้อมทั้งมีแบบสัมภาษณ์ เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายภาพ สมุดจดบันทึก

๑.๗.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลจากการสัมภาษณ์แล้วผู้วิจัยนำมาถอดใจความและวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การแปลความ การตีความ เปรียบเทียบให้เห็นและนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบายถึงแนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวิบาก เพื่อพัฒนาชีวิต

๑.๗.๖ นำเสนอ

แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวิบาก เพื่อพัฒนาชีวิต จากการวิเคราะห์ โดยสัมภาษณ์ เพื่อรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลจากการสัมภาษณ์

๑.๗.๗ สรุปผล การวิจัยทางเอกสาร และผลการวิจัยภาคสนาม อภิปรายผลตามสมมติฐาน ตอบปัญหาที่ต้องการทราบ พร้อมมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย และข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับในการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ทราบถึงการศึกษาคัมภีร์สัมภารวิบาก

๑.๘.๒ ทำให้ทราบถึงหลักธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภารวิบาก

๑.๘.๓ ทำให้ทราบถึงแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภารวิบาก

บทที่ ๒

ศึกษาคัมภีร์สัมภารวิบาก

ในบทที่ ๒ นี้ผู้วิจัยจะศึกษารักษาคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์สัมภารวิบาก ศึกษาถึงความหมายแห่งคำว่า คัมภีร์สัมภารวิบาก ภูมิหลังของคัมภีร์สัมภารวิบาก คัมภีร์สัมภารวิบากกับประเภทของคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เนื้อหาของคัมภีร์สัมภารวิบาก รูปแบบและวิธีการประพันธ์คัมภีร์สัมภารวิบาก

๒.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของคัมภีร์สัมภารวิบาก

คัมภีร์สัมภารวิบาก ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์โสฬสตัดกัมมทานิทาน ซึ่งแต่งในลังกาช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ สารในส่วนตัวนของสัมภารวิบากแสดงคติพระโพธิสัตว์ของมหายาน สัมภารวิบากอาจจะแต่งในล้านนา ประมาณช่วงหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๙ คัมภีร์โสฬสตัดกัมมทานิทาน ไม่ได้แต่งในลังกาเพราะไม่มีรายงานการพบคัมภีร์นี้ แต่คัมภีร์นี้กลับเป็นที่รู้จักกันในกว้างขวางในพม่าและล้านนา จึงอาจเป็นไปได้ว่าแต่งในประเทศไทยหรือพม่า^๑ ในขณะเดียวกันคัมภีร์สัมภารวิบากไม่น่าจะแต่งในล้านนาเพราะต้นฉบับใบลานที่พบล้วนแต่จารเป็นอักษรขอมทั้งสิ้น และไม่พบว่าคัมภีร์นี้จารด้วยอักษรธรรม อีกทั้งพบคัมภีร์สัมภารวิบากในประเทศไทยเท่านั้น ไม่พบในลังกาและพม่า และไม่ปรากฏการอ้างอิงในคัมภีร์อื่นนอกจากในหนังสือศัพท์สงเคราะห์ว่า “สัมภารวิบากว่าด้วยผลแห่งกรรมซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญมาแต่เนกชาติ”^๒

เรื่องสัมภารวิบากจึงมีความสำคัญและน่าศึกษาทั้งในฐานะที่เป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธประวัติตั้งแต่อดีตพุทธเจ้า และเพื่อทำความเข้าใจความคิดเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์และคุณค่าในเชิงคำสอนทางพระพุทธศาสนาอันจะเป็นประโยชน์ต่อการขยายความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาต่อไป

๒.๑.๑ ประวัติการประพันธ์คัมภีร์สัมภารวิบาก

คัมภีร์สัมภารวิบากเป็นคัมภีร์แสดงพุทธประวัติ สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นที่เชียงใหม่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ สมัยล้านนา โดยไม่ปรากฏนามผู้แต่งและประวัติการแต่งคัมภีร์สัมภารวิบาก ทั้งในตัวเนื้อหาของคัมภีร์เองและในหลักฐานอื่นๆ ซึ่งหลักฐานเท่าที่มี คือ

๑) ต้นฉบับตัวเขียน มีต้นฉบับใบลานคัมภีร์สัมภารวิบากอักษรขอม ภาษาบาลีในหอสมุดแห่งชาติมี ๑๒ ฉบับ คือ

- จำนวนผูก ๒ ผูก เลขที่ ๗๑๖๓

^๑ อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, “ว่าด้วยคำวิสัยทัศน์”, วารสารเสนาศึกษา ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๙ (ธันวาคม ๒๕๔๖), หน้า ๘๔

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑.

- จำนวนผูก ๖ ผูก เลขที่ ๑๐๖๙๖
- จำนวนผูก ๑๐ ผูก เลขที่ ๑๐๖๙๖
- จำนวนผูก ๑๓ ผูก เลขที่ ๔๙๐๘ (พระยารัตนโกษา สร้าง พ.ศ. ๒๓๖๐)
- จำนวนผูก ๑๔ ผูก เลขที่ ๓๖๘๘, ๓๖๙๒, ๓๖๘๘, ๓๗๐๖, ๓๗๐๗, ๖๘๒๘, ๖๕๘๓
- จำนวนผูก ๑๕ ผูก เลขที่ ๓๖๘๓ (พระยาศรีสทเทพ (เพ็ง) สร้าง

ฉบับเลขที่ ๓๗๐๖ เรียกชื่อตามบัตรรายการว่า “สมภารวิปากสุดตปาลี” นอกนั้นใช้ชื่อว่า สมภารวิปาก”

นอกจากต้นฉบับตัวเขียนที่เป็นภาษาบาลีแล้ว ในหอสมุดแห่งชาติยังมีต้นฉบับตัวเขียนฉบับแปลภาษาไทย ๒ ฉบับ เลขที่ ๔๑๙๔ และเลขที่ ๗๒๑๓ มีจำนวนผูกเหลือมาจำนวนละ ๑ ผูก ซึ่งไม่สมบูรณ์

อนึ่ง มุลนิธิภูมิพลโลกิขุ ได้ปริวรรตคัมภีร์สมภารวิปากภาษาบาลีจากอักษรขอมเป็นอักษรไทย ๑ ชุด ต้นฉบับที่ใช้มีความยาว ๑๔ ผูก^๓

๒) ในหนังสือศัพท์สงเคราะห์ จัดพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๘ ได้กล่าวถึงคัมภีร์นี้ว่า “สมภารวิปากว่าด้วยผลแห่งกรรมซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญมาต่อเนืองชาติ”^๔

๓) สำนักพิมพ์ ส. ธรรมภักดี ได้จัดพิมพ์คัมภีร์สมภารวิปาก^๕ ฉบับแปลเป็นภาษาไทยเผยแพร่ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๑ และพิมพ์ต่อมาอีก ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๔ พิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๔ ผลงานแปลชิ้นนี้นาคะปะทีป เป็นผู้ตรวจสอบชำระในการพิมพ์ครั้งแรก พระธรรมมหาวิราญวัตร ตรวจสอบชำระในการพิมพ์ครั้งที่ ๒,๓,๔ ไม่มีการกล่าวถึงประวัติคัมภีร์นี้ไว้ในคำนำคงเป็นเพราะไม่มีหลักฐานจะกล่าวถึง

แม้ว่าจะไม่มีหลักฐาน เรื่องผู้แต่งและประวัติการแต่งคัมภีร์ก็สันนิษฐานได้ว่า คัมภีร์สมภารวิปากนี้ น่าจะเป็นผลงานภาษาบาลี ที่แต่งขึ้นในประเทศไทยด้วยเหตุผลดังนี้

๑) ปรากฏต้นฉบับตัวเขียน การรู้จักและการเผยแพร่คัมภีร์มีเฉพาะในประเทศไทย ไม่ปรากฏในประเทศลังกาและพม่า

๒) คัมภีร์นี้มีอิทธิพลและมีความสัมพันธ์กับผลงานภาษาบาลีสาระพุทธประวัติ เรื่องอื่นๆ ที่แต่งในประเทศไทย เช่น สัมปณัตติมหานิทาน ปฐมโปกกถา เป็นต้น

๓) สาระส่วนแรกของคัมภีร์ ในส่วนที่กล่าวถึงชีวิตของพระพุทธเจ้าตั้งแต่สมัยเสวยพระชาติ เป็นพระโพธิสัตว์ในสมัยต่างๆ ได้คัดลอกจากคัมภีร์โสทัตตกิมหานิทาน ซึ่งเป็นผลงานของลังกา ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มาเกือบทั้งหมด แต่มาจัดแบ่ง “นิทาน” เสียใหม่วิธีการเสนอเนื้อหาในลักษณะที่คัดข้อความ หรือนำสาระแนวคิดส่วนใหญ่มาจากผลงานบาลีของลังกา ซึ่งแต่งในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ นี้ ได้พบในผลงานบาลีที่มีหลักฐานชัดเจนว่าแต่งในประเทศไทย ๒ เรื่อง คือ คัมภีร์พันตธาตุนิธาน และคัมภีร์สารสังคหะ ทั้ง ๒ คัมภีร์เป็นผลงานที่แต่งขึ้น

^๓โครงการปริวรรตอักษรขอม และอักษรโบราณท้องถิ่น, บาลีสมภารวิปากสูตร, (กรุงเทพมหานคร: มุลนิธิภูมิพลโลกิขุ, ๒๕๑๙).

^๔สุนันทา แยมัทพ, ศัพท์สงเคราะห์, (พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๖๘), หน้า ๖๙.

^๕พระธรรมมหาวิราญวัตร (ไสว จิตวิโร), ผู้แปล, สมภารวิปาก, (ไม่ปรากฏผู้แต่ง), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ส.ธรรมภักดี, ๒๕๐๔).

ที่เชียงใหม่ ในช่วงประมาณ พ.ศ. ๑๘๕๐ - ๑๘๘๘ จึงสันนิษฐานได้ว่า คัมภีร์สัมภารวิบากน่าจะเป็น คัมภีร์ร่วมสมัยกับคัมภีร์ทันตธาตุนิธานและคัมภีร์สารสังคหะซึ่งน่าจะแต่งในสมัยล้านนาประมาณ พุทธศตวรรษที่ ๑๙^๖

๒.๑.๒ สถานที่ประพันธ์คัมภีร์สัมภารวิบาก

คัมภีร์สัมภารวิบาก สันนิษฐานว่าแต่งที่เชียงใหม่สมัยล้านนาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙^๗ ซึ่งในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ได้มีวรรณคดีสาระพุทธประวัติที่ขยายความสาระที่กล่าวไว้ใน คัมภีร์สัมภารวิบากให้มีความละเอียดยิ่งขึ้น โดยใช้สำนวนภาษาของคัมภีร์สัมภารวิบากเป็นฐานแล้ว แต่งเติมต่อโดยเพิ่มถ้อยคำบ้าง เพิ่มเนื้อหาสาระบ้าง ที่สำคัญได้ขยายเนื้อเรื่องจากเรื่องพุทธมหาปริณิพพานไปจนถึงเรื่องแบ่งพระธาตุ การอันตรธานสิ้นสุดพระศาสนาของพระพุทธเจ้าพระสมณโคดม และเรื่องของพระศรีอริยเมตไตรยในอนาคต วรรณคดีบาลีดังกล่าวคือ คัมภีร์สัมปดินิตมทานิพพาน

ต่อมาในช่วงปลายศตวรรษที่ ๒๑- ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ มีวรรณคดีสาระพุทธประวัติในประเทศไทย ๒ คัมภีร์ คือ ปฐมสมโพธิกถา และพุทธานุปริวรรต ได้ตัดเนื้อหาที่ปรารภในคัมภีร์สัมภารวิบาก กับคัมภีร์ สัมปดินิตมทานิพพาน ช่วงพระโพธิสัตว์ ก่อนสมัยได้รับพุทธพยากรณ์ในสำนักของพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ออกไปทั้งหมด^๘

ดังนั้นจึงสันนิษฐานได้ว่า คัมภีร์สัมภารวิบากเป็นคัมภีร์สมัยล้านนา แต่งขึ้นที่เชียงใหม่ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เนื่องจากปรากฏมีคัมภีร์ที่พัฒนาการมาดังกล่าวข้างต้น^๙

๒.๒ คัมภีร์สัมภารวิบากกับประเภทของคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในข้อนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึง คัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่พระไตรปิฎกลงมาจนถึง คัมภีร์ที่แต่งในประเทศ และคัมภีร์สัมภารวิบาก

๒.๒.๑ คัมภีร์สัมภารวิบากในฐานะคัมภีร์

พระพุทธศาสนาเถรวาทได้แบ่งประเภทคำสอนของพระพุทธเจ้าตามลักษณะรูปแบบเป็น ๙ ประเภทด้วยกัน ธรรมทั้ง ๙ ประเภทนี้ เป็นที่รู้จักกันในหมู่พุทธศาสนิกชนว่า นวังกัสตถุศาสน์บาง นวังกพุทธวจนะบ้าง นวักชินภาสิตบ้าง ชื่อเหล่านี้เรียกว่า “ธรรม” ดังปรากฏข้อความว่า

“พหู โข ภิกขเว มยา ธมฺมา เทสิตา :สุตฺตํ เคยฺยํ เวยยากรณํ คาถา อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพกฺุตฺตมมํ เวทลฺลนฺติ”^{๑๐} แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายจำนวนมาก อันเรากล่าวแล้ว คือ สุตตะ เคยยะ เวยยากรณ์ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตก อัพกุตธรรม และเวทลลนะ”

^๖สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๓๕ – ๑๓๖.

^๗เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๓.

^๘เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๔.

^๙เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๕ – ๒๐๖.

^{๑๐}อง. ฉก. (บาลี) ๒๑/๑๘๖/๒๔๑.

นักวิชาการสาขาภาษาและวรรณคดีบาลีส่วนใหญ่ อาทิ Winternitz, Dutt, Kalupahana มีความเห็นตรงกันว่า ธรรมทั้ง ๙ ประเภทนี้มีใช้วรรณคดี ๙ เรื่อง แต่เป็นลักษณะคำสอนที่มีรูปแบบแตกต่างกัน ๙ ประเภท ในเทศนาเรื่องหนึ่งๆ อาจมีลักษณะรูปแบบดังกล่าวหลายรูปแบบอยู่ด้วยกันก็ได้^{๑๑}

คัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถแบ่งออกเป็นระดับของชั้นคัมภีร์หรือประเภทของคัมภีร์ได้ ดังนี้

(๑) คัมภีร์พระไตรปิฎก มี ๓ คัมภีร์ คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

(๒) คัมภีร์ระดับหรือประเภทก่อนอรรถกถา (คัมภีร์ปกรณ์ พิเศษต่างๆ) เช่น มลिनทัญญา เนตติปกรณ์

(๓) คัมภีร์ระดับหรือประเภทอรรถกถา แต่งโดยพระอรรถกถาจารย์

(๔) คัมภีร์ระดับหรือประเภทฎีกา แต่งโดยพระฎีกาจารย์

(๕) คัมภีร์ระดับหรือประเภทสังคหะ

(๖) คัมภีร์ระดับหรือประเภทปกรณ์พิเศษสมัยหลังอรรถกถา เช่น ชินาลังการ ชินจรีต

(๗) คัมภีร์ระดับหรือประเภทวงศ์ เช่น ทิปวงศ์ มหาวงศ์ อนาคตวงศ์ เป็นต้น

(๘) คัมภีร์ระดับหรือประเภทสัตถศาสตร์ เช่น คัมภีร์ไวยากรณ์ พจนานุกรม คัมภีร์อรรถการ คัมภีร์ศัพท์

คัมภีร์สัมมารวิปากเป็นคัมภีร์ประเภทวรรณคดีบาลีที่แต่งในประเทศไทย ซึ่งมีเนื้อหาวิวัฒนาการในสายสุตตันตปิฎก ซึ่งวรรณคดีบาลีในสายสุตตันตปิฎกที่ปรากฏในประเทศไทย ๓๕ เรื่อง^{๑๒} โดยสามารถจำแนกลักษณะเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาได้เป็น ๕ ประเภท คือ ชาตก มี ๖ เรื่อง พุทธประวัติ มี ๖ เรื่อง ศาสนประวัติ มี ๔ เรื่อง สารธรรม มี ๑๐ เรื่อง และ อรรถวณณนา มี ๙ เรื่อง

๒.๒.๒. ประเภทของคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา

๒.๒.๒.๑ คัมภีร์ชาตก (ชาตกปาลี) คัมภีร์ชาตกอรรถกถา

(๑) ปัญญาสาตก

(๒) สัมโมหนิทาน

(๓) ตินปาลชาตก

(๔) ราโชวาทชาตก

(๕) ธนัญชัยบัณฑิตชาตก

(๖) สิริชัยชาตก

^{๑๑} สุภาพรรณ ญ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๑๒ – ๑๓.

^{๑๒} สุภาพรรณ ญ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, หน้า ๕๑๑.

๒.๒.๒.๒ ประเภทพุทธประวัติ ได้แก่

- (๑) สัมภารวิบาก
- (๒) สัมปิตติมหานิทาน
- (๓) ปฐมสมโพธิกถา
- (๔) พุทธานุประวัติ
- (๕) ชินมหานิทาน
- (๖) ทสโพธิสัตตทุทเทส

๒.๒.๒.๓ ประเภทศาสนประวัติ ได้แก่

- (๑) ทันทธาตุนิธาน
- (๒) สัทธัมมสังคหะ
- (๓) จุฬสัทธัมมสังคหะ
- (๔) ญาโณทัยปกรณ

๒.๒.๒.๔ ประเภทสารธรรม ได้แก่

- (๑) สารสังคหะ
- (๒) พุทธบาทมงคล
- (๓) ฎีกาพาหุ
- (๔) มาเลยยเทวัตเถรวัตถุ สำนวนล้านนา, ออยุธยา
- (๕) สังขยาปกาสกปกรณ
- (๖) วชิรสารัตถสังคหะ
- (๗) พระบรมราโชวาทภาษามคธ
- (๘) คาถาธรรมบรรยาย
- (๙) จตุมนุสสธัมโม
- (๑๐) พระคาถาสรรเสริญพระธรรมวินัย

๒.๒.๒.๕ ประเภทอรรถวณณา ได้แก่

- (๑) เวสสันตรทีปนี
- (๒) จักรวาททีปนี
- (๓) สังขยาปกาสฎีกา
- (๔) มังคลัตถทีปนี
- (๕) วชิรสารัตถสังคหฎีกา
- (๖) วิสุทธิมัคคทีปนี
- (๗) มालยยัตถทีปนีฎีกา
- (๘) โลกสัณฐานโชตรนคัณฐี
- (๙) ปรีตตสังเขป

คัมภีร์สัมภารวิปาก เป็นคัมภีร์วรรณคดีบาลีประเภทพุทธประวัติสายล้านนา สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๙ มีเนื้อความตอนต้น เลียนแบบคัมภีร์โสฬสตัดกิมหันทานซึ่งเป็นผลงานของศรีลังกา ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มาเกือบทั้งหมดแต่มาแบ่งเป็นนิทานเสียใหม่^{๑๓}

๒.๓. คุณค่าของคัมภีร์สัมภารวิปาก

คัมภีร์สัมภารวิปากในฐานะเป็นคัมภีร์วรรณคดีบาลีประเภทพุทธประวัติ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นสมัยล้านนา พุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถือว่ามีคุณค่าทั้งในเชิงวรรณคดีและในเชิงเนื้อหาสาระของคัมภีร์ที่ทรงคุณค่าต่อการสืบสารต่อไป

๒.๓.๑ คุณค่าทางวรรณคดี^{๑๔}

๒.๓.๑.๑ คุณค่าทางศีลธรรม คือได้สอดแทรกคติคำสอนและศีลธรรมให้ผู้อ่านได้รับคติธรรมที่ดงามโดยไม่รู้ตัว ซึ่งคัมภีร์สัมภารวิปากได้บรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติทำให้ผู้อ่านได้เกิดความรักความศรัทธาการสั่งสมบารมีและความเสียสละอดทนของพระพุทธเจ้า

๒.๓.๑.๒ คุณค่าทางปัญญา ซึ่งคัมภีร์สัมภารวิปากทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้เพิ่มขึ้นได้ขยายทัศนคติให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

๒.๓.๑.๓ คุณค่าของอารมณ์คัมภีร์สัมภารวิปากทำให้เข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ในเรื่องอารมณ์ที่จะประกอบความเพียร สั่งสมความดีรวมทั้งได้รับอารมณ์ที่เกิดขึ้นจากการคล้อยตามหรืออารมณ์สะเทือนใจไปด้วย

๒.๓.๑.๔ คุณค่าทางวัฒนธรรม คัมภีร์สัมภารวิปากมีคุณค่าทางวรรณคดี ทำหน้าที่สืบทอดวัฒนธรรมของชาติจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เนื่องจากคัมภีร์สัมภารวิปากได้สอดแทรกวัฒนธรรมวิถีความเป็นมนุษย์และประเพณีทางสังคมเป็นต้น

๒.๓.๑.๕ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ซึ่งคัมภีร์สัมภารวิปากได้บรรจุเนื้อหาชีวประวัติของพระพุทธเจ้า เป็นเรื่องราวที่สามารถจะศึกษาเรียนรู้สิ่งต่างๆ หรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคแต่ละสมัยในหลายกัลป์เป็นประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ

๒.๓.๑.๖ คุณค่าทางจินตนาการ คัมภีร์สัมภารวิปากทำให้ผู้ศึกษาค้นคว้ามีจินตนาการมองเห็นสิ่งอันเป็นประโยชน์หรือเป็นโทษ เพื่อสร้างความเข้าใจในการดำเนินการต่างๆ ด้วยความรอบคอบมากยิ่งขึ้น

๒.๓.๑.๗ คุณค่าทางทักษะเชิงวิจารณ์ คัมภีร์สัมภารวิปากทำให้ผู้อ่านสามารถเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ชีวิตให้ผู้อ่านได้ใช้ความคิดไตร่ตรอง ตัดสินว่าสิ่งที่ดีหรือไม่ดี ซึ่งเป็นการฝึกการใช้วิจารณ์ญาณ และก่อให้เกิดทักษะเชิงวิจารณ์ได้ด้วย

^{๑๓}สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, หน้า ๕๒๑.

^{๑๔}นิตยา หลงโดย และคณะวรรณคดีไทย (ออนไลน์), วรรณคดีไทย, www.wannakadithai.blogspot.com/p/blog-page_26.html, (๑ ธ.ค. ๒๕๖๐).

๒.๓.๑.๘ คุณค่าด้านวรรณศิลป์ คัมภีร์สังฆการีวิบาทมีคุณค่าในด้านการใช้คำที่ไพเราะ มีการบรรยายการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจน ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพ มีถ้อยคำสำนวนที่ให้แก่คิด คติสอนใจ ผู้อ่านสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

๒.๓.๑.๙ คุณค่าด้านสภาพชีวิตสมัยบรรพกาลคัมภีร์สังฆการีวิบาททำให้ผู้อ่านได้ทราบ สภาพชีวิต หรือวิถีความเป็นอยู่และความรู้สึกนึกคิดของผู้คน และบ้านเมืองในสมัยนั้น ซึ่งผู้อ่าน สามารถนำมาเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ในปัจจุบันหรือชีวิตประจำวันได้

๒.๓.๑.๑๐ คุณค่าในด้านอื่นๆ เช่น ความเพลิดเพลินแรงบันดาลใจ เป็นต้น ซึ่งคัมภีร์สังฆการี วิบาททำให้ผู้อ่านได้มีความเพลิดเพลินและสามารถสร้างศรัทธา หรือแรงบันดาลใจ ให้ผู้อ่านสามารถนำ เป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติอีกด้วย

๒.๓.๒ คุณค่าทางประวัติศาสตร์และเนื้อหาสาระของคัมภีร์

คัมภีร์สังฆการีวิบาทมีคุณค่าทางเนื้อหาสาระเกี่ยวกับพุทธประวัติซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นใน ประเทศไทย

๒.๓.๒.๑ คุณค่าทางประวัติศาสตร์

คัมภีร์สังฆการีวิบาทเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ สมัยล้านนา (เชียงใหม่) ซึ่งได้เลียนแบบหรือคัดข้อความมาจากคัมภีร์ โสฬสตัดกิมหานิทาน ซึ่งแต่งในลังกาประมาณ พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ดังนั้นในแง่ประวัติศาสตร์หรือที่มาของคัมภีร์สังฆการีวิบาทถือว่าเก่าแก่มากมี คุณค่าทางประวัติศาสตร์อย่างยิ่ง คัมภีร์สังฆการีวิบาทนั้นต้นฉบับเป็นตัวเขียนบรรจุในใบลานอักษรขอม ภาษาบาลี มีในหอสมุดแห่งชาติ ๑๒ ฉบับจำนวน ๖๐ ผูก และในหอสมุดแห่งชาติยังมีต้นฉบับตัวเขียน ที่แปลเป็นภาษาไทย ๒ ฉบับ ฉบับและ ๑ ผูกซึ่งไม่สมบูรณ์และต่อมามูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ได้แปล คัมภีร์สังฆการีวิบาทภาษาบาลีจากอักษรขอมมาเป็นอักษรไทย ๑ ชุด จากต้นฉบับมีความยาว ๑๔ ผูก นอกจากนี้สำนักพิมพ์ ส.ธรรมภักดี ได้จัดพิมพ์คัมภีร์สังฆการีวิบาทฉบับแปลเป็นภาษาไทยเผยแพร่ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๑ และพิมพ์ต่อมาอีก ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๔ พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ ผลงานแปลนี้ นาคะประทีป เป็นผู้ตรวจชำระในการพิมพ์ครั้งแรก พระธรรมมหาวิราฬรจันทรพรหมวิหารในการพิมพ์ครั้งที่ ๒,๓,๔ ไม่มีการกล่าวถึงประวัติคัมภีร์ไว้ในคำนำ คัมภีร์สังฆการีวิบาทนี้สันนิษฐานว่าเป็นผลงานภาษาบาลีที่แต่ง ในประเทศไทยด้วยเหตุผล ๓ ประการ ได้แก่

๑) ปรากฏต้นฉบับเป็นตัวเขียน การรู้จักการเผยแพร่คัมภีร์สังฆการีวิบาทเฉพาะ ในประเทศไทยไม่ปรากฏหลักฐานเรื่องคัมภีร์ในประเทศไทยลังกาและพม่า

๒) คัมภีร์สังฆการีวิบาทนี้ มีอิทธิพลและมีความสัมพันธ์กับผลงานภาษาบาลี สาระพุทธประวัติ เรื่องอื่นๆ ที่แต่งในประเทศไทย เช่น สัมปณทิตมหานิทาน ปฐมสมโพธิ

๓) ส่วนแรกของคัมภีร์นี้กล่าวถึงชีวิตของพระพุทธเจ้าสมัยเสวยพระชาติเป็น พระโพธิสัตว์ในสมัยต่างๆ ซึ่งคัดข้อความมาจากคัมภีร์ โสฬสตัดกิมหานิทาน ซึ่งเป็นผลงานของลังกา ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มาเกือบทั้งหมด แต่มาจัดแบ่งนิพนธ์ออกเสียใหม่ และมีวิธีการ เสนอเนื้อหาในลักษณะที่คัดข้อความหรือนำสาระแนวคิดส่วนใหญ่มาจากผลงานบาลีของลังกา ซึ่งต่าง ในช่วงประมาณ พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ซึ่งในช่วงดังกล่าวไม่พบผลงานบาลีหลักฐานชัดเจนว่าแต่งใน

ประเทศไทย ๒ เรื่องคือคัมภีร์ทันตธาตุนิทาน และคัมภีร์สารสังคหะ ซึ่งทั้ง ๒ คัมภีร์เป็นผลงานที่แต่งขึ้นที่เชียงใหม่ (ล้านนา) ในช่วงประมาณ พ.ศ. ๑๘๕๐ – ๑๘๘๘ จึงสันนิษฐานได้ว่าคัมภีร์สัณการวิบากน่าจะเป็นคัมภีร์ร่วมสมัยกับคัมภีร์ทันตธาตุนิทาน และคัมภีร์สารสังคหะซึ่งแต่งในล้านนาประมาณช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙

๒.๓.๒.๒ คุณค่าทางเนื้อหาสาระ

คัมภีร์สัณการวิบากมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับพุทธประวัติ ได้แบ่งเนื้อหาสาระที่มีคุณค่าออกเป็น ๒๕ ตอนคือ

๑. กัปปกถา กล่าวถึง การกำหนดกัปป การนบสงไขย และจำนวนพระพุทธรเจ้าในกัปปต่างๆ

๒. พาหิรนิทานกถา กล่าวถึงเรื่องราวพระโพธิสัตว์ ภายนอกพุทธภูมิและต้นกาลพุทธภูมิ และมหานิพพาน เป็นเรื่องราวในกาลพุทธภูมิสมัยของพระพุทธเจ้าพระองค์ต่างๆ เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสัตตตูปาปราชาธิราช เสวยพระชาติเป็นพรหมดาบส และเสวยพระชาติเป็นพระนางสุมิตราชนกบุตร

๓. มหาบพิทธกถาประกอบด้วย ๔ ตอนคือ มโนปณิธานกถาพระโพธิสัตว์คิดปรารถนาพุทธภูมิอยู่ ๗ อสงไขย วจีปณิธานกถา พระโพธิสัตว์เปล่งวาจาปรารถนาพุทธภูมิ ๙ อสงไขย กายวจีปณิชนกถา พระโพธิสัตว์ แสดงความปรารถนาพุทธภูมิด้วย กาย วาจา ใจ ๔ อสงไขยแสนกัปปโพธิสัณการกถา กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ปรารถนาพุทธภูมิและได้รับคำพยากรณ์ในสำนักพระพุทธเจ้า ๒๓ พระองค์ กล่าวถึงเหตุไม่เสมอกันของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ ๘ พระองค์ ลักษณะพระโพธิสัตว์ ๓ ประการ จำนวนพระพุทธรเจ้าที่พระโพธิสัตว์พบในอสงไขยต่างๆ พระโพธิสัตว์สร้างบารมีถึงเสวยชาติเป็นพระเวสสันดรและจุติไปบังเกิดในดุสิตสวรรค์เป็นเทพบุตรเป็นเวลา ๔,๐๐๐ ปีตามพุทธประเพณี

๔. พุทธมาตุสัณการกถา กล่าวถึงเรื่องราวของพระพุทธรมาดาพระองค์ต่างๆ และพระชาติสุดท้าย เริ่มจากบังเกิดเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าพันธุมวดีราช บังเกิดเป็นพระนางสุธรรมาราชเทวีเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ากสิราช บังเกิดเป็นมุสสวดีเทพธิดา บังเกิดเป็นพระนางมุสสวดีพระชนนีของพระเวสสันดร บังเกิดเป็นเทพบุตรดุสิตสวรรค์ ลงมาบังเกิดเป็นพระนางสิริมหามายา

๕. วิวาทมณฑลกถา กล่าวถึง พระเจ้าสีหนุราชให้พราหมณ์ทั้ง ๕ แสวงหาราชกัลป์ยานี้ให้พระเจ้าสุทโธทนะ และพิธีอภิเษกสมรสจนถึงพระเจ้าสุทโธทนะขึ้นครองราชย์

๖. ดุสิตประวัติตกถา กล่าวถึงเรื่องโกลาหล ๕ ประการ บุพนิมิต ๕ ประการ มหาวิโลกนะ ๕ ประการ และสันดุสิตเทพบุตรจุติมาจากดุสิตสวรรค์

๗. ศัพทานิกขมนกถา กล่าวถึง พระนางสิริมหามายาพระสุบินนิมิต พราหมณ์ถวายพยากรณ์ พระนางสิริมหามายาทรงตั้งครุฑเสด็จสู่นครประสูติ บันลือพระสุรสีหนาทบุพนิมิต ๓๒ ประการ พุทธมารดาสวรรคต และสหชาติที่เกิดพร้อมกับมหาสัตว์

๘. ลักษณะปริคคาหกถา กล่าวถึงเทวดาบนดาวดึงส์พากันโสมนัส กภาพเทวิลดาบสเข้าเฝ้า พราหมณ์ทั้ง ๘ ทำนายพระลักษณะ

๙. ราชากิเชกกล่าวถึง พรหมณ์ถวายพระนามและสร้างปราสาทถวาย
ทรงแสดงศิลปะ และราชากิเชกเป็นกษัตริย์ครองกรุงกบิลพัสดุ์

๑๐. มหาภินิกขมนกเถา กล่าวถึงการเสด็จออกผนวช

๑๑. ทุกรกิริยากเถา กล่าวถึงการบำเพ็ญกุศล

๑๒. พุทธบูชาเถา กล่าวถึงการบูชาของพระนางสุชาดา โสธิตพรหมณ์ เป็นต้น

๑๓. มารวิชาเถา กล่าวถึงการผจญมารกับธิดามารทั้ง ๓

๑๔. อภิสิมโพธิกเถา กล่าวถึงการเจริญอานาปานสติและเจริญฌานของ
พระพุทธเจ้า

๑๕. โพธิสัพพัญญูกเถา กล่าวถึงการตรัสรู้เสียวิมุติสุขเป็นเวลา ๔๙ วัน

๑๖. ฌัมจักกเถา กล่าวถึงการแสดงปฐมเทศนา

๑๗. ยสกเถา กล่าวถึงการโปรดและประทานการอุปสมบทให้แก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕
ตลอดจนโปรดยสกุบุตร

๑๘. อรุเวลามนกกเถา กล่าวถึงการเสด็จอรุเวลาเสนานิคม โปรดชฎิล ๓ พี่น้อง
และตรัสธรรมเทศนาพระเจ้าพิมพิสาร

๑๙. อัคคสาวกปณณชาเถา กล่าวถึงการได้อัครสาวก

๒๐. กบิลวัตถุคมนกเถา กล่าวถึงการเสด็จเยือนโปรดพุทธมารดาและพระนาง
ยโสธรา

๒๑. สักยปัพพชาเถา กล่าวถึงการเสด็จรับบิณฑบาต ณ นิवासสถานของนันทราช
กุมาร โปรดให้ราหุลบรรพชา และการเสด็จสวรรคตของพระเจ้าสุทโธทนะ

๒๒. ภิกขุณีปัพพชาเถา กล่าวถึงการทูลขอบรรพชาของชัตติยักัญญาแห่งศาก
ยวงศ์ ๕๐๐ นาง

๒๓. ยมกปาฏิหาริยเถา กล่าวถึงการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์และไม่ทรงอนุญาตให้
พุทธบริษัทแสดงปาฏิหาริย์ยกเว้นพระองค์เอง

๒๔. เทสนากเถา กล่าวถึง พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
เทศนาพระอภิธรรมตลอด ๓ เดือน โปรดพุทธมารดา เรื่องนางจิณฺจมานวิกา เรื่องนางสุนทรี เรื่องการ
ตรัสตอบผลของการสั่งสมบารมี

๒๕. มหานิพพานเถา กล่าวถึงพรรษาที่ ๔๕ พระพุทธเจ้าทรงอาพาธหนัก เสด็จ
เมืองเวสาลีทรงปลงอายุสังขาร เสด็จเมืองกุสินารา เสด็จดับขันธปรินิพพาน

๒.๔ ความสำคัญของคัมภีร์สังฆการี

คัมภีร์สังฆการีฉบับนี้ มีความสำคัญมากเนื่องจากเป็นคัมภีร์ที่มุ่งจะแสดงถึงผลแห่งการสั่ง
สมบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ซึ่งได้กระทำสืบเนื่องในช่วงเวลาอันยาวนานอย่างอุทสาหะ
พากเพียร จนก่อผลมาเป็นการตรัสรู้ ถึงพุทธภาวะ หรือพุทธภูมิ ตามความปรารถนา และผลนั้นก็ได้

ถ่ายทอดในรูปของการเผยแพร่ธรรมจวบจนพระพุทธเจ้าเสด็จสู่มหาปรินิพพาน มีผู้ได้รับนั้นมายังจิตให้ สิ้นทุกข์ดับกิเลสได้โดยสิ้นเชิงเป็นอเนกอนันต์

สัมภารวิบากเป็นผลแห่งการสั่งสมคุณธรรม ที่มีค่าสูงสุดประเสริฐสุด เป็นเรื่องที่ควรหยิบ ยกขึ้นมาแสดง เป็นการสร้างศรัทธาเลื่อมใส และความภาคภูมิใจในพุทธคุณ และเป็นการสร้างกำลังใจ และจิตสำนึกในการน้อมนำธรรมมาปฏิบัติ ในชีวิตของพุทธศาสนิกชน เพื่อพัฒนาคุณค่าชีวิตให้ ประเสริฐสุดต่อไป

เนื้อหาของคัมภีร์สัมภารวิบาก เริ่มต้นด้วยบทปณามคาถา กล่าวนมัสการพระรัตนตรัย ต่อจากนั้นกล่าวนำ แสดงช่วงเวลาการคิด กล่าว กระทำการตั้งความปรารถนาได้พุทธภาวะของ พระพุทธเจ้า ในสมัยที่เป็นพระโพธิสัตว์ยังมิได้ตรัสรู้ แล้วพรรณนารายละเอียด การจัดแบ่งช่วงเวลา และชื่อเวลาที่เรียกว่า “กัปป์” และ “อสงไขย” ทั้งหมดนี้เป็นการเตรียมความรู้พื้นฐาน ให้แก่ผู้อ่านจะ ได้ติดตามเนื้อเรื่อง ซึ่งเคลื่อนไปตามกาลเวลาอันยาวนานนี้ได้โดยไม่สับสน และยังก่อให้เกิดความ ชาบซึ้งใน “สัมภาระ” การเตรียมตัวของพระโพธิสัตว์ เพื่อจะมาเป็นพระพุทธเจ้าด้วย เมื่อได้ปูพื้นฐาน ทางความคิดแล้ว ก็นำผู้อ่านเข้าสู่เนื้อหา ซึ่งเนื้อหาแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ

ส่วนที่ ๑ ว่าด้วยเรื่องของพระโพธิสัตว์ตั้งแต่ออกกาลพุทธภูมิ จนถึงกาลตรัสรู้ ส่วนนี้แสดง ถึงการสั่งสมบารมี หรือการเตรียมความพร้อมทางคุณธรรมของพระโพธิสัตว์ ตลอดกาลอันยาวนานของ พระโพธิสัตว์ จนที่สุดถึงผลที่ปรารถนา คือ พุทธภูมิ พุทธภาวะ ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

ส่วนที่ ๒ ว่าด้วยผลแห่งสัมภาระนั้นภายหลังการตรัสรู้ คือ การออกเผยแผ่คุณธรรมที่ ตรัสรู้แก่มหาชนตลอดระยะเวลา ๔๕ ปี จวบจนถึงมหาปรินิพพาน^{๑๕}

เนื้อเรื่องในส่วนที่ ๑ ผู้แต่งได้นำเอาเนื้อหาข้อความจากคัมภีร์โสฬตตกั เป็นผลงานของ พระจุฬหพุทธโฆสะจารย์แต่งในลังกาประมาณช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มานำเสนอโดยใช้ข้อความเดียวกัน เป็นส่วนใหญ่ แต่จัดแบ่งตอนหรือ “นิทาน” แตกต่างไปจากคัมภีร์โสฬตตกัมหานิทาน ซึ่งคัมภีร์ โสฬตตกั มหานิทานได้แบ่งเนื้อหาส่วนนี้ออกเป็น ๖ นิทาน ได้แก่

(๑) พาทรินิทาน เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์นอกกาลพุทธภูมิ คือ ก่อนสมัยที่จะได้พบ พระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ได้พบเหตุการณ์ และได้รับความคล้อยจากเทพดา ให้คิดตั้งความปรารถนา จะช่วยสัตว์ทั้งหลาย ให้พ้นจากห้วงสังสาร มี ๓ เรื่อง คือ หนึ่งเรื่องพระโพธิสัตว์เกิดเป็นนายเรือ ผู้กตัญญูต่อมารดา สองเรื่องพระเจ้าคชปิยะ ผู้ชำนาญการฝึกช้าง และสามเรื่องพรหมฤๅษี ผู้เสียสละ ชีวิตเพื่อช่วยชีวิตลูกเสือโคร่ง

(๒) อัปภันทรนิทาน เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ ในกาลพุทธภูมิ ซึ่งเริ่มจากสมัยพระ โพธิสัตว์เกิดเป็นราชบุตร ซึ่งเป็นน้องสาวของพระปุราณทีปังกร ตั้งจิตปรารถนาพุทธภูมิ แต่ไม่ได้รับ คำพยากรณ์ หรือคำแนะนำใดๆ จากพระปุราณทีปังกร เพราะเหตุที่เป็นหญิง^{๑๖}

^{๑๕} สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, หน้า ๑๔๘.

^{๑๖} พระธรรมมหาวีรานุวัตร (ไสว ฐิตวิโร), ผู้แปล, สัมภารวิบาก, (ไม่ปรากฏผู้แต่ง), หน้า ๑๔๘

(๓) มหานิทาน เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ ตั้งจิตปรารถนาพุทธภูมิ อยู่ ๗ อสงไขย ในสมัยของพระพุทธเจ้า ๑๒๕,๐๐๐ พระองค์

(๔) อติเหตุเรณินิทาน เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ กล่าววาจาปรารถนาพุทธภูมิ อยู่ ๙๐ อสงไขย ในสมัยพระพุทธเจ้า ๓๘๑,๐๐๐ พระองค์

(๕) อวทุเรณินิทาน เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ ตั้งกาย วาจา ใจ ปรารถนาพุทธภูมิอยู่ ๔ อสงไขย แสนกัปป์ ตลอดชาติจำนวนมากที่ผ่านมา พระโพธิสัตว์เพียงแต่ปรารถนา โดยยังมิได้รับพุทธพยากรณ์ จนมาเป็นสมัยพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ นับตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าที่ปึงกร จึงได้รับคำพยากรณ์ เรื่อยมา และได้ทำการสั่งสมบารมี ให้เต็มบริบูรณ์จนมาถึงพระชาติที่เป็นพระเวสสันดร

(๖) สันติเกณินิทาน เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ ตั้งแต่จุติจากชาติ พระเวสสันดรมาบังเกิดในดุสิตสวรรค์ และจุติจากดุสิตสวรรค์มาปฏิสนธิในพระครรภ์พระพุทธมารดา จวบจนกระทั่งตรัสรู้^{๑๓๗}

ส่วนในคัมภีร์สังฆการีวิปากนั้น ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๒ ส่วน คือ

(๑) ส่วนที่เป็นพาหิรนิทาน และอภังกรนิทาน ของคัมภีร์โสฬสตัดกิมหานิทานมาไว้ด้วยกัน เรียกว่า “นิทานนอก” คือ เป็นเรื่องทีนอก หรือก่อนที่พระโพธิสัตว์จะตั้งจิตปรารถนาพุทธภูมิ ในช่วงนั้นทกัปป์

(๒) ส่วนที่เป็นมหานิทาน หรืออภังกรนิทาน ได้รวมเอาเรื่องตั้งแต่มหานิทานถึงสันติเกณินิทาน ในคัมภีร์โสฬสตัดกิมหานิทานมาไว้ด้วยกัน เรียกว่า “นิทานใหญ่” หรือ “นิทานใน” เพราะเป็นการรวมเรื่องพระโพธิสัตว์จำนวนหลายชาติ เข้ามาไว้ด้วยกัน หรือเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ในนั้นทกัปป์ เป็นต้นมา

คัมภีร์สังฆการีวิปาก มีรายละเอียดที่แตกต่างจากคัมภีร์โสฬสตัดกิมหานิทาน คือ พระนามของพระโพธิสัตว์ผู้ชำนาญการฝึกช้าง ในตอนพาหิรนิทาน คัมภีร์โสฬสตัดกิมหานิทาน ใช้นามว่า พระเจ้าคชปิยะ แต่คัมภีร์สังฆการีวิปาก ใช้พระนามว่า พระเจ้าสัตตตูปนราชาธิราช สิ่งที่น่าสนใจคือ พระนามที่เปลี่ยนไปในคัมภีร์สังฆการีวิปากนี้ตรงกับในคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ ผลงานของพระรัตนปัญญาแต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐^{๑๓๘}

ความแตกต่างที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ คัมภีร์โสฬสตัดกิมหานิทานแสดงสันติเกณินิทาน คือ เรื่องตั้งแต่พระพุทธเจ้าอุบัติในดุสิตสวรรค์ จนกระทั่งถึงตรัสรู้ โดยรวบรัดด้วยคาถาเพียง ๙ บท แต่คัมภีร์สังฆการีวิปากได้แต่งส่วนนี้ใหม่ โดยพรรณารายละเอียดมากขึ้น

เนื้อหาในส่วนต้นของคัมภีร์สังฆการีวิปาก เป็นการนำเสนอเป็นร้อยกรองเป็นส่วนใหญ่ ตามคัมภีร์โสฬสตัดกิมหานิทาน

เนื้อหาส่วนที่ ๒ เป็นส่วนที่แต่งขึ้นมาใหม่เป็นร้อยแก้ว เป็นการพรรณนาไปตามลำดับเรื่อง ไม่มีการจัดแบ่งตอนอย่างเป็นระบบชัดเจนนัก ความเด่นของการนำเสนอเนื้อหา เมื่อเปรียบเทียบกับคัมภีร์สาระพุทธประวัติ เล่มอื่นๆ คือ ความกระชับของการนำเสนอ ผู้แต่งมีวิธีสร้างความกระชับอย่างน้อย ๓ วิธี คือ

^{๑๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๙.

^{๑๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๙.

(๑) การพรรณนาเรื่องสั้นๆ

(๒) พรรณนาเรื่องเชิงสรุปแล้วอ้างอิงที่มาให้ผู้อ่านได้อ่านรายละเอียดในเรื่องเหล่านั้น เช่น พรรณนายมกปาฏิหาริย์อย่างสั้นๆ ภายในประโยคเดียว แล้วแนะนำให้อ่านรายละเอียดในอรรถกถาธรรมบท

(๓) เน้นสาระที่จริยวัตร และกรณียกิจของพระโพธิสัตว์ หรือพระพุทธเจ้าว่าทรงกระทำอะไรบ้าง เกิดผลอย่างไร แต่ไม่แสดงรายละเอียดของกระบวนการทำ เช่น เล่าแต่ว่าพระโพธิสัตว์ก่อนการตรัสรู้ในช่วงยามสุดท้าย ได้พิจารณาปัจจุสมุปบาท แต่ไม่แสดงรายละเอียดของสภาวะปัจจุสมุปบาทที่ทรงพิจารณา หรือเล่าว่าพระพุทธเจ้าโปรดแสดงอัมมจักกัปปวัตตนสูตร แก่ปัญจวัคคีย์ โดยไม่ได้พรรณารายละเอียดของสภาวะธรรมในปฐมเทศนานั้น^{๑๙}

๒.๔.๑ เชิงโครงสร้างการนำเสนอ

คัมภีร์สัมภารวิบากจำแนกเนื้อหาออกเป็น ๒๕ กถาซึ่งเป็นพุทธประวัติในพระชาติก่อนชาติที่ตรัสรู้ เริ่มตั้งแต่กถาที่ ๑ คือ กัปปกถา ถึง กถาที่ ๖ คือ ดุสิตปริวัตตกถาโดยรายละเอียดที่สำคัญ ดังนี้

๒.๔.๑.๑ กัปปกถา

กล่าวถึงการกำหนดกาลนาน ๑ กัปป

- การจำแนกกัปป สุธัญญกัปป อสุธัญญกัปป
- การนับอสงไขย
- ชื่ออสงไขย: ๗ อสงไขย, ๙ อสงไขย, ๔ อสงไขย
- จำนวนพระพุทธเจ้าในกัปปต่างๆ^{๒๐}

๒.๔.๑.๒ พาหิรนิทานกถา

เป็นการกล่าวถึง นิทาน ๒: พาหิรนิทาน คือ เรื่องราวของพระโพธิสัตว์ตั้งแต่สมัยที่ยังไม่ได้พบพระพุทธเจ้า และได้พบพระพุทธเจ้าปุราณที่บังกร มีเหตุการณ์ที่ทำให้ตั้งจิตปรารถนาจะเป็นผู้นำสัตว์ข้ามสงสาร นับเป็นประวัติพระโพธิสัตว์ภายนอกกาลพุทธภูมิ และในช่วงต้นของกาลพุทธภูมิ มหานิทาน คือ เรื่องกาลของพระโพธิสัตว์ภายในกาลพุทธภูมิ คือ ในสมัยที่บังเกิดในสมัยของพระพุทธเจ้าพระองค์ต่างๆ ซึ่งพาหิรนิทาน หรือจิตตปณิธานกถา มี ๔ เรื่อง คือ

เรื่องที่ ๑ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนายเรือ พามาตกลงเรือไปค้าขายที่สุวรรณภูมิ ระหว่างทางเรืออัปปาง พระโพธิสัตว์มีความกตัญญูต่อมารดา จึงแบกมารดาว่ายน้ำข้ามมหาสมุทรด้วยความยากลำบาก ขณะที่ว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทรมันได้ตั้งจิตปณิธานจะเป็นผู้นำสัตว์ข้ามสงสารในอนาคต

เรื่องที่ ๒ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสัตตคุตตปาปราชาราช ทรงเป็นกษัตริย์ผู้ชำนาญการฝึกช้าง คราวหนึ่งช้างตัวหนึ่งเกิดกลัดมันด้วยราคะ พระองค์ไม่สามารถควบคุมช้างนั้นได้ทรงเห็นโทษภัยของราคะ จึงตั้งปณิธานปรารถนาเป็นผู้นำสัตว์ข้ามสงสาร ที่ร้อนรนด้วยราคะในอนาคต

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๐.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗.

เรื่องที่ ๓ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพรหมดาบส วันหนึ่งพบแม่เสือโคร่ง กำลังจะกินลูกของมันเองเพราะความหิว พรหมดาบสจึงสละชีวิตให้แม่เสือโคร่งกินเพื่อช่วยชีวิตลูกเสือโคร่ง ก่อนจะถูกกินได้ตั้งจิตอธิษฐานปรารถนาเป็นผู้ช่วยชีวิตสัตว์โลกจากสงสาร ในอนาคต

เรื่องที่ ๔ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระนางสมิตตาราชาบุตรีทรงเป็นพระกนิษฐาของพระพุทธเจ้าปุราณที่ปิงกร ทรงมีศรัทธาในการทำนุบำรุงพระศาสนา พระพุทธเจ้าปุราณที่ปิงกรทราบข่าว พระนางจักได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต จึงให้โอกาสพระนางได้ถวายน้ำมัน เมล็ดพันธุ์ผักกาดแก่พระภิกษุผู้ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ผู้จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าปัจฉิมที่ปิงกร และพระนางจะได้บังเกิดเป็นพระโพธิสัตว์ในสมัยของพระองค์ เมื่อพระนางสมิตตาราชาบุตรีถวายน้ำมัน เมล็ดพันธุ์ผักกาด ตั้งจิตอธิษฐานปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระพุทธเจ้าปุราณที่ปิงกรทรงทราบแต่ก็ได้ตรัสพยากรณ์ เพราะพระนางเป็นหญิง^{๒๑}

๒.๔.๑.๓ มหานิทานกถา หรือ อัปภันตรนิทานกถา

กถาดังกล่าวแบ่งเนื้อเรื่องออกเป็น ๔ กถา หรือ ๔ ตอน คือ

(๑) มโนปนิธานกถา

พระโพธิสัตว์คิดปรารถนาพุทธภูมิอยู่ ๗ อสงไขย ในสมัยของพระพุทธเจ้า ๑๒๕,๐๐๐ พระองค์ โดยยังมีได้รับคำพยากรณ์

เริ่มต้นแต่ในสารกัป นันทอสงไขย พระโพธิสัตว์ได้พบพระพุทธเจ้าพรหมเทพ ทรงเกิดความเลื่อมใสจึงตั้งความปรารถนาพุทธภูมิในอนาคต

ในนันทอสงไขย นอกจากพระพุทธเจ้าพรหมเทพแล้วมีพระพุทธเจ้าองค์อื่นอีก ๔,๙๙๙ พระองค์ รวมเป็น ๕,๐๐๐ พระองค์

ในสุกนทอสงไขย มีพระพุทธเจ้า ๙,๐๐๐ พระองค์

ในปฐมอสงไขย มีพระพุทธเจ้า ๑๐,๐๐๐ พระองค์

ในมัถนอสงไขย มีพระพุทธเจ้า ๑๑,๐๐๐ พระองค์

ในธรรณอสงไขย มีพระพุทธเจ้า ๒๐,๐๐๐ พระองค์

ในสาครอสงไขย มีพระพุทธเจ้า ๓๐,๐๐๐ พระองค์

ในปุณทริโกสงไขย มีพระพุทธเจ้า ๔๐,๐๐๐ พระองค์

พระโพธิสัตว์ทรงบังเกิดและตั้งมโนปนิธานในสำนักของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นทุกพระองค์

วชิปนิธานกถา

พระโพธิสัตว์เปล่งวาจาแสดงความปรารถนาพุทธภูมิอยู่ ๙ อสงไขย ในสมัยของพระพุทธเจ้า ๓๓๗,๐๐๐ พระองค์ โดยมิได้รับคำพยากรณ์

เริ่มต้นแต่เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสาครกุมาร เปล่งวาจาปรารถนาพุทธภูมิในสำนักของพระพุทธเจ้าปุราณสากยมนี ได้รับคำสอนจากพระพุทธเจ้าให้พากเพียรบำเพ็ญบารมี ๓๐ เพื่อจะได้พุทธภูมิตามความปรารถนา

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗.

พระโพธิสัตว์ทรงบังเกิดและตั้งวิปนิธานในสำนักของพระพุทธเจ้าองค์ต่างๆ รวมพระพุทธเจ้าปุราณสาकยนี้ด้วยเป็น ๓๘๗,๐๐๐พระองค์ (ไม่ได้จำแนกจำนวนพระพุทธเจ้าในแต่ละอสงไขย)

กายวิปนิธานกถา

พระโพธิสัตว์แสดงความปรารถนาในพุทธภูมิด้วยกาย วาจา ใจ ในช่วง ๔ อสงไขยแสนกัปในสำนักของพระพุทธเจ้าตณ्हังกร เมธังกร สรณังกร และทีปังกร ในสมัยของพระพุทธเจ้าทีปังกร พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส เป็นชาติแรกที่ทรงได้รับคำพยากรณ์ว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้า ในอนาคตอย่างแน่นอน^{๒๒}

โพธิสัมภารกถา

- พระโพธิสัตว์แสดงความปรารถนาในพุทธภูมิและได้รับคำพยากรณ์ในสำนักของพระพุทธเจ้าอีก ๒๓ พระองค์

- วิสมเหตุ ๘ ประการคือ สิ่งที่ไม่เสมอกันในระหว่างพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๘ ประการ คือ พระชนมายุ พระสรีระ ตระกูล ระยะเวลาที่กระทำทุกกริยา พุทธรังสียานที่ทรงใช้เวลาเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ต้นไม้ที่เป็นที่ตรัสรู้ และบัลลังก์ที่ประทับในขณะที่ตรัสรู้

- พระโพธิสัตว์ ๓ คือ อุคคตัตถุญญโพธิสัตว์ วิปจิตถุญญโพธิสัตว์ เนยยโพธิสัตว์

- จำนวนพระพุทธเจ้าที่พระโพธิสัตว์พบในอสงไขยต่างๆ
- พระโพธิสัตว์สร้างบารมีถึงพระชาติเป็นพระเวสสันดร
- จุตติจากชาติพระเวสสันดรไปบังเกิดในดุสิตสวรรค์ ทรงเป็นเทพบุตรในดุสิตสวรรค์เป็นเวลาห้าสิบกัปโกฏิหกสิบแสนปีมนุษย์ หรือ ๔,๐๐๐ ปีทิพย์ตามพุทธประเพณี

(๒) พุทธมาตุสัมภารกถา

- พระพุทธมารดาตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธมารดาแต่ครั้งที่บังเกิดเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าพันธุมดีราชในสมัยของพระพุทธเจ้าวิปัสสี

- พระชาติสุดท้ายของพระพุทธมารดา บังเกิดเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ากิงกิสราช ทรงพระนามว่า พระนางสุธัมมาราชเทวี ในสมัยของพระกัสสปพุทธเจ้า จากชาตินั้นได้บังเกิดเป็นมุสสวดีเทพธิดา จุตติแล้วมาบังเกิดเป็นพระนางมุสสวดีพระชนนีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ จากชาตินั้นไปบังเกิดในดุสิตสวรรค์ จุตติจากสวรรค์มาบังเกิดเป็นพระนางสิริมหามายาพระราชธิดาของพระเจ้าชนาธิปราชแห่งกรุงเทวทหนคร^{๒๓}

(๓) วิวาทมงคลกถา

- พระเจ้าสีหนุราช พระราชบิดาของพระสุทโธทนะให้พราหมณ์ ๘ คน ออกแสวงหาราชกัลยาณีสำหรับพระสุทโธทนะ

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๘.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๙.

วิสัยญาณภาพ

- พราหมณ์ทั้ง ๘ เห็นพระสิริโฉมของพระนางสิริมหามายาแล้วถึง

- พราหมณ์ทั้ง ๘ เข้าเฝ้าพระเจ้าชนาธิปราช

- พระเจ้าชนาธิปราชให้นำเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าสีหุราช

- พระเจ้าสีหุราชทรงพระสุบินนิมิต

- พระเจ้าสีหุราชได้รับเครื่องราชบรรณาการแล้ว โปรดให้ส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าชนาธิปราชเป็นการตอบแทน

- พระมหากษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ โปรดให้เตรียมการอภิเษกสมรส

- พิธีอภิเษกสมรส

- พระเจ้าสีหุราชสวรรคต พระสุทโธทนะเสด็จขึ้นครองราชย์

(๔) ตูลิตปริวัตตกา

- โกลาหล ๕ ประการ

- เหล่าทวยเทพกราบทูลอันเชิญ สันตูลิตเทวบุตรให้ลงมาปฏิสนธิใน

พระครรภ์แห่งพระพุทธรูป

- บุพนิมิต ๕ ประการ เกิดขึ้นแก่สันตูลิตเทวบุตร

- สันตูลิตเทวบุตรพิจารณาหาวิโลกนะ ๕ ประการ

- สันตูลิตเทวบุตรจุติจากตูลิตสวรรค์^{๒๔}

๒.๔.๒ เจริญการบำเพ็ญบารมีในอสงไขยกับ

๑) อสงไขยกับเป็นโครงเรื่องสำคัญที่เป็นกรอบของการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ การกำหนด นับกาลเวลาแห่งกัปอสงไขย อันหมายถึงระยะเวลาอันยาวนานจนมิอาจประมาณนับได้ และมีอาจคิดถึงว่าจะนานสักเท่าใด สะท้อนให้เห็นแนวคิดของการบำเพ็ญเพียรของพระโพธิสัตว์กว่าที่ พระองค์จะตรัสรู้เป็นพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยในกัปปกกาได้กล่าวถึงการกำหนดนับกาลเวลา แห่งอสงไขยกับ ระยะเวลาอันยาวนานสามารถเทียบได้เป็นสองนัย กล่าวคือ กำหนดความยาวนาน แห่งกัปว่ามีภูเขาสูงหนึ่งโยชน์ ทุกร้อยปีจะมีเทวดาเอาผ้าทิพย์เนื้อละเอียดมาเช็ดถุบนยอดเขาจนเขานั้น เสนอราบกับพื้นนับเป็นกัปหนึ่ง และความยาวนานแห่งกัปกำหนดด้วยกาลเวลาประมาณว่ามีพื้นที่ สี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างและลึกได้หนึ่งโยชน์ถึงร้อยปีมีเทวดานำเอาเมล็ดพันธุ์ฝักกาดมาใส่เมล็ดหนึ่ง ตราบ เท้าจนเม็ดพันธุ์เต็มเสมอปากกำแพงนั้น^{๒๕} ซึ่งเป็นเนื้อความตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้ใน ปัพพตสูตรและสาสปสูตร^{๒๖}

ในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์นั้นนับได้ว่ายี่สิบอสงไขยแสนกัป ในระยะเวลา ดังกล่าวนี้นี้ ระหว่างอสงไขย จะปรากฏทั้งอสุญญอสงไขย สุญญอสงไขย ในแต่ละมหากัปจะปรากฏกับ ย่อยอีกมากมาย

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗-๘.

^{๒๖} ส.นิ. (ไทย) ๒/๕๑๓-๕๑๕.

๒) สุธัญกับ คือ กัปที่ว่างเปล่าจากพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และ พระเจ้าจักรพรรดิ ดังนั้น จึงถือเป็นกัปที่ว่างเปล่าจากผู้มีบุญทั้งหลาย

๓) อสุณกับ คือ กัปที่ไม่ว่างเปล่าจากพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และ พระเจ้าจักรพรรดิ ดังนั้น จึงถือเป็นกัปที่มีผู้มีบุญมาอุบัติ อสุณกับ แบ่งเป็น ๕ ประเภท คือ สารกัป มณฑกัป วรกัป สารมณฑกัป และภทรกัป

๔) สารกัป แปลว่ากัปที่เป็นแก่นสาร มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ ๑ พระองค์ ในสารกัปแรก คือพระโกณฑัญญะพุทธเจ้าในสารกัปที่ ๒ คือ พระปทุมุตตรพุทธเจ้า ในสารกัปที่ ๓ คือพระสิทธัตถะพุทธเจ้า และในสารกัปที่ ๔ คือ พระวิปัสสีพุทธเจ้า

๕) มณฑกัป แปลว่ากัปที่ผ่องใส มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ ๒ พระองค์ ในมณฑกัปแรก คือ พระสุเมธพุทธเจ้า และพระสุชาตพุทธเจ้า และในมณฑกัปที่ ๒ คือ พระติสสพุทธเจ้าและพระปุสสพุทธเจ้า

๖) วรกัป แปลว่ากัปที่ประเสริฐ มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ ๓ พระองค์ ในวรกัปแรก คือ พระอโนมาทสสีพุทธเจ้า พระปทุมพุทธเจ้า และพระนารถพุทธเจ้า ในวรกัปที่ ๒ คือ พระอัทธทสสีพุทธเจ้า พระธรรมทสสีพุทธเจ้า และ พระปิยทสสีพุทธเจ้า

๗) สารมณฑกัป แปลว่า กัปที่เป็นแก่นสารและผ่องใส มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ ๔ พระองค์ คือ ในสารมณฑกัปแรก ได้แก่ พระตันหังกรพุทธเจ้า พระเมธังกรพุทธเจ้า พระสรณังกรพุทธเจ้า และพระทีปังกรพุทธเจ้า และในสารมณฑกัปที่ ๒ ได้แก่ พระมังคลพุทธเจ้า พระสุนนพุทธเจ้า พระเรวัตพุทธเจ้า และพระโสภิตพุทธเจ้า

๘) ภทรกัป แปลว่ากัปที่เจริญมีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ ๕ พระองค์ปัจจุบันนี้เป็นภทรกัป ภทรกัปนี้มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้แล้ว ๔ พระองค์ คือ พระกุกสันธพุทธเจ้า พระโกนาคมนพุทธเจ้า พระกัสสปพุทธเจ้า และพระโคตมพุทธเจ้า ยังเหลือพระองค์ที่ ๕ คือ พระศรีอริยเมตไตรย^{๒๗}

ดังนั้น การกำหนดเรื่องให้ดำเนินอยู่ในห้วงเวลาอันยาวนานนี้ ย่อมแสดงให้เห็นถึงความสืบเนื่องสืบทอดของภพชาติที่พระโพธิสัตว์ได้ผ่านในกระแสของกาลเวลา กว่าที่พระองค์จะตัดพ้นจากวัฏจักรของเวลานี้ได้ ตลอดระยะเวลาที่ยืบอสงไขยพระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติต่าง ๆ ซึ่งผู้วิสัยได้สรุป ดังตารางที่ ๒.๑ ตลอดระยะเวลาที่ยืบอสงไขยพระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

^{๒๗} บรรจบ บรรณรุจิ, “กัป,” ใน พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิภิกษา, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๔), หน้า ๖๕๙.

ตารางที่ ๒.๑ ตลอดระยะเวลาที่สืบอสงไขยพระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติต่าง ๆ

กาลที่ไม่มีพระพุทธเจ้า	จิตปณิธาน ๗ อสงไขยกับ	วชิปณิธาน ๙ อสงไขยกับ	กายวชิปณิธาน ๔ อสงไขยกับ
พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น - มานพหนุ่มในตระกูลเชื้อใน -ปฐมปณิธาน - พระเจ้าสัตตตูปะ - พระพรหมดาบส (ถวายชีวิตทาน) พบพระเมตเตยยะโพธิสัตว์ - ช่างทอง หลงในกิเลสราคะ ตกนรกเป็นอปรปรเวทนียกรรม ๑๔ กับ เศษกรรมยังให้ผลเกิดเป็นกระเทย ๕๐๐ ชาติ - ลา ๕๐๐ ชาติ - โค ๕๐๐ ชาติ - คนตาบอด ๕๐๐ ชาติ - คนหูหนวก ๕๐๐ ชาติ - สตรีหินเพศ ๕๐๐ชาติ	๑. นันทะอสงไขย สารมณฑกับ โพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น - สุมิตตาราชเทวีพบพระปุราณที่ปิงกร สัมมาสัมพุทธเจ้า และพระปัจฉิมที่ปิงกรโพธิสัตว์ (อนาคตพุทธเจ้า) - พระเจ้าอรดีเทวราชพบพระพรหมเทवासัมมาสัมพุทธเจ้าพระเมต ไตรโพธิสัตว์เกิดเป็นสิริคุตอำมาตย์ นันทะ อสงไขย พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๕,๐๐๐ พระองค์ ๒. สุนันทะอสงไขย พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๙,๐๐๐ พระองค์ ๓. ปฐวีอสงไขย พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑๐,๐๐๐ พระองค์ ๔. มณฑะอสงไขย พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑๑,๐๐๐ พระองค์ ๕. ธรรณอสงไขย พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า	สุญญกับ ๑. สัพพัททะอสงไขย พระโพธิสัตว์เป็นดาบสได้ปฐมมานุโยคณาสารมณฑกับ เป็นพระสาครราชกุมาร พบปุราณศากยมนิพระพุทธเจ้า สัพพัททะอสงไขย พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๕๐,๐๐๐ พระองค์ ๒. สัพพผลละอสงไขยพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๖๐,๐๐๐ พระองค์ ๓. สัพพตนะอสงไขยพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๗๐,๐๐๐ พระองค์ ๔. อสุกขันธ์อสงไขยพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๘๐,๐๐๐พระองค์ ๕. มานีภททะอสงไขยพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๙๐,๐๐๐ พระองค์ ๖. ปทุมะอสงไขยพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒๐,๐๐๐ พระองค์ ๗. อุสภะอสงไขย พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑๐,๐๐๐ พระองค์	๑. เสลอสงไขย สารกับ - พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระวิชิตาวี พบพระโกณฑัญญสัมพุทธเจ้า สุญญอสงไขยมหากับ ๒. ภาสอสงไขย สารมณฑกับ - พระโพธิสัตว์เป็นสุรจิพราหมณ์ พบพระสุมังคลพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นพญาอดุลยนาคราช พบพระสุนนพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นอติเทวมาณพ พบพระเรวัตพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นอชิตมาณพ พบพระโสภิตพุทธเจ้า สุญญอสงไขยมหากับ ๓. ขยอสงไขย วรกับ - พระโพธิสัตว์เป็นพญายักษ์เสนาบดี พบพระอนมทัสสีพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นพญาไกรสรสิงหราช พบพระปทุมพุทธเจ้า (สละชีวิตเป็นทานถวาย)

กาลที่ไม่มีพระพุทธเจ้า	จิตปณิธาน ๗ อสงไขยกัป	วชิปณิธาน ๙ อสงไขยกัป	กายวชิปณิธาน ๔ อสงไขยกัป
	๒๐,๐๐๐ พระองค์ ๖. สาคระอสงไขย พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๓๐,๐๐๐ พระองค์ ๗. ปุณทริกะอสงไขย พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๔๐,๐๐๐ พระองค์ ใน ๗ อสงไขย มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑๒๕,๐๐๐ พระองค์	๘. ชั้นธัมมะอสงไขย พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๕,๐๐๐ พระองค์ ๙. สัพพพาละอสงไขย สารมณัทกัป มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๔ พระองค์ พระตณ्हังกรพุทธเจ้า พระเมธังกรพุทธเจ้า พระสรณังกรพุทธเจ้า พระทีปังกรพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นสุเมธพราหมณ์ (ปฐมพยากรณ์) ในสัพพพาละอสงไขย พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒,๐๐๐ พระองค์ ใน ๙ อสงไขยกัป พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๓๘๗,๐๐๐ พระองค์ สุญญอสงไขยมหากัป	- พระโพธิสัตว์เป็นฤาษี พบพระนารทพุทธเจ้า สุญญอสงไขยมหากัป ๔. รุจิรอสงไขย สารกัป - พระโพธิสัตว์เป็นชฎิลดาบส พบพระปทุมุตตระพุทธเจ้า สุญญอสงไขยมหากัป เศษแสนมหากัป - พระโพธิสัตว์เป็นอุตตรมาณพ พบพระสุเมธพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นพระบรมจักรพรรดิราชพบพระสุชาติพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นกัศสปมาณพพบพระปิยทัสสีสัมพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นสุสิมมะมหาฤาษี พบพระอัทธทัสสีสัมพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นองค์อมรินทร์ พบพระธัมมทัสสีสัมพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นมังคลดาบส พบพระสิทธัตถสัมพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นพระสุชาติบรมกษัตริย์ พบ

กาลที่ไม่มีพระพุทธเจ้า	จิตปณิธาน ๗ อสงไขยกัป	วชิปณิธาน ๙ อสงไขยกัป	กายวชิปณิธาน ๔ อสงไขยกัป
			พระตัสสสัมมาสัมพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นพระวิชิตบรมกษัตริย์ พบพระปุสสสัมมาสัมพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นพญาอูรคินทรนาคราช พบพระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นพระเจ้าอรินทมราชาธิราช พบพระสิขีสัมพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นพระสุทัสสนะพบพระเวสสภูสัมพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นพระเขมนราธิราช พบพระกกุสันธสัมพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นพระเจ้าบรรพต พบพระโกนาคมสัมพุทธเจ้า - พระโพธิสัตว์เป็นโชติปาละมานพ พบพระกัสสปสัมพุทธเจ้า

ก. ปฐมปณิธาน

ในสัมภารวิปากกล่าวถึงกาลก่อนที่จะเริ่มต้นตั้งปณิธาน คือเรื่องปฐมชาติของพระโพธิสัตว์ของพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อแรกตั้งพระทัยว่าตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ตั้งแต่สุญญกัปคือไม่มี

พระพุทธเจ้า บังเกิดเป็นกาลกายนอกพุทธภูมิ ในปฐมชาตินี้พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมาณพหนุ่ม ในตระกูลเชื้อใจ คูแลมารดาพาว์ว้ายข้ามน้ำจนถึงฝั่ง และพระพรหมจึงตั้งใจให้พระโพธิสัตว์ แสดงปฐมปณิธาน โดยเริ่มต้นเพียงตั้งใจที่จะทำให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์เท่านั้น เพราะเหตุยังไม่รู้จักความเป็น พระพุทธเจ้า ๓ พระโพธิสัตว์มีคุณธรรมเบื้องต้นคือความกรุณาที่ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสัตตตพาปะ เห็นโทษของราคะที่ทำให้เกิดทุกข์ ตั้งจิตปณิธานว่า เราได้ตรัสรู้พระโพธิญาณแล้ว ก็จักทำสัตว์ให้ตรัสรู้ด้วย เราพ้นแล้วจากทุกข์ในสังสารวัฏ เราก็จักทำ สัตว์ให้พ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏได้ด้วยกัน^{๒๘}

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระพรหมดาบส สละชีวิตให้ทานแก่แม่เสือ ตั้งจิตปณิธาน ว่า ด้วยบุญกรรมนี้ ขอเราจงได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลให้เราได้นำสัตว์ทั้งหลายให้ถึง ความระงับดับทุกข์ในสังสารวัฏนี้เถิด^{๒๙}

ในปฐมทริกัปหนึ่ง พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช่างทองผู้หลงในกิเลสราคะ ลอบปลอม เป็นหญิงเข้าไปผิดประเวณีกับนางกาญจนาวิธซึ่งมีสามีแล้วผลกรรมนั้นนำไปให้พระโพธิสัตว์ตกนรกเพราะ ประทาร์โทษ ๔ เป็นอาจินกรรมกายทุจริต ให้ผลเป็นอปรปรเวทนิยกรรม ๕ ๑๔ กับ จูติจากนรกแล้ว ด้วยเศษกรรมยังให้ผลให้ พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกระเทย ๕๐๐ ชาติ เป็นลา ๕๐๐ ชาติ โค ๕๐๐ ชาติ คนตาบอด ๕๐๐ ชาติ คนหูหนวก ๕๐๐ ชาติ สตรีหินเพศ ๕๐๐ ชาติ

จิตปณิธานใช้เวลา ๗ อสงไขยกัป

ในสารมณฑกัป สมัยพระปุราณที่ปึงกรสัมมาสัมพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นสมิตตาราชาเทวี พระน้องนางของพระพุทธเจ้า (ได้พบพระพุทธเจ้า) และได้พบอนาคตพุทธเจ้า คือ พระปัจฉิมที่ปึงกร โพธิสัตว์ (ได้ตั้งปณิธานเช่นเดียวกัน (เรื่องซ้อนเรื่อง) และได้รับพยากรณ์จากพระปุราณที่ปึงกร) พระนางสมิตตาได้ตั้งตั้งปณิธานปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าด้วยการถวายน้ำมันเมล็ดผักกาด

วชิปณิธาน ใช้เวลา ๙ อสงไขยกัป

ในสัพพาทะอสงไขย พระโพธิสัตว์บรรพชาเป็นดาบสได้ปฐมมานุโยคมาน แล้วบังเกิดใน ปฐมฌานภูมิพรหมกัปหนึ่ง จุตินสารมณฑกัป เป็นพระสาครราชกุมารและได้พบปุราณศากยมุนี พระพุทธเจ้า

ต่อจากนั้นคือ สัพพผลละอสงไขย สัพพรตนะอสงไขย อสุภขันธะอสงไขย มานีภัททะอสง ไชย ปทุมะอสงไขย อุสภะอสงไขย ชันธกะอสงไขย สัพพผลละอสงไขย รวมพระโพธิสัตว์ได้กำเนิด และพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และทำวชิปณิธานใน ๙ อสงไขย มีพระพุทธเจ้า ๓๘๗,๐๐๐ พระองค์

ตั้งแต่รำพึงอยู่ในพระหฤทัยถึง ๗ อสงไขยแล้ว จึงออกวาทาได้ แต่ออกวาทาได้แล้ว ยังยืน กาลนานไปได้ถึง ๙ อสงไขยตั้งแต่นั้นไปจึงจะนับได้ว่าเป็นนิตยโพธิสัตว์ผู้มีใจพยายามมีความปรารถนา ตั้งมั่น ยิ่งด้วยสโมธานธรรมไพบุลย์^{๓๐}

^{๒๘} พระธรรมมหาวิราจวตฺตร (ไสว ฐิตวิโร), ผู้แปล, สัมภารวินาก, (ไม่ปรากฏผู้แต่ง), หน้า ๕๗.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๗.

ในสัพพกาละอสงไขย สารมณทกัป มีพระพุทธรเจ้า ๔ พระองค์ ได้แก่ พระตันหังกรพุทธรเจ้า พระเมธังกรพุทธรเจ้า พระสรณังกรพุทธรเจ้า และพระทีปังกรพุทธรเจ้า ซึ่งในสมัยพระทีปังกรพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เป็นสุเมธพราหมณ์ เป็นพระชาติที่ทรงได้รับการพยากรณ์เป็นครั้งแรกว่าจะได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธรเจ้า และต่อจากสมัยพระทีปังกรพุทธรเจ้าเป็นสุญญอสงไขยมหากัป

กายวจีปณิธาน ใช้เวลา ๔ อสงไขยกัป

สเลอสงไขย ในสารกัป มีพระพุทธรเจ้าพระองค์เดียว คือ พระโกณฑัญญสัมพุทธรเจ้า สมัยนั้นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระวิจิตราวี ต่อจากนั้นเป็น สุญญอสงไขยมหากัป

ภาสอสงไขย ในสารมณทกัป มีพระพุทธรเจ้า ๔ พระองค์ ได้แก่ พระสุมังคลพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น สุรจุพิราหมณ์ พระสุนนพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น พญาอดุลยนาคราช พระเรวัตพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอติเทวมาณพ และพระโสภิตพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น อชิตมาณพ ต่อจากนั้นเป็น สุญญอสงไขยมหากัป

ชยอสงไขยในวรกัป มีพระพุทธรเจ้า ๓ พระองค์ พระอินมทัสสีพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญายักษ์เสนาบดี พระปทุมพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาไกรสรสิงหราช (สละชีวิตเป็นทานถวาย) พระนารทพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤาษี ต่อจากนั้นเป็น สุญญอสงไขยมหากัป

รุจโรสงไขย ในสารกัป มีพระพุทธรเจ้าพระองค์เดียวคือ พระปทุมุตตระพุทธรเจ้า สมัยนั้นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นชฎิลดาบส ต่อจากนั้นเป็น สุญญอสงไขยมหากัป

ภายหลัง ๔ อสงไขยนี้จะใช้เวลาอีกแสนกัปก่อนตรัสรู้ระยะเวลาระหว่างอสุญญกัป กับ สุญญกัป พระโพธิสัตว์ได้พบพระพุทธรเจ้าในกัปต่าง ๆ อีก ๑๔ พระองค์ ได้แก่

๑. พระสุเมธสัมมาพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอุตตรมานพ
๒. พระสุชาติสัมมาพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระบรมจักรพรรดิราช
๓. พระปิยทัสสีสัมมาสัมพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกัสสปมาณพ
๔. พระอัทธทัสสีสัมมาสัมพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุสิมมะมหาฤาษี
๕. พระธัมมทัสสีสัมมาสัมพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นองค์อมรินทร์
๖. พระสิทธิธตถสัมมาสัมพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น มังคลดาบส
๗. พระติสสสัมมาสัมพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุชาติบรมกษัตริย์
๘. พระปุสสสัมมาสัมพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระวิจิตบรมกษัตริย์
๙. พระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาอรุณคินทรนาคราช
๑๐. พระสิขีสัมมาสัมพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าอรินทราชาธิราช
๑๑. พระเวสสกุสัมมาสัมพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระสุทัสสนะ
๑๒. พระกุกุสันธสัมมาสัมพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเชมนราธิราช
๑๓. พระโกนาคมนสัมมาสัมพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าบรรพต
๑๔. พระกัสสปสัมมาสัมพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นโชติปาละมานพ

รวมทูกอสงไขยและเศษแสนกับ พระโพธิสัตว์ได้พบพระพุทธเจ้า ๕๑,๒๒๗ พระองค์ ได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์

พระอุคคตัตถุญญปัญญาธิโกโพธิสัตว์นั้น ทรงสร้างพระบารมีแต่ดำรงอยู่ในพระทัย ปันเป็นส่วนมโนปณิธานนั้น ก็นานนับได้ ๗ อสงไขยมหาภิปัจจิมอกวาจาได้ แต่ออกวาจาได้แล้วเป็นส่วนวชิปณิธานได้นั้นก็นานนับได้ ๙ อสงไขย จึงปรารถนาพร้อมได้ทั้งกายวาจา แต่ปรารถนาได้ทั้งกายวาจาแล้ว เป็นส่วนแห่งกายวชิปณิธานได้นั้นก็นานได้ ๔ อสงไขยเศษแสนมหากัป นับรวมทั้งสิ้นแต่เริ่มปณิธานมาจนได้ตรัส จึงได้ ๒๐ อสงไขยแสนกับ ปันเป็นประเภทแห่งปัญญาธิกบารมี^{๓๑}

จากเนื้อหาที่ปรากฏในสัมภารวิปากแสดงให้เห็นมิติเวลาและวัฏชีวิตของพระโพธิสัตว์ อดีตชาติของพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้ายาวนานนับไม่ถ้วน ในพระชาติของพระโพธิสัตว์หนึ่งอาจต้องพบกับอดีตพระพุทธเจ้าผู้ซึ่งจะเป็นแรงบันดาลใจและยืนยันปณิธานของพระโพธิสัตว์^{๓๒} สาระสำคัญของสัมภารวิปาก ไม่ได้เน้นที่เรื่องราวในแต่ละพระชาติที่พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดขึ้น กล่าวคือเน้นเล่าเฉพาะบางเรื่องที่มีความสำคัญและอาจถือเป็นตัวอย่างของการตั้งปณิธานในแต่ละช่วง ในระยะจิตปณิธาน เน้นเรื่องพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระนางสมิตตเทวี ในระยะวชิปณิธาน เน้นเรื่องพระที่ปึงกรพุทธเจ้าพยากรณ์พระสุเมธพราหมณ์โพธิสัตว์ซึ่งถือว่าพระโพธิสัตว์ได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก และในระยะกายวชิปณิธาน เน้นเรื่องพระโพธิสัตว์พบและได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า สิ่งที่สัมภารวิปากต้องการเน้นคือเรื่อง ความยาวนานของการบำเพ็ญบารมีในสังสารวัฏ ซึ่งหมายถึงวัฏวนแห่งสงสารคือท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่ซ้ำแล้วซ้ำเล่า^{๓๓} เพราะกว่าที่จะตรัสรู้ได้นั้นมิใช่เรื่องง่าย ต้องใช้ความอดทนพยายาม ความมุ่งมั่นตั้งปณิธานเพื่อให้สำเร็จผล กล่าวได้ว่า การสั่งสมบารมีอย่างเป็นขั้นตอน ด้วยความอดทนและใช้เวลาอันยาวนาน เพื่อบรรลุธรรมและนำสัตว์ทั้งหลายให้ถึงฝั่งพระนิพพานด้วยนั้น คือสาระสำคัญของสัมภารวิปาก

วัฏจักรของกาลเวลา

เวลาเป็นเงื่อนไขของสรรพสิ่งและกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ทั้งการสร้างบุญหรือการสร้างบาป การเวียนเกิดเวียนตายทั้งหลายนั้น ตกอยู่ในห่วงแห่งเวลาทั้งสิ้น วัฏจักรของเวลามีความสัมพันธ์กับกระแสการเคลื่อนไปของโลก พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับวัฏสงสารซึ่งอยู่ในขอบเขตของกาลเวลาว่า สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้น เบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นที่กังกัน มีตณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ^{๓๔} จากพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่าเรื่องเวลาและสงสารนี้ ไม่อาจกำหนดขอบเขตได้ และไม่มีประโยชน์อันใดที่จะคิดถึง ความยาวนานของห้วงเวลาในวัฏสงสารนั้นมิอาจประมาณได้ ทั้งยังไม่มีลักษณะต่อเนื่องคือพระพุทธเจ้าไม่ได้บังเกิดในทุกช่วงเวลาพระโพธิสัตว์เกิด แต่มีทั้งช่วง อสุญญกัปและสุญญกัป สลับกันไป แม้ว่าเวลาจะมีความสืบเนื่องดำเนินไปไม่สิ้นสุด และการสืบเนื่องของเวลาที่ไม่อาจกำหนดได้เพราะ เวลาคือกระแส

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๖.

^{๓๒} Strong, John S.. *The Buddha: A Short Biography*. (Oxford: One World., 2002) 27

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๙๘.

^{๓๔} ส.นิ.อ. (ไทย) ๒/๕๐๖.

อันหนึ่งซึ่งคงที่ ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีเบื้องปลาย ไม่มีท่ามกลาง สิ่งที่เราเรียกว่าเวลานั้นไม่มีใครรู้ได้ว่าตั้งต้นเมื่อไร มาถึงกับก็กลับแล้ว จะไปสิ้นสุดเมื่อไรอีกก็กับก็กลับ^{๓๕}

ความสำคัญของเวลาในสัมภารวิบากแสดงจุดมุ่งหมายหลักของเรื่องคือการบำเพ็ญจริยาของพระโพธิสัตว์ การสั่งสมสมโพธิสัมภารของพระศากยมนีพุทธเจ้า นอกจากนี้ในแง่หนึ่งยังแสดงให้เห็นว่าชีวิตต่างตกอยู่ในห้วงของเวลา และเวลาเป็นกรอบครอบให้ชีวิตต้องเวียนวนอยู่ในวัฏฏะนี้ พระโพธิสัตว์เวียนว่ายในวัฏฏสงสารแม้จะเกิดตายหลายภพชาติ แต่เวลายังคงมีอยู่และดำเนินไป ทำให้เห็นได้ว่าในแง่หนึ่งเวลาคือความทุกข์ เพราะเมื่อมีชีวิตอยู่ในวัฏฏของเวลาย่อมมีกรรมคือการกระทำต่างๆ ที่จะทำให้เกิดวิบากกรรมขึ้น เมื่อเวลาแสดงบทบาท กรรมก็เกิดขึ้นขนานไปในห้วงเวลา

ลำดับแห่งขั้นธ ธาตุ และอายตนะ ซึ่งกำลังเป็นไปไม่ขาดสาย ท่านเรียกว่า สงสารนี้ชื่อว่า สังสารสาคร

สังสารสาครนี้นั้นเพราะเหตุที่เงื่อนไขเบื้องต้นของความเกิดขึ้นแห่งสัตว์เหล่านี้ย่อมไม่ปรากฏ คือ ไม่มีกำหนดว่า สัตว์ทั้งหลายเกิดขึ้นมาแล้ว ในที่สุดเพียงร้อยปีเท่านั้น เพียงพันปีเท่านั้น เพียงแสนปีเท่านั้น เพียงร้อยกัปเท่านั้น เพียงพันกัปเท่านั้น เพียงแสนกัปเท่านั้น ในกาลก่อนแต่นี้มิได้มีเลย ดังนี้ หรือว่า สัตว์ทั้งหลายเกิดขึ้นแล้ว ในกาลแห่งพระราชพาพระนามโน้น ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามโน้น ในกาลก่อนแต่นั้นไม่มีเลย ดังนี้ แต่ว่า มีโดยนัยนี้ว่า ต่อก่อนภิกษุทั้งหลายเงื่อนไขเบื้องต้นแห่งอวิชชาไม่ปรากฏ ในกาลก่อนแต่นี้อวิชชาไม่มี แต่ภายหลังจึงมี ดังนี้ การกำหนดเงื่อนไขเบื้องต้นและที่สุดที่บุคคลรู้ไม่ได้นี้ ชื่อว่า สังสารสาคร^{๓๖}

นอกจากนี้ในสัมภารวิบากยังสื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของเวลากับมิติพื้นที่ด้วย เวลาที่ยาวนานจะสัมพันธ์กับพื้นที่อาณาที่กว้างใหญ่สุดประมาณ เมื่อเวลาสัมพันธ์กับพื้นที่ทำให้เห็นความยิ่งใหญ่ยาวนาน ซึ่งไม่สามารถกำหนดขอบเขตได้ เวลาและอาณาเขตเมื่อประกอบกับความยากลำบากในการบำเพ็ญธรรมของพระโพธิสัตว์ จึงให้ผลของทุกกรรมให้เด่นชัดยิ่งขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับอุปมาที่แสดงถึงการข้ามห้วงจักรวาลที่อันตรายและยากลำบาก ในการบำเพ็ญบารมี

ในเมื่อห้องแห่งจักรวาล อันกว้างซึ่งสุดที่จะประมาณเต็มอยู่แล้วด้วยถ่านเพลิงเป็นถ้ำร้อน ร้อนรุ่มสมุครระอุอบอยู่ในภายในเป็นอย่างยิ่ง ถ้าผู้ใดมีใจองอาจเพื่อจะฝ่าบุกบจรโดยฝ่าเท้าเปล่าไปในกองถ่านถ้ำร้อนจนถึงปากโน้นแห่งห้วงจักรวาลนั้นได้ ดังนี้แล ผู้นั้นจึงจักทำตนให้ถึงความเป็นพระพุทธเจ้าได้ นี่ประการหนึ่ง

ในเมื่อห้องแห่งจักรวาล อันกว้างลึกสุดที่จะประมาณเต็มอยู่แล้วด้วยถ่านเพลิงที่มีเปลวและควันอันปราศไปในขณะบัดเดี๋ยวนั้น มีพรรณแดงเป็นพื้นพิศยิตยาวไปทั่วห้องห้วงโลกธาตุ ถ้าผู้ใดองอาจเพื่อจะย่างเท้าเปล่าบจรไปบนถ่านเพลิงนั้น จนตลอดถึงปากโน้นได้ ดังนี้แล ผู้นั้นจึงจักทำตนให้ถึงความเป็นพระพุทธเจ้าได้ นี่ประการหนึ่ง

ในเมื่อห้องแห่งจักรวาล อันกว้างลึกสุดที่จะประมาณ เต็มไปด้วยภูเขาเหล็ก ลูกเป็นเพลิงโพลงอยู่ไม่รู้ดับ และมีพื้นเบื้องต่ำตามระหว่าง ๆ ข้างซอกแห่งภูเขานั้นเต็มไปด้วยน้ำทองแดง อันร้อน

^{๓๕} พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคน-ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๒๓๓.

^{๓๖} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๓๒๘/๑๕๒-๑๕๓.

ละลายไหลเหลวกว้าง ๆ อยู่ ดูจุจมหากุมกินรก ดังนี้แล ผู้ใดจงอาจวายน้ำทองแดงไปได้ด้วยคู้แขนตนจนตลอดถึงปากโน้น ผู้นั้นจึงจะทำตนให้ถึงความเป็นพระพุทธรเจ้าได้ นี่ประการหนึ่ง^{๓๗}

จะเห็นได้ว่าวัฏจักรแห่งเวลาไม่ได้เคลื่อนไปตามกระแสเท่านั้น แต่ยังสื่อแสดงให้เห็นความยาวนาน อุปสรรคและความยากลำบากของการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ การที่ทรงมีปณิธานแน่วแน่แสดงให้เห็นความ “องอาจ” ที่พระองค์ปรารถนาพบทางแห่งความพ้นทุกข์ โดยจะเห็นว่าในแต่ละพระชาติ พระองค์จะสั่งสมบุญ และทรงสังเวชใจต่อชีวิต ทำให้ทรงมีพระทัยมุ่งมั่นตั้งใจที่จะชนสัตว์อื่นให้ข้ามพ้นจากความทุกข์ไปด้วย

ในเมื่อวัฏจักรของเวลาไม่มีที่สิ้นสุด กรรมที่สืบเนื่องไปก็ย่อมไม่สิ้นสุดด้วย วัฏจักรของเวลาจึงเป็นความทุกข์ที่พระโพธิสัตว์ได้ผ่านหรือตกอยู่ในกระแสนี้ เมื่อพระองค์บำเพ็ญธรรมเจริญมากขึ้นจึงได้พบว่า การหลุดพ้นจากห้วงเวลาเป็นสิ่งที่ต้องทำให้ได้ เพราะเมื่อพ้นจากเวลาได้ ก็พ้นจากวัฏสงสารได้

วัฏจักรของชีวิตพระโพธิสัตว์ – พระพุทธรเจ้า

สัมภารวินิบากเป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่นำเสนอให้เห็นการสร้างสมบารมีสามระยะ คือระยะที่เป็นจิตปณิธาน วชิปณิธาน และกายวชิปณิธาน ลักษณะเรื่องมีส่วนคล้ายกับ “นิทานกथा” ในอรรถกถาชาดกและคัมภีร์ประเภทอวทานความสำคัญของเรื่องนั้นเป็นนิทานอุทาหรณ์ที่ทำให้เข้าใจว่าชีวิตของมนุษย์ต้องประสบกับเรื่องราว และเหตุการณ์มากมาย ต้องเรียนรู้และพัฒนาตนเพื่อให้มีความประณีตมากขึ้น และเข้าใจเหตุและผลของการกระทำ ภายใต้กรอบของเวลาที่ยาวนาน ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการเกิดเป็นทุกข์ทั้งสิ้น ชีวิตของพระโพธิสัตว์เป็นชีวิตที่ยากลำบาก มีขั้นตอนหรือพัฒนาการเช่นเดียวกันมนุษย์ทั่วไป ต้องเริ่มต้นจากความหยาบไปสู่ความประณีต จากมีกิเลสจนสามารถละกิเลสได้ การตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธรเจ้ามิใช่เรื่องง่าย นอกจากข้อจำกัดของระยะเวลาแล้ว ยังต้องดำเนินตามข้อกำหนดของการเป็นพระโพธิสัตว์ ตั้งแต่ขั้นตอนการตั้งมโนปณิธาน วชิปณิธาน และกายวชิปณิธาน คือต้องเป็นนิตยโพธิสัตว์ก่อน คือมีสโมทานธรรม ๘ ประการ จึงจะได้รับการพยากรณ์

ขึ้นชื่อว่าธรรมที่จะทำให้เป็นพระพุทธรเจ้านั้น บุคคลย่อมทำได้ด้วยยากยิ่งนัก แต่รำพึงอยู่ในพระหฤทัยถึง ๗ อสงไขยแล้วจึงออกวาทาได้ แต่ออกวาทาได้แล้ว ยังยืนกาลนานไปได้ถึง ๙ อสงไขยตั้งแต่นั้นไปจึงจะนับได้ว่าเป็นนิตยโพธิสัตว์ผู้มีใจพยายาม มีความปรารถนาตั้งมั่นยิ่งด้วยสโมทานธรรม ไพบูลย์ แล้วจึงจะได้ลัทธยาเทศทำนาย ณ สำนักแห่งพระพุทธรเจ้า สโมทานธรรม คือ

๑. มีอิตถภาพความเป็นมนุษย์
๒. ไม่เป็นสตรี บัณเฑาะก์กระเทย หรืออุกโตพยัญชนก (คนสองเพศ)
๓. มีอรหัตตูปนิสัย
๔. ได้เข้าเฝ้าพระพุทธรเจ้าและตั้งปณิธานปรารถนาความเป็นพระพุทธรเจ้าในสำนักของพระพุทธรเจ้าพระองค์นั้น

^{๓๗} พระธรรมมหาวิราจนาวัตร (ไสว ฐิตวิโร), ผู้แปล, สัมภารวินิบาก, กว่าจะเป็นพระพุทธรเจ้า, หน้า ๑๓๙-๑๔๐.

๕. ดำรงเพศเป็นบรรพชิต

๖. สำเร็จอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘

๗. ได้บริจาคชีวิต เอาชีวิตแลกโพธิญาณ เรียกว่าการกระทำอันยิ่งใหญ่

๘. ต้องมีธรรม ๓ ประการ คือ ฉันทะความพอใจอันใหญ่หลวง อุตสาหะความองอาจกล้าหาญ และวิริยะความพยายามยิ่งใหญ่^{๓๘}

ในกาลที่ไม่มีพระพุทธเจ้า ช่วงเวลานั้นได้แสดงให้เห็นว่าชีวิตเป็นทุกข์เพราะเกิดจุดเริ่มต้นของพระโพธิสัตว์เป็นชีวิตที่ยากลำบาก เกิดมาในครอบครัวเชื้อใจที่ต้องดิ้นรนฝ่าฟันปัญหาย่ำแย่ น้ำท่วมฝั่งโดยแบกมารดาข้ามฝั่งด้วยความอดทน เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสัตตตปาปะ มีโทสะโกรธนายหัตถาจารย์ เพราะเหตุข้างสับัดพระองค์ตกจากหลังช้างแต่พระองค์ทรงยึดกิ่งไม้ไว้ได้ทัน ภายหลังทรงเข้าใจเหตุการณ์ว่าข้างตกมันเนื่องจากข้างนั้นได้กลืนข้างพังตัวเมียและปรารถนาจะสังวาส ทรงดำริว่ากิเลสราคะเป็นสิ่งที่น่ากลัวทรงเล็งเห็นโทษของราคะจึงตั้งปณิธานในพระทัยว่าสัตว์ทั้งหลายในโลกสันนิวาสนี้ จักพ้นวิญญูทุกข์ได้ด้วยพุทธธรรม คือภูมิปณิธาน จึงหึงพระหฤทัยลงเหยงถือเอาพุทธภูมิปณิธานว่า เราได้ตรัสรู้พระโพธิญาณแล้ว ก็จักทำสัตว์ให้ตรัสรู้ด้วย เราพ้นแล้วจากทุกข์ในสังสารวัฏ เราจักทำสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏได้ด้วยกัน^{๓๙} และเมื่อเป็นพระพรหมดาบส สละชีวิตให้ทานแก่แม่เสือ ตั้งพระทัยว่า... ด้วยบุญกรรมนี้ ขอเราจงได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลให้เราได้นำสัตว์ทั้งหลายให้ถึงความระงับดับทุกข์ในสังสารวัฏนี้เกิด...ขอทวยเทพเจ้าคือภูมิพุกษเทวาและอากาศัญญเทวา...จงกระทำอนุโทนาในชีวิตสรีรทานของข้าพเจ้าที่ได้อบรมมา ณ กาลนี้^{๔๐} จะเห็นได้ว่าในช่วงแรกพระโพธิสัตว์ยังไม่ได้รู้จักพระพุทธเจ้า ความประพฤติของพระองค์ยังไม่สมบูรณ์พร้อมคือยังทรงติดกิเลส มีโลภ โทสะ โมหะ ซึ่งทำให้พระองค์เป็นทุกข์ ในขณะที่เดียวกันก็ทรงมีมหากรุณาต่อสรรพสัตว์อื่นเป็นอย่างยิ่ง อันเป็นคุณลักษณะพิเศษสำคัญของพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมี

ในสัมภารวิบากได้เล่าถึงพระชาติหนึ่ง ในปุนทริกก็ว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช่างทอง ช่างทองนั้นหลงในกิเลสราคะ หลงใหลนางกาญจนวนดีแต่ก็ไม่สมหวังเพราะเมื่อนัดพบกันพระโพธิสัตว์ก็ผลอลหลับไปทุกครั้ง ในที่สุดจึงวางอุบายลอบปลอมเป็นหญิงเข้าไปผิดประเวณีกับนางกาญจนวนดีซึ่งมีสามีแล้ว ผลกรรมนี้ส่งผลแรงนำไปพระโพธิสัตว์ตกนรกเพราะปรทารโทษ เป็นอาจินกรรมกายทุจริต ให้ผลเป็นอปราปรเวทนิยกรรม ๑๔ กัป จากนั้นเมื่อจุติจากนรกแล้ว ด้วยเศษกรรมยังให้ผลทำให้พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกะเทย ๕๐๐ ชาติ เป็นลา ๕๐๐ ชาติ โค ๕๐๐ ชาติ คนตาบอด ๕๐๐ ชาติ คนหูหนวก ๕๐๐ ชาติ สตรีหินเพศ ๕๐๐ ชาติ ในพระชาตินี้แสดงให้เห็นวิบากของผลกรรมจากการประพฤติผิดในกาม แม้เพียงครั้งเดียว แต่พระโพธิสัตว์ต้องตกนรกรับกรรมจากอกุศลกรรมครั้งนี้ ต้องเวียนว่ายในวัฏสงสารยาวนานมาก กว่าที่จะหมดกรรมก่อนการเป็นนิยตโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้าเป็นสตรีในต้นนั้นห่อสงไขยเป็นพระนางสมิตตาเทวี แม้จะประพฤติกุศลกรรมแล้ว แต่ด้วยเงื่อนไขการเป็นสตรีก็ทำให้ไม่สามารถได้รับการพยากรณ์ได้ แต่ด้วยกุศลกรรมที่ทำในอดีตทำให้เมื่อนางสิ้นชีวิต

^{๓๘} ขุ.พุทธ.อ (ไทย) ๓๓/๗/๗๕๑.

^{๓๙} พระธรรมมหาวิราจรวร (ไสว วิฑูโร), ผู้แปล, สัมภารวิบาก, กว่าจะมาเป็นพระพุทธเจ้า, หน้า ๕๙.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗-๖๘.

แล้ว ได้เสวยสมบัติในสวรรค์ชั้นดุสิต ๕๗ โภกกับเศษ ๖๐ แสนปี จุตจากสวรรค์ เวียนว่ายในสวรรค์ และมนุษย์จนถึงสารมณฑกัปในนันทะอสงไขย จึงได้เกิดเป็นชาย ได้สร้างกุศลกรรมอีก ๑๔ อสงไขย จึงได้รับการพยากรณ์

จะเห็นได้ว่าชีวิตของพระโพธิสัตว์วัฏจักรชีวิตที่มีทุกข์และสุข ยังมีติดในกิเลสตัณหา สร้างอกุศลและกุศล สลับเวียนกันไปในแต่ละชาติ พระโพธิสัตว์เวียนเกิดในภพต่าง ๆ กัน ทั้ง กามภูมิ ของหมู่สัตว์ได้แก่ มนุษย์ ยักษ์ที่ยังยินดีในกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และเกิดในรูปภูมิ ได้แก่ เป็นพรหม ก่อนจุติลงมายังโลก ซึ่งเป็นผู้ที่ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดและยังติดอยู่ในวัฏสงสาร พระพุทธองค์ตรัสว่า

สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีอวิชชาเป็นที่ทางกันมีตัณหา เป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่อนไม้ที่บุคคลโยนขึ้นบนอากาศ บางคราวก็ตกลงทางโคน บางคราวก็ตกลงทางขวาง บางคราวก็ตกลงทางปลาย แม้ฉันใด สัตว์ทั้งหลายผู้มีอวิชชาเป็นที่ทางกัน มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ก็ฉันนั้นแล บางคราวก็จากโลกนี้ไปสู่ปรโลก บางคราวก็จากปรโลกมาสู่โลกนี้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไรเพราะว่า สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องปลายไม่ได้ ฯลฯ พอเพื่อจะหลุดพ้น^{๔๑}

ข้อน่าสังเกตเกี่ยวกับชีวิตของพระโพธิสัตว์ในสัมภารวิบากนั้น ยังเสนอชีวิตอดีตพุทธเจ้า ปัจจุบันพุทธเจ้าอนาคตพุทธเจ้าทุกพระองค์มีโอกาสโคจรมาพบกันและมีแนววิถีชีวิตเป็นอย่างเดียวกัน เช่น ในสมัย พระพุทธเจ้าปุราณที่ปิงกร ได้พยากรณ์พระโพธิสัตว์ปัจฉิมที่ปิงกรว่า กาลต่อไปอีก ๑๖ อสงไขยเศษแสนกัปจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านามที่ปิงกรและในสมัยนั้นพระโคตมโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระนางสุมิตตาเทวี ซึ่งเป็นพระน้องนางของพระพุทธเจ้าปุราณที่ปิงกร พระพุทธเจ้าปุราณที่ปิงกร ยังได้กล่าวว่าในกาลต่อไปพระโพธิสัตว์ปัจฉิมที่ปิงกรจะเป็นผู้พยากรณ์พระนางสุมิตตาเทวีในกาลอนาคตที่จะเป็นพระสุเมธดาบสอีกต่อหนึ่ง ในพระชาตินี้พระโคตมโพธิสัตว์จึงได้พบกับปัจจุบันพุทธเจ้า (พระปุราณที่ปิงกร) และอนาคตพุทธเจ้า (พระปัจฉิมที่ปิงกร-ผู้ที่จะพยากรณ์พระองค์ต่อไป)

นอกจากจะเห็นพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสเป็นพระโคตมโพธิสัตว์แล้ว ในสัมภารวิบากยังแทรกเรื่องพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสเป็นพระศรีอริยเมตไตรยด้วย กล่าวคือ ในอสงไขยแรกของการตั้งจิตปณิธาน ในนันทะอสงไขย ระยะตั้งจิตปณิธานสมัยพระพรหมเทวสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าอรดีเทวราชนั้น พระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์เกิดเป็นสิริคุตอำมาตย์ หัวหน้าอำมาตย์ของพระเจ้าอรดี พระโพธิสัตว์ต่างพระองค์มีโอกาสได้ประสบกัน และมีความสัมพันธ์ต่อกัน สิ่งนี้แสดงให้เห็นวัฏชีวิตของพระโพธิสัตว์หลายพระองค์ ในขณะที่พระโคตมโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีพระที่ปิงกรโพธิสัตว์ พระเมตไตรยโพธิสัตว์ก็กำลังบำเพ็ญบารมีอยู่เช่นกัน วัฏจักรชีวิตของพระโพธิสัตว์-พระพุทธเจ้าหลายพระองค์ ต่างก็แสดงให้เห็นวัฏวนของความทุกข์อันเกิดจากการเวียนว่ายตายเกิดไม่รู้จบ อุปสรรคปัญหาและข้อจำกัดของพระโพธิสัตว์ที่ไม่สามารถบรรลุธรรมได้ในเวลา

^{๔๑} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๓๒๘/๑๕๒-๑๕๓.

อันรวดเร็ว กาลเวลาอันยาวนานทำให้เห็นวัฏจักรแห่งชีวิต ที่ต้องต่อสู้ เรียนรู้และก้าวผ่านไปได้ สัมภารวินาทเน้นความคิดเรื่องการบำเพ็ญบารมี ที่ท้ายที่สุดเมื่อได้บำเพ็ญอย่างยิ่งขึ้นไป ก็จะต้องได้พบกับพระพุทธเจ้าและได้รับการพยากรณ์ ทำให้เห็นพัฒนาการของการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์

วัฏจักรแห่งกิเลส-กรรม-วิบาก

พระพุทธเจ้าตรัสว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้^{๔๒} และครั้งหนึ่งทวดาได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ในปฐมชนสูตร ว่า

ทวดาทูลถามว่า อะไรหนอยังคนให้เกิด อะไรหนอของเขาย่อมวิงพละน อะไรหนอเวียนว่ายไปยังสงสาร อะไรหนอเป็นภัยใหญ่ของเขา ฯ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ตัณหายังคนให้เกิด จิตของเขาย่อมวิงพละน สัตว์เวียนว่ายไปยังสงสาร ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของเขา ฯ ทวดาทูลถามว่า อะไรหนอยังคนให้เกิด อะไรหนอของเขาย่อมวิงพละน อะไรหนอเวียนว่ายไปยังสงสาร อะไรหนอเป็นที่พำนักของสัตว์นั้น ฯ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ตัณหายังคนให้เกิด จิตของเขาย่อมวิงพละน สัตว์เวียนว่ายไปยังสงสาร กรรมเป็นที่พำนักของสัตว์นั้น^{๔๓}

สังสารวัฏเกิดขึ้นเนื่องจากกิเลส-กรรม-วิบาก นำให้เกิดภพชาติไม่สิ้นสุดแนวคิดเรื่องกรรมเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญมากในพระพุทธศาสนา เพราะสรรพสัตว์มีกรรมเป็นของตนเองกรรมก่อให้เกิดวิภวทุกข์ ทำให้ต้องวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ เช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์ที่ต้องเวียนเกิดเวียนตาย ก็เพราะเหตุแห่งกรรม อันเป็นผลเนื่องมาจากกิเลส ตัณหา ทำให้พระโพธิสัตว์พยายามแสวงหาทางตัดวงจรของสังสารวัฏอันเป็นทุกข์นี้ ด้วยการทรงสั่งสมสัมมาบารมี เพื่อให้ได้บรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยทรงตั้งปณิธาน โพธิจิต บำเพ็ญกุศลกรรมเพื่อสนับสนุนหนทางแห่งโพธิสัตว์ และได้รับพยากรณ์

พุทธปรัชญาเถรวาทเน้นความสำคัญเรื่องกิเลส-กรรม-วิบากหรือเหตุปัจจัย และผลอันเกิดจากการกระทำ กล่าวอีกนัยหนึ่ง กรรมคือความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผลของการกระทำที่มีค่าทางจริยธรรมของบุคคลกับสิ่งที่เขาสมควรได้รับในฐานะผลตอบแทนแก่การกระทำนั้น^{๔๔} เมื่อทำสิ่งใดย่อมบังเกิดผลไปตามนั้น ความคิดเรื่องกรรมจึงสำคัญต่อการทำความเข้าใจชีวิต

พระพุทธศาสนาสอนหลักความจริงว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นคนสัตว์ หรือสิ่งของเป็นรูปธรรม หรือนามธรรม เป็นวัตถุ หรือเป็นเรื่องจิตใจไม่ว่าชีวิตหรือโลกที่แวดล้อมอยู่ก็ตามทั้งหมดล้วนเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยเป็นเรื่องของปัจจัยสัมพันธ์ ธรรมดาที่ว่านี้มองด้วยสายตาของมนุษย์เรียกว่า “กฎธรรมชาติ” เรียกในภาษาบาลีว่า “นิยาม” แปลว่า กำหนดอันแน่นอน ทำนองหรือ

^{๔๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๕๙/๓๓๐-๓๓๓๙.

^{๔๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๒/๓๔๘-๓๔๙.

^{๔๔} สมภาร พรหมทา, “สิริมงคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนา,” ใน วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑, พระธรรมมหาวิธานวัตร (ไสว จิตวิโร), ผู้แปล, สัมภารวินาท, กว่าจะมาเป็นพระพุทธเจ้า: ๕๔.

แนวทางที่แน่นอน หรือความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอน เพราะปรากฏให้เห็นว่า เมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างนั้นๆ แล้ว ก็จะมีความเป็นไปอย่างนั้นๆ แน่แน่นอน^{๔๕}

วิถีโพธิสัตว์ที่เวียนว่ายบำเพ็ญบารมีในอสงไขยกับอันยาวนานนั้น เกิดขึ้นเนื่องจากกรรมทั้งกุศลกรรม และอกุศลกรรมที่ทำให้ต้องเกิด กรรมสัมพันธ์กับเวลาและชีวิต และการเวียนว่ายตายเกิด อันเป็นผลที่เกิดจากกรรมที่พระโพธิสัตว์ได้กระทำ ย่อมนำพระองค์ไปสู่ภพภูมิต่าง ๆ กรรมสำคัญคือการตั้งปณิธานอันเป็นแรงส่งให้ทรงได้เกิดและพบกับพระพุทธเจ้า

เมื่อชีวิตสังขารแตกพราจากกายอันหนึ่งแล้วก็ได้แต่กองกรรมคือกุศลและอกุศลนี้แลเป็นเพื่อนสอง พอประคับประคองกันไปสู่ภพอื่น จิตของเราเมื่อยามนั้น จะหันหน้าไปหาใครที่ไหนเล่า จะได้เห็นก็แต่กุสลากุศลกรรมเป็นของเก่า ที่เราได้กระทำไว้แต่ก่อน ๆ มา ครั้นเมื่อจิตหยั่งตั้งภพตั้งชาติลงได้มั่นคงแล้ว กุสลากุศลกรรมก็ย่อมผลัดเปลี่ยนกันระว่างรักษาอยู่ กรรมที่ดีก็ประดุจมารดาบิดา รักษาบุตร กรรมที่ชั่วก็ประดุจศัตรูหมู่ปัจเจกมิตรมาล้อมไว้ กรรมกับจิตนี้ ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน จิตนั้นได้อาศัยกรรมเก่าเป็นผู้นำปฏิสนธิกำเนิด กรรมได้อาศัยจิตเป็นที่บังเกิดได้ต่างอาศัยซึ่งกันและกันฉะนั้น^{๔๖}

พระโพธิสัตว์ต้องได้เรียนรู้ชีวิตหลายประการ ฝ่าฟันอุปสรรคในการบำเพ็ญบารมี สร้างสัมภารวิบากจนเกิดผลสูงจอมแห่งการสั่งสมสัมภาร คือ การตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในที่สุด แม้พระบรมโพธิสัตว์ได้ตั้งพระหฤทัยแล้วว่า จะขอตรัสเป็นพระพุทธเจ้าเพื่ออนุกุลแก่ฝูงสัตว์นั้น ควรหรือราคาภิเกสสมารยังมาขัดทำให้พิบัติขัดขวางเสื่อมทางพระโพธิญาณได้^{๔๗} ก็เลส-กรรม-วิบากที่เด่นชัดคือการประพฤติดิในกามเมื่อลอบมีประเวณีกับสตรีที่มีสามีแล้ว ทำให้ต้องตกนรก เป็นวิบากใหญ่ต้องเกิดในภพชาติที่เป็นทุกข์ เป็นสัตว์ในนรก เป็นเดรัจฉาน แม้เป็นมนุษย์ก็เป็นมนุษย์พิการ และเป็นสตรีซึ่งเป็นข้อจำกัดของการบำเพ็ญบารมีให้สมบูรณ์

สัมภารวิบากอธิบายกระบวนการของชีวิต ระบบของชีวิตที่มีการวนเวียนเป็นวัฏจักรอันซับซ้อนอย่างยิ่ง ตามวัฏจักรของกุศลกรรมและอกุศลกรรมอันเกิดแต่กิเลสก่อให้เกิดวิบากผล ที่ส่งต่อไปยังภพชาติอื่น พุทธปรัชญาเรื่องกรรมยังสอดคล้องกับหลักคำสอนเรื่องทุกขอริยสังข ภูมิสมุทพบาท เชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผลกัน ก่อให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ เป็นธรรมะหรือกฎธรรมชาติที่มนุษย์ต้องเผชิญ แม้แต่พระโพธิสัตว์ก็ได้ประสบมาแล้ว

นิพพาน: การข้ามอสงไขยกับพันวิภังการ

วิภังการเกิดจากกิเลส กรรม และวิบาก ทำให้สัตว์ทั้งหลายต้องเกิดใหม่และมีความทุกข์ การเกิดเป็นความทุกข์ที่ต้องสลัดให้ได้ พระโพธิสัตว์ดำริว่า

โอหนอ สมเพชนักหนา ด้วยฝูงสัตว์ทั้งหลายมาติดข้องขัดอยู่ด้วยราคะดำกฤษณากองกิเลส คือราคะนี้มีพิษพิลึกพิงกัวยิ่งนัก ร้ายกาจยิ่งนัก ราคะคือความกำหนัดนี้ย่อมมีอาทินวโทษเป็นอันมาก ก็เพราะเพลิงราคะมีกำลังหยาบช้ำกล้าแข็ง ร้อนรุ่มสมุทรวงสัตว์ทั้งหลายอยู่อย่างนี้นั้นเป็น

^{๔๕} พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๙, หน้า ๑๕๒.

^{๔๖} พระธรรมมหาวิราจุนทร (ไสว วิฑูโร), ผู้แปล, สัมภารวิบาก กว่าจะเป็นพระพุทธเจ้า, หน้า ๘๔.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

เหตุ สัตว์ทั้งหลายอาศัยราคะกิเลสนี้และมาย้ายีปีทานำทุกมาทรมณ์ให้จมอยู่ในอู่แอ่งอ่าวโลก โอสงสารไม่สิ้นสุดลงได้^{๔๘}

กิเลสถือเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดวิภูที่ต่อเนื่องและนำหน่วงให้เกิดตัวตน ก่อกรรม-วิบากจึงเกิดความทุกข์ไม่จบสิ้น พระโพธิสัตว์จึงได้พยายามแสวงหาหนทางเพื่อตัดวิภูฏะของการเกิด ไปสู่นิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุด ในขณะเดียวกันก็ทรงปรารภนาพุทธุภูมิ และตรัสรู้เพื่อนำสัตว์ทั้งหลายให้ตรัสรู้ด้วย ในพระพุทธศาสนาเห็นว่ามนุษย์ทุกคนมีความทุกข์เป็นธรรมชาติ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วก็ได้แสดงธรรมทุกขอริยสัจ อันเป็นธรรมสามารถอธิบายกระบวนการเกิดและดับของทุกข์ได้ อริยสัจได้แก่

ทุกขอริยสัจ คือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บไข้ ความตาย ความประจวบด้วยสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก ปรารภนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น

ทุกขสมุทัยอริยสัจ คือ ต้นหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิน มีปกติเพลินในอารมณ์นั้นๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

ทุกขนิโรธอริยสัจ คือ ตัณหาดับ โดยไม่เหลือด้วยมรรคคือวิราคะ สละ สละคืน ปล่อยไปไม่พัวพัน

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คือ อริยมรรคมืองค์ ๘ คือ ปัญญาเห็นชอบ ๑ ... ตั้งจิตชอบ ๑^{๔๙}

การมีอยู่ของชีวิตนั้นคือความทุกข์ การกระทำการในโลกเป็นทุกข์ กาลเวลาเป็นทุกข์ พระโพธิสัตว์จึงทำความเข้าใจเกี่ยวกับความทุกข์ว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ คือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย จึงหาเหตุของความทุกข์ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีเหตุปัจจัยให้เกิดขึ้น เหตุของความทุกข์คือตัณหาได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ตัณหาทำให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ นำสู่การเวียนว่ายตายเกิดพระพุทธองค์ได้ความเข้าใจว่าเมื่อแก้ไขที่เหตุแล้วย่อมดับทุกข์ได้ คือการแก้หรือดับที่ตัวตัณหา ความไม่ทุกข์จึงมีอยู่คือนิโรธทุกข์ แต่ทางที่จะไปถึงนิโรธทุกข์ (มรรค) พระโพธิสัตว์ต้องแสวงหาและปฏิบัติการดับกิเลส-กรรม-วิบากมีทางเดียวคือการเจริญอริยมรรค^{๕๐} กระบวนคิดเหล่านี้เป็นสิ่งที่พระโพธิสัตว์ได้เรียนรู้ตลอดการบำเพ็ญบารมี พระองค์ดำเนินตามทางเพื่อการบรรลุพ้นจากวิภูฏาสสาร

ขึ้นชื่อว่ากาลก่อนภพกำเนิดเกิดเป็นรูปกายขึ้นใหม่นี้ ย่อมเป็นที่มีกองทุกข์ท่วมทับทุกข์ที่ยั่งยืนแท้ อนึ่งแม้เมื่อชนม์ชีพแตกพรากจากกาย ทำลายร่างสรีราพพนั้นแล้ว ก็เป็นกองทุกข์ถึงที่สุดใหญ่ยิ่งกว่าทุกข์ทั้งปวง การก่อภพใหม่นี้เป็นทุกข์อันใหญ่หลวง เพราะก่อชาติกำเนิด ชาติหากก่อให้เกิดชรา ๆ ให้เกิดพยาธิ มรณะ^{๕๑}

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

^{๔๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๘๗/๗๘-๑๕๕.

^{๕๐} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๔๔/๔๑.

^{๕๑} พระธรรมมหาวิราฐนุวัตร (ไสว ฐิตวิโร), ผู้แปล, สัมภาษณ์วิภา กว่าจะมาเป็นพระพุทธเจ้า, หน้า ๑๕๒.

พุทธปรัชญาเถรวาทกำหนดเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์คือการพ้นจากวัฏสงสารซึ่งก็คือการพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด คือนิพพานนั่นเอง พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับนิพพานเอาไว้หลายแห่ง เช่น

นรชนเหล่าใดละแล้วซึ่งรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ ศิลและวัตรทั้งปวง ทั้งละแล้วซึ่งมงคลหลายชนิดทั้งหมด กำหนดรู้ ตัดขาดแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะนรชนเหล่านั้นแลเป็นผู้ข้ามโอชะได้แล้ว^{๕๒} กาลย่อมกินสัตว์ทั้งปวงกับทั้งตัวเองด้วย ก็ผู้ใดกินกาล ผู้นั้นเผาตัดหน้าที่เผาสัตว์ได้แล้ว^{๕๓}

ในแง่นี้นิพพานจึงหมายถึง ความดับสิ้นสุดแห่งกิเลสและความทุกข์โดยประการทั้งปวง อย่างแท้จริง^{๕๔} คือพ้นไปจากสังสารวัฏอันเป็นทุกข์ พ้นจากห้วงเวลาที่ไหลไปไม่สิ้นสุด นิพพานจึงอยู่เหนือกาลเวลาหรืออาจเรียกได้ว่าไร้เวลา เพราะว่าถ้ามีเวลาแล้วแสดงว่ามีการทำกรรมหรือสร้างเหตุการณ์เพื่อให้เกิดวัฏจักรของการกระทำนำไปสู่ผลของการกระทำคือวิบาก อันก่อให้เกิดผลของการสร้างสังสารวัฏขึ้นมาอีกไม่จบสิ้น นิพพานจึงเป็นเป้าหมายของพระโพธิสัตว์ในการบำเพ็ญธรรม แต่ความคิดสำคัญที่ปรากฏในสัมภารวิบากคือการที่ทรงเห็นว่านิพพานเป็นเป้าหมาย แต่พระโพธิสัตว์ก็ปรารถนาที่จะชนสัตว์อื่นให้ถึงฝั่งแห่งพระนิพพานด้วย ซึ่งเป็นมหากรุณาที่เรื่อนี้เน้นเป็นพิเศษ เป็นการกระทำเพื่อผู้อื่นพ้นทุกข์ด้วยอันเป็นจุดมุ่งหมายของการสั่งสมโพธิสมภารของพระโพธิสัตว์

๒.๔.๓ คุณค่าพุทธประวัติในพระชาติที่ตรัสรู้

ในคัมภีร์สัมภารวิบากได้จำแนกเนื้อหาที่เป็นประวัติของพระพุทธเจ้าในพระชาติที่ตรัสรู้ คือ พระชาติที่เป็นเจ้าชายสิทธัตถะ โดยเริ่มตั้งแต่ กถาที่ ๗ คือ คัพภานิคมกมนกถา ถึงกถาที่ ๒๕ คือ มหานิพพานกถา โดยมีรายละเอียดที่สำคัญ ดังนี้

๒.๔.๓.๑ คัพภานิคมกมนกถา

กล่าวถึงเรื่องพระนางสิริมหามายา ทรงพระสุบินนิมิต

๑. คัพภานิคมกมนกถา

- พระนางสิริมหามายา ทรงพระสุบินนิมิต
- พราหมณ์ถวายพยากรณ์พระสุบินนิมิต
- พระนางสิริมหามายาทรงตั้งพระครรภ์
- พระนางสิริมหามายาเสด็จสู่เทวทहनคร
- พระมหาประสูติ
- พระมหาสัตว์บันลือพระสุรสีหนาท
- บุพนิมิต ๓๒ ประการ ที่เป็นเครื่องแสดงว่าพระมหาสัตว์จะได้ตรัสรู้พระ

สัพพัญญุตญาณ

^{๕๒} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๒๔-๓๐/๕-๖.

^{๕๓} พุ.ชา.ทก. (ไทย) ๒๗/๑๕๑/๕๑.

^{๕๔} พุทธศาสนิกฯ, ภาษาคน-ภาษาธรรม, หน้า ๑๕.

- พระพุทธมารดาสวรรคต
- บุคคลและสิ่งต่างๆที่เป็นสหชาติเกิดพร้อมกับพระมหาสัตว์

๒. ลักษณะปริศนาหกกา

- เทพดาในดาวดึงส์พากันโสมนัสฉลองการประสูติของพระมหาสัตว์ทั่วทั้ง

เทวโลก

- กาฬเทวินดาบสเยี่ยมพระมหาสัตว์ประกาศว่าพระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า พระเจ้าสิริสุทโธทนะถวายบังคมเจ้าชายสิทธัตถะ

- พราหมณ์ทั้ง ๘ ทำนายพระลักษณะพระบาทมงคล ๑๐๘ และอนุพยัญชนะ ๘๐ มหาปรีสลักษณะ ๓๒ คติ ๒ ประการ^{๕๕}

๓. ราชาภิเษกกา

- พระเจ้าสุทโธทนะตรัสถามพราหมณ์ถึงเหตุที่จะทำให้พระมหาสัตว์บรรพชา พราหมณ์กราบทูลว่า พระมหาสัตว์จะเห็นนิมิต ๔ พระเจ้าสุทโธทนะจึงตรัสให้ป้องกันมิให้พระมหาสัตว์มีโอกาส เห็นนิมิต ๔

- พราหมณ์ถวายพระนามพระมหาสัตว์ว่า เจ้าชายสิทธัตถะ

- พราหมณ์ ทั้ง ๘ ส่งบุตรของตนให้คอยฟังข่าวเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อใดที่พระองค์เสด็จออกบรรพชาก็ให้บอกตาม (ต่อไปในกาลข้างหน้า) พราหมณ์ ๗ คนสิ้นชีวิต โกลัญฑัญญพราหมณ์ได้ทราบข่าวว่า เจ้าชายสิทธัตถะออกบรรพชา จึงชวนบุตรพราหมณ์ออกบวช มีผู้ออกบวชเพียง ๔ คน รวมโกลัญฑัญญพราหมณ์อีกหนึ่งคน เป็น ห้าคน ได้นามว่าปัญจวัคคีย์

- ฝ่ายเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อประสูติได้ ๗ วัน พระนางสิริมหามายาก็เสด็จสวรรคต พระเจ้าสุทโธทนะจึงโปรดให้พระนางมหาปชาบดีโคตรมี ผู้เป็นพระน่านางของเจ้าชายสิทธัตถะเป็นผู้บำรุงเลี้ยงเจ้าชายสิทธัตถะ

- คราวหนึ่งเป็นพิธีแรกนาขวัญ พระเจ้าสิริสุทโธทนะโปรดให้นำเจ้าชายสิทธัตถะไปด้วย ในช่วงที่ประทับตามลำพังพระองค์เดียว เจ้าชายสิทธัตถะได้เจริญอานาปานสติกรรมฐานได้ปฐมฌาน พระเจ้าสิริสุทโธทนะเห็นความอัศจรรย์จึงกราบถวายบังคมเจ้าชายสิทธัตถะเป็นครั้งที่ ๒

- เจ้าชายสิทธัตถะมีพระชนมายุ ๗ พรรษา พระเจ้าสิริสุทโธทนะโปรดให้ช่างชุดสระโบกขรณีเป็นที่ประพาสสงฆ์แก่เจ้าชายสิทธัตถะ ท้าวสักกะโปรดให้วิสสุกรรมเทพบุตรมาเนรมิตสระโบกขรณีถวาย

- เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษา พระเจ้าสิริสุทโธทนะโปรดให้สร้างปราสาท ๓ หลัง พระราชทานให้เป็นที่ประทับ

- เจ้าชายสิทธัตถะทรงแสดงศิลปศาสตร์ท่ามกลางพระญาติวงศ์

^{๕๕} สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วรรณการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, หน้า ๑๔๐.

- พระเจ้าสิริสุทโธทนะราชาภิเชกเจ้าชายสิทธัตถะเป็นกษัตริย์ครองกรุงกบิลพัสดุ์ พระนางพิมพายโสธรราชเทวีเป็นพระอัครมเหสี

๔. มหาภินิคมณฑกา

- พระโพธิสัตว์เสด็จประพาสอุทยาน ทรงเห็นนิมิต ๔ จึงดำริที่จะออกบรรพชา

- พระนางพิมพายโสธราประสูติพระราहुล

- พระนางกัสาโคตมีขัตติยราชกัญญาตรัสชมความงามของพระโพธิสัตว์ว่า ผู้มีความงามเช่นนี้อาจดับเสียได้ซึ่งทุกข์ทุกข์ของพระมารดาพระบิดา และพระมเหสี พระโพธิสัตว์ทรงปิติว่า พระองค์จะทรงดับทุกข์ของคนเหล่านั้นได้จริง

- พระโพธิสัตว์เสด็จสู่มหาภิเนษกรรม เดินทางโดยม้ากัณฐกะเสด็จไปพร้อมกับนายฉันทะ

- พระยามารเข้ามาขัดขวางห้ามมิให้บรรพชา พระโพธิสัตว์ตรัสปฏิเสธ

- พระโพธิสัตว์เสด็จถึงแม่น้ำอโนมา ทรงตัดพระเมาลีด้วยพระขรรค์ ท้าวสักกะทรงนำพระเมาลีไปประดิษฐาน ณ พระจุฬามณีเจดีย์บนดาวดึงส์สวรรค์

- ฆฏิการมหาพรหมนำอัฐบริขารมาถวาย^{๕๖}

๕. ทุกรกิริยาภคา

- พระโพธิสัตว์ดำรัสสั่งให้นายฉันทะกลับไปกราบทูลพระเจ้าสิริสุทโธทนะเรื่องการบรรพชาของพระองค์

- ม้ากัณฐกะอาลัยพระโพธิสัตว์จนดวงใจแตก

- นายฉันทะกลับมาถึงกรุงกบิลพัสดุ์ พระเจ้าสิริสุทโธทนะ พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระนางพิมพายโสธรราชเทวีและชนทั้งหลายพากันร้องไห้

- พระโพธิสัตว์เสด็จบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารถวายราชสมบัติกึ่งหนึ่ง พระโพธิสัตว์ตรัสปฏิเสธ พระเจ้าพิมพิสารจึงกราบทูลขอว่า เมื่อตรัสรู้แล้วขอให้เสด็จมาสู่กรุงราชคฤห์ก่อน

- พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทุกรกิริยาจนถึงวิสัยญาณ เทวดาคนหนึ่งไปกราบทูลพระเจ้าสิริสุทโธทนะว่า พระโพธิสัตว์สวรรคต พระเจ้าสิริสุทโธทนะไม่ทรงเชื่อ ตรัสว่าพระโพธิสัตว์ถ้าได้ตรัสรู้ก็จะไม่สวรรคต

- พระยามารผจญให้พระโพธิสัตว์เลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา พระโพธิสัตว์ขับไล่พระยามารไป

- พระโพธิสัตว์ทรงพิจารณาเทียบการบำเพ็ญทุกรกิริยากับพิน ๓ สาย และทรงเลือกปฏิบัติความเพียรที่พอดี

- ปัญจวัคคีย์เข้าใจว่าพระโพธิสัตว์ละความเพียรจึงแยกตัวออกไป

๖. พุทธบูชาภคา

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑.

- นางสุชาดาหุงข้าวมธุปายาส ตั้งใจจะทำบวงสรวงเทพยดา
- พระโพธิสัตว์ทรงพระสุบินนิมิต ๕ ประการ
- นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาสแด่พระโพธิสัตว์
- พระโพธิสัตว์ทรงอธิษฐานลอยถาดในแม่น้ำเนรัญชรา ถาดลอยทวน

กระแสน้ำจมลงภพของพญากาลนาคราช พญากาลนาคราชตรัสสรรเสริญพระพุทธรูป

- พระโพธิสัตว์เสด็จสู่ควงไม้มหาโพธิ์
- โสถถียพราหมณ์ถวายหญ้าคา^{๕๗}

๗. มารวิชัยกถา

- พระยามารให้ธิดาทั้งสามคือ นางต้นหา รากา และอรดี มาเฝ้าโลมพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ขับนางทั้งสามออกไป

- พระยามารยกเสนามารผจญพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์รำลึกถึงพระบารมี ๓๐ ประการที่ทรงบำเพ็ญมา พระยามารทำอะไรพระองค์ไม่ได้ จึงสร้างอภิวรรตในโพธิบัลลังก์ พระธรรณิพยุคขึ้นเป็นพยานบิณฑมยผลังน้ำจากเกศาท่วมทับกองทับ พระยามารเกิดความเลื่อมใสในพระบารมี กล่าวสรรเสริญพระคุณของพระโพธิสัตว์^{๕๘}

๘. อภิสังขมโศก

- พระโพธิสัตว์เจริญอานาปานสติกัมมัฏฐาน เจริญฌาน ทรงบรรลุบุพเพนิวาสานุสสติญาณระลึกชาติหนหลังในช่วงปฐมยาม ทรงสำเร็จทิพจักขุญาณเห็นความเป็นไปของสัตว์ทั้งหลาย ที่เป็นไปตามกรรมดีกรรมชั่ว ในช่วงมัชฌิมยาม และทรงพิจารณาปฏิจกสมุปบาทความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของกระแสชีวิตในช่วงปัจฉิมยาม

๙. โพธิสัพพัญญูกถา

- ในเวลาอันใกล้รุ่ง พระโพธิสัตว์บรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธรเจ้า

- พระองค์เสวยวิมุตติสุขบนรัตนบัลลังก์ที่ตรัสรู้นั้น ๗ วัน ประทับยืนทอดพระเนตรบุขามหาโพธิพฤกษ์ ๗ วัน เสด็จจงกรมข้างโพธิพฤกษ์ ๗ วัน ประทับนั่งพิจารณาพระอภิธรรมปิฎก ๗ วัน ประทับนั่งใต้ต้นอชปาลนิโครธเสวยวิมุตติสุขผลสมาบัติ ๗ วัน

- พระยามารมีจิตริษยา ทูลเชิญเสด็จนิพพาน พระพุทธรเจ้าตรัสปฏิเสธ
- ธิดาทั้งสามของพระยามารมาเฝ้าโลมพระพุทธรเจ้า พระพุทธรเจ้าขับไล่ไป
- พระพุทธรเจ้าทรงเสวยวิมุตติผลสมาบัติสุขได้รั่มมุจลินทพฤกษ์ ๗ วัน

พระยามุจลินทนาคราชแผ่พังพานเป็นเพดานกางกั้นป้องกันฝนให้ พระพุทธรเจ้าเปล่งอุทานคาถาแสดงความสุขของพระนิพพาน

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๒.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๒.

- พระพุทธเจ้าประทับนั่งสมาธิใต้ต้นราชายตนพฤกษ์อีก ๗ วันรวมเวลา
การเสวยวิมุตติสุขภายหลังการตรัสรู้เป็นเวลา ๔๙ วัน^{๕๙}

๑๐. ฌัมมจักกกถา

- พระพุทธเจ้าทรงคิดจะแสดงธรรมแก่อาฬารดาบสและอุทกดาบส แล้ว
ทรงทราบด้วยทิพยจักขุญาณว่า ดาบสทั้งสองมรณภาพแล้ว

- พระพุทธเจ้าเสด็จไปหาปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันโดย
พระดำเนิน ๑๘ โยชน์ระหว่างทางทรงพบอุปกาชีวก

- พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาฌัมมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดปัญจวัคคีย์ เมื่อ
เทศนาจบพระอัญญาโกณฑัญญะบรรลุโสดาปัตติผล หมิ่นโลกธาตุวันไหน

๑๑. ยสกกถา

- พระอัญญาโกณฑัญญะกราบทูลขออุปสมบท พระพุทธเจ้าโปรดประทาน
การอุปสมบทแก่ปัญจวัคคีย์

- พระพุทธเจ้าประทานวิปัสสนากัมมัฏฐานแก่พระภิกษุทั้งหลาย

- พระภิกษุทั้ง ๕ รูป บรรลุโสดาปัตติผลตามลำดับ

- พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาอนัตตลักขณสูตร พระภิกษุทั้งหลายบรรลุอรหัตผล

- ยสกุลบุตรคิดหน่วยในกามกิเลส ได้พบพระพุทธเจ้าได้ฟังธรรมจาก
พระองค์บรรลุโสดาปัตติผล

- พระพุทธเจ้าโปรดแสดงธรรมแก่บิดาของยสกุลบุตร บิดาได้บรรลุธรรม
เป็นพระโสดาบันประกาศตนเป็นปฐมอุบาสก ส่วนยสกุลบุตรซึ่งนั่งฟังธรรมอยู่ด้วยได้บรรลุเป็นพระ
อรหันต์

- ยสกุลบุตรภิกษุพาสหาย ๔ คน มาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า สหายทั้ง ๔
ก็ได้บรรลุอรหัตผลต่อมาสหายของยสกุลบุตรภิกษุอีก ๕๐ คน พวกเขามอบขบวชในพระศาสนาเมื่อได้ฟัง
ธรรมก็บรรลุอรหัตผลเช่นกัน

- มารมาผจญพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสขับไล่^{๖๐}

๑๒. อุรุเวลคมนกถา

- พระพุทธเจ้าเสด็จมายังป่าไร่ฝ้าย ณ อุรุเวลประเทศ ราชกุมาร ๓๐ องค์
เสด็จมาประพาสในป่าไร่ฝ้าย ถูกหญิงคณิกาขโมยเครื่องอาภรณ์จึงออกตามหา มาพบพระพุทธเจ้า
ได้ฟังธรรมจากพระองค์บรรลุธรรมระดับต่างๆ ตามสติปัญญา จึงกราบทูลขออุปสมบท ต่อมาได้บรรลุ
อรหัตผล

- พระพุทธเจ้าโปรดแสดงปาฏิหาริย์แก่พวกชฎิล พวกชฎิลพากันเลื่อมใส
กราบทูลขออุปสมบท เมื่อได้ฟังธรรมแล้วก็บรรลุอรหัตผล

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๔.

- พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสาร และพราหมณ์ ๑๑ คนตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล มหาชนหนึ่งหมื่นคนตั้งอยู่ในไตรสรณาคมน์ประกาศตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา^{๖๑}

๑๓. อัคคสาวกปัพพชากถา

- พระเจ้าพิมพิสารถวายเวฬุวันเป็นอารามที่ประทับของพระพุทธเจ้า
- พระพุทธเจ้าโปรดแสดงธรรมแก่ประชาชน มีผู้บรรลุมรรคผลวันละ ๘๔,๐๐๐ คนตลอด ๗ วัน

- อุปติสสะศิษย์ของสัจจชัยปริพาชกได้พบพระอัสสชิ ได้ถามธรรมที่ศึกษา พระอัสสชิกล่าวคาถาเยธมา อุปติสสะบรรลุโศดาปัตติผล จึงชวนโกลิตะและปริพาชกอีก ๒๕๐ คนไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเมื่อได้ฟังธรรม ปริพาชก ๒๕๐ รูปบรรลุอรหัตผล ยกเว้นอุปติสสะและโกลิตะ เพราะทั้งสองจะเป็นอัครสาวกของพระพุทธเจ้า จึงต้องบำเพ็ญสาวกบารมีญาณให้บริบูรณ์ ต่อจากนั้น จึงได้บรรลุอรหัตผลในเวลาต่อมาไม่นาน

๑๔. กบิลวัตตुकมนกถา

- พระเจ้าสิริสุทโธทนะทรงส่งคนมาอาราธนาพระพุทธเจ้าให้เสด็จสู่กรุงกบิลพัสดุ์ คนเหล่านั้นเมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ก็บรรลุอรหัตผล มิได้กราบทูลอาราธนาพระองค์เป็นเช่นนั้นถึง ๙ ครั้งจนที่สุดพระเจ้าสิริสุทโธทนะส่งกาฬายีอำมาตย์มา กาฬายีอำมาตย์เมื่อได้บรรลุอรหัตผลแล้ว ได้กราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าเสด็จสู่กรุงกบิลพัสดุ์ตามคำของพระพุทธบิดา

- พรรณนาหนทางที่เสด็จไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์
- ที่กรุงกบิลพัสดุ์ เจ้าศากยวงศ์บางคนมีมานะว่า พระพุทธเจ้าเป็นเด็กกว่าตน มิได้ถวายนมัสการพระพุทธเจ้าทรงแสดงพุทธานิหาร เสด็จจรงกรมบนจรงกรมสถานที่ทรงเนรมิตบนปากฟ้า และแสดงปาฏิหาริย์มีประการต่างๆ ปราบมานะของพระประยูรญาติ เมื่อเหล่าพระญาติมีใจยอมรับเป็นหนึ่งเดียว ฝนโบกขรพรรษก็ตกลงมา

- พระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาเวสสันดรชาดกเพื่อแสดงการตกลงมาของฝนโบกขรพรรษในอดีต

- พระพุทธเจ้าโปรดแสดงธรรม ครั้งแรกพระเจ้าสิริสุทโธทนะและพระนางมหาปติโคตมีบรรลุโศดาปัตติผล ต่อมาพระเจ้าสิริสุทโธทนะได้ฟังธรรมอีก บรรลุอนุคามิผล พระพุทธเจ้าตรัสแสดงจันทกนิรีชาดก โปรดพระนางพิมพายโสธรา พระนางบรรลุโศดาปัตติผล

๑๕. สักยปัพพชา

- พระพุทธเจ้าเสด็จไปรับบิณฑบาต ณ นิवासสถานของพระนันทราชกุมาร ผู้จะทำการวิวาหมงคล พระนันทะถือบาตรตามมาส่งพระพุทธเจ้า ณ นิโครธาราม พระพุทธเจ้าตรัสชวนบรรพชา พระนันทะ ไม่อาจปฏิเสธเพราะมีความเคารพในพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง

- พระราหุลกราบทูลขอสมบัติจากพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงโปรดให้พระราหุลบรรพชา

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๔.

- อนาคตบดินทิกเศรษฐีมาธรรมาที่กรุงราชคฤห์ ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า บรรลุโสดาปัตติผล กราบพูลอาราธนาพระพุทธเจ้าเสด็จกรุงสาวัตถี และได้กลับไปจัดสร้างพระเชตวัน มหาวิหารถวายแด่พระพุทธองค์

- ประวัติอดีตชาติของอนาถบดินทิกเศรษฐี
- พรรณนาสรุปว่านับแต่การตรัสรู้ ปีใดพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ใด
- พระพุทธเจ้าสิริสุทโธทนะทรงประจวบหน้า พระพุทธเจ้าเสด็จมาพร้อม กับพระอัครสาวกและมหาสาวก ทรงอธิษฐานจิตเอาพระบารมีและธรรมจริยาทั้งหลายช่วยให้พระราช บิดาบรรเทาทุกข์เวทนาแล้วโปรดแสดงธรรม พระเจ้าสิริสุทโธทนะบรรลุพระอรหัตผล ต่อมาอีก ๗ วัน เสด็จสวรรคต

๑๖. ภิกขุณีปีพพาภิกขา

- พระนางมหาปชาบดี กราบพูลขอบรรพชาพร้อมชัตติยักกัญญาแห่งศาก ยวงศ์ ๕๐๐ พระนาง
- เหล่าอำมาตย์จัดพิธีราชาภิเษกยกพระมเหสนามขึ้นครองกรุงกบิลพัสดุ์
- พระนางยโสธราพิมพาพระราชเทวีออกบรรพชา ปฏิบัติกัมมัฏฐานไม่นาน ก็บรรลุอรหัตผล^{๖๒}

๑๗. ยมกปาฏิหาริยิกา

- เศรษฐีผู้หนึ่งนำปทุมจันทร์แดงมาทำบาตร นำไปไว้บนไม้ไผ่สูง ๖๐ ศอก ประกาศว่า ผู้ใดเหาะขึ้นไปเอาบาตรมาได้จะนับถือว่าเป็นพระอรหันต์ ครู่ทั้งหกทำท่าว่าจะเหาะแล้วให้ ศิษย์หยุดยั้งไว้ พระบิดาโศลกาทวาชเถระ ขออนุญาตพระโมคคัลลานะแสดงอิทธิฤทธิ์เอาบาตรมาได้ ประชาชนทราบข่าวก็ส่งเสียงอื้ออึงขอให้พระเถระแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้ชม พระเถระก็แสดง พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องจึงบัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้สาวกกระทำปาฏิหาริย์ต่อมหาชน
- พวกเดียรถีย์ประกาศจะแสดงปาฏิหาริย์แข่งกับพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า จึงกำหนดจะแสดงปาฏิหาริย์ในอีก ๔ เดือนข้างหน้า ณ ที่นอกเมืองสาวัตถีออกไป
- ถึงวันกำหนด พุทธบริษัทผู้มีฤทธิ์กราบพูลขออนุญาตแสดงปาฏิหาริย์ แทน พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต และทรงกระทำปาฏิหาริย์ด้วยพระองค์เอง^{๖๓}

๑๘. เทสนากถา

- พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาบนดาวดึงส์ ตรัสเทศนาพระอภิธรรมตลอด ๓ เดือนสนองพระคุณพระพุทธมารดา
- เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากดาวดึงส์ลงสู่โลกมนุษย์ ได้โปรดแสดง ธรรมแก่ประชาชนที่พากันมากราบมนัสการ
- เรื่องนางจิณฺจมาณวิกา
- เรื่องนางสุนทรี

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๕.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๖.

- ศากยกุมารพากันออกบวช มีพระภัททิยะ พระอนรุทธ์ พระอานนท์ พระเทวทัต เป็นต้น อุบาสีช่างกลบกก็ได้ออกบวชด้วย เหล่าศากยกุมารได้กราบทูลขอให้อุบาสีบวชก่อนเพื่อลดชดัตถิยามานะ

- พระภัททิยะสำเร็จไตรวิชชา พระอนรุทธ์ได้ทิพยจักขุญาณ และต่อมาได้บรรลุอรหัตผล พระอานนท์ได้บรรลุโสดาปัตติผล พระเทวทัตได้บุณชนฤทธิ์

- พระเทวทัตหวังจะเป็นพระศาสดาแทนพระพุทธองค์ ได้ร่วมมือกับพระเจ้าอชาตศัตรูให้นายขมังธนูลอบยิงพระพุทธองค์ นายขมังธนูได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าสำเร็จเป็นพระโสดาบัน พระเทวทัตกลิ้งกอนศิลาบดยอดเขาชิลิกงลงมา สะเก็ดศิลากะทบพระบาทบังเกิดห่อพระโลหิต ต่อมาได้ปล่อยช้างนาฬาคีรีออกมาทำร้าย พระพุทธเจ้าทรงปราบช้างนาฬาคีรี ได้ด้วยพระเมตตา

- ถามว่าเหตุไรพระพุทธเจ้าผู้สั่งสมสัมภารวิบากมีประกอบด้วยกุศลจิตจึงได้รับการเบียดเบียน คำตอบ-เล่าเรื่องในอดีตชาติ

- เรื่องนางวาสกชัตติยา
- เรื่องนางมัลลิกาเทวี
- เรื่องเวรัญชพราหมณ์^{๖๔}

๑๙. มหานิพพานกถา

- ในช่วงเข้าพรรษาที่ ๔๕ พระพุทธเจ้าทรงอาพาธหนัก

- พระพุทธเจ้าเสด็จถึงเมืองเวสาลี พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระอานนท์ว่า ผู้ที่เจริญอิทธิบาท ๔ อาจปรารถนาดำรงอยู่ได้ตลอดกัปหรือมากกว่านั้น พระอานนท์ฟังแล้วมิได้กราบทูลอาราธนาให้พระพุทธเจ้าดำรงพระชนม์อยู่ตลอดกัปเพื่ออนุเคราะห์แก่สัตว์โลก

- มารมากราบทูลขอให้พระพุทธเจ้าเข้าสู่ปรินิพพานในขณะนั้น พระพุทธเจ้าตรัสปฏิเสธว่า พระองค์จะปรินิพพานต่อเมื่อ พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาในพระศาสนาทรงไว้ซึ่งพระธรรมวินัย ศึกษาเล่าเรียนธรรม สามารถเทศนาธรรมโปรดเหล่าเทพยดา และมนุษย์ให้สำเร็จมรรคผล เผยแพร่พระศาสนากว้างไปในโลกธาตุ

- พระพุทธเจ้าทรงกำหนดว่าจะปรินิพพานในอีก ๓ เดือนข้างหน้า ทรงปลงอายุสังขารที่ป่าवालเจตีย์

- พระพุทธเจ้าเสด็จสู่เมืองปาวานคร รับประทานอาหารที่บ้านของนายจุนทะได้เสวยสุกรมัททวะ ภายหลังภัตตาหาร ทรงอาเจียนเป็นโลหิต

- พระพุทธเจ้าเสด็จเมืองกุสินารา

- สุภัททปริพาชกเข้าเฝ้าถามปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธองค์ แล้วขอบวช พระพุทธเจ้าตรัสบอกพระกัมมัญฐาน พระสุภัททะบรรลุอรหัตผล

- พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน^{๖๕}

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๖.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๗.

๒.๕ รูปแบบและวิธีการประพันธ์คัมภีร์สังฆการีวิปาก

คัมภีร์สังฆการีวิปากแต่งเป็นบทประพันธ์ร้อยแก้วผสมร้อยกรอง เนื้อเรื่องพรรณนาประวัติชีวิตของพระพุทธเจ้าสมณโคดม ตั้งแต่สมัยที่ยังมิได้ตรัสรู้ในอดีตชาติ ก่อนสมัยที่พระพุทธเจ้าได้คิดจะนำสัตว์ข้ามสงสาร จนถึงสมัยที่มีพระพุทธเจ้าได้ตั้งจิตปลงวาทะแสดงออกถึงความปรารถนาที่จะตรัสรู้ พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในสำนักของพระพุทธเจ้าจำนวนนับแสนโดยมิได้รับคำพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าเหล่านั้น ที่สุดได้รับคำพยากรณ์ ในสำนักของพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ ทรงบำเพ็ญสังขารบารมี จนถึงชาติสุดท้ายที่การสังขารบารมีบริบูรณ์ คือชาติที่บังเกิดเป็นพระเวสสันดร จนชาตินั้นได้บังเกิดในดุสิตสวรรค์ จากดุสิตสวรรค์ได้ก้าวลงสู่พระครรภ์พระมารดาแล้วดำเนินเรื่องตามแนวพุทธประวัติเถรภาพไปจนถึงเรื่องตรัสรู้ การเผยแผ่ธรรม จนจบลงที่การปรินิพพาน

เนื้อความในส่วนแรก ตั้งแต่ต้นจนถึงชาติพระเวสสันดร ได้เสนอเนื้อหาตาม คัมภีร์โสฬสทักกิมหานิทาน ซึ่งแต่งในลังกาประมาณ พุทธศตวรรษที่ ๑๘ ลักษณะเด่นของคัมภีร์สังฆการีวิปากคือ ความกระชับสั้น คัมภีร์นี้เป็นรากฐานสำหรับการแต่งคัมภีร์บาลีประเภทแสดงพุทธประวัติที่แต่งในประเทศไทยเรื่องอื่นๆ

ผู้วิจัยเห็นว่า คัมภีร์สังฆการีวิปากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติมาในเบื้องต้นนั้น ยังมีข้อที่ไม่ได้กล่าวถึงในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา คือ เรื่องของการตั้งความปรารถนาของพระพุทธเจ้า ๗ อสงไขย การออกพระวาทะที่จะเป็นพระพุทธเจ้า ๙ อสงไขย และการบำเพ็ญบารมี พร้อมทั้งกาย วาจา ใจ เป็นเวลายาวนานถึง ๔ อสงไขยแสนกัปจนได้บรรลุเป็นพระพุทธเจ้า

เนื้อหาที่แปลเป็นภาษาไทยในคัมภีร์สังฆการีวิปากเล่มนี้ แปลมาจนถึงพระพุทธเจ้าทรงประทับตรัสไม่เกิด ท้าวสหัสสนียน์เทวราชนำผลสมอทิพย์มาถวาย และถวายน้ำบัวนพระโอษฐ์ ทรงประทับพักผ่อนตรัสไม่เกิดนั้น เป็นอันจบคำแปลที่เป็นภาษาไทยแต่เพียงเท่านี้ เป็นบทจบในตอน
๑๕ โพธิสัพพัญญูกถา

บทที่ ๓

หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภารวินายก

ในบทที่ ๓ นี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์สัมภารวินายก ดังนี้ หลักธรรมเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า หลักธรรมเกี่ยวกับธรรมชาติ หลักธรรมเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม

๓.๑ หลักธรรมเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า

หลักธรรมเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า คือ หลักธรรมที่เรียกว่า พุทธการกธรรม ธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์สัมภารวินายกดังนี้

๓.๑.๑ บารมี ๓๐

บารมี ๓๐ ทศที่กล่าวถึงในคัมภีร์สัมภารวินายก คือ “ทานบารมีหนึ่ง สีลบารมีหนึ่ง เนกขัมมบารมีหนึ่ง ปัญญาบารมีหนึ่ง วิริยบารมีหนึ่ง ขันติบารมีหนึ่ง สัจจบารมีหนึ่ง อธิษฐานบารมีหนึ่ง เมตตาบารมีหนึ่ง อุเบกขาบารมีหนึ่ง ทั้งสิบนี้ทำให้เป็นสามอย่าง คือ อ่อน กลาง และอย่างยิ่ง”^๑ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงบารมี ๓๐ ในที่อื่นๆของคัมภีร์อีกด้วย

การนำเสนอในเรื่องของบารมี ๓๐ ทศ ในที่อื่นกล่าวไว้ว่า “ถ้าท่านมีจิตใคร่จะไปถึงพุทธภูมิโพธิญาณ ท่านจงสมาทานถือเอาทานบารมีธรรม กระทำให้มีมากมุลไว้ในหทัยของท่านก่อนเถิด ถ้ามีศรัทธาจิตเกิดแล้ว แลเห็นซึ่งยาจกฉิบยากที่หิวนาตาดำช้า หรือมีขมิ้นมาปานกลาง หรืออย่างอุกฤษฏ์ จงเร่งบริจาคจำแนกทรัพย์ธนสารให้เป็นทานไป อย่าให้สูญมูลปณิธานเสื่อมทางประโยชน์ได้ ทำให้เป็นปานดังตุ่มใหญ่ที่เต็มเปี่ยมแล้วด้วยน้ำ และบุคคลมาเทคว่า ทำให้มีปากลงในเบื้องต่ำตั้งไว้ น้ำในภายในหรือจักคงมีอยู่ได้ ดังนี้ฉันใด แม้ท่านก็จงสมาทานถือเอาทานบารมีธรรม ทำให้มีอาการเหมือนหม้อคว่ำไว้ฉันนั้นเถิด”^๒ ข้อความส่วนอื่นได้กล่าวถึงบารมีต่างๆอีกตามลำดับ เช่น “เมื่อเราส่งปัญญาเสาะหาไปๆ ก็ได้ประสบศีลบารมีเป็นลำดับสอง”^๓ จนกระทั่งถึงอันดับที่สิบ ว่าเป็น โพธิปริพาจนะธรรมสำหรับบ่มพุทธภูมิ

คัมภีร์สัมภารวินายก เล่าถึงบารมี ๓๐ ทศว่าเป็นโพธิปริพาจนะธรรมสำหรับบ่มพุทธภูมิว่า “ลำดับนั้นพระองค์จึงพิจารณาเสถียร แห่งทศบารมีนั้นสืบไป ทรงเห็นว่าอันโพธิปริพาจนะธรรมสำหรับบ่มพุทธภูมินั้น ย่อมเป็นหม้อยู่สืบสถานเท่านั้น และมีอยู่ในโลกนี้เอง พระโพธิสัตว์ทั้งปวงที่ล่วงแล้วนั้นๆ ก็ได้บำเพ็ญเป็นบุพพจาริตมา ก็แต่บัดนี้ธรรมทั้งสิบนั้น ณ อากาศเบื้องบนก็มีได้มี ณ เบื้องต่ำภายใต้ปฐพีลงไปก็หาได้มี ณ ที่ขวางตลอดถึงทิศานุทิศก็มีได้มีธรรมเหล่านี้ก็มีอยู่ ณ ภายในหทัยวัตถุของเรานี้

^๑พระธรรมมหาวิราจ (ไสว ฐิตวิโร), ผู้แปล, สัมภารวินายก, (ไม่ปรากฏผู้แต่ง), พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ส.ธรรมภักดี, ๒๕๐๔), หน้า ๑๔๑.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๘.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๙.

เอง ครั้นทรงเห็นแจ้งฉะนี้แล้ว จึงทรงวิจารณ์ไปๆ มาๆ เป็นอนุโลมปฏิโลมตามลำดับไป เพื่อให้ชำนาญเป็นอันดี แล้วได้จำแนกออกเป็นตริยางค์ คือ จัดเป็นอย่างต่ำ ปานกลาง และเป็นอย่างยิ่งป็น ให้เป็นสามสิบสิ่งออกไป โดยประเภทแห่งบารมีทั้งสิบทัศนี้ สถานใดเป็นไปในภายนอกเหมือนบริจาคนั้น น้อยใหญ่ ที่เป็นภายนอกอวัยวะก็นิยมไว้เป็นส่วนหนึ่งชื่อว่า บารมี บริจาคนั้นถ้าเนื่องถึงเลือดเนื้อใน ภายแล้ว ก็นิยมไว้เป็นส่วนกลางอย่างหนึ่งชื่อว่า อุปบารมี บริจาคนั้นถึงชีวิตแล้วก็นิยมไว้เป็นส่วนหนึ่ง เป็นอย่างยิ่ง ชื่อว่า ปรมัตถบารมี เมื่อจัดโดยสถาน ทานมัย ก็นิยมนามว่าทานบารมีหนึ่ง ทานอุปบารมี หนึ่ง ทานปรมัตถบารมีหนึ่ง เมื่อจัดโดยสถานศีลมัย ก็นิยมนามว่า ศีลบารมีหนึ่ง ศีลอุปบารมีหนึ่ง ศีล ปรมัตถบารมีหนึ่ง เมื่อจำแนกออกโดยส่วนสามสถานด้วยประการนิมิตอย่างนี้ จนตลอดถึงอุเบกขา บารมี ที่สิบเป็นที่สุดนั้น จึงเป็นสิบและสิบถึงสามหมื่น เรียกรวมเข้าด้วยกันทั้งสิ้น จึงเป็นพระสมมติส บารมีสามสิบทัศ ด้วยประการฉะนี้”^๔

ในตอนท้ายของคัมภีร์สัมภารวิบา กกล่าวถึงพระมหาบุรุษผจญพญามารที่ยกกองทัพมา เพื่อจะขัดขวางไม่ให้พระมหาบุรุษทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ ได้ทรงรำลึกถึงบารมี ๓๐ ทัศให้มา ต่อสู้พญามาร ดังข้อความว่า “สิ่งอื่นๆนั้นจะเป็นที่พึงแห่งอาตมาครั้งนี้ไม่มีเลย เห็นแต่พระบารมีทั้ง ๓๐ ทัศ”^๕ และ “พระมหาสัตว์เจ้า ดำรัสเรียกพระบารมีว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย คือ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี พระบารมีทั้งนี้แต่ละสิ่งๆ แจกออกเป็น ๓ สถาน เป็นบารมีสถานหนึ่ง เป็นอุปบารมี สถานหนึ่ง เป็นปรมัตถบารมีสถานหนึ่ง รวมทั้งสิ้นจึงเป็น ๓๐ ทัศด้วยกัน”^๖

ผู้แต่งได้เปรียบเทียบในเรื่องของบารมีที่อธิบายได้น่าฟังว่า “ในลำดับนั้นพระบารมี ทั้ง ๓๐ ทัศก็มาสู่สำนักพระบรมโพธิสัตว์ ทำอาการปานประหนึ่งว่าจะเป็นตัวเป็นตน เป็นโยธา ๓๐ คน เข้ามาแวดล้อมอยู่พร้อมหน้า สำแดงอาการอย่างประหนึ่งจะทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า พระองค์ได้ทรง กรุณาชุบเลี้ยงเกล้ากระหม่อมมาสิ้นกาลช้านาน แต่พระองค์สิ้นทรัพย์สิ้นบุตรภริยาสิ้นเนื้อสิ้นเลือดสิ้น พระชนม์ เพราะชวนชวายุชุบเลี้ยงเกล้ากระหม่อมทั้ง ๓๐ คนนี้ มากกว่ามากนัก อย่าว่าแต่ข้าวน้ำ โภชนาหารวัดถาลังการเลยแต่พระองค์ตัดพระเศียรซึ่งประดับสรพอลังการให้เป็นทาน ถ้าจะประมาณ ประสมไว้ ก็มากกว่าผลไม้อันใหญ่มีผลมะพร้าวเป็นต้น บรรดาไม้ในมณฑลสกลปฐพีนี้ แต่พระองค์ทรง คว้านพระเนตรทั้งสองซ้ายขวาให้เป็นทานถ้าจะประมาณก็มากกว่าดารากรในอากาศทั้งปวงแต่พระองค์ ทรงผ่าพระทรวงเพิกพระหทัยออกให้เป็นทานนั้น ถ้าจะประมาณผสมกันกองไว้ ก็จะได้มากกว่าผลไม้ น้อยๆ ทั้งหลายบรรดาไม้ในมณฑลสกลปฐพี แต่พระองค์เชือดพระมั่งสะออกบำเพ็ญทานนั้น ก็มากกว่า ปฐพี พระองค์ทรงบำเพ็ญทานนั้น ก็มากกว่าปฐพี พระองค์ทรงบำเพ็ญพระโลหิตเป็นทาน ก็มากกว่า ชลวารีทั้ง ๔ สมุทรร ทรงยกพระปิยบุตรเป็นทาน เห็นปานดังพระชาติภัณฑาทรงยกภริยาเป็นทาน เห็นปาน ดังพระมัทรี ทรงบำเพ็ญศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี ตลอดจนอุเบกขาบารมี อย่างอ่อนอย่างกลางอย่างอุกฤษฏ์ช้านานสิ้น ๔ อสงไขยแสนกัป สู้ยากลำบากพระองค์มา เพราะทรง

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๗.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๒.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๓.

พระกรุณาเกล้ากระหม่อมทั้ง ๓๐ นี้ บัดนี้สงครามมาถึงแก่พระองค์ๆ อย่าได้ทรงพระปริวิตกเลย เกล้ากระหม่อมทั้ง ๓๐ นี้ จะขอรับอาสาออกทำสงครามด้วยพระยามารธาธิราช ให้พระองค์ได้ซึ่งชัยสิริสวัสดิ์พระบารมีทั้ง ๓๐ ทศอย่างประหนึ่งว่าจะทูลชนะนี้แล้ว”^๗

ตอนท้ายของบทที่ พระบรมศาสดาทรงมีพระดำรัสกับพญามารว่า “ดูกรพระยามาร ท่านอย่าเพื่อว่าเราเป็นคนเหลาะแหละ เราหาเป็นเช่นนั้นไม่ โยธาของเรามี เราได้เลี้ยงดูมาช้านาน คือสมมติสภารมีทั้ง ๓๐ ทศอันเราได้บำเพ็ญมาช้านาน ประมาณสี่แสนโยธแสนกับ อาวุธที่เราขัดอาบไว้แล้ว คือ ดิกขณปัญญาของเรา ปัญญาอาวุธของเรา นี้ อาจให้สำเร็จกิจได้ทุกประการ”^๘

บารมี ๓๐ ทศปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๓๓^๙

๓.๑.๒ มหาบุริสลักษณะ ๓๒

พระพุทธเจ้าทรงมีลักษณะพิเศษแตกต่างจากบุคคลธรรมดา อันเนื่องมาจากการทรงบำเพ็ญพระบารมีมาเป็นเวลายาวนาน ลักษณะดังกล่าว เรียกว่า มหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ในคัมภีร์สัมภารวิบากได้เล่าถึง พระเจ้าอรดีบรมโพธิสัตว์ทรงทอดพระเนตรพุทธรังสีของพระพุทธเจ้าและเห็นพระทนต์ตึงสมหาบุริสลักษณะ มีใจความว่า “พระเจ้าอรดีเทวราช ท้าวเธอทอดพระเนตรพุทธรังสีมาเฉพาะหน้าสู่พระนคร เธอมีทันที่จะทรงพระอนุสรณ์คำนึง ให้รู้ว่าพญาไกรสรสีหราชหรือเทพดา มนุษย์นิกรโฉน ก็ทรงพระอุจจ์จสังกะสะท้านหวาดเสียวเป็นที่สุดปรารถนาเพื่อจะทูลพระองค์ลงจากบัลลังก์อาสน์ สิริคุตมหาอำมาตย์เห็นพระอาการสะดุ้งพระหฤทัยนัก จึงทศนาดูโดยสีหบัญชรช่องพระแกลกก็แลเห็นพระองค์สมเด็จพระศาสดา อันทรงพระสิริโสภาคย์ประดับด้วย พระทนต์ตึงสมหาบุริสลักษณะและอสีตยานุพยัญชนะมีพระฉัพพรรณรังสีโอภาส ทำให้สว่างกระจ่างแจ้งจับสกลพารา”^{๑๐}

พราหมณ์ทั้ง ๘ ได้ทำนายพระลักษณะของพระราชากุมารสิทธัตถ แก่พระราชบิดาของพระราชากุมารกล่าวไว้โดยละเอียดในคัมภีร์สัมภารวิบากว่า “มีพื้นฝ่าพระบาทนั้นราบเสมอ เมื่อจะยกย่างเหยียบ เมื่อยกย่างเหยียบลงก็คงจดพื้นพร้อมกัน เมื่อยกขึ้นนั้นก็ย่อมจะยกขึ้นพร้อมกัน จะได้กึ่งพร้อมเป็นช่องอย่างเท้าเราท่านทั้งปวงนี้หาได้ นี่เป็นมหาบุริสลักษณะประการ ๑ ด้วยอานิสงส์ผลแห่งทาน ศีลภาวนา กุเลเชฏฐาปจายิกกรรม และความเป็นผู้ประพฤติเป็นประโยชน์แก่มารดาบิดา ที่ได้บำเพ็ญมาช้านานถึง ๔ แสนโยธแสนกับ”^{๑๑}

ผู้แต่งได้กล่าวถึง มงคลรูป ๑๐๘ ว่า “พระราชปิโยรสของนี้ มีพระหัตถ์และพระบาททั้งสองซ้ายขวา ประกอบด้วยจักรลักษณะเห็นปรากฏแจ่มกระจ่าง ในพื้นรอบนอกนั้นประกอบด้วย อัญจุต ตรสทมงคลรูป ๑๐๘ คือ รูปดอกแก้ว รูปกระจกส่องพระพักตร์ รูปดอกพุดซ้อน รูปสายสร้อย รูปสายสังวาลย์ รูปตั้งถักด้วยหวาย รูปปลาทั้งคู่ รูปปราสาท รูปขอแก้ว รูปเสาได้ รูปพระขรรค์ รูปตาลิปัตร รูปพัดหางนกยูง รูปเศวตฉัตร รูปมงกุฏ รูปบาตร รูปพวงดอกมะลิ รูปดอกอุบลเขียว

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๓ – ๔๘๕.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๓.

^๙ ชู. พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๑/๒๗๗.

^{๑๐} พระธรรมมหาวิราจุนวตฺร (ไสว วิฑฺฒิโร), ผู้แปล, สัมภารวิบาก, หน้า ๑๐๗ – ๑๐๘.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๐ – ๓๕๑.

รูปดอกอุบลขาว รูปกัจจกร รูปจามรทอง รูปดอกบัวหลวง รูปหม้อเต็มด้วยน้ำ รูปภาตเต็มด้วยน้ำ รูปมหาสมุทร รูปเขาจักรวาล รูปป่าหิมพานต์ รูปเขาสินธุ รูปพระจันทร์ รูปพระอาทิตย์ รูปหมู่ดาว นักชัฏฤกษ์ รูปทวีปใหญ่สี่ รูปทวีปน้อยสองพัน รูปพญาจักรพรรดิ รูปสังข์ทักษิณาวรรต รูปแม่น้ำใหญ่ ทั้งเจ็ด รูปสัตตพันธคีรี รูปสระใหญ่ทั้งเจ็ด รูปพญาช้างฉัททันต์ รูปปลาฉนาค รูปธงชัยและธงภูภาค รูปเก้าอี้ รูปพัทธวาลวิชนี รูปเขาไกรลาส รูปพญาราชสีห์ รูปพญาเสือโคร่ง รูปพญาเสือเหลือง รูปพญาวิเศษพลาค รูปช้างอุโบสถตระกูล รูปพญาครุฑ รูปพญานาค รูปพญาหงส์ รูปพญาไก่อ่อนรูป พญาอุสุภราช รูปช้างเอราวัณ รูปมังกรทอง รูปแมลงภู่ทอง รูปบัลลังก์แก้ว รูปเต้าทอง รูปสำเภาทอง รูปควาวิแม่ลูก รูปกนิษฐ รูปนางกนิษฐ รูปนกกการเวก รูปนกยูง รูปพญานกกระเรียน รูปนกจากพรากร รูปพญานกพรทิก รูปเทวโลกทั้ง ๖ ชั้น รูปพรหมโลก ๑๖ ชั้น มงคลรูปทั้ง ๑๐๘ ประการนี้ ล้วนเป็นบริวารแวดล้อมซึ่งจักรลักษณะทั้งคูนัน รูปจักรทั้งคูนันประกอบด้วยมงคลรูปทั้ง ๑๐๘ ประการนี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ มหาบุรุษได้ด้วยอานิสงส์ผลแห่งการที่ได้อบรมพระบารมี มาแต่กาลก่อนๆ นั้นนับได้ ๔ อสงไขยแสนกับ”^{๑๒}

จากนั้นผู้แต่งได้กล่าวถึงการทำนายพระลักษณะว่าพราหมณ์ทั้งหลายจึงทูลทำนายลักษณะอันอื่นสืบไปว่า ข้าแต่สมมติเทวราช พระราชกุมารนี้ทรงพระลักษณะสันพระบาทยาวประหลาด จะได้ขาดสั้นอยู่อย่างสันเท้า แห่งเราท่านทั้งปวงนี้ หามิได้ พระบาทของพระองค์นั้นปันเป็น ๔ ส่วน เป็นสันนั้นส่วนหนึ่ง เป็นข้อที่ตั้งพระชงฆ์นั้นส่วนหนึ่ง ข้างเบื้องปลายพระบาทนั้น ๒ ส่วน เป็น ๔ ส่วนด้วยกัน ดังนี้ สันพระบาทของพระองค์นั้น มีสัณฐานกลมดิ่งกลุ่มฝ้ารัตกัมพลแดง นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

พระองค์มีนิ้วพระบาทและนิ้วพระหัตถ์แฉล้มยาวเสมอกัน จะได้คอดและขาดกัวในที่ใดหา มิได้ ดุจนายช่างผู้ฉลาดมาวาดแล้วด้วยลายหาดาลทอง นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ซึ่งพระองค์ ได้ด้วยอานิสงส์ผล ที่เว้นจากปาณาติบาตจริงอยู่ บุคคลทั้งหลายที่จะไปฆ่าสัตว์นั้นๆ ย่อมเดินย่อง กระโหยงเท้า เอาแต่ปลายจดลงเหนือพื้นเพื่อไม่ให้ดังอันสมเด็จพระมหาบุรุษ จะได้ประพฤติกรรมดังนั้น มิได้มี สมเด็จพระมหาบุรุษมีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทนั้นแดงละอออ่อนเป็นอันดีประดุจขุนและสำลี อันบุคคลประชีแล้วได้ ๑๐๐ ครั้ง ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ตลอดจนชราภาพแล้วก็คงอ่อนนิ่มเป็นปกติ อยู่ดังเดิมนั้น นี้จัดเป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

พระองค์มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาท วิจิตรด้วยลวดลายเป็นตาข่ายควรเห็นเป็นอัศจรรย์ พระองค์คลีชิดสนิทกันเป็นอันดี จนมีอุทวารี่ก็มีอาจจำแครงแทรกลงได้ นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงส์ผลที่พระองค์ดำรงพระทัยมั่นในสังคหวัตถุ ๔ ประการ

มีฝ่าพระบาททั้งสองสูงสมควรงาม มิได้บ่างอย่างฝ่าเท้าเราท่านทั้งปวงๆ ผู้น้อยบุญวาสนานี้ มีข้อเท้าตั้งขึ้นและตรึงแน่นอยู่บนหลังเท้าเป็นธรรมดาจะหันกลับไปมามิได้ อันพระบาทของพระมหาบุรุษนี้จะได้ตั้งอยู่อย่างข้อเท้าสามัญชนนั้นหามิได้ ย่อมหยั่งลงประมาณท่ามกลางพระบาท เมื่อจะทอดพระเนตรเหลือบแลแปรพระพักตร์ไปในเบื้องหลัง หรือเบื้องขวาไต่ๆ ก็ดี จะต้องผินผันหันพระบาทไป

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๑ - ๓๕๕.

ก่อนนั้นหาไม่ได้ แต่พระกายนั้นก็อาจหันกลับไปได้โดยพระทัยปรารถนา นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

มีลำพระชงฆ์งามห่อหุ้มด้วยพระมังสะโดยรอบเป็นปกติ มีท่อนพระอัฐิประดิษฐานอยู่ ณ ท่ามกลางอย่างประหนึ่งว่าแข็งแห่งเนื้อทราย นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ พระองค์ได้ด้วยอานิสงส์ผลที่ได้ทรงฝึกฝนศิลปศาสตร์ ปราศจากมัจฉริยะ

อันพระวรกายของพระกุมารนี้ ตั้งแต่พระนาภีขึ้นไปมิได้กำเร็บห้วนไหว อุบไม่ดงรูป สุวรรณปฐมีอันบุคคลตั้งไว้ในนาหวา และพระวรกายเบื้องต่ำนั้นยังห้วนไหวอยู่ด้วยธรรมดา นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ พระองค์ได้ด้วยอานิสงส์ผลที่ประกอบด้วยสุภาชิตวาจาที่กล่าวนำมาซึ่ง หิตานุ หิตประโยชน์ และความสุกแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายในอิธโลกและปรโลก

พระกุมารนี้มีได้น้อมพระองค์ลง ทรงยืนตรงพระกายอยู่ และหย่อนพระหัตถ์ทั้งสอง ลงมา ปรามาสพระชานุมณฑลทั้งสองของพระองค์ได้โดยปกติ นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

พระราชากุมารมีพระคฤหัตถ์ช่อน้อยอย่างประหนึ่งทีลับแห่งโคอุสุภราชและดงดอกสุวรรณ บพุมชาดิอันมีกลีบหุ้มไว้ นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ พระองค์ได้ด้วยอานิสงส์ผลแห่งการ สงเคราะห์ญาติสาโลหิตมิตรสหายทั้งปวง

พระองค์ทรงพระฉวีวรรณผ่องผุดเหลืองบริสุทธิ์ประดุจสุวรรณพคุณ นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ พระองค์ได้ด้วยอานิสงส์ผลที่ทรงสมทานอิวาสนขันตี อดทนความโกรธประทุษ โทษแห่งผู้อื่นและได้บำเพ็ญสุขุมจิรวาทนไว้ในเบื้องปริมชาติ และบำเพ็ญสัมมัชฌนกรรม ๕ ประการ กับทั้งโลกามีสถานด้วยจลสัทธา

สมเด็จพระนอन्नอยนาถราชกุมารนี้ มีพระฉวีผิวพระมังสะละเอียดอ่อน ปราศจากรขเรณูชาติ มลทินเนื้อเห็งไคล ละอองยอโยอันใดจะตกต้องติดอยู่ ณ ผิวพระมังสะของพระองค์นั้น หาไม่ได้ นี่ก็จัดเป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

อนึ่ง พระราชากุมารนี้ ประกอบด้วยพระโลมชาติมีพรรณเขียวขำดำสนิท บังเกิดขุมละเส้นๆ เป็นธรรมดา และเส้นพระโลมาทั้งหลายมีปลายอันอ่อนช้อยซอนขึ้นเบื้องบน ปานประดุจทอดทัศน การเขยชมดวงพระพักตร์แห่งสมเด็จพระมหาบุรุษเจ้า นี่เป็นพระมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ พระองค์ได้ด้วยอานิสงส์ผลที่พระองค์ได้เป็นประธาน ในการที่สั่งสอนสัตว์ทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในอรรณพประโยชน์ ทั้งปวง

พระองค์มีกายอันหริย์มิได้ค้อมคดห่อหุ้ม ที่ทรงพระสรีรกายงามบริสุทธิ์ ประดุจดังกายแห่ง ท้าวมหาพรหม นี่เป็นพระมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

พระองค์มีพระสุรสำเนียง ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ไพเราะลึกกึกก้องเป็นกังวาลปาน ประหนึ่งว่าเสียงแห่งท้าวมหาพรหม นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงส์ผลที่พระองค์ เว้นจากผรุสวาจา คือ จะได้กล่าวคำหยาบช้าทารุณอย่างอันธพาลชนหาไม่ได้

พราหมณ์ทั้งหลายจึงทูลทำนายต่อไปว่า ขอพระราชทานพระกุมารนี้ มีพระอังกาพพเต็ม บริบูรณ์ในทั้ง ๗ แห่ง คือ หลังพระหัตถ์ทั้งคู่ และหลังพระบาททั้งคู่ ย่อมบริบูรณ์นูนขึ้นมีสัณฐานปาน ดังว่าหลังแห่งพญาสุวรรณกัจฉปะเต้าทอง พระรากขวัญทั้ง ๒ มิได้บกพร่องอย่างประหนึ่งคำคนสมมติ

เรียกว่า ไหปลาร้าอย่างเราทำนทั้งปวงนี้หาไม่ได้ อนึ่ง ลำพระศอกก็ได้בקพร่องปราศจากแถวพระเส้น เต็มบริบูรณ์ด้วยมังสะประดุจดั่งว่ารูปสุวรรณปฏิมานี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยผลานิสงส์ ที่พระองค์บำเพ็ญสรรพโภชนาหารอันประณีต มีรสอันเลิศต่างๆแต่ในกาลก่อน

อนึ่ง พระราชกุมารนี้ มีพระวรกายองอาจดุจท่อนกายเบื้องหน้า แห่งพญาไกรสีหราช เป็น ธรรมดาบันกายแห่งพญาสีหะนี้มีบันกายเบื้องหลัง จะไต่ดงตามอย่างบันกายเบื้องหน้าหาได้ อันกาย ไกรสรสีหราชนั้น ที่ใดควรจะพร่องเต็ม ก็พร่องก็เต็มโดยสมควร จะยาวจะสั้นนั้น ก็ยาวก็สั้นตาม ตำแหน่ง พระวรกายแห่งพระมหาบุรุษเจ้านี้เล่าก็มีอาการดั่งกายแห่งสีหราชนั้น คือว่าจะสั้นยาวเต็ม พร่องก็ต้องงามตามพร้อมเหมือนกัน นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

พระราชกุมารนี้มีเบื้องพระปฤษฎางค์นั้นเต็มบริบูรณ์ปราศากร่อง มิได้בקพร่องราบคาบ เสมอกัน ประดุจหน้าสุวรรณผลกะแผ่นกระดานทองที่ปราบทำเป็นอันดี นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะ ประการ ๑

พระราชกุมารนี้พระองค์มีพระวรกายเป็นปริมนทลสมสูงสมกว้าง อย่างประหนึ่งปริมนทล แห่งมหานิโครธที่กำลังเจริญรุ่งงาม มีอธิบายว่า วาหนึ่งเฉพาะได้ ๔ ศอก ก็มีปริมาณยาวเท่าพระกาย ของพระองค์ นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงส์ผลที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทานพร้อม ด้วยศรัทธาปสาทะ และประกอบด้วยสัมมาคารวะต่อท้าววัตถุและปฏิกาคหกตามควร

อนึ่ง พระราชกุมารนี้มีลำพระศอกมิได้คดและยาว อย่างประหนึ่งว่าคอแห่งนกยางและนก กระเรียนนั้นหาได้ มีพระศอกดุจดังกล้องทองคำที่ทำแล้วเป็นอันดี นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

พระราชกุมารนี้ มีพระเส้นสำหรับจะรับรสอาหารนั้น มีประมาณ ๗ พันพระเส้นทั้งสิ้น นั้น มีที่สุดเบื้องปลายขึ้นรวมรุ่มประหมัดกันอยู่ที่ช่องพระศอก พระสุทธาโภชนาหารที่ทรงเสวยนั้น มาตรา ตั้งลงบนปลายแห่งพระชีวหา แล้วก็บังเกิดโอชาแผ่ซ่านซาบทั่วไปในพระสกลกายทั้งปวง นี่เป็นมหา บุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงส์ผลที่พระองค์มิได้เบียดเบียนสรรพสัตว์ด้วยประทุษจริต

พระราชกุมารนี้ มีพระหนูนั่นเหมือนด้วยคางข้างล่างแห่งสีหราช อันพญาสีหะมีคาง ข้างบน ไม่สู้จะงามเหมือนคางข้างล่าง แต่คางทั้งสองของพระมหาบุรุษเจ้านี้งามบริบูรณ์ดุจคาง ข้างล่างแห่งสีหราช นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงส์ผลที่พระองค์เว้นจาก สัมผัสปลาปาวจา

พระราชกุมารนี้มีพระหนตถ์ถ้วนถึงสี่สิบทิศติดสนิทกันเป็นอันดี เบื้องต่ำก็มี ๒๐ เบื้องบนก็ มี ๒๐ ถ้วน งามเรียบเรียงเสมอกันดุจระเบียบแห่งแก้ววิเชียรอันช่างเจียรไนให้ดีแล้ว และเอามาเรียงไว้ บนแผ่นกระดานทอง นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงส์ผลที่พระองค์เว้นจากเปสุญวาท ไม่ส่อเสียดผู้ใดผู้หนึ่งให้เสียชีวิตและพัสดุเงินทองให้ถึงซึ่งทุกข์นั้นหาได้

อีกอย่างหนึ่ง พระราชกุมารนี้มีระเบียบพระเขี้ยวทั้ง ๔ มีพรรณขาวผ่องบริสุทธิ์ดุจสีดาว ประกายพลุกซ์ นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงส์ผลที่พระองค์เว้นจากมิจฉาชีพ คือ มิได้เลี้ยงชีวิตโดยธรรมประเพณี

พระราชกุมารนี้มีพระชีวหานั้นอ่อนละมุนละไม และยานยืนขึ้นไปปรามาสลอบเอาซึ่งนลาตนั้นได้โดยปกติ นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงส์ผลที่พระองค์ดำรงพระสติมั่น ด้วยสังขารมี

มีดวงพระเนตรทั้งสองซ้ายขวาประกอบด้วยพรรณต่างๆ กัน ที่มีพรรณอันเขียวนั้นก็เขียว ขำขจี ดุจสีอุมมารบุพผชาติ ที่มีพรรณเศวตนั้น ก็ขาวบริสุทธิ์ดุจดาวประกายพริ้ว ที่เหลืองก็เหลืองแลดั่งก้านดอกกรรณิการ ที่เปื้อนสายเส้นแดงนั้นก็แดงดั่งดอกแข่งและดอกชบา ที่ดำดีดุดพรรณเมฆา ควรจะเห็นเป็นมหัศจรรย์ นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงส์ผลที่พระองค์ทอดทศนาชมด้วยพระทัยกรุณา

พระราชกุมารนี้มีภูมิฐานและดวงพระเนตรทั้งสองซ้ายขวานั้นกลมงามบริสุทธิ์ดุจดวงแก้วมณี นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

มีเส้นอุณาโลมชาติงามเลิศ ปรากฏขึ้นในท่อนกลางระหว่างพระโขนงทั้งสอง และเส้นพระอุณาโลมนั้น มีสีขาวผ่องบริสุทธิ์ดุจสีดาวประกายพริ้ว มิฉะนั้นเป็นดั่งเส้นด้ายขาวบริสุทธิ์ดุจแฉวงแห่งขีรธราอันบุคคลินพุ่งออกจากสุวรรณคณที ถ้าจะว่าโดยอ่อนนั้น ก็อ่อนละมุนดั่งปุยนุ่นและสำลีอันประณีตแล้วได้ร้อยละพันครั้ง ถ้าจะว่าโดยยาวนาน ก็ยาวทอดหาปลายพระนาสิกเป็นที่สุด และพระเส้นกึ่งวงเวียนกันเป็นทักษิณาวฏ์ เบื้องปลายกระหวัดกลับซ้อนซ้อนขึ้นไป นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

มีพระอุตตมางคสิริบริสุทธิ์ ประดุจทิพยรัตนมงกุฎแก้วอันประเสริฐแห่งเทวนิกรทั้งปวงนี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงส์ผลที่พระองค์นี้พระทัยเป็นประธานในกุศลธรรมทั้งปวง

พราหมณ์ทั้งหลายกราบทูลปริยายถวายเป็นลักษณะของพุทธองค์คือ พระทนต์ ดิग्งมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการโดยพิสดาร ดังนี้”^{๑๓} มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๑^{๑๔} และเล่มที่ ๑๙^{๑๕}

๓.๑.๓ อนุพยัญชนะ ๘๐

คัมภีร์สัมภารวิปาก เล่าถึงลักษณะปลีกย่อยของพระมหาบุรุษไว้อย่างละเอียดว่า “อนึ่งพระมหาบุรุษราชกุมารนี้ ทรงซึ่งอัสติยานุพยัญชนะ คือ พระลักษณะอย่างน้อยอีก ๘๐ ประการ

- มีนิ้วพระหัตถ์และพระบาทงามวิจิตร เป็นที่อาบใจแห่งสัตว์โลกทั้งปวงประการ ๑
- มีนิ้วพระหัตถ์อันต้นเรียวยาวแหลมงาม ประการ ๑
- พระองค์มีพระนขาอันงาม ปลายซ้อนชูขึ้น ประการ ๑
- มีข้อต่อในพระอังคัพพ มีข้อพระหัตถ์และข้อพระบาท เป็นต้น ซ่อนอยู่ในพระมังสะ

คือ ไม่สูงขึ้นจนเห็นปรากฏ ประการ ๑

- มีพื้นพระบาทราบเสมอ ประการ ๑

^{๑๓} พระธรรมมหาวิธานสูตร (ไสว ฐิตวีโร), ผู้แปล, สัมภารวิปาก, หน้า ๓๕๐ – ๓๖๖.

^{๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๘/๑๕๙.

^{๑๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๗๗/๒๒๙.

- ทรงดำเนินงามดังพญาหัตถาชาไนย ประการ ๑
- มีลีลาตองอาจเหมือนพญาราชสีห์อันอาจออกจากกาญจนคูหา ประการ ๑
- มีอาการ่างพระบาทงามอย่างโคสุสุภราช ประการ ๑
- มีพระเกศาและพระโลมาเป็นต้น ล้วนวนเบื่องขวาเป็นทักษิณาวฏ์ทั้งสิ้น ประการ ๑
- มีพระชาณุมณฑล ทั้ง ๒ กลมงามไม่บกพร่อง ประการ ๑
- มีปฐิพยัญชนะบริบูรณ์พร้อม ประการ ๑
- มีพระนาถิอันกลมงามจะได้ขาดแห่วงวิกฤในที่ข้างใดข้างหนึ่งหาได้ ประการ ๑
- มีพระนาถิอันลึก ประการ ๑
- มีพระนาถิเวียนเป็นทักษิณาวฏ์ ประการ ๑
- มีพระเพลาทั้งสองงามดุจล่ำกล้วยทองในจิตลดาวันนั้น ประการ ๑
- มีพระพาหาทั้งสองงามดั่งวงไอยราวรรณ ประการ ๑
- มีพระกายอันจำแนกแจกอออกเป็นอันดี คือ พระอังคัพพพที่ใดจะเป็นที่ได้นั้นไม่มี

ประการ ๑

- มีพระสรีราพพงามเสมอ ดั่งปทุมโกมลอันงามหาที่ติมิได้ ที่ควรจะให้ใหญ่ก็ใหญ่ ที่ควรจะให้เล็กก็เล็ก ประการ ๑

- มีพระกายจะได้ย่อหย่อนห่อเหี่ยวมาตรว่าเท่าเส้นเกศาหาได้ ประการ ๑
- มีพระฉวีนั้นปราศจากไผ่ฝ้าปานและมูลแมลงวันอันใดอันหนึ่งจะได้มีหาได้ ประการ ๑
- มีพระกายรุ่งเรืองโดยลำดับ คือ งามรับกันทั้งเบื้องล่างเบื้องบน ประการ ๑
- มีพระกายบริสุทธิสิ้นมลทิน ประการ ๑
- มีพระกำลังมาก หากธำถำกำลังข้างสามัญได้ถึงพันโกฏิเชือก ประการ ๑
- พระองค์มีพระนาสิกสูง มีสัณฐานอันงาม ประการ ๑
- พระองค์มีพระโอษฐ์ทั้ง ๒ แฉล้ม ดั่งจะแยมตรัส มีพรรณดั่งสีพิมพล ประการ ๑
- พระองค์มีพระทาสชาวบริสุทธิ กลมดั่งดวงแก้ว ประการ ๑
- พระองค์มีพระเกล้า ดั่งว่าทรงพระมหามงกุฎ ประการ ๑
- พระองค์มีพระโขนงงามดั่งคันธนู ประการ ๑
- พระองค์มีเส้นพระโขนงงาม ดุจสีอินทนิล ประการ ๑
- พระองค์มีพระโขนงใหญ่ยาวสุดหางพระเนตรประการ ๑
- พระองค์มีเส้นพระโขนงนั้น งอกขึ้นแล้วล้มราบทาบทับกันเป็นลำดับไป ประการ ๑
- พระองค์มีดวงพระเนตรทั้ง ๒ ปราศจากมลมูล ประการ ๑
- พระองค์มีพระเนตรใหญ่กว้าง ประการ ๑
- พระนลาตก็ผ่องใสใหญ่กว้าง ประการ ๑
- พระองค์มีพระปรางเปล่งปลั่งทั้งคู้ ประการ ๑
- พระองค์มีพระชีวหา มีพรรณสัณฐานงามแดง ประการ ๑
- พระองค์มีช่องพระกัจฉะรุ่งเรือง ประการ ๑

- พระองค์มีพระโอรสผู้หอมฟุ้งขจร ประการ ๑
- พระองค์มีพระสรีรพรณณาส ประการ ๑
- พระองค์มีเส้นพระโลมาชาติเสมอ ไม่ยาวสั้นกว่ากัน ประการ ๑
- พระองค์มีพระเศียรเกล้าหอมฟุ้งขจรอยู่เป็นนิตย์ ประการ ๑
- พระองค์มีพระเกสาอ่อนละเอียดดำดี ประการ ๑
- พระองค์มีเส้นพระเกสาไม่เศร้าหมองหยองยุ่ง ประการ ๑
- พระองค์มีลายพระหัตถ์ทั้งสองลึกรุ่งเรือง ประการ ๑
- พระองค์มีลายพระหัตถ์ยาวๆ ตรงๆ มิได้คดค้อมขัดข้องกัน ประการ ๑
- พระองค์มีแถวพระเส้นซ่อนอยู่ในพระมังสะ มิได้ขึ้นมาปรากฏขรุขระอย่างสามัญชน

ประการ ๑

- พระองค์มีแถวพระเส้นซ่อนอยู่ในพระมังสะ มิได้ขึ้นมาปรากฏขรุขระอย่างสามัญชน

ประการ ๑

- พระองค์มีลมอัสสาสะปัสสาสะละเอียด ประการ ๑
- พระองค์มีรอยไรรอบเรือน พระเกสางามพร้อม ประการ ๑

รวมเข้ากันได้ทั้งสิ้น เป็นพระอสีตยานุพยุชนะ พระลักษณะอย่างน้อย ๘๐ ทศ ดัง
ข้าพระพุทธเจ้ากราบทูลดังนี้”^{๑๖}

อนุพยุชนะในคัมภีร์สัมภารวิบากนี้ กำหนดตามตัวเลขข้างท้ายแต่ละข้อได้ จำนวน ๔๘
ข้อเท่านั้น

๓.๑.๔ อภิญญา ๕

พระบรมโพธิสัตว์ทุกๆพระองค์จะต้องทรงบำเพ็ญพระบารมีอย่างยากลำบากยิ่ง โดยในสมัย
หนึ่งพระองค์ทรงเสวยพระชาติเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ณ อมรวิมลอหนคร ทรงพระนามว่า
สุเมธมานพ ได้เล็งเห็นว่าในบรรดาภิกษุทั้งหลายถึงบิดาของพระองค์เมื่อจะไปปรโลกก็ไม่สามารถนำ
ทรัพย์สิ่งใดไปได้เลย เมื่อเป็นดังนี้ “คิดแล้วจึงไปสู่ที่เฝ้าสมเด็จพระบรมกษัตริย์ กราบทูลความนั้น
แล้วทูลลากลับมา สั่งให้เปิดประตูห้องแห่งมหารัตนสมบัติอันประเสริฐทั้งสิ้นแล้ว ก็ทรงบริจาคทาน
แก่ยากจนวิพก พวกเดินทางเป็นอาทิเสร็จแล้ว ออกทรงบรรพชาเป็นดาบส ทำบรรณศาลาอาศัยอยู่
ใกล้ธรรมิกบรรพต ณ หิมวันตประเทศ ประกอบด้วยศีลปะบิรกรรมทำอภิญญาจนสมาบัติให้บังเกิด
แล้ว”^{๑๗} พระโพธิสัตว์ทุกๆพระองค์จะทรงบำเพ็ญอภิญญาในทุกภพทุกชาติก่อนที่จะทรงเป็น
พระพุทธเจ้าตั้งข้อความอีกแห่งหนึ่งว่า

ณ กาลนั้น สมเด็จพระพุทธานุภวัตรโพธิสัตว์ พระองค์ได้มาอุบัติในพราหมณ์ตระกูล ไพบูลย์ด้วย
ทรัพย์นับโกฏิเป็นอันมากในพระนครนั้น เมื่อสองชนกชนนีล่วงลับไปแล้ว พระองค์ก็ทรงสละ
ทรัพย์ทั้งสิ้นออกจำแนกทาน แก่ยากจนวิพกทั้งปวง แล้วออกบรรพชาเป็นดาบสอยู่ ณ ประเทศ

^{๑๖} พระธรรมมหาวิราจวาท (ไสว วิฑูโร), ผู้แปล, สัมภารวิบาก, หน้า ๓๖๙ – ๓๗๔.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

หิมวันต์ ตก แต่งบรรณศาลาและที่จงกรมสถาน ณ ขานเชิงธรรมิกบรรพต เลี้ยงพระชนชีพด้วย
ใบและผลาผลพฤษ์ เจริญกุศล บริกรรมทำอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ ให้บริบูรณ์ในสันดาน^{๑๘}
อภิญญา ๕ ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๙^{๑๙}

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ผู้ที่จะเป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต ต้องบริกรรมทำอภิญญา ๕ ใน
พระหทัยทุกคน อภิญญา ๕ จึงเป็นองค์ธรรมที่มีในพระพุทธรเจ้าทุกพระองค์

๓.๑.๕ สมาบัติ ๘

ส่วนใหญ่การกล่าวถึงสมาบัติ ๘ ในคัมภีร์สัมภารวิบากมักจะพูดถึงอภิญญา ๕ มาด้วยกัน
เสมอตั้งแต่อย่างที่จะยกมาต่อไปนี้ “พุทธรูปนิมิตฐานย่อมสำเร็จแก่ผู้ปรารถนา แม้ดำรงเพศเป็น
บรรพชิตแล้วก็ดี ก็ต้องมีสันดานอุดมด้วยคุณ คือ อภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ ด้วย จึงจะสำเร็จ ถ้าหาก
เช่นนั้นไม่แล้ว ย่อมยังไม่สำเร็จความปรารถนา”^{๒๐} ยังมีกล่าวถึงในตอน พระปิยทัสสี พระอัทธทัสสี
พระธัมมทัสสี เสด็จอุบัติในวโรกาสโดยลำดับว่า “ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เป็นดาบส ปรากฏด้วย
มหิทธิศักดานุภาพแห่งอภิญญา ๕ และอภิญญาสมาบัติ ๘ มีนามว่าสุสิมมะมหาฤาษี ย่อมยินดีเที่ยวจาริก
ไปในเทวโลกสวรรค์สองชั้นฟ้า คือ จาตุมาหาราชิกา และดาวดึงสา”^{๒๑}

พระเจ้าสิริสุทโธทนะทรงเห็นความมหัศจรรย์ ในพระปิโยรส ของพระองค์ว่าลักษณะนั้น
ประเสริฐบริสุทธิ์ดุจท้าวสุทธาवासมาพรหมว่า “พระองค์จึงประสงค์ทศนขังคมเป็นปฐมวาร จึงมี
คำโบราณจารย์กล่าวเป็นอันตรกถาว่า พระกาลเทวิลดาบสนี้ท่านก็ได้อภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ ย่อม
เชี่ยวชาญ ในชาติสรณญาณรู้ระลึกชาติได้ถึง ๘๐ กับ”^{๒๒}

สมาบัติ ๘ ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๙^{๒๓}

๓.๑.๖ พุทธคุณ ๙

คัมภีร์สัมภารวิบาก กล่าวถึง พุทธคุณดังปรากฏข้อความว่า “เมื่อสิริคุตอำมาตย์จะประกาศ
พระพุทธรูปให้ปรากฏจึงกราบทูลบรรยายโดยประพันธ์คาถาทั้งหลายว่า ข้าแต่มหาราช ผู้นี้เป็นองค์
สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้อุดมในไตรโลก เป็นเอกอัครโลกนายก บังเกิดขึ้นแล้ว เพื่อจะเกื้อกูลแก่
สรรพสัตว์ผู้นี้เป็นพระเจ้าผู้ชนะมาร และสมควรจะรับสักการบูชาอันยิ่งใหญ่ มีคติที่ไปเป็นอันดี เหตุมี
พระนิพพาน ธรรมเป็นอาวรณ์ เป็นผู้จำแนกแจกธรรม ไพบูลย์ด้วยไตรทิพยาและจรณธรรม และเป็นผู้
อำนวยการนิพพานสุขให้แก่ฝูงสัตว์ได้ พระองค์ย่อมเป็นใหญ่ใน ๓ ภพ ตรัสรู้แจ้งจบในสรรพญะยธรรม
ทั้งปวง ด้วยพระองค์เป็นผู้วิเศษในทางธรรมานุวัตร ดุจดุคตมสารถิ พระองค์เป็นบรมศาสดาของหมู่เทพยดา
มนุษย์ เป็นพุทธบุคคลเบิกบานในโลก จะหาผู้เปรียบโดยคุณธรรมใดๆมิได้ เป็นผู้ไม่มีอาลัยแล้วในสรรพ
สมบัติ อันเป็นเครื่องผูกมัดตรึงสัตว์ทั้งปวงไว้ มีปัญญาจักขุคล่อง ในทางประโยชน์ เป็นธรรมสามี มาสู่

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๐.

^{๑๙} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๔/๗๗.

^{๒๐} พระธรรมมหาวิธานวัตร (ไสว จิตวิโร), ผู้แปล, สัมภารวิบาก, หน้า ๙๙.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๖.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๔.

^{๒๓} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๔/๗๗.

พุทธภูมิเหมือนพระเจ้าแต่ก่อน มีพระกมลมากด้วย พระมหากษัตริย์ ได้ทรงประกาศธรรมโฆษณาทั่วไตรโลกธาตุ เมื่อสิริคุตมาหาอำมาตย์ ประกาศพรรณนาพระพุทธานุคุณด้วยประการฉะนี้แล้ว เมื่อจะแสดงพระพุทธานุภาพให้ปรากฏจึงกล่าวประพันธ์คาถาอีกว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า พระตถาคตเจ้าพระองค์นี้แล ทรงพระนามพระพรหมเทวะ พระองค์เปล่งพระรัศมีสว่างในท่ามกลางพระนคร ขอพระองค์จงทอดพระเนตรพระพุทธรูปองค์เจ้านั้นเถิดพระเจ้าข้า”^{๒๔}

การเคลื่อนตัวของจักรแก้วเลื่อนเคลื่อนตมมีเหตุอยู่ ๒ ประการ คือ เป็นนิमितแห่งอันตรายของพระเจ้าจักรพรรดิ และอีกประการหนึ่งเป็นนิमितแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมาอุบัติในโลก ดังนั้นก็เป็นเหตุให้ “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าพระศรีศากยมุนีได้ตรัสรู้แล้ว ณ โลกนี้ สมเด็จพระชินศรีสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้น ย่อมมีพระเกียรติศัพท์บันลือ ด้วยอวยคุณเนमितตนามดังนี้ว่า อติปิโส ภควา อรหัง สมมาสมพุทโธ...ภควาติ ความว่า สมเด็จพระผู้มีทรงพระภาคทรงพระนามว่า อรหัง นั้น เพราะแรงคุณควรจะรับสรรพัสการน้อยใหญ่ได้ทุกประการ อนึ่งว่าทรงซึ่งอุดมคุณ คือ เป็นทักษิณียบุคคล อาจในอันทำอันส่งผลมากให้เกิดแก่สรรพสัตว์ที่บูชา นั้น ทรงพระนามว่า สมมาสมพุทโธ นั้น เพราะตรัสรู้เอง ด้วยอำนาจพระบารมีธรรม ที่พระองค์ได้ทรงสั่งสมมาช้านาน ถึงสิบหกอสงไขยแสนกัป ธรรมทั้งปวงหากมาบังเกิดพร้อมในพระหฤทัยของพระองค์เป็นอตุลยนิย

ทรงพระนามว่า วิชชาจรณสมปนโน นั้น เพราะไพบูลย์ด้วยไตรวิชาและอัสถาวิชา และจระณะสิบห้า

ทรงพระนามว่า สุคโต นั้น เพราะมีพระนิพพานคติอันดีเป็นที่ดำเนิน

ทรงพระนามว่า โลกวิทู นั้น เพราะทรงพระสัพพัญญุตญาณ รู้แจ้งจบทั่วทั้งสังขารโลกและอโลกลอก

ทรงพระนามว่า อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ พระองค์เป็นสารถิ รู้ทราบานุสรณ์ผู้ควรทราบอย่างประเสริฐเลิศยิ่งในไตรภพ คือ กามรูปารูปภพนี้ ไม่มีผู้เสมอเหมือน

ทรงพระนามว่า สตถา เทวมนุสสานัน นั้น เพราะเป็นบรมครูใหญ่ ให้โอราบทพวงสัตว์เทพดา มนุษย์พุทธเวไนย ทั่วโลกสันนิวาสนให้ถึงคุณธรรมอันมีผลเป็นสุขพิเศษ มีพระนิพพานธรรมเป็นที่สุด

ทรงพระนามว่า พุทโธ นั้น เพราะพระองค์เป็นผู้ตรัสรู้แล้วเต็มที่ เป็นผู้ตื่นอยู่จากหลับคือกิเลส

ทรงพระนามว่า ภควา นั้น เพราะพระองค์เป็นผู้จำแนกธรรม และเป็นผู้มีส่วนแห่งพระบารมีธรรมอันเจริญด้วยประการดังนี้ เพราะพระเดชานุภาพแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ จักรรัตนนั้นจึงหวั่นไหว จะเป็นอันตรายอันหนึ่งอันใดหาไม่ได้

ต่อ สุตวา ราชา สมเด็จพระเจ้าสาครบรมจักรพรรดิราชโพธิสัตว์ ได้ทรงสดับคำเนมิตตกามาตย์ทั้งหลาย กราบพูลบรยายโดยอเนกประการฉะนั้น ก็มีพระกมลตื้นตันเต็มไปด้วยปีติ จึงตรัสถามว่า เมื่อกั้น ท่านทั้งหลายกล่าวถ้อยคำว่า พุทโธ หรือว่ากระไร จึงกราบพูลสนองไปว่า พระพุทธเจ้าข้า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบังเกิดในโลกนี้แล้ว

^{๒๔} พระธรรมมหาวิราจวโร (ไสว จิตวิโร), ผู้แปล, สัมภาษณ์, หน้า ๑๐๙ - ๑๑๐.

เตสุ เอโก ปณฺทิตํ ลำดับนั้น จึงนายเนมิตตากาจารย์ผู้หนึ่งเป็นราชโหราจารย์ผู้ฉลาด จึงกระทำผ้าสะไบเฉียงบ่าข้างซ้าย และยกประณมถวายมนัสการด้วยเบญจางคประดิษฐ์ตั้งพักตร์เฉพาะต่อมิกาจินอุทยานแล้วก็กล่าวประกาศพระพุทธรูปว่า เอโส พุทฺโธ มหาราช ข้าแต่มหาราชพระพุทธรูปเจ้า ข้า สมเด็จพระพุทธรูปเจ้า เป็นบรมไตรโลกนาถ ไม่มีผู้ใดจะยิ่งกว่า เป็นพระอริยะผู้แสดงคุณอันประเสริฐ เป็นพระบรมครูตรัสรู้ไญยธรรมทั้งปวง เป็นผู้จำแนกธรรม คือ มรรคผลนิพพาน ปรากฏโดยพระนาม ขนาบว่า พระศรีศากยมุนี เสด็จมาอาศัยกรุงธัญญวดี ประทับอยู่ในมิกาจินอุทยาน”^{๒๕} พุทธคุณ ๙ ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๙^{๒๖}

๓.๑.๗ ปุญญธัญญลักษณะ ๙

ปุญญธัญญลักษณะ หรือเบญจกัลยาณิธรรม ได้แก่ การบำเพ็ญบารมีให้ได้มาซึ่งเบญจกัลยาณิธรรม มีปรากฏในเรื่องพุทธมาตุสัมภารวิปากว่าด้วยเรื่องการสั่งสมบารมีของพุทธมารดาหรือผู้ที่เป็นมารดาของพระพุทธรูปเจ้าซึ่งสามารถศึกษาได้จากวิธีแห่งพุทธมารดาบารมี ในคัมภีร์สัมภารวิปาก ได้กล่าวถึงบุญลักษณะของผู้ที่จะมาเป็นพุทธมารดาของพระพุทธรูปเจ้าไว้ว่า

ปริวารเณ วฑฺฒิตวา สมเด็จพระนางสิริมหามายาเจ้านั้น เมื่อทรงพระเจริญวัยขึ้นได้ ๑๒ พรรษาประกอบด้วยปริวารกุมารี ก็ยิ่งงามเลิศด้วยพระสิริวิลาส โอกาสด้วยรัศมี มีรุ่งเรืองเป็นประหนึ่งว่ากองเพลิงอันโชตินาการอยู่ ณ ยอดสุวรรณคีรี สมเด็จพระนางสิริมหามายาเจ้านั้นทรงบุญธัญญลักษณะเป็นอันมาก^{๒๗}

ลักษณะของพุทธมารดาที่กล่าวในคัมภีร์สัมภารวิปากนี้เป็นการบำเพ็ญบารมีในการรักษาศีลและบำเพ็ญบารมีอย่างต่อเนื่องของสตรีที่จะมาเกิดเป็นพุทธมารดา ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตให้ได้บุตรที่ดีหรือได้อภินิหารบุตร ซึ่งควรเจริญตามแนวทางของวิธีพุทธมารดาซึ่งคุณธรรมพิเศษนั้นเรียกว่า ปุญญธัญญลักษณะ ๙ ประการ ดังนี้

- (๑) เธอใช้ทัพพีทองคำตักข้าวทำทานเท่าไรหรืออาหารพร้อมข้าวในหม้อมีเพียง ๑ ทัพพี
- (๒) เธอเพียงลูบกายคนป่วยที่จวนเจียนตาย ก็หายได้
- (๓) เธอจับใบไม้ใด จะกลายเป็นทอง
- (๔) เธอเพียงล้างมือลงในพีชผลใด จะงดงามยิ่ง
- (๕) เธอแม้อยู่บนเขาสูง หากประสงค์ตม้น้ำ จะมีท่อน้ำมาให้ดื่มผุดจากแม่น้ำ
- (๖) แม้เธอจะจรลีสู่ที่ใด เทวดาจะเอาถาดทองใส่อาหารทิพย์มาให้เสวย
- (๗) หากเธอเสด็จประพาสสวน จะมีเทวดานำน้ำหอมมาสรงให้ และเครื่องประดับทิพย์มาตกแต่งให้
- (๘) เมื่อเธอนอนหลับ จะมีพญายักษ์ป้องกันอันตรายให้
- (๙) เมื่อเธอร้อนกาย เทพทั้งหมดจะนำหม้อทิพย์จากสวรรค์ตามมาสรงให้ ยามเธอหนาวกาย เทพจะนำทิพย์ภูษา มาห่มให้

^{๒๕} พระธรรมมหาวิราจุนวตร (ไสว จิตฺตวิโร), ผู้แปล, สัมภารวิปาก, หน้า ๑๓๐ – ๑๓๔.

^{๒๖} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๕๔/๘๗.

^{๒๗} พระธรรมมหาวิราจุนวตร (ไสว จิตฺตวิโร), ผู้แปล, สัมภารวิปาก, หน้า ๒๖๓ – ๒๖๔.

๓.๒ หลักธรรมเกี่ยวกับสภาวะปรมาตตัสจจะ

คัมภีร์สัมภารวิกาภเลาบรรยายถึงหลักธรรม เกี่ยวกับธรรมชาติหลายประการ ได้แก่ ไตรลักษณ์ ปฏิจสมุปบาท กรรม มีรายละเอียดดังนี้

๓.๒.๑ ไตรลักษณ์

ในคัมภีร์เล่าถึงเหล่าเทพดาอินทร์พรหมทั้งปวง ต่างมาทูลอันเชิญสันดุสิตเทพบุตรเพื่อให้ปฏิสนธิในโลกมนุษย์ เพื่อตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงพิจารณาพระไตรลักษณ์ดังมีใจความว่า “ข้อพิจารณาอายุนั้น เพราะว่าเมื่อถึงกาลที่สัตว์มีอายุมากกว่าแสนปีขึ้นไป พระพุทธเจ้าย่อมไม่บังเกิด ถ้าอายุแห่งสัตว์น้อยกว่าร้อยปีลงไป พระพุทธเจ้าก็ไม่บังเกิดเหมือนกัน พระพุทธเจ้าย่อมบังเกิดระหว่างกลางข้างมากแต่แสนปีลงมา ข้างน้อยแต่ร้อยปีขึ้นไป อธิบายว่า เมื่อสัตว์อายุน้อยมากนักรู้ เพราะแก่นานตาย พระสัทธรรมของพระพุทธเจ้าไม่พ้นจากพระไตรลักษณ์ เมื่อพระองค์แสดงด้วย ทุกข์ อนิจจัง อนัตตา นั้น สัตว์ทั้งปวงก็ไม่เชื่อเพราะนานเห็น เมื่อสัตว์ไม่เชื่อฟังแล้ว มรรคและผลหรือจะมีแก่สัตว์เล่า เมื่อมรรคผลไม่เกิดแก่สัตว์แล้ว พระสัทธรรมก็จักมิได้เป็นนิยานิกรรม เหตุฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงมิได้ตรัสในกาล เมื่อสัตว์อายุมากกว่าแสนปี^{๒๘} ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า สันดุสิตเทพบุตรก่อนที่จะลงมาปฏิสนธิในโลกมนุษย์ ตามคำทูลเชิญของเทพดาอินทร์พรหม ได้พิจารณาถึงไตรลักษณ์ คือ พิจารณาเรื่องความเปลี่ยนแปลง ความไม่ยั่งยืนและไม่คงทนถาวรของเรื่องกาลเวลา เรื่องอายุของสัตว์ เช่น พิจารณาว่า (๑) การไม่เกิดของพระพุทธเจ้าคือ หากการที่สัตว์มีอายุมากกว่า ๑ ลงมา(๒) การเกิดของพระพุทธเจ้าจะมีได้ เมื่อกาลที่สัตว์มีอายุตั้งแต่ ๑ แสนปีลงมาถึงอายุ ๑๐๐ ปี ซึ่งการพิจารณาดังกล่าว เพื่อแสดงให้เห็นกฎไตรลักษณ์ เนื่องจากกฎไตรลักษณ์มีอยู่ แต่หากกาลเวลายาวนานไปมากกว่าแสนปี ทำให้มองเห็นสัจจะแห่งไตรลักษณ์ได้ยาก และหากกาลเวลาน้อยไปก็ทำให้พระสัทธรรมยากยิ่งที่จะบริบูรณ์ในสัตว์ได้ ไตรลักษณ์ ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๗^{๒๙} และนอกจากนี้พระธรรมปิฎก ยังได้อธิบายรายละเอียดไว้ในหนังสือพุทธธรรม^{๓๐}

๓.๒.๒ ปฏิจสมุปบาท

คัมภีร์สัมภารวิกาภ นำเสนอเรื่องปฏิจสมุปบาท ในเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้อธิบายไว้อย่างละเอียดในการพิจารณาธรรมข้อนี้ ดังมีข้อความว่า “ครั้นล่วงเข้าปัจฉิมยาม พระองค์จึงปลงพระปัญญาพิจารณาปัจจุอาการ คือ พระปฏิจสมุปบาทธรรมว่า ธรรมทั้งหลาย ย่อมบังเกิดแต่ อวิชชาเป็นปัจจัย ซึ่งได้นามบัญญัติว่า อวิชชา ๆ นั้น จะได้แก่ธรรมอันใดหนอ ออ อวิชชานี้มีใช่อื่นไกล คือ โมหะ ๆ ที่ปิดบังปัญญามีให้พิจารณาเห็นในท้องพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้นแล ได้นามชื่อว่า อวิชชา ๆ นี้แลเป็นปัจจัยให้บังเกิดสังขาร ๆ ก็มีถึง ๓ ประการ โดยปริยาย คือ ปุณฺณภิกขังขาร

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๑.

^{๒๙} ส. ข. (ไทย) ๑๗/๑๒/๒๗ - ๒๘.

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๘.

อุปญญาภิสังขาร และอเนญชาภิสังขาร เป็น ๓ ประการดังนี้ ก็กามาจรกุศลที่เป็นพนักงานตกแต่งซึ่ง
 กามสุคติ คือมนุษย์โลกและณามาพจรสวรรค์นี้แลได้ชื่อว่าอุปญญาภิสังขารถึงรูปาพจรกุศลที่แต่งผลใน
 รูปภพ ๑๖ ชั้นพรหมนั้นก็ดีได้ชื่อว่าอุปญญาภิสังขารเหมือนกัน ส่วนอเนญชาภิสังขารนั้น ได้แก่อกุศลที่
 ตกแต่งผลในจตุราบายภูมิ ๔ มีนรกเป็นต้น ส่วนอเนญชาภิสังขารนั้น ได้แก่อรูปาพจรกุศลอันแต่งผลใน
 ภูมิ ๔ สังขาร ๓ ประการ ดังนี้

อันใจความนั้น ก็คือกุศลากุศลกรรมที่ตกแต่งสัตว์ทั้งหลายให้เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารนั้น
 แล ได้ชื่อว่า สังขาร

ปจฉาว่า ข้อซึ่งกุศลตกแต่งให้เวียนเกิดเวียนตายอยู่ในวัฏสงสารนี้นั้นก็ชอบแล้ว ก็กุศล
 นั้นเหตุไฉนจึงตกแต่งให้เวียนวนอยู่ด้วยเล่า เพราะเหตุไรจึงไม่ช่วยรื้อถอนสัตว์ให้พ้นทุกข์ ให้ถึงซึ่งสุข
 กล่าวคือพระนิพพานเล่า

วิสัชนาว่า ข้อซึ่งกุศลตกแต่งผลให้วนเวียนอยู่ในสงสาร มีอาจให้ถึงซึ่งพระนิพพานได้นั้น
 อาศัยด้วยอวิชชายังมีอยู่มากนักในสันดาน จึงมีอาจให้ถึงนิพพานได้ ต่อเมื่อใดตอวิชชาเสียได้ขาดเด็ด
 จากสันดานแล้ว เมื่อนั้นแลกุศลจึงตกแต่งให้ถึงนิพพานสุขได้ อาศัยเหตุฉะนี้ จึงว่าอวิชชาเป็นปัจจัยให้
 เกิดสังขาร คือ กุศลากุศล ซึ่งทำให้อภพต่อชาติมิได้สิ้นสุดในวัฏสงสาร

เมื่อสังขารมีอยู่ตราบใด แล้วก็บังเกิดปัจจัยให้เกิดวิญญาน วิญญานในที่นี้ประสงค์แต่ปฏิสนธิ
 จิต ๑๙ ดวง วิญญานในที่อื่นนั้นได้แก่ จิต ๘๙ โดยสังเขป ๑๒๑ โดยพิสดาร ในที่นี้ว่าแต่ปฏิสนธิ
 วิญญาน ๑๙ ดวง คือ กามาพจรวิบาก ๑๐ ดวง รูปาพจรวิบาก ๕ ดวง อรูปาพจรวิบาก ๔ ดวง เป็น
 ๑๙ ดวงนี้แลชื่อว่า วิญญานบังเกิดแต่ปัจจัย คือ สังขาร เมื่อวิญญานกล่าวคือ ปฏิสนธิจิตบังเกิดมีแล้ว
 ก็ย่อมเป็นปัจจัยให้บังเกิดนามรูป นามรูปนี้ย่อมบังเกิดแต่ปัจจัย คือ วิญญานนามธรรมนั้น ได้แก่อจิต
 และเจตสิกอันเหลือจากปฏิสนธิจิต ๑๙ ดวงที่กล่าวแล้ว รูปนั้น ได้แก่รูป ๒๘ คือ มหาภูตรูป ๔
 อุปาทายรูป ๒๔ แต่ในที่นี้ประสงค์แต่อาการ ๓๒ มีเกสาเป็นอาทิ อันนี้แลเป็นรูปธรรม รูปธรรม
 นามธรรมทั้ง ๒ นี้บังเกิดแต่ปัจจัย คือ วิญญาน

เมื่อนามรูปมีแล้วก็บังเกิดปัจจัยให้บังเกิดอายตนะ ๖ ประการมีจักขวตนะเป็นอาทิ อายตนะ
 ทั้ง ๖ นี้ มีแล้วก็บังเกิดปัจจัยให้บังเกิดผัสสะ ๖ ประการ มีจักขุสัมผัสเป็นอาทิ เมื่อผัสสะ ๖ ประการนี้
 บังเกิดมีเป็นเหตุเป็นปัจจัยแล้ว เวทนาทั้ง ๕ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา โสมนัสเวทนา โทมนัสเวทนา
 อุเบกขาเวทนา ก็บังเกิดมี

เมื่อเวทนาทั้ง ๕ นี้มีแล้วก็บังเกิดปัจจัยให้บังเกิดตัณหา กิริยาที่ปรารถนา รูป เสียง กลิ่น รส
 สัมผัส มีความรักใคร่อาลัยอยู่ในเบญจพิชกามคุณนี้แล ได้ชื่อว่า ตัณหา ๆ นี้เป็นปัจจัยให้บังเกิด
 อุปาทาน อุปาทานนี้ก็มีใช่อื่น คือ ตัณหานั่นเอง ตัณหา คือ ความอยากมีมากมั่นหมายอยู่ใน
 เบญจกามคุณ ไม่สละละวางเสียกาลใด ก็จักได้ชื่อว่าเป็นอุปาทานได้ในกาลนั้น

ครั้นอุปาทานบังเกิดมีแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้บังเกิดภพ ๆ นั้น เมื่อจำแนกออกเป็น ๒ อย่าง
 คือ กรรมภพ ๑ อุปัตติภพ ๑ กรรมภพนั้น ได้ด้วยกุศลกรรมที่ตกแต่งสุคติและทุคติภพ อุปัตติภพ
 นั้นมิใช่อื่นไกล ได้แก่เบญจขันธ์ทั้ง ๕ นี้แล ได้ชื่อว่าอุปัตติภพ

เมื่อภาพทั้ง ๒ สถาน คือ กรรมภาพ และอุปตติภาพ บังเกิดมีเป็นปัจจัยแล้ว ที่นั่นชาติ คือ ความเกิดขึ้นแห่งเบญจขันธ์ก็มีขึ้นแล้ว

เมื่อชาติมีแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้บังเกิดขรามรณโสภปริเทวทุกข์ โทมนัสอุปายาส กองทุกข์ ทั้งปวงมีนัยดังกล่าวมานี้ จักบังเกิดแก่สัตว์ทั้งปวงได้ ก็อาศัยด้วยอวิชชาเป็นปัจจัยให้บังเกิดขึ้น อวิชชาเมื่อมีแล้วจึงมีสังขาร ๆ มีแล้ว จึงมีอายตนะ ๆ มีแล้ว จึงมีผัสสะ ๆ มีแล้ว จึงมีเวทนา ๆ มีแล้ว จึงมีตัณหา ๆ มีแล้ว จึงมีชาติ ๆ มีแล้ว จึงมีขรามรณโสภปริเทวทุกข์โทมนัสอุปายาส ตกว่าอวิชชา ตัวเดียวนี่แล เป็นมูลเหตุให้บังเกิดกองทุกข์ทั้งปวง เมื่อจะดับกองทุกข์ทั้งปวงได้นั้น ก็ต้องดับอวิชชา เป็นต้น เมื่อมีปัญญาพิจารณาเห็นพระนิพพาน หน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ได้ ดับอวิชชาเสีย ชาติด้วยอำนาจพระอริยมรรคแล้ว อวิชชาก็ดับขาดเป็นสมุจเฉตปหาน เมื่ออวิชชาดับแล้วสังขาร เป็นต้นก็จะดับเป็นลำดับๆ ไป

เมื่อพระมหาบุรุษเจ้าทรงพิจารณาพระปฏิจจสมุปบาทธรรม เป็นอนุโลม ปฏิโลมถอยหน้า ถอยหลังไปๆ มาๆ เมื่อเวลาปัจจุสมัยจวนใกล้รุ่ง พระองค์ก็ได้บรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นองค์พระพุทธเจ้าในโลก ประกอบด้วยพระคุณทั้งปวงมีศพลญาณ และจตุเวสารัชชธรรมเป็นต้น เป็นประธาน พร้อมด้วยมหัศจรรย์บันดาลเป็นอนเอกประการ ในเมื่อเวลาอรุณย่ำรุ่งส่องแสงทองรอง เรื่อง ณ เบื้องปริมทิศแห่งโลกธาตุ สมเด็จพระบรมโลกนาถได้สำเร็จพระสัพพัญญุตญาณแล้ว จึงเปล่ง ออกซึ่งพระปฐมพจน์ ดำรัส ตีเตียนค้นหาด้วยประพันธคาถาความว่า

ดูกร นายช่างเรือน คือ ตัณหา เจ้านี้มีเล่ห์มากมายเหลือล้น แต่เจ้าตั้งทำการตกแต่งซึ่ง เรือน คือ รูปร่างให้แก่เราตถาคตนี้มากกว่ามากนักหนา เราตถาคตเวียนลุ่มหลงพะวงอยู่ใน เรือนอันแล้วด้วยฝีมือเจ้านี้ ช้านานนักหนานับด้วยอนเอกชาติ เมื่อตถาคตยังไม่ได้ตรัสรู้พระ สัพพัญญุตญาณนั้น เราเสาะแสวงหานายช่างเรือนนี้ได้ความทุกข์ยากลำบากกายแล้วๆ เล่าๆ ก็ มิได้ประสบพบปะไม่รู้ไม่เห็นเลยว่าเจ้านี้เป็นนายช่างเรือน เราตถาคตพึงได้มารู้จักตัวเจ้าชัดใน บัดนี้ นี่แน่นายช่างเรือนเอ๋ย จำเดิมแต่นี้ไปเจ้าจะมาตกแต่งซึ่งเรือน คือ รูปร่างให้เราสืบ ต่อไปไม่มีอีกแล้ว สีช่างแห่งเจ้า กล่าวคือกิเลสทั้งปวงนั้นๆ เราหักเสียแล้ว ขอฟ้าเรือนค้นหา กล่าวคืออวิชชานั้น เรากำจัดเสียขาดแล้ว จิตของเรานี้ย่อมหน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ ถึงซึ่งตัณหากิเลสแล้ว พระองค์ตรัสตีเตียนค้นหาด้วยปฐมพุทธพจน์มีประการดังนี้^{๓๑}

ปฏิจจสมุปบาท ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๖^{๓๒} และนอกจากนี้พระธรรมปิฎก ยังได้อธิบายรายละเอียดไว้ในหนังสือพุทธธรรม^{๓๓}

๓.๒.๓ กรรม

กรรมที่กล่าวถึงในคัมภีร์สัมภารวิบาก มีมากมายหลายอย่าง ยกตัวอย่างเช่น ยถากรรม ทุกกรรม อาจิณณกรรม กุสลกรรม อปราปรเวทนียกรรม มโนกรรม เศษกรรม กุสลากุสลกรรม ฯลฯ ได้กล่าวไว้ในที่ต่างๆ ของคัมภีร์

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐๐ - ๕๐๗.

^{๓๒} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๑.

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๘๑ - ๘๒.

ในครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์ต้องทนรกเพราะปรทารโทษ ดังข้อความว่า

พระพุทธรูปบรมโพธิสัตว์ เมื่อพระองค์เริ่มดำรงกษัตริณินหารบารมีญาณยังอ่อน หากมีเพลิงราคาทิกิเลสบังเกิดกับระงับเสียมิได้ จึงเป็นไปโดยอำนาจ อาจประกอบปรทารโทษเป็นอาจินณกรรมกายทุจริตดังนี้ได้ ครั้นทำลายขันธลวงแล้ว ก็ต้องสืบปฏิสนธิวิญญูณกำเนิดในนรกหมกไหม้ ได้ทุกข์เวทนนานนับด้วยหมื่นปีเป็นอันมาก ด้วยอำนาจแห่งปรทารอกุศลหากให้ผลเป็นอุปสรรคกรรม ตามสนองจึงต้องเสวยทุกข์เวทนา ถึงสาหัสเป็นหลายหน เวียนวนอยู่นานนับได้ถึงสิบสี่กัปเป็นกำหนด^{๓๔}

พระบรมศาสดาทรงเทศนาสั่งสอนสรรพสัตว์ทั้งหลายในเรื่องของกรรมไว้ว่า “สมเด็จพระชินศรีสัมพุทธเจ้า จึงตรัสเทศนาว่า บรรดาสังขารหากแปรไปทุกประการ อนึ่ง เมื่อชีวิตสังขาร แตกแพรงจากกายอันหนึ่งแล้วก็ได้แต่กองกรรมคือ กุศล และอกุศล นี่แลเป็นเพื่อน สอง พอประคับประคองกันไปสู่ภพอื่น จิตของเราเมื่อยามนั้น จะหันหน้าไปหาใครที่ไหนเล่า จะได้เห็นก็แต่กุสลากุศลกรรมเป็นของเก่า ที่เราได้กระทำไว้แต่ก่อนๆ มา ครั้นเมื่อจิตหยั่งภพตั้งชาติลงได้มั่นคงแล้ว กุสลากุศลกรรมก็ย่อมผลัดเปลี่ยนกันระงับรักษาอยู่ กรรมที่ดีก็ประดุจมารดาบิดารักษาบุตร กรรมที่ชั่วก็ประดุจศัตรูหมู่ปัจจามิตรมาล้อมไว้ กรรมกับจิตนี้ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน จิตนั้นได้อาศัยกรรมเก่าเป็นผู้นำปฏิสนธิกำเนิด กรรมได้อาศัยจิตเป็นที่บังเกิดได้ต่างอาศัยซึ่งกันและกันดังนี้

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นประธานด้วยอรรถว่าไหวแห่งภวังคจิตก่อน มีใจประเสริฐโดยวิเศษด้วยอรรถว่าใจเป็นใหญ่กว่าธรรมทั้งปวง ย่อมสำเร็จด้วยใจ จจริงอยู่ ถ้าว่าบุคคลอันโทษประทุษร้ายอธิบายว่า อกุศลเจตสิกซึ่งเป็นอุปกิเลส มาทำให้จิตขุ่นหมองไม่ผ่องใสอยู่โดยปกติ เป็นตัวมโนกรรมปรากฏขึ้นแล้ว ก็ย่อมกล่าวแต่จตุจรีตบ้าง กระทำกรรมเป็นกายทุจริตบ้าง”^{๓๕}

หลังจากที่พระพุทธรูปองค์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ได้ทรงกระทำความชั่วทำให้ตกนรกแล้ว เมื่อจุติจากนรกแล้วต้องมาเกิดเป็นกระเทย พา โค อย่างละ ๕๐๐ ชาติ ได้มีข้อความเกี่ยวกับกรรมไว้อีกว่า “พระโพธิสัตว์ ครั้นจุติจากนรกแล้ว ด้วยสามารถเศษกรรมยังตามให้ผลพระองค์ต้องสืบปฏิสนธิวิญญูณ บังเกิดเสวยทุกข์เวทนาอันยิ่งใหญ่อยู่ในกำเนิดเป็นกระเทยถึง ๕๐๐ ชาติ และเป็นพาอีก ๕๐๐ ชาติ เกิดเป็นโค ๕๐๐ ชาติ เพราะอำนาจเศษผลแห่งอกุศลปรทารกรรมได้เสวยทุกข์เวทนาอันกล้าหาญเห็นปานนี้ ก็ยังมีหน้าซ้ำให้บังเกิดเป็นคนตาบอดหรือหูหนวกแต่กำเนิดและให้เกิดเป็นสตรีเป็นหินเพศ แต่ละกำเนิดๆ นั้น นับได้ถึง ๕๐๐ ชาติๆ นี้แลปราชญ์ผู้มีปัญญาพึงสันนิษฐานเถิดว่าแต่เศษอกุศลกรรมตามสนองดังนี้”^{๓๖}

กรรมปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๓๑^{๓๗}

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑.

^{๓๕} พระธรรมมหาวิราจุนันท์ (ไสว จิตวิโร), ผู้แปล, สัมภาษณ์, หน้า ๘๔ – ๘๕.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖ – ๘๗.

^{๓๗} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓๔/๓๔๗.

๓.๓ หลักธรรมที่เกี่ยวกับปรมัตถสัจ

ธรรมสำคัญที่เกี่ยวกับหลักในการปฏิบัติในคัมภีร์สัมภารวิบากได้กล่าวไว้หลายหัวข้อ เช่น สติปัฏฐาน ๔ อธิบาป ๔ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๓.๑ สติปัฏฐาน ๔

การกล่าวถึงสติปัฏฐาน ๔ ในคัมภีร์นั้น เกี่ยวโยงกับบุพพนิมิต ๓๒ ประการซึ่งเป็น ความมหัศจรรย์ ๓๒ ประการ เมื่อพระพุทธองค์เสด็จสู่ปฏิสนธิจึงเกิดขึ้น มีใจความว่า “คนเสียจริต กลับจิตเป็นดีนั้น เป็นบุพพนิมิตที่พระองค์จะได้สติปัฏฐานทั้ง ๔”^{๓๘}

หลังจากที่พระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วเสด็จเข้าประทับนั่งพิจารณาพระอภิธรรมปิฎกในเรือน แก้ว ๗ วัน “ครั้นนั้นพระพุทธองค์ได้พรั่งออกมาจากพระสรีรกายก่อน ต่อกาลเมื่อล่วงถึง ๔ สัปดาห์ นั้น สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณมาสัมพุทธเจ้า เสด็จมาทรงนิสังขนาการในเรือนแก้วในทิวาภาคข้างพายัพ เรือนแก้วประดับด้วยพระสัทธรรมจัดเอาพระสติปัฏฐานทั้ง ๔ เป็นแท่นรองเบื้องต่ำ”^{๓๙}

ดังนั้น ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า สติปัฏฐาน ๔ คือ การพิจารณาตามรู้อาการทางกาย ทั้งมหาภูต รูป และอุปาทายรูป (กายานุปัสสนา) การพิจารณาตามรู้ ผลที่เกิดจากการกระทบของผัสสะ เกิด ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ (เวทนานุปัสสนา) การพิจารณาตามรู้จิตที่เสวยอารมณ์พอใจ โกรธ หรือหลง (จิตตานุปัสสนา) และการพิจารณาตามรู้สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นในจิต มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ไม่เที่ยง แปรเปลี่ยน ไม่คงทน (ธัมมานุปัสสนา) การที่พระพุทธองค์พิจารณาว่าคนเสียจริต กลับจิตเป็น คนดี ในบุพพนิมิตนั้น เป็นการตามรู้ นับเป็นการได้พิจารณาสติปัฏฐานที่ชัดเจน รวมทั้งพระพุทธองค์ ทรงนิสังขนาในเรือนแก้ว พิจารณาพระสัทธรรมโดยการเอาสติปัฏฐาน ๔ เป็นฐานในการพิจารณานั้น นับว่าเป็นกระบวนการที่เป็นการพิจารณาตามหลักสติปัฏฐานนั่นเอง

ในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวถึงเรื่องสติปัฏฐาน ๔ อธิบายไว้ในเล่มที่ ๑๑^{๔๐} และยังอธิบายเพิ่มเติมในแต่ละหัวข้อ

๓.๓.๒ สัมมปปธาน ๔

เมื่อพระพุทธองค์เสด็จเข้าประทับนั่งพิจารณาพระอภิธรรมปิฎกในเรือนแก้ว ๗ วัน หลังจากที่ได้ตรัสรู้ ได้พิจารณาธรรมต่างๆ ดังนี้

“ครั้นนั้นพระพุทธองค์ได้พรั่งออกมาจากพระสรีรกายก่อน ต่อกาลเมื่อล่วงถึง ๔ สัปดาห์ นั้น สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณมาสัมพุทธเจ้า เสด็จมาทรงนิสังขนาการในเรือนแก้วในทิวาภาคข้างพายัพ เรือนแก้วประดับด้วยพระสัทธรรมจัดเอาพระสติปัฏฐานทั้ง ๔ เป็นแท่นรองเบื้องต่ำ จัดเอาพระอธิบาป ทั้ง ๔ เป็นเสา จัดเอาพระสมาธิทั้ง ๘ ประการเป็นพริ้ง จัดเอาพระสัมมปปธานทั้ง ๔ เป็นฝา จัดเอา พระสุตตันตปิฎกเป็นกลอน”^{๔๑}

^{๓๘} พระธรรมมหาวิราณวัตร (ไสว จิตฺตวิโร), ผู้แปล, สัมภารวิบาก, หน้า ๓๓๕.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๒.

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๖.

^{๔๑} พระธรรมมหาวิราณวัตร (ไสว จิตฺตวิโร), ผู้แปล, สัมภารวิบาก, หน้า ๕๑๒.

สัมปธาน ๔ ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๑^{๔๒}

๓.๓.๓ อธิธิบาท ๔

การแสดงหลักธรรม อธิธิบาท ๔ มีกล่าวถึงบ้างเล็กน้อยในคัมภีร์สัมภารวิบาก เพราะการเกิดบุพพนิมิต ๓๒ ประการ ดังนี้

“การที่พระองค์ทรงดำเนินด้วยพระบาทนั้น เป็นบุพพนิมิตที่พระองค์จะได้อธิธิบาท ๔”^{๔๓}

“คนเปลี่ยนเดินได้นั้น เป็นบุพพนิมิตที่พระองค์จะได้ทำให้สาวกได้อธิธิบาท ๔”^{๔๔}

พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าประทับนั่งพิจารณาพระอภิธรรมปิฎกในเรือนแก้ว ๗ วัน หลังจากทรงตรัสรู้แล้ว ได้กล่าวถึงหลักธรรมไว้ว่า

“ครั้นนั้นพระพุทธองค์ได้พลุ่งออกมาจากพระสรีรกายก่อน ต่อกาลเมื่อล่วงถึง ๔ สัปดาหะนั้น สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณมาสมมุติพระพุทธเจ้า เสด็จมาทรงนิสังขนาการในเรือนแก้วในทิศภาคข้างพายัพ เรือนแก้วประดับด้วยพระสัทธรรมจัดเอาพระสติปัญญาทั้ง ๔ เป็นแท่นรองเบื้องต่ำ จัดเอาพระอธิธิบาททั้ง ๔ เป็นเสา”^{๔๕}

หลักธรรมที่ได้กล่าวถึงในบทที่ ๓ นี้ เป็นการนำเสนอเนื้อหาในส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวกับหลักธรรมสำคัญของพระพุทธเจ้าในการตรัสรู้ เป็นการบำเพ็ญบารมีที่ยาวนานหลายอสงไขย นับตั้งแต่การตั้งปณิธานของพระโพธิสัตว์ที่จะเป็นพระพุทธเจ้า ๗ อสงไขย และการเฝ้าพระวจาอธิฐานว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าอีก ๙ อสงไขย จนสุดท้ายได้บำเพ็ญพระบารมีพร้อมทั้ง กาย วาจา ใจ ได้ ๔ อสงไขยกับแสนมหากัป จนกระทั่งเกิดในพระชาติสุดท้ายเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จนสุดท้ายในพระคัมภีร์ได้รจนาไว้ว่า การที่พระพุทธองค์ทรงชนะพญามารและได้เสวยวิมุตติสุขอยู่เป็นเวลาถึง ๔๙ วัน เป็นการปริวิตเป็นภาษาไทยเพียงแค่นี้ แต่หลักธรรมที่สำคัญที่คัมภีร์นี้ปรากฏอยู่โดยทั่วไปในคัมภีร์สัมภารวิบาก

อธิธิบาท ๔ ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๑^{๔๖}

๓.๔ สรุป

๓.๔.๑ สรุปหลักธรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า

๑. บารมีในคัมภีร์สัมภารวิบากได้กล่าวถึงอย่างครบถ้วนทั้ง ๓๐ ทศ กล่าวไว้แต่เพียงหัวข้อ และทรงบำเพ็ญทานบารมีอย่างไร แต่สำหรับในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมได้อธิบายถึงความหมายไว้ว่า “ทศบารมี คือ คุณธรรมที่ประพุดติปฏิบัติอย่างยิ่งยวด คือ ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง” ในแต่ละหัวข้อของบารมีได้อธิบายความหมายไว้อย่างละเอียดด้วย

^{๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

^{๔๓} พระธรรมมหาวิราจุนันท์ (ไสว จิตวิโร), ผู้แปล, สัมภารวิบาก, หน้า ๓๓๔.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๖.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๒.

^{๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/ ๒๗๗.

๒. มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการในคัมภีร์สัมภารวิบากได้กล่าวไว้ละเอียดครบถ้วนมากกว่า พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ได้กล่าวเพิ่มเติมว่าลักษณะดังกล่าวมีในมหาปทานสูตร แห่ง ที่ขนิกาย มหาวรรค และลักขณสูตร แห่งที่ขนิกาย ปาฏิภวรรค พระสุตตันตปิฎก โดยกล่าวไว้โดยย่อ

๓. อนุพยัญชนะ ๘๐ ที่กล่าวในคัมภีร์สัมภารวิบากมีไม่ครบทุกข้อ แต่ในพจนานุกรม ฉบับประมวลธรรมมีกล่าวไว้ครบทั้ง ๘๐ ประการ

๔. อภิญา ๕ ได้กล่าวไว้แต่เพียงหัวข้อและมีเพียง ๕ เท่านั้นไม่ได้อธิบายละเอียดว่ามีอะไรบ้าง แต่ในพจนานุกรมฉบับประมวลธรรม ให้ความหมาย อภิญา ๖ ไว้ว่า ความรู้ยิ่งยวด ซึ่งมี ๖ หัวข้อที่แตกต่างกัน รวมทั้งได้อธิบายไว้อย่างละเอียดในแต่ละอย่าง เช่น ทิพพโสธ คือ ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์ เป็นต้น

๕. สมาบัติ ๘ ในคัมภีร์กล่าวไว้แต่เพียงหัวข้อเท่านั้น แต่ในพจนานุกรม ฉบับประมวลธรรม ได้ให้ความหมายไว้ว่า สมาบัติ ๘ คือ คุณวิเศษเป็นที่อันบุคคลเข้าถึง ได้แก่ ฌาน ๘ คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔

๖. พุทธคุณ ๙ หมายถึง คุณของพระพุทธเจ้า ที่กล่าวถึงในคัมภีร์สัมภารวิบาก และพจนานุกรมฉบับประมวลธรรมได้กล่าวไว้อย่างละเอียดเหมือนกันมีคำอธิบายทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี

๓.๔.๒ สรุปหลักธรรมที่เกี่ยวกับธรรมชาติ

๑. ไตรลักษณ์ ในคัมภีร์สัมภารวิบากกล่าวไว้เพียงหัวข้อไม่ได้อธิบายความหมายไว้ ในพจนานุกรม ฉบับประมวลธรรม คือ ลักษณะ ๓ หรือ อาการที่เป็นเครื่องกำหนดหมาย ๓ อย่างอันให้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย พร้อมกับอธิบายความหมายไว้ด้วย

๒. ปฏิจจสมุปบาท กล่าวไว้ในคัมภีร์สัมภารวิบากได้อย่างครบถ้วนน่าฟัง ทั้งอธิบายความหมาย อุปมาอุปไมย แม้กระทั่งพระพุทธองค์พิจารณาปฏิจจสมุปบาททั้งอนุโลมปฏิโลม มีข้อแตกต่างกันในพจนานุกรมตรงที่การอธิบายเกี่ยวกับภวจักรอย่างละเอียด แต่ในคัมภีร์ไม่มีการอธิบาย

๓. กรรม ในคัมภีร์สัมภารวิบากถ้าจะเปรียบเทียบกับกรรม ๑๒ ในพจนานุกรมฉบับประมวลธรรม มีอยู่หลายข้อที่ไม่ได้กล่าวถึง เช่น ทิฐฐธรรมทเวทนียกรรม, อุปปัชชเวทนียกรรม อโหสิกรรม ชนกกรรม อุปัตถัมภกรรม อุปปีฬกรรม อุปฆาตกรรม ครุกรรม อาสันนกรรม และกตัตตามกรรม เป็นต้น

๓.๔.๓ สรุปหลักธรรมที่เกี่ยวกับปรมัตถสัจ

๑. สติปัฏฐาน ๔ เป็นการกล่าวถึงแค่ชื่อในคัมภีร์ไม่มีการอธิบายขยายความใดๆ แต่ในพจนานุกรมฉบับประมวลธรรม ได้อธิบายความหมายไว้ว่า ที่ตั้งสติ การตั้งสติกำหนดพิจารณาทั้งหลาย ให้รู้เห็นตามความเป็นจริง และได้ขยายความถึงหัวข้อธรรมอย่างครบถ้วนทุกข้อ

๒. สัมมปธาน ๔ หรือ ปธาน ๔ คือ ความเพียร ในพจนานุกรมได้ให้ความหมายและอธิบายไว้ทุกข้อ แต่ในคัมภีร์กล่าวถึงในแง่ของการอุปมาอุปไมยเท่านั้น

๓. อิทธิบาท ๔ เป็นหัวข้อธรรมที่กล่าวถึงโดยการอุปมาอุปไมยในคัมภีร์เท่านั้น แต่ความหมายที่กล่าวถึงในพจนานุกรม คือ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย และอธิบายความหมายในหัวข้อย่อยทั้ง ๔ ข้อด้วย

ผู้วิจัยเห็นว่า จากการศึกษาเนื้อหาของหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์สัมภารวิบาก จะเห็นว่า มีปรากฏในพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และคัมภีร์ฎีกา ซึ่งมีลีลาการเขียน และการอธิบายความที่แตกต่างกัน ในคัมภีร์สัมภารวิบากจะเล่าเรื่องพุทธประวัติสอดแทรกไปกับหลักธรรมต่างๆที่ได้กล่าวมาข้างต้น ส่วนพระไตรปิฎก จะอธิบายหัวข้อธรรมแต่ละข้อออกมาอย่างละเอียด ทำให้ง่ายต่อการเข้าใจหลักธรรมที่ปรากฏ คัมภีร์สัมภารวิบากน่าจะเขียนเพื่อสร้างศรัทธาให้กับพุทธศาสนิกชนในสมัยนั้นมากกว่า จะมุ่งหมายที่จะอธิบายธรรม

บทที่ ๔

แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภารวิบาก

ในบทที่ ๔ นี้ผู้วิจัยได้ศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวิบากเพื่อพัฒนาชีวิต ซึ่งการประยุกต์ใช้หลักธรรมในคัมภีร์สัมภารวิบากนั้น เบื้องต้นต้องอาศัยเครื่องมือในการพัฒนาโดยอาศัยหลักการดังนี้ การประยุกต์โดยอาศัยหลักศรัทธา การประยุกต์โดยการสร้างแรงจูงใจฝึกปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา การประยุกต์ความคิดเข้าใจในโลกทัศน์ด้วยปัญญา แนวคิดตามหลักไตรสิกขาและวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่มีความสำเร็จในการประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาชีวิต

๔.๑ หลักธรรมในการประยุกต์เพื่อพัฒนาชีวิต

๔.๑.๑ หลักศรัทธา

๔.๑.๑.๑ ความหมายของศรัทธา

ตามหลักพระพุทธศาสนา ศรัทธา เป็นศัพท์ทางภาษาสันสกฤต ส่วนภาษาบาลีใช้ สัทธา หมายถึงความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ในคัมภีร์พระอภิธรรม ท่านกล่าวถึงสัทธาในลักษณะที่เป็นเจตสิก คือธรรมชาติที่อาศัยจิตเกิด เรียกว่า สัทธาเจตสิก มีลักษณะดังนี้คือ มีความเชื่อในกุศลธรรมเป็นลักษณะมีความเลื่อมใสเป็นกิจ มีความไม่ขุ่นมัวเป็นผล มีวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อเป็นเหตุไคล้

สัทธานี้จัดเป็นธรรมเบื้องต้น ในอันที่จะนำไปสู่จุดที่ได้ประกอบคุณงามความดีเป็นบุญเป็นกุศลขึ้นมา และสัทธาที่จะเกิดขึ้นได้นั้น ย่อมต้องอาศัยวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อได้แก่ พระรัตนตรัย ผลของกรรมเป็นต้น สัทธานั้นเมื่อเกิดขึ้นย่อมทำให้เกิดความผ่องใส ไม่ขุ่นมัวสามารถดำเนินไปจนถึงปิติได้ และสาเหตุที่ตั้งแห่งความสัทธา ได้แก่ เพราะเห็นรูปสมบัติสวยงาม (รูปูปมาณ) เพราะเห็นความประเสริฐเรียบร้อยเคร่งครัดในธรรมวินัย (อุชูปมาณ) เพราะฟังเสียงอันไพเราะ (โฆสูปมาณ) และเพราะได้สดับฟังธรรมะของผู้ที่ฉลาดในการแสดง (ธมมูปมาณ)

๔.๑.๑.๒ ประเภทของศรัทธา

ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา มี ๔ อย่างคือ

๑) กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือเชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือจงใจทำทั้งที่รู้ย่อมเป็นกรรม คือเป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตนเป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่วางเปล่า และเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยการอ้อนวอน หรืออนอนคอยโชค เป็นต้น

๒) วิปากสัทธา เชื่อวิบาก คือเชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง เชื่อว่ากรรมที่ทำไปแล้วย่อมมีผลและผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

๓) กัมมัฏฐกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของกรรมจะต้องรับผลชอบเสียวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์ตถาคตว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธะทรงพระคุณทั้ง ๔ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ดีแล้วทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ คือ เราทุกคนนี้หากฝึกตนด้วยดีแล้ว สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้

๔.๑.๒ หลักไตรสิกขา

พระพุทธศาสนาได้เน้นความสำคัญเกี่ยวกับหลักไตรสิกขาเป็นอย่างมากเนื่องจากว่าหลักปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งหมดจัดเข้ารวมอยู่ในหลักสิกขานี้ เมื่อไตรสิกขาเป็นหลักคำสอนที่ครอบคลุมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพุทธศาสนา ก็กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นหลักธรรมแห่งการประยุกต์ เรื่องของการประยุกต์จึงเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น สำหรับความเป็นมาของหลักไตรสิกขาเป็นอย่างไร ความหมายและประเภทของหลักไตรสิกขาคืออะไร ความสำคัญของหลักไตรสิกขาเป็นอย่างไร และสาระสำคัญของหลักไตรสิกขาเป็นอย่างไร จะได้นำมาศึกษาตามลำดับดังนี้

๔.๑.๒.๑ ความเป็นมาของหลักไตรสิกขา

คัมภีร์พระไตรปิฎกได้บันทึกเกี่ยวกับความหมายของไตรสิกขาไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สิกขามืออยู่ ๓ ประการ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา อธิศีลสิกขา”^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ให้ความหมายว่า ไตรสิกขา คือ สิกขาสาม หรือข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่างคือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา^๒ คำว่า ไตรสิกขา แปลว่า สิกขา ๓ คำว่า สิกขา แปลว่าการศึกษา การสำเหนียก การฝึก ฝึกปรือ ฝึกอบรม ได้แก่ข้อข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับฝึกอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป จนบรรลุดุจดหมายสูงสุด คือ ความหลุดพ้นหรือนิพพาน สิกขามีความหมายคร่าว ๆ ดังนี้

๑) อธิศีลสิกขา การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ให้มีสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะ ๒) อธิจิตตสิกขา การฝึกอบรมทางจิต การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพจิต และรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนสมาธิ ๓) อธิปัญญาสิกขา การฝึกอบรมทางปัญญา อย่างสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ นี่เป็นความหมายอย่างคร่าว ๆ ถ้าจะให้สมบูรณ์ ก็ต้องให้ความหมายเชื่อมโยงถึงความมุ่งหมายด้วยโดยเต็ม ข้อความแสดงลักษณะที่สัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายต่อท้ายสิกขาทุกข้อ ได้ความตามลำดับว่า ไตรสิกขา คือ การฝึกปรือความประพฤติ การฝึกปรือจิต และการฝึกปรือปัญญา ชนิดที่ทำให้แก้ปัญหามนุษย์ได้ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ นำไปสู่ความสุขและความเป็นอิสระแท้จริง เมื่อความหมายแสดงความมุ่งหมายได้ชัดเจนแล้ว ก็จะทำให้มองเห็นสาระของไตรสิกขาในแต่ละข้อได้ชัดเจนตามไปด้วย^๓

^๑ อด.ก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๓๑๘.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ มหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๐.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๐๓-๖๐๔.

๔.๑.๒.๒ ประเภทของหลักไตรสิกขา

การจัดประเภทนั้นมีจุดประสงค์เพื่อให้เห็นถึงชนิดของหลักไตรสิกขาในลักษณะต่าง ๆ ประเภทของหลักไตรสิกขาจัดได้ดังนี้

๑) จัดประเภทตามหลักสิกขา ๓ หรือไตรสิกขา จัดได้ ๓ ดังพุทธพจน์ที่แสดงไว้ต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลาย สิกขามียอยู่ ๓ ประการ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา อธิศีลสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีศีลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย นี้เรียกว่า อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังตจากกามทั้งหลายฯ บรรลุลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ นี้เรียกว่า อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ฯ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” นี้เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา^๔

๒) จัดประเภทโดยนำเนื้อหามรรคมีองค์ ๘ มาสังเคราะห์ หลักของไตรสิกขา ที่ได้นำเสนอมาแล้วทำให้เห็นเพียงความหมายและประเภทของหลักไตรสิกขาเป็นภาพรวม ๆ คือ เป็นการกล่าวถึงเฉพาะ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ที่เป็นหลักใหญ่ ๆ เท่านั้น แต่ยังมีได้จัดจำแนกให้เห็นเกี่ยวกับหัวข้อธรรมอันเป็นตัวเนื้อหาที่มีอยู่ในหลักไตรสิกขาแต่ละข้อนั้น ๆ หากได้นำเอาข้อธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ประการ มาสังเคราะห์เข้ากับหลักของไตรสิกขา ก็จะทำให้เห็นหัวข้อธรรมอันเป็นตัวเนื้อหาที่จะนำมาใช้อธิบายหลักของ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ได้โดยละเอียด ดังนั้นหากได้นำเอาข้อธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ประการ มาจัดสังเคราะห์เข้ากับหลักของไตรสิกขา ก็สามารถทำได้ดังต่อไปนี้ คือ ๑) สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดเข้าในอธิศีลสิกขา ๒) สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดเข้าในอธิจิตตสิกขา ๓) สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดเข้าในอธิปัญญาสิกขา

๓) จัดประเภทตามหลักขั้นหรือธรรมชั้น ๓ เป็นการจัดหมวดหมู่ตามสถานะที่เป็นธรรมประเภทเดียวกัน ซึ่งจะช่วยให้ผู้ศึกษาในเรื่องนี้ทำความเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น การจัดแบบนี้เป็นการนำเนื้อหามรรคมีองค์ ๘ มาสังเคราะห์ในหลักขั้นหรือธรรมชั้น ๓ เช่นเดียวกันกับการนำเนื้อหามรรคมีองค์ ๘ มาสังเคราะห์เข้าในหลักของไตรสิกขา ความในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีไว้ว่า

พระผู้มีพระภาคไม่ทรงจัดชั้น ๓ ประการ เข้าในอริยมรรคมีองค์ ๘ แต่ทรงจัดอริยมรรคมีองค์ ๘ เข้าในชั้น ๓ ประการ คือ ๑) สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ทรงจัดเข้าในศีลชั้น ๒) สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ธรรมทรงจัดเข้าในสมาธิชั้น ๓) สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ทรงจัดเข้าในปัญญาชั้น^๕

สรุปความหมายและประเภทของไตรสิกขาได้ดังนี้ ๑) ความหมายของไตรสิกขา มี ๒ ความหมาย คือ (๑) ความหมายตามคัมภีร์พระไตรปิฎก หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา (๒) ความหมาย

^๔ อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๙๐/๓๑๘-๓๑๙.

^๕ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๒/๕๐๒-๕๐๓.

ที่เชื่อมโยงกับจุดมุ่งหมาย หมายถึง การฝึกปรือความประพฤติ การฝึกปรือจิต และการฝึกปรือปัญญา ชนิดที่ทำให้แก้ปัญหาของมนุษย์ได้ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ นำไปสู่ความสุขและความเป็นอิสระ แท้จริง ๒) ประเภทของไตรสิกขา ที่ได้นำเสนอในหัวข้อนี้ มีการจัดอยู่ ๓ ประเภทคือ (๑) จัดประเภทตามหลักสิกขา ๓ หรือไตรสิกขา (๒) จัดประเภทโดยนำเนื้อหาหมวดมรรคมีองค์ ๘ มาสังเคราะห์ และ (๓) จัดประเภทตามหลักชั้น หรือธรรมชั้น ๓

๔.๑.๒.๓ หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา

หลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนาจัดเข้ารวมอยู่ในหลักไตรสิกขานี้ทั้งสิ้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ทัศนะว่า “ไตรสิกขานั้นถือกันว่าเป็นระบบการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ มีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด และเป็นการนำเอาเนื้อหาของมรรคไปใช้อย่างหมดสิ้นสมบูรณ์ จึงเป็นหมวดธรรมมาตรฐานสำหรับแสดงการปฏิบัติธรรม และมักใช้เป็นแม่บทในการบรรยายวิธีการปฏิบัติธรรม”^๖

สรุปความสำคัญของหลักไตรสิกขาได้ดังนี้ คือ หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์ เป็นสิกขาบทเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ มีอิทธิพลต่อคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นที่หลอมรวมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา

๔.๑.๒.๔ สารสำคัญของหลักไตรสิกขา

สารสำคัญของไตรสิกขา หมายถึง ส่วนสำคัญที่เป็นหลักหรือข้อใหญ่ใจความที่เป็นเนื้อหาสำคัญของหลักไตรสิกขา ซึ่งก็หมายถึงส่วนที่เป็นข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง ได้แก่ ๑) อธิศีลสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของศีล ๒) อธิจิตตสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของ จิตใจหรือสมาธิ และ ๓) อธิปัญญาสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของปัญญา มักเรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับสารสำคัญของหลักไตรสิกขาแต่ละข้อจะได้นำมาศึกษาตามลำดับดังนี้

(๑) สารสำคัญของอธิศีลสิกขา

สำหรับสารสำคัญของอธิศีลสิกขาที่ได้จากความในพระสูตรต้นปิฎก อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต สมณวรรค สรุปได้ดังนี้ คือ ใน สมณสูตร เป็นสูตรที่ว่าด้วยกิจของสมณะมี ๓ ประการหนึ่งในสามที่เป็นกิจของสมณะนั่นก็คือ การสมาทานอธิศีลสิกขา^๗ ใน ปฐมสิกขัตตยสูตร และทุติยสิกขัตตยสูตร ซึ่งเป็นสูตรที่ว่าด้วยไตรสิกขาสูตรที่หนึ่งและสูตรที่สอง ได้ขยายความให้เห็นความหมายต่อไปอีกว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีศีลและสมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เรียกว่า อธิศีลสิกขา^๘ สำหรับสารของอธิศีลที่เชื่อมโยงถึงความมุ่งหมายหลักไตรสิกขาในระดับที่กว้างขึ้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความเห็นว่า คือ การดำรงตนอยู่ด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูล ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตนมีส่วนช่วยสร้างสรรค์รักษาให้อื้ออานวยแก่ชีวิตที่ติงามร่วมกัน เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและเจริญปัญญา^๙

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๖๐๑.

^๗ อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๘-๓๐๙.

^๘ อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗-๘๘/๓๑๒-๓๑๕.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๖๐๔.

(๒) สาระสำคัญของอริจิตตสิกขา

ความในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต สมณวรรค ได้บันทึกเกี่ยวกับสาระสำคัญของสมาธิสรุปได้ดังนี้ คือ ใน สมณสูตร เป็นสูตรที่ว่าด้วยกิจของสมณะมี ๓ ประการ หนึ่งในสามที่เป็นกิจของสมณะนั่นก็คือ การสมาทานอริจิตตสิกขา ใน ปฐมสิกขัตตยสูตร และทุติยสิกขัตตยสูตร ซึ่งเป็นสูตรที่ว่าด้วยไตรสิกขาสูตรที่หนึ่งและสูตรที่สอง ได้ขยายความให้เห็นความหมายต่อไปอีกว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังัดจากคามทั้งหลาย บรรลุดุตตถณานิไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ เรียกว่า อริจิตตสิกขา^{๑๐} สำหรับสาระของอริจิต ที่เชื่อมโยงถึงความมุ่งหมายหลักไตรสิกขาในระดับที่กว้างขึ้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความเห็นว่า คือ การพัฒนาคุณภาพจิต หรือการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูง ซึ่งเอื้อแก่การมีชีวิตที่งดงามและพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด^{๑๑}

(๓) สาระสำคัญของอริปัญญาสิกขา

ความในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต สมณวรรค ได้บันทึกเกี่ยวกับสาระสำคัญของปัญญาสรุปได้ดังนี้ คือ ใน สมณสูตร เป็นสูตรที่ว่าด้วยกิจของสมณะมี ๓ ประการ หนึ่งในสามที่เป็นกิจของสมณะนั่นก็คือ การสมาทานอริปัญญาสิกขา ใน ปฐมสิกขัตตยสูตร และทุติยสิกขัตตยสูตร ซึ่งเป็นสูตรที่ว่าด้วยไตรสิกขาสูตรที่หนึ่งและสูตรที่สอง ได้ขยายความให้เห็นความหมายต่อไปอีกว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์... นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน เรียกว่า อริปัญญาสิกขา^{๑๒} สำหรับสาระของอริปัญญาที่เชื่อมโยงถึงความมุ่งหมายหลักไตรสิกขาในระดับที่กว้างขึ้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความเห็นว่า คือ การมองดูรู้จักและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ทำให้เป็นอยู่และทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา คือรู้จักวางท่าทีและปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสมในทางที่เป็นไปเพื่อแผ่ขยายประโยชน์สุข มีจิตใจผ่องใส ไร้ทุกข์ เป็นอิสระเสรี และสดชื่นเบิกบาน^{๑๓}

สรุปสาระสำคัญของหลักไตรสิกขา คือ หลักปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง ได้แก่ ๑) อริศีลสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของศีล ๒) อริจิตตสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของ จิตใจหรือสมาธิ และ ๓) อริปัญญาสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของปัญญา มักเรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

^{๑๐} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗-๘๘/๓๑๒-๓๑๕.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๖๐๔.

^{๑๒} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๙๐-๙๑/๑๓๘-๑๓๙.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๖๐๔.

๔.๒ เทคนิคการประยุกต์โดยสร้างแรงจูงใจเพื่อพัฒนาชีวิต

การประยุกต์โดยสร้างแรงจูงใจในการฝึกปฏิบัติเพื่อพัฒนาชีวิต มีหลักการที่สำคัญดังนี้ คือ ประการแรกต้องสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นมาก่อน เมื่อปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิเกิดขึ้นพร้อมมูล ก็จะเป็นเหตุทำให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้น เมื่อสัมมาทิฐิเกิด กระบวนการประยุกต์สร้างแรงจูงใจฝึกปฏิบัติ ตามก็ดำเนินการไปได้ เมื่อได้ดำเนินการฝึกปฏิบัติแล้ว ก็มีการวัดผลและประเมินผล การฝึกปฏิบัติก็ เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ชัดเจน ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงได้กำหนดประเด็นสำหรับการ ศึกษาไว้ดังนี้

๔.๒.๑ การสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ

ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ หมายถึง เหตุที่เป็นเครื่องหนุนให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้น มี ๒ ประการ คือ พรโตโฆสะ และ โยนิโสมนสิการ^{๑๔} สัมมาทิฐิ แปลว่า ความเห็นชอบ หรือเห็นถูกต้อง จึงเป็น จุดเริ่มต้นหรือเป็นตัวนำที่มีบทบาทสำคัญอยู่ตลอดเวลาในทุกขั้นตอนของการดำเนินการศึกษา ยิ่ง การศึกษาได้รับความก้าวหน้าไปมากขึ้นเท่าไร สัมมาทิฐิก็จะยิ่งเพิ่มพูนงอกงามมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย ในที่สุดก็จะกลายเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้การดำเนินการเข้าถึงจุดหมายปลายทางตามที่ได้กำหนดไว้ ได้ รวมความว่า สัมมาทิฐิเป็นทั้งจุดเริ่มต้น เป็นทั้งตัวการที่มีบทบาทสำคัญในทุกขั้นตอนของ การศึกษาจนถึงปลายสุดของการศึกษาเลยทีเดียว อย่างไรก็ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา มนุษย์ที่มี ความเป็นอัจฉริยะ เช่น พระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายอาจสร้างสัมมาทิฐิได้ง่ายโดย ไม่ต้องอาศัยปัจจัยจากภายนอกที่ เรียกว่า พรโตโฆสะก็ได้ เพียงแต่รู้จักใช้การคิดอย่างถูกวิธี ที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการอย่างเดียวก็นำให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้นได้ แต่ถ้าเป็นมนุษย์สามัญการจะทำให้สัมมาทิฐิ เกิดขึ้นได้ง่ายต้องอิงอาศัยปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ ประการ คือ พรโตโฆสะ หมายถึง ปัจจัยภายนอกที่ ดี ปัจจัยที่ถูกต้องดีงาม ปัจจัยภายนอกที่ว่านี้หากจะเป็นสิ่งทำให้เกิดสัมมาทิฐิได้ ก็ต้องเกิดจากแหล่ง ที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร เป็นสิ่งทำให้ผู้พบเห็นเกิดศรัทธา เกิดความเลื่อมใส ให้ความเชื่อถือ ไว้วางใจ และโยนิโสมนสิการ ตามศัพท์ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย หมายถึง การใช้ความคิด อย่างถูกวิธี ถูกต้องและเป็นระบบ ดังนั้นทั้งพรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ ที่เป็นปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ทั้งสองประการนี้ควรสร้างและดำเนินการให้เกิดมีขึ้นมาก่อนที่จะดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขา เพราะปัจจัยเหล่านี้เมื่อเกิดมีขึ้นอย่างพร้อมมูลแล้วก็จะส่งผลให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้นต่อไป

๔.๒.๒ การสร้างให้เกิดสัมมาทิฐิ

สัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นชอบ หรือเห็นถูกต้อง เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญของ มรรคในฐานะที่เป็นจุดเริ่มแรกในระบบการศึกษาตามหลักการของพระพุทธศาสนา คำว่า สัมมาทิฐิ กับ คำว่า ปัญญา ในทางพระพุทธศาสนาเป็นคำที่นำมาใช้แทนกันได้^{๑๕} เนื่องจากสัมมาทิฐิเป็น ไวยากรณ์ คำหนึ่งของปัญญา คือ เป็นคำสำหรับที่ใช้เรียกแทนปัญญาได้ และหากได้พัฒนาธรรมข้อนี้ให้ มีความชัดเจนมากขึ้นตามลำดับ ก็จะทำให้เห็นแนวทางดำเนินการที่ชัดเจนแจ่มแจ้งเมื่อเข้าสู่

^{๑๔} อ.ท. (ไทย) ๒๐/๑๒๗/๑๑๕.

^{๑๕} ช.ม. (ไทย) ๒๙/๒๑./๙๒.

กระบวนการ พัฒนาตามหลักไตรสิกขา ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษาหรือในด้านการดำเนินชีวิตด้านอื่น ๆ ก็จะทำให้เห็นแนวทางดำเนินการที่ชัดเจนแจ่มแจ้งเช่นเดียวกัน ในส่วนนี้พระธรรมปิฎกได้ให้ทัศนะไว้ว่า พระพุทธศาสนามองจริยธรรมในแง่ของการถือเอาประโยชน์จากธรรมชาติหรือการนำเอา (ความรู้) กฎธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์ จึงได้ให้ความหมายของจริยะอันประเสริฐคือ จริยธรรมที่ถูกต้องแท้จริงไว้ว่า เป็นการดำเนินชีวิตโดยวิถีทางที่จะทำให้ความเป็นไปตามธรรมดาแห่ง เหตุปัจจัยของธรรมชาติบังเกิดเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ให้มากที่สุด โดยประพฤติดุปฏิบัติในทางที่จะ ผลักดันและสร้างสรรค์สร้างเหตุปัจจัยต่างๆ ให้เป็นไปอย่างก่อผลดีบังเกิดคุณประโยชน์แก่มนุษย์

ดังจะเห็นได้ชัดในคำสอนเกี่ยวกับหลักกรรม เป็นต้น ถ้าใช้ศัพท์เฉพาะในทางธรรมก็คือ มัชฌิมาปฏิปทา คือ ปฏิปทาที่นำเอามัชฌิมนธรรมเทศนามาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์เพื่อบรรลุผล ที่มุ่งหมายของมัชฌิมนธรรมเทศนานั้นเอง หลักการสำคัญของจริยะดังที่ได้กล่าวมานี้แยกแยะออกไป ได้ ๓ ขั้นตอน คือ ขั้นที่ ๑ รู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติหรือรู้เท่าทันธรรมดว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ขั้นที่ ๒ ใช้ความรู้นั้นให้เป็นประโยชน์ คือ ปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมดาหรือกฎ ธรรมชาตินั้นโดยกระทำการที่เป็นเหตุให้เหตุปัจจัยทั้งหลายดำเนินไปในทางที่จะก่อผลดี ขั้นที่ ๓ เมื่อ ทำอย่างถูกต้องที่ตัวเหตุปัจจัยแล้วก็ปล่อยให้ตัวเหตุปัจจัยเป็นไปตามธรรมดาหรือตามกฎจนก่อผล ของมันเอง วางใจเป็นอิสระคอยดูอย่างรู้เท่าทันไม่ต้องถือมันเอาตัวตนเข้าไปผูกมัดขัดติดไว้ ตาม หลักการนี้ ความรู้ความเข้าใจเป็นแกนนำของความประพฤติปฏิบัติเป็นส่วนสำคัญที่ต้องใช้ตลอด ตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด เมื่อพูดอย่างสั้นจึงเรียกจริยธรรมนี้ว่า การเป็นอยู่ด้วยปัญญา และเรียกบุคคลผู้มี จริยธรรมนี้ว่าบัณฑิต แปลว่า ผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญา ด้วยเหตุที่ต้องใช้ปัญญาตั้งแต่เริ่มต้น ระบบจริยะ คือ มรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทานี้ จึงมีสัมมาทิฐิ ได้แก่ความเห็นชอบหรือความเข้าใจถูกต้อง เป็น องค์ประกอบข้อแรก^{๑๖}

๔.๒.๓ การประยุกต์สร้างแรงจูงใจฝึกปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา

เมื่อปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิได้มีพร้อมแล้วและได้สร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นในตัวบุคคลแล้ว การฝึกตามหลักไตรสิกขา ก็เริ่มต้นได้ ดังนี้

๔.๒.๓.๑ การฝึกปฏิบัติตามหลักของศีล

งานวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยถือว่าศีลและวินัยมีสาระอย่างเดียวกัน คือ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ส่วนความหมายระดับลึกของศัพท์ทั้งสองใช้ในความหมายตาม ทัศนะของพระธรรมปิฎกที่แบ่งศีลเป็น ๒ ระดับ ได้แก่ ศีลระดับธรรม ซึ่งหมายถึงข้อแนะนำสั่งสอน หรือหลักความประพฤติที่ทรงบัญญัติตามกฎธรรมดาแห่งความดีความชั่ว (กฎแห่งกรรม) กับ ศีล ระดับวินัย คือ เป็นแบบแผนข้อบังคับที่บัญญัติขึ้นไว้เป็นทำนองประมวลกฎหมาย สำหรับกำกับความ ประพฤติของสมาชิกในหมู่ชนหรือชุมชนหนึ่ง โดยสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหมู่คณะหรือชุมชน นั้นโดยเฉพาะ ผู้ละเมิดบทบัญญัติแห่งศีลประเภทวินัยนี้มีความผิดตามอาญาของหมู่^{๑๗} ตามนัยนี้ศีลจึง เป็นทั้งธรรมและเป็นทั้งวินัย สาระสำคัญของศีลคือเป็นแกนกลางในการจัดระเบียบแบบแผนสำหรับ

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๗๓๓.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๑.

สังคัม เมื่อจะกล่าวเฉพาะความหมายของวินัยท่านให้ความหมายไว้ ๒ อย่าง คือ ๑) การฝึกให้มีความประพฤติและความเป็นอยู่เป็นระเบียบแบบแผน หรือ การบังคับควบคุมตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผน รวมทั้งการใช้ระเบียบแบบแผนต่าง ๆ เป็นเครื่องจัดระเบียบความประพฤติ ความเป็นอยู่ของคนและกิจการของหมู่ชน ๒) ระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ ข้อบังคับต่าง ๆ ที่วางไว้สำหรับเป็นหลักหรือเป็นมาตรฐานสำหรับใช้ฝึกคน^{๑๘} วินัยมีทั้งส่วนที่เป็นของคฤหัสถ์เรียกว่า อาคารียวินัย และส่วนที่เป็นของบรรพชิตเรียกว่า อนาคารียวินัย คำว่าวินัยสำหรับบรรพชิตมิใช่ศีลในความหมายแคบ ๆ แต่ครอบคลุมเรื่องเกี่ยวกับความเป็นอยู่ด้านนอกของพระภิกษุทั้งหมด เริ่มตั้งแต่กำหนดคุณสมบัตินิสิต หน้าที่ วิธีรับและวิธีฝึกอบรมสมาชิกใหม่ เป็นต้น กล่าวโดยสรุปวินัยมีความหมายครอบคลุมระบบแบบแผนเกี่ยวกับการปกครอง การบริหาร การศาล นิติบัญญัติ การเศรษฐกิจ การศึกษา เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการศึกษาก็เป็นเรื่องของศีลด้วยเหมือนกัน โดยสาระสำคัญของการศึกษาตามหลักศีลนี้เป็นเรื่องของการพัฒนาหรือการฝึกอบรม ๒ ด้าน ได้แก่

๑) ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ คือ ให้นุชนูญรู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรียทั้งห้า ได้แก่ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้อกุศลธรรมทั้งหลายเจริญงอกงาม ให้อกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมสูญไป

๒) ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคัม คือ ให้นุชนูญรู้จักตั้งตนอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เป็นต้น

๔.๒.๓.๒ การฝึกปฏิบัติตามหลักของสมาธิ

การประยุกต์สร้างแรงจูงใจฝึกปฏิบัติตามหลักสมาธิ คือ การพัฒนาหรือฝึกอบรมจิตใจให้เกิดมีคุณลักษณะ ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านสมรรถภาพจิต คือ จิตที่มีความสามารถในการคิดสูง เช่น คิดได้เก่ง คิดได้แคล่วคล่อง คิดได้รวดเร็ว คิดได้มาก เป็นต้น ๒) ด้านคุณภาพจิต คือ จิตมีคุณธรรม ซึ่งทำให้เห็นถึงลักษณะที่ดีเด่นของจิต เช่น มีความเข้มแข็งมั่นคง ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสติ สมาธิ มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีความซื่อสัตย์ มีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละเพื่อส่วนรวม ประหยัด กตัญญู เป็นต้น ๓) ด้านสุขภาพจิต คือ จิตที่มีสุขภาพดี เช่น จิตมีสมาธิ เป็นสุข สดชื่น ผ่องใส ร่าเริง เบิกบาน ปลอดโปร่ง โล่งสบาย เป็นต้น

หลักการทางพุทธศาสนา อาศัยคำสอนระดับศีลหรือวินัยที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น เป็นการเน้นไปทาง ด้านของโครงสร้าง กฎ ข้อบังคับ ระเบียบแบบแผน ต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาพัฒนาหรือฝึกอบรมด้านภายนอกตัวบุคคลในทัศนะพุทธศาสนามองว่า หากจะทำการศึกษาพัฒนาหรือฝึกอบรมได้ประสบผลสำเร็จอย่างสมบูรณ์แบบต้องมีการศึกษาพัฒนาหรือฝึกอบรมด้านจิตใจซึ่งอยู่ภายในของตัวบุคคลด้วย คือ สร้างจิตสำนึกให้บุคคลในองค์กร ให้มีคุณธรรม

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๙.

เกิดความสำนึก มีความรับผิดชอบต่อตนเอง องค์กร ชุมชน และสังคม สามารถที่จะดำรงตนให้อยู่ใน องค์กร ชุมชน และสังคม ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่ด้วยนั้นได้อย่างมีความสุขและเกื้อกูล

๔.๒.๓.๓ การฝึกปฏิบัติตามหลักของปัญญา

การประยุกต์สร้างแรงจูงใจฝึกปฏิบัติตามหลักปัญญา คือ การพัฒนาหรือ ฝึกอบรมปัญญา ให้มนุษย์เกิดความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงหรือรู้ตามที่มันเป็น ได้เคยกล่าว มาแล้วก่อนหน้านี้ว่า คำว่า ปัญญา และ คำว่า สัมมาทิฐิ เป็นคำที่ใช้แทนกันได้ ดังนั้นทั้งปัญญาหรือ สัมมาทิฐิ คือ ความรู้รอบ เข้าใจชัดเจน หรือ ความเห็นชอบ เห็นถูกต้อง จึงเป็นจุดเริ่มต้นและเป็น ตัวนำที่มีบทบาทสำคัญอยู่ตลอดเวลาในทุกขั้นตอนของการศึกษา ยิ่งการศึกษาได้รับความก้าวหน้าไป มากขึ้นเท่าไร ทั้งปัญญาหรือสัมมาทิฐิ ก็จะยิ่งเพิ่มพูนงอกงามมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย ในที่สุดก็จะ กลายเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้การศึกษาดำเนินการเข้าถึงจุดหมายปลายทางตามที่ได้กำหนดไว้ได้ ดังนั้น ทั้งปัญญาหรือสัมมาทิฐิ จึงเป็นทั้งจุดเริ่มต้น และเป็นทั้งตัวการที่มีบทบาทสำคัญในทุก ขั้นตอนของการศึกษาจนถึงปลายสุดของการศึกษา ในทัศนะพุทธศาสนามองว่า หากจะทำการศึกษา พัฒนาหรือฝึกอบรมมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์แบบต้องมีพัฒนาด้านปัญญาภายในของตัวบุคคลด้วย คือ การพัฒนาปัญญาของบุคคลให้ดำเนินไปสู่เป้าหมายได้อย่างงดงาม สะดวก และมีความปลอดภัยในทุก ๆ ขั้นตอน

การพัฒนาปัญญาแบ่งได้ดังนี้ ปัญญาขั้นแรก คือ ปัญญาที่เป็นความรู้ความ เข้าใจในศิลปวิทยาการ ต่อจากนั้น ลึกซึ้งลงไปอีกคือการรับรู้ เรียนรู้อย่างถูกต้อง ตามความเป็นจริง ไม่เบียดเบียนหรือเอนเอียงด้วยอคติ เนื่องจากการรับรู้ นั้น ยังมีขั้นต่อไปอีกคือการคิดการวินิจฉัย ซึ่ง หมายถึงการคิดวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ ปัญญาอีกขั้นหนึ่ง คือ ปัญญาที่รู้เข้าใจถึงสาระ แห่งความเป็นไปของโลกและชีวิต รู้ทางเสื่อม ทางเจริญและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รู้วิธีแก้ไขปัญหา และสร้างสรรค์ความสำเร็จที่ทำให้พัฒนาตน พัฒนาชีวิตและสังคมให้เจริญดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ขั้น สุดท้ายได้แก่ ปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมชาติของสังขาร คือโลกและชีวิต เข้าถึงความเจริญแท้ของการที่สิ่ง ทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ทำให้คลายความยึดติดถือมั่นโดยวางใจได้ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย แยกจิตใจออกมาเป็นอิสระได้ เลิกเอาความอยากของตนเป็นตัวกำหนดเปลี่ยนมาเป็นอยู่และทำการ ด้วยปัญญาเป็นขั้นที่จิตใจเข้าถึงอิสรภาพ หลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์^{๑๙}

การประยุกต์สร้างแรงจูงใจฝึกปฏิบัติตามหลัก ศีล สมาธิ และปัญญา มีความสัมพันธ์อย่างเกื้อกูลต่อกัน ดังนี้ คือ ด้านศีล เป็นการจัดระเบียบ ด้านสภาพแวดล้อมให้เกื้อกูล แก่การพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นสิ่งที่นำมาใช้ฝึกมนุษย์ ให้มีระเบียบวินัย มีความสุจริตกาย วาจา มี แรงงานที่เป็นสัมมาชีพ มีพฤติกรรมที่ดีงามและร่วมสร้างสรรค์สังคมให้ดีขึ้น และการอาศัย สภาพแวดล้อมที่เอื้อเช่นนี้ก็จะจะเป็นพื้นฐานให้เอื้อต่อการพัฒนาสมาธิหรือพัฒนาจิตใจต่อไป ด้านสมาธิ เป็นการพัฒนาจิตใจให้ประณีต มีสมรรถภาพ มีคุณภาพ และมีสุขภาพจิตที่ดี การอาศัยสภาพสภาพ จิตใจที่ดีก็จะเป็นพื้นฐานให้เอื้อต่อการปัญญาต่อไปต่อไป ด้านปัญญา เป็นการพัฒนาปัญญาให้เกิด

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ มหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๙๕- ๑๐๕.

ความรู้เข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ทำการต่าง ๆ ด้วยความรู้เข้าใจ จนบรรลุถึงความรู้ประเภทที่ทำให้มีชีวิตหลุดพ้นเป็นอิสระ เป็นอยู่ด้วยความผ่องใสเบิกบานตลอดทุกเวลา เมื่อพัฒนามาจนถึงตรงนี้แล้วการบรรจบประสานของด้านจิตกับด้านปัญญา ก็จะทำให้ปัญญาส่งผลต่อจิตใจอีก โดยปัญญาจะปลดปล่อยจิตให้เป็นอิสระ และทำให้เกิดสภาพจิตอุเบกขาแต่เป็นอุเบกขาที่ประกอบด้วยปัญญา ซึ่งทำให้จิตอยู่ตัว มีดุลยภาพ สภาพจิตเช่นนี้ก็จะป็นปัจจัยแก่ ศีล คือ ส่งผลทำให้มนุษย์เกิดมีพฤติกรรมที่ดีงามเกื้อกูลในความสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้ไม่เบียดเบียนกัน และเป็นเครื่องประสานสังคมโดยนำไปสู่การให้เผื่อแผ่แบ่งปัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยวาจา และการบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน เป็นต้น

๔.๒.๔ การวัดและประเมินผลการประยุกต์

การวัดผล หมายถึง การใช้เครื่องมืออย่างใดอย่างหนึ่งทำการค้นหาหรือการตรวจสอบเพื่อให้ได้ข้อมูลซึ่งเป็นปริมาณหรือคุณภาพที่มีความหมายแทนพฤติกรรมหรือคุณลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือแทนผลงานที่ผู้ศึกษาแต่ละคนแสดงออกมา ส่วนการประเมิน คือ การตัดสินคุณค่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยการเปรียบเทียบระหว่างผลจากการวัดกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ แล้วสรุปตัดสินว่า ผ่านหรือไม่ผ่าน ได้ หรือ ตก เป็นต้น การศึกษาตามหลักของไตรสิกขานั้นมุ่งพัฒนามนุษย์ให้มีความเจริญงอกงาม ใน ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านศีล คือการพัฒนาทางด้านกายภาพและด้านสังคม ด้านสมาธิ คือ การพัฒนาทางด้านจิตใจ และ ด้านปัญญา คือ การพัฒนาทางด้านปัญญา ดังนั้นเมื่อแยกด้านศีลออกเป็น ๒ ด้านคือ ทางด้านกาย และด้านสังคม ก็จะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า มีการพัฒนามนุษย์เป็น ๔ ด้าน คือ ด้านกาย สังคม จิตใจ และสติปัญญา ดังนั้นเวลาวัดผลและประเมินผลที่จะทำให้สอดคล้องกับหลักของการศึกษาตามหลักไตรสิกขาจึงต้องแยกวัดให้ครบทั้ง ๔ ด้านดังนี้

๔.๒.๔.๑ ประยุกต์พัฒนาการทางด้านกาย

ประยุกต์พัฒนาการทางด้านกาย เป็นการพัฒนาหรือฝึกอบรมด้านกายให้รู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้า ได้แก่ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ พัฒนาการดังกล่าวมาให้สังเกตจากพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น บริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสมได้คุณค่าแท้ ดูแลร่างกาย การนุ่งห่ม การแต่งกายสะอาดเรียบร้อย ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม เป็นการพัฒนาการทางด้านศีล พัฒนาการทางด้านศีลเป็นการพัฒนาหรือฝึกอบรมด้านความประพฤติของบุคคล ให้เป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในระเบียบวินัย ไม่ให้เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี มีความเกื้อกูลต่อผู้อื่นในสังคม พัฒนาการดังกล่าวมาให้สังเกตจากพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ถ้าเป็นบรรพชิต สังเกตจากความประพฤติตามหลักที่เรียกว่าปาริสุทธศีล ได้แก่ ปาฏิโมกข์สังวรศีล คือ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าอนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย อินทรีย์สังวรศีล คือ ความสำรวมอินทรีย์ ระวังไม่ให้บาปอกุศลครอบงำเมื่อรับรู้อินทรีย์ทั้ง ๖ อาชีวปาริสุทธศีล คือ ความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ และ ปัจจัยสันนิสิตศีล คือ พิจารณาใช้สอยปัจจัยสี่ ให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้น ไม่บริโภคด้วยต้นหา เป็น

ต้น ถ้าเป็นคฤหัสถ์ หรือ ชาวบ้านทั่วไปสังเกตจากความประพฤติ คือ เป็นผู้มีสกุล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา สามารถพึ่งตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต เป็นต้น

๔.๒.๔.๒ ประยุกต์พัฒนาการทางด้านจิต

ประยุกต์พัฒนาการทางด้านจิต เป็นการพัฒนาหรือฝึกอบรมด้านจิตใจของบุคคล ให้มีความเข้มแข็ง มั่นคง เจริญด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อุตุน มีสมาธิ สดชื่น เบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น พัฒนาการดังกล่าวมาให้สังเกตจากพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ถ้าเป็นบรรพชิต สังเกตจากความประพฤติตามหลักสัมมาวายามะ หมายถึง ความพยายามหรือความเพียรชอบ ได้แก่ สังวรประธาน คือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ปหานประธาน คือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ภาวนาประธาน คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น อนุรักษนาประธาน เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญยิ่งขึ้นจนไพบูลย์ เป็นต้น นอกจากนี้ควรสังเกตจากความประพฤติตามหลัก สัมมาสติ หมายถึง การระลึกชอบ และสัมมาสมาธิ หมายถึง การตั้งจิตมั่นชอบ เป็นต้น ถ้าเป็นคฤหัสถ์ หรือ ชาวบ้านทั่วไปสังเกตจากความประพฤติ คือ มีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ มีจิตใจ เมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) ต่อกัน ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ อุตุน ขยันหมั่นเพียร มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริง เบิกบาน เป็นต้น

๔.๒.๔.๓ ประยุกต์พัฒนาการทางด้านปัญญา

ประยุกต์พัฒนาการทางด้านปัญญา เป็นการพัฒนาหรือฝึกอบรมด้านปัญญาของบุคคล ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา พัฒนาการดังกล่าวมาให้สังเกตจากพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น มีศรัทธา และความเข้าใจถูกต้องในพระรัตนตรัยรู้บาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา แสวงหาความจริง และใฝ่สร้างสรรค์ พัฒนางานอยู่เสมอ รู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานได้ด้วยสติปัญญา เป็นต้น

๔.๓ แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภารวิบาก

เมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาสาระในคัมภีร์สัมภารวิบากแล้ว พบหลักธรรมในคัมภีร์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเรื่องการสั่งสมบารมีของพระพุทธเจ้าเมื่อคราวเป็นพระโพธิสัตว์ ตั้งแต่สุญญากับคือกับที่ไม่มีพระพุทธเจ้า กาลนอกพุทธภูมิ (พาหิรนิทาน) เริ่มต้นทรงเสวยชาติเป็นมาณพหนุ่มในตระกูลเชษฐาเจตมมารดาผู้ชราพาว่ายนน้ำข้ามมหาสมุทรจนถึงฝั่ง และพระพรหมดลใจให้พระโพธิสัตว์แสดงปฐมปณิธานโดยเริ่มต้นเพียงตั้งใจที่จะทำให้อื่นพ้นจากทุกข์เท่านั้นเพราะยังไม่รู้จักพระพุทธเจ้า การมีความกรุณาปรารถนาที่จะให้อื่นพ้นทุกข์จึงเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของพระโพธิสัตว์ การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ต่อเนื่องยาวนานจนถึงมาเป็นพระเวสสันดรชาติสุดท้ายแสดงให้

เห็นวัฏจักรชีวิตหรือการพัฒนาชีวิตเพื่อให้บรรลุธรรมอันเป็นเครื่องข้ามพ้นวัฏฏะ และช่วยนำพาสรรพสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามไปด้วย จนบรรลุถึงซึ่งพระนิพพานคือพ้นทุกข์สิ้นเชิง

ในที่นี้จะยกตัวอย่างเฉพาะหลักธรรมในคัมภีร์สัมภารวิบากเพื่อนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาชีวิตที่สำคัญคือ

๔.๓.๑ พัฒนาชีวิตตามแนวคิดในเรื่องอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘

ผู้วิจัยพบว่าการพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์เพื่อความสำเร็จพระพุทธเจ้าของนิตยโพธิสัตว์ซึ่งปรากฏในหลักสโมธานธรรม ๘ ประการ^{๒๐} คือ (๑) มีอภิญญาความเป็นมนุษย์ (๒) ไม่เป็นสตรีเพศ บัณเฑาะว์กระเทยหรือ อุบาโตพญฺชนะ คือคน ๒ เพศ (๓) มีอรหันตตูปนิสัย (๔) ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและตั้งปณิธานปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าในสำนักของพระพุทธเจ้าพรรคนั้น (๕) ดำรงเพศเป็นบรรพชิต (๖) สำเร็จอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ (๗) ได้บริจาคชีวิตหรือเอาชีวิตและโพธิญาณเรียกว่าการกระทำอันยิ่งใหญ่ (๘) ต้องมีธรรม ๓ ประการคือ ฉันทะความพอใจอันใหญ่หลวง อุทธาสหะความองอาจกล้าหาญและวิริยะความพยายามอันยิ่งใหญ่ ดังนั้นจึงเห็นว่าการจะเป็นพระพุทธเจ้าต้องประกอบด้วยอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ เป็นองค์ประกอบด้วยซึ่งเกิดจากการบำเพ็ญบารมีนั่นเอง

๔.๓.๒ พัฒนาชีวิตตามแนวคิดเรื่อง ศิลบารมี

ผู้วิจัยพบว่าเรื่องการรักษาศีล ๕ เป็นเรื่องสำคัญในการเป็นคนดีหรือเป็นพระโพธิสัตว์ หากผิดศีลก็จะมีผลเสียหรือมีโทษมหันต์โดยมีปรากฏในคัมภีร์สัมภารวิบากกล่าวถึงชาติหน้าในช่วงบุญทริกัลป์ เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสวยชาติเป็นนายช่างทอง นายช่างทองหลงใหลในกิเลสราคะของนางกาณจนวดีแต่ไม่สมหวัง เพราะเมื่อนัดพบกับพระโพธิสัตว์(นายช่างทอง) ก็เผลอหลับไปทุกครั้ง ในที่สุดพระโพธิสัตว์(นายช่างทอง) วางอุบายหลักกลอบปลอมเป็นหญิง เข้าไปผิดประเวณีกับนางกาณจนวดีซึ่งมีสามีอยู่แล้ว จากผลกรรมที่ผิดศีลข้อ ๓ (ปรหารโทษ) ส่งผลให้พระโพธิสัตว์ตกนรกเป็นอาจิณกรรมกายทุจริต ให้ผลเป็นอปรปรเวทนิยกรรม ๑๔ กัป จากนั้นเมื่อจุติจากนรกแล้ว ยังเหลือเศษกรรมอยู่ส่งผลให้พระโพธิสัตว์ไปเกิดเป็นกระเทย ๕๐๐ ชาติ เกิดเป็นลา ๕๐๐ ชาติ เกิดเป็นโค ๕๐๐ ชาติ เกิดเป็นคนตาบอด ๕๐๐ ชาติ เกิดเป็นคนหูหนวก ๕๐๐ ชาติ เกิดเป็นสตรีหีนเพศ ๕๐๐ ชาติ ในชาตินี้ได้แสดงให้เห็นวิบากของผลกรรมจากการประพฤติดีกามแม้เพียงครั้งเดียว กว่าจะหมดกรรมก่อนการมาเป็นนิตยโพธิสัตว์ ได้เกิดเป็นน้องสาวของพระพุทธเจ้าปราณที่ปิงกรชื่อพระนางสุมิตตาเทวี ได้ถวายน้ำมันพันธุ์ผักกาดแด่พระปัจจุสมิที่ปิงกร บำเพ็ญมทานิทานอันมาก แม้จะประพฤติกุศลกรรมแล้ว แต่ด้วยเงื่อนไขการเป็นสตรีเพศ ก็ทำให้ไม่สามารถได้รับการพุทธพยากรณ์ได้ แต่ด้วยบุญกุศลที่ได้ทำไว้ในอดีตทำให้เมื่อนางสิ้นชีวิตแล้วได้เกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต ๕๗ โภกกับเศษ ๖๐ แสนปี

^{๒๐} พระธรรมมหาวิราจ (ไสว จิตฺติโร), ผู้แปล, สัมภารวิบาก, (ไม่ปรากฏผู้แต่ง), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ส.ธรรมภักดี, ๒๕๐๔) หน้า ๙๗.

เมื่อจุติจากสวรรค์เวียนว่ายในสวรรค์และมนุษย์จนถึงมณฑลกับในนันทะอสงไขยจึงได้เกิดเป็นชาย ได้สร้างกุศลกรรมอีก ๑๔ อสงไขยจึงได้รับพุทธพยากรณ์จากพระปัจฉิมที่ปึงพระพุทธเจ้า^{๒๑}

จากแนวทางดังกล่าวสามารถทำให้ตระหนักได้ในเรื่องของการผิดศีลข้อ ๓ คือไม่บำเพ็ญศิลปกรรมให้บริบูรณ์ ทำให้ได้รับโทษอย่างหนักและส่งผลให้พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสัตว์และเป็นมนุษย์ที่ไม่สมบูรณ์ รวมทั้งเป็นสตรีเพศที่ทำให้ไม่สามารถจะได้รับพุทธพยากรณ์เป็นพระพุทธเจ้าได้ดังนั้นจึงไม่ควรประมาทในศีล ๕

๔.๓.๓ พัฒนาชีวิตตามแนวคิดเรื่องปัญญาบารมี

ผู้วิจัยพบว่าการใช้ปัญญาเป็นเครื่องรู้เท่าทันกิเลสเป็นเรื่องสำคัญที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตและมีประโยชน์อย่างยิ่งในการพัฒนาชีวิตด้านศีล สมาธิและปัญญา จะเห็นได้จากแนวทางของพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยชาติเป็นพระเจ้าสัตตตูปะ เห็นโทษของราคะทำให้เกิดทุกข์ ตั้งมโนปณิธานว่าเราจะได้ตรัสรู้โพธิญาณแล้วก็จักทำสัตว์ให้ตรัสรู้ด้วย เราพ้นแล้วจากทุกข์ในสังสารวัฏ เราก็จักทำสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏได้ด้วยกัน^{๒๒} โดยพระเจ้าสัตตตูปะ มีโทษโกรธนายหัตถาจารย์ เพราะเหตุที่ช่างสับตัดพระองค์จากหลังช้างแต่พระองค์ทรงยึดกิ่งไม้ไว้ได้ทัน ภายหลังทรงเข้าใจเหตุการณ์ว่าช่างตกมันเนื่องจากช้างนั้น ได้กลืนช้างพังตัวเมีย และปรารถนาจะสังวาส จึงเกิดปัญญาทรงดำริว่ากิเลสราคะเป็นสิ่งที่น่ากลัว ทรงเล็งเห็นโทษของราคะกิเลส จึงตั้งปณิธานในใจว่าสัตว์ทั้งหลายในโลกสันนิวาสนี้ จักพ้นวัฏฏทุกข์ได้ด้วยพุทธคุณธรรม คือ ภูมิปณิธานจึงทรงหยั่งพระราชหฤทัยลงมั่นถือเอาพุทธภูมิปณิธานดังกล่าว^{๒๓}

๔.๓.๔ พัฒนาชีวิต/วิถีคิดตามแนวทางเรื่องบารมี ๓๐ ทศ

ผู้วิจัยพบว่าหลักธรรมสำคัญที่สุดที่คัมภีร์สมภารวิบากได้ถ่ายทอดออกมา ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสุดท้ายคือ การสั่งสมบารมีของพระโพธิสัตว์เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าที่พบได้ชัดเจนในเรื่องบารมี ๑๐ ทศ เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเป็นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุเมธพราหมณ์ในกาลพระพุทธเจ้าที่ปึงกร สุเมธพราหมณ์หน่ายในชาติ ชรา พยาธิ มรณะ มองเห็นธาตุในร่างกายเหมือนแปดเปื้อนด้วยคุณ จึงเปิดคลังทรัพย์จำนวนอเนกโกฏิประมาณ ออกบริจาคแจกทานแก่ยาจกฉวนพิภ และคนอนาถา และออกบำเพ็ญพรตในป่าจนได้บรรลุอุภยญาณสมาบัติ ๙ ใน ๗ วัน เชี่ยวชาญในวสี ๕ จนได้สมัญญานามว่าพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นเกิดปีติ ๕ และมีจิตรำพึงพระพุทธนามว่า “พุทโธ” เองๆ เมื่อพระพุทธเจ้าที่ปึงกรเสด็จมาพร้อมสงฆ์ชีณาสพ ๔ แสนรูป สุเมธดาบสจึงทำอธิการาภินิหารอธิษฐานอุทิศชีวิตถวายแด่พระพุทธองค์ โดยทอดกายนอนคว่ำหน้าต่อลงถนนที่ขาดลาดลุ่มเป็นเลนตม ตั้งใจขออาราธนาพระพุทธองค์พร้อมสงฆ์ชีณาสพ ๔ แสนรูป เสด็จย่างพระบาทดำเนินไปบนกายแห่งตน เมื่อที่ปึงกรพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงจึงได้ตรัสพยากรณ์ และทรงสงเคราะห์ยกพระบาทเบื้องขวาจรดกายสุเมธดาบสแล้วจรดคลเสด็จไป เมื่อสุเมธดาบสได้รับพุทธพยากรณ์แล้วก็ใคร่ครวญ

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙-๗๒.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘-๔๙.

ธรรม คั่นคว่ำหาพุทธรณธรรมให้แจ้ง ได้ประจักษ์ทานบารมีเป็นปฐม มีอุเบกขาบารมีเป็นที่สุด และจำแนกแจกธรรมออกเป็น ตรียางค์ คือ จัดเป็นอย่างต่ำ ปานกลาง และอย่างยิ่ง ปันให้เป็น ๓๐ สิ่งออกไป^{๒๔}

ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์สัมมการวิภาคยังได้แบ่งบารมีออกเป็นสิ่งที่อยู่ภายนอกกาย ยกตัวอย่างเรื่องการบริจาคทรัพย์น้อยใหญ่ที่เป็นภายนอกอวัยวะนิยมเรียกว่า บารมี หากการบริจาคนั้นเกี่ยวเนื่องถึงเลือดเนื้อในกาย เรียกว่า อุปบารมี และหากเป็นการบริจาคชีวิต เรียกว่า ปรมัตถบารมี โดยจัดบารมี ๑๐ เป็น ๓ ชั้น เช่น ทานบารมี ทานอุปบารมี ทานปรมัตถบารมี เป็นต้น รวมเป็นบารมี ๓๐ ทศ ซึ่งแนวทางในคัมภีร์สัมมการวิภาคที่ปรากฏชัดในเรื่องทานปรมัตถบารมี เช่น เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเป็นพระโพธิสัตว์ เสวยชาติเป็นพระพรหมดาบส บริจาคชีวิตตัวเองให้กับแม่เสือ ลูกอ่อนใน พาหิรนิทาน^{๒๕} เป็นต้น โดยเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นถึงความมีชัยชนะต่อหมู่พญามาร นั้นหมายความว่าหากได้บำเพ็ญบารมีแล้วจะเป็นเกราะป้องกันภัยพิบัติอุปัทวันตรายทั้งปวงได้ดังปรากฏในคัมภีร์สัมมการวิภาค ดังในตอนผจญมารหรือมารวิชัย ซึ่งได้กล่าวว่า อย่าว่าแต่ข้าวน้ำโภชนาหาร เสื้อผ้าอาภรณ์ทั้งหลายเลยแม้แต่การตัดศีรษะให้เป็นทานก็มากกว่าผลไม้ทั้งหลายมีมะพร้าวเป็นต้นในปฐพี การคว้านพระเนตรทั้ง ๒ ข้างให้ทานมีมากกว่าดวงดาวในท้องฟ้าทั้งปวง การผ่าพระทรวงควักหัวใจให้เป็นทาน มากกว่าผลไม้น้อยใหญ่ในปฐพี การเชือดเนื้อหนังให้ทานก็มากกว่าผืนแผ่นดินทั้งปวง ทรงให้โลหิตเป็นทานก็มากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ทรงยกปิยบุตรเป็นทานมี ชาลี กัณหา เป็นต้น การยกภริยาเป็นทาน มีพระนางมัทรี เป็นต้น ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งอย่างอ่อน อย่างกลาง และอย่างอุกฤษฏ์ มายาวนานกว่า ๔ อสงไขยแสนกัลป์โดยบริบูรณ์ในปัญจมหาบริจาค คือ ทรัพย์ บุตร ภริยา ร่างกาย และชีวิต รายละเอียดของแนวทางการพัฒนาชีวิตของพระโพธิสัตว์ดังปรากฏตามกราฟข้างล่างนี้

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑-๑๕๘.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔-๖๙.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๑-๔๙๖.

๔.๓.๔ ตารางรายละเอียดของแนวทางการพัฒนาชีวิตของพระโพธิสัตว์

บารมี ๑๐	๓๐ ทศ	พุทธภูมิ
- ทาน ศีล เนกขัมมะ - ปัญญา วิริยะ ขันติ - สัจจะ อธิษฐาน - เมตตา อุเบกขา	อย่างอุกฤษฏ์ (ปรมัตตบารมี)	
	อย่างกลาง (อุปปบารมี)	
	อย่างอ่อน (บารมี)	

ตารางวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาชีวิตของพระพุทธเจ้าตามคัมภีร์สัมภารวิบาก

ระยะเริ่มต้นที่ ๗ อสงไขย คือระยะเวลาที่โลกแตกดับไปจำนวน ๗ x ๑+๐ จำนวน ๑๔๐ ตัว อสงไขย
นี้มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น ๑ แสน ๒ หมื่น ๕ พันพระองค์

๗ อสงไขย	จำนวน/องค์พุทธเจ้า	การตั้งปณิธานของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์
๑.นันทะ	-เริ่มที่พระพุทธเจ้าชื่อว่าพระพรหมเทว พุทธเจ้าถึงพระศากยมุนีพระพุทธเจ้า รวมมีพระพุทธเจ้า ๕ พันพระองค์	<u>มโนปณิธาน</u> การตั้งจิต(นึกคิด)ปรารถนาขอตรัส รู้เป็นพระพุทธเจ้า มี ๔ เรื่อง(พา หรินิทาน) (๑)เกิดเป็นนายสำเภาหนุ่มแบก มารดาว่ายข้ามมหาสมุทร (๒)เกิดเป็นกษัตริย์สัตตตูปที่ เชี่ยวชาญเรื่องช้าง (๓)เกิดเป็นพรหมดาบสให้ทานโดย สละชีวิตตัวเองให้แก่แม่เสือลูกอ่อน (๔)เกิดเป็นสุมิตาราชเทวีถวาย น้ำมันพันธุ์ผกาดแต่ปัจฉิมที่ปึงกร โพธิสัตว์
๒.สุนันทะ	-มีพระพุทธเจ้า ๙ พันพระองค์	
๓.ปฐวี	- มีพระพุทธเจ้า ๑ หมื่นพระองค์	
๔.มณฑะ	-มีพระพุทธเจ้า ๑ หมื่น ๑ พันพระองค์	
๕.ธรรณี	-มีพระพุทธเจ้า ๒ หมื่นพระองค์	
๖.สาคระ	-มีพระพุทธเจ้า ๓ หมื่นพระองค์	
๗.ปุณฺทริกะ	-มีพระพุทธเจ้า ๔ หมื่นพระองค์	

ตารางวิเคราะห์แนวทางพัฒนาชีวิตของพระพุทธเจ้าตามคัมภีร์สัมภารวิบาก

ระยะที่ ๒ ๙ อสงไขย คือระยะเวลาที่โลกแตกดับไป จำนวน ๙ x ๑+๐ จำนวน ๑๔๐ ตัว อสงไขยนี้มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นจำนวน ๓ แสน ๘ หมื่น ๗ พันพระองค์

๙ อสงไขย	จำนวน/องค์พุทธเจ้า	การตั้งปณิธานของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์
๑.สัพพภัททะ	-มีพระพุทธเจ้า ๕ หมื่นพระองค์ เริ่มที่พระปุราณศากยมุนีพุทธเจ้า จนถึงพระทีปังกรพุทธเจ้า	<u>วชิปณิธาน</u> -เกิดเป็นกษัตริย์สาครราช รักษาศีลอุโบสถ สร้างมหาวิหารด้วยไม้แก่นจันทร์ถวายเป็น แสนหลัง จึงพร่ำพร้อมด้วยรัตนะ ๗ คือ ข้าง แก้ว/ม้าแก้ว/เมียวขวัญ/ขุนคลัง/ลูกขวัญ/ ขุนพลกล้า
๒.สัมพมูลละ	-มีพระพุทธเจ้า ๖ หมื่นพระองค์	-
๓.สัพพรัตนะ	-มีพระพุทธเจ้า ๗ หมื่นพระองค์	-
๔.อุสภักขันธะ	-มีพระพุทธเจ้า ๘ หมื่นพระองค์	-
๕.มานิภัททะ	-มีพระพุทธเจ้า ๙ หมื่นพระองค์	-
๖.ปทุมะ	-มีพระพุทธเจ้า ๑๐ หมื่นพระองค์	-
๗.อสุภะ	-มีพระพุทธเจ้า ๑๑ หมื่นพระองค์	-
๘.ขันธัคคมะ	-มีพระพุทธเจ้า ๑๒ พันพระองค์	-
๙.สัพพผาละ	-มีพระพุทธเจ้า ๑๓ พันพระองค์	-

ตารางวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาชีวิตของพระพุทธเจ้าตามคัมภีร์สัมภารวิบาก

ระยะที่ ๓ ๔ อสงไขย ๑ แสนกัป คือระยะเวลาโลกแตกดับจำนวน ๔ x ๑+๐ จำนวน ๑๔๐ ตัว+ โลกแตกดับอีกจำนวน ๑ แสนใบ ในกาลนี้มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น ๒๘ พระองค์และจะมีการอุบัติขึ้นอีก ในอนาคต ๑ พระองค์ รวม ๒๙ พระองค์

อสงไขย	กัป/มหากัป	จำนวน/องค์ พระพุทธเจ้า	การตั้งปณิธานของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ <u>กายวชิปณิธาน</u>
๑. เสดะ	-สุญญะ	ไม่มีพระพุทธเจ้า	-
	-สารมัตถกัป	-มีพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ (๑) ตัณห์กระ (๒) เมธังกระ (๓) สรณังกระ (๔) ทิปังกระ	(๑) เกิดเป็นกษัตริย์บำเพ็ญบารมี บริบูรณ์ (๒) เกิดเป็นกษัตริย์บำเพ็ญบารมี บริบูรณ์ (๓) เกิดเป็นกษัตริย์บำเพ็ญบารมี บริบูรณ์ (๔) เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อสุเมธ สมาทนบารมี ๓๐ ทศได้ตาม พุทธพยากรณ์เป็นครั้งแรก
	-สุญญะ	ไม่มีพระพุทธเจ้า	
	-สารกัป	-มีพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์คือ โกญ ทัญญะพระพุทธเจ้า	-เกิดเป็นพระโพธิสัตว์ดำรงเป็น กษัตริย์ชื่อพระเจ้าวิชิตาวิเสยสละ ทรัพย์แสนโกฏิถวายมหาทานแก่ พระสงฆ์ได้รับพุทธพยากรณ์
๒. ภาสะ	-สุญญะ	ไม่มีพระพุทธเจ้า	-

อสงไขย	กัป/มหากัป	จำนวน/องค์ พระพุทธเจ้า	การตั้งปณิธานของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ <u>กายวจีปณิธาน</u>
	-สารมัตถกัป	-มีพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ คือ (๑) มังคละ (๒) สุมณะ (๓) เรวตะ (๔) โสภิตะ	(๑) เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อสุรจิ บำเพ็ญทานวันละ ๑ แสนโกฏิ ใน ๗ วัน ถวายผ้าละเยียด ยา รักษาโรค และน้ำอัฐปานะ ได้รับ พุทธพยากรณ์ (๒) เกิดเป็นนาคในนาคพิภพ ถวายทิพยภูษางามเลิศแก่ พระสงฆ์ ๙๐ แสนโกฏิ ถึงพระ รัตนตรัย ได้รับพุทธพยากรณ์ (๓) เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อ อติเทพ เลื่อมใสในพระรัตนตรัยถวายผ้า บูชาพระพุทธเจ้าได้รับพุทธ พยากรณ์ (๔) เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อ อจิต มาณพตั้งจิตในไตรสรณคมน์ ถวายมหาทาน ได้รับพุทธ พยากรณ์
	-สุญญะ	ไม่มีพระพุทธเจ้า	-
๓.ชยะ	-สุญญะ	ไม่มีพระพุทธเจ้า	-
	-วรกัป	-มีพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ (๑) อโนมทัสสี (๒) ปทุมะ (๓) นารทะ	(๑) เกิดเป็นพญายักษ์บำเพ็ญ มหาทาน ได้รับพุทธพยากรณ์ (๒) เกิดเป็นพญาไกรสรสิงหาราช สละชีวิตถวายเป็นพุทธบูชาได้รับ พุทธพยากรณ์ (๓) เกิดเป็นฤาษี ถวายแก่น จันทร์แดง ได้รับพุทธพยากรณ์

อสงไขย	กัป/มหากัป	จำนวน/องค์ พระพุทธเจ้า	การตั้งปณิธานของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ <u>กายวจีปณิธาน</u>
(๔) รุจิระ	-สุญญะ	ไม่มีพระพุทธเจ้า	
	-สารกัป	-มีพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์ (๑) ปทุมมุตระ	(๑) เกิดเป็นชฎิลดาบส ได้ถวาย จีวรพระสงฆ์ ได้รับพุทธพยากรณ์
	-สุญญะ (๓ หมื่นสุญญกัป)	- ไม่มีพระพุทธเจ้า	-
	-มณฑกัป	-มีพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ (๑) สุเมธะ (๒) สุชาตะ	(๑) เกิดเป็นมาณพชื่ออุตตระ บริจาคมหาทาน ๘๐ โกฏิได้รับ พุทธพยากรณ์ (๒) เกิดเป็นกษัตริย์ถวายมหา ทานอันเลิศและบำเพ็ญเนกขัม บารมีได้รับพุทธพยากรณ์
	-สุญญะ (๖๙,๘๘๒ มหากัป)	-ไม่มีพระพุทธเจ้า	-
	-วรกัป	-มีพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ (๑) ปิยทัสสี	(๑) เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อว่า กัสสป มาณพ สละทรัพย์จำนวน มหาศาล สรงเวฬุถวายพระสงฆ์ ได้รับพุทธพยากรณ์
		(๒) อตตทัสสี (๓) อัมมทัสสี	(๒) เกิดเป็นดาบสชื่อสุสิมะถวาย ดอกมณฑารพนำมาจากสวรรค์ กางกั้นเป็นร่มถวายพระสงฆ์ ได้รับพุทธพยากรณ์ (๓) เกิดเป็นเทวดาเป็นองค์ อัมรินทร์ชั้นสุทัศน์
	-สุญญะ (๒๔ มหากัป)	- ไม่มีพระพุทธเจ้า	-

อสงไขย	กัป/มหากัป	จำนวน/องค์ พระพุทธเจ้า	การตั้งปณิธานของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ <u>กายวจีปณิธาน</u>
	-สารกัป	-มีพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์ (๑) สิทธัตถะ	(๑) เกิดเป็นกษัตริย์ชื่อ มงคลดาบส ถวายผลไม้หว่านทำมหาทาน ได้รับ พุทธพยากรณ์
	-สุญญะ (๒ มหากัป)	- ไม่มีพระพุทธเจ้า	-
	-มณฑกัป	-มีพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ (๑) ดิสสะ (๒) มหาปุสสะ	(๑) เกิดเป็นกษัตริย์ชื่อ สุชาต บรมกษัตริย์ ทำม่านดอกไม้ดอก มณฑารพถวายพระสงฆ์และ สละราชสมบัติออกผนวชเป็น ดาบสได้รับพุทธพยากรณ์ (๒) เกิดเป็นกษัตริย์ชื่อวิจิตบรม กษัตริย์บำเพ็ญมหาทานออก ผนวชได้รับพุทธพยากรณ์
	-สารกัป	- มีพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์ (๑) วิปัสสี	(๑) เกิดเป็นนาคกษัตริย์ชื่อ อดุลยนาคราชอุรคินทร ถวาย เตียง/ตั้งที่วิจิตรด้วยแก้ว ๗ ประการได้รับพุทธพยากรณ์
	-สุญญะ (๖๐ มหากัป)	-ไม่มีพระพุทธเจ้า	-
	-มณฑกัป	-มีพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ (๑) สีขี (๒) เวสสภู	(๑) เกิดเป็นกษัตริย์ชื่อพระเจ้า อรินทมราชาธิราช ได้ถวายไตร จีวรเป็นมหาทานถวายช้าง ม้า บุชาพระสงฆ์ได้รับพุทธพยากรณ์
			(๒) เกิดเป็นกษัตริย์ชื่อ สุทนต์ ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ ถวายจีวร แต่ พระสงฆ์ และเสด็จออก บรรพชาพระพุทธเจ้าเวสสภูและ ได้รับพุทธพยากรณ์
	-สุญญะ (๓๑ มหากัป)	-ไม่มีพระพุทธเจ้า	-

อสงไขย	กัป/มหากัป	จำนวน/องค์ พระพุทธเจ้า	การตั้งปณิธานของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ <u>กายวจีปณิธาน</u>
	-ภัททกัป (กัปปัจจุบัน)	-มีพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ (๑) กกุสันธะ (๒) โจนาคมนะ (๓) กัสสปะ (๔) โคตมะ (พระพุทธเจ้าในกาล ปัจจุบัน) (๕) ศรียเมตตไถย (พระพุทธเจ้าในกาล อนาคต)	(๑)เกิดเป็นกษัตริย์ชื่อ เขมน ราชาธิราช ถวายจีวร บิณฑบาต คิลานเภสัชและเสด็จออกบวช ได้รับพุทธพยากรณ์ (๒)เกิดเป็นกษัตริย์ชื่อพระเจ้า บรรพต ถวายผ้าไตรจีวรอันวิจิตร ถวายผ้ากัมพลและรองเท้ากนก รัตน์ เสด็จออกบวชได้รับพุทธ พยากรณ์ (๓)เกิดเป็นมาณพชื่อ โชติपाल มี เพื่อนดีซึ่งเป็นนายช่างหม้อชื่อ ขมุกการ พาไปเฝ้าพระพุทธเจ้าจึง ออกบวช และได้รับพระพุทธ พยากรณ์ (๔) เกิดเป็นเวสสันดรมหาบุรุษ บำเพ็ญมหาทานบารมีมีสัมภาร บารมีแล้วจุติไปบังเกิดเป็นเทวดา ชั้นดุสิต มีพระชนมายุ ๔ พันปี ทิพย์แล้วจุติลงมาเกิดเป็นสิทธัตถ ราชกุมาร มีบุรุษลักษณะอุดม มงคล ๑๐๘ ประการมี อนุตรยถยาน ๘๐ ทศ (คัมภีร์สัม ภารวิปากจบลงตรงทำวอมรินทร์ จอมเทพถวายผลสมอทิพย์ให้ พระโคตมพุทธเจ้าในวันตรัสรู้ ณ โพธิบัลลังก์ (๕)(อนาคตกาล)

สรุปการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ตามคัมภีร์สัมภารวิบาก

ประเภท พระโพธิสัตว์	บารมี	ปณิธาน	ระยะเวลาบำเพ็ญบารมี
(๑) อุกมตัตถุญ พระโพธิสัตว์	-ปัญญากะ -โคตมะ พระพุทธเจ้า	-มโนปณิธาน (นึก ปรารถนา) -วชิปณิธาน (เปล่งวาจา) -กายวชิปณิธาน (แสดงออกทั้งกาย และวาจา)	๗ อสงไขยมหากัป ๙ อสงไขย ๔ อสงไขยเศษแสนมหากัป (รวม ๒๐ อสงไขยแสนกัป)
(๒) วิปัตตัตถุญ พระโพธิสัตว์	-สัทธาธิกะ -กกุสันธะ พระพุทธเจ้า -โกนาคมนะ พระพุทธเจ้า -กัสสปพระพุทธเจ้า	-มโนปณิธาน (นึกคิด ปรารถนา) -วชิปณิธาน(เปล่งวาจา) -กายวชิปณิธาน (แสดงออกทั้งกายและ วาจา)	- ๑๔ อสงไขย -๑๘ อสงไขย -๘ อสงไขยเศษแสนมหากัป (รวม ๔๐ อสงไขยแสนกัป)
(๓) เนยย พระโพธิสัตว์	-วิริยาธิกะ -พระศรีอริยเมต ไตรยพระพุทธเจ้า ในอนาคตกาล	-มโนปณิธาน (นึกคิด ปรารถนา) -วชิปณิธาน (เปล่งวาจา) -กายวชิปณิธาน (แสดงออกทั้งกายและ วาจา)	- ๒๘ อสงไขย -๓๖ อสงไขย -๑๖ อสงไขยเศษแสนมหา กัป (รวม ๘๐ อสงไขยแสน กัป)

๔.๓.๕ พัฒนาชีวิต/วิธีคิดตามแนวคิดเรื่องเบญจกัลยาณิธรรม

ผู้วิจัยพบว่าการพัฒนาชีวิตตามหลักธรรมที่ปรากฏ ในคัมภีร์สัมภารวิบากที่ควรนำมาเสนอในงานวิจัยนี้อีกประการคือเบญจกัลยาณิธรรม ได้แก่ การบำเพ็ญบารมีให้ได้มาซึ่งเบญจกัลยาณิธรรม มีปรากฏในเรื่องพุทธมาตุสัมภารวิบากว่าด้วยเรื่องการสั่งสมบารมีของพุทธมารดาหรือผู้ที่เป็นมารดาของพระพุทธเจ้าซึ่งสามารถศึกษาได้จากวิถีแห่งพุทธมารดาบารมี^{๒๗} ซึ่งถือว่าเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตในการรักษาศีลและบำเพ็ญบารมีอย่างต่อเนื่องเหมาะสมสำหรับสตรี ซึ่งสามารถใช้เป็น

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๙-๒๖๒.

แนวทางในการพัฒนาชีวิตให้ได้บุตรที่ดีหรือได้อภิชาติบุตร ซึ่งควรเจริญตามแนวทางของวิधिพุทธมารดาซึ่งคุณธรรมพิเศษนั้นเรียกว่า ปุณฺณธัญลักษณะ ๙ ประการดังนี้

(๑) เธอใช้ทัพพีทองคำตักข้าวทำทานเท่าไรหรืออาหารพร่องข้าวใน

หม้อมีเพียง ๑ ทัพพี

(๒) เธอเพียงลู่กายคนป่วยที่จวนเจียนตาย ก็หายได้

(๓) เธอจับใบไม้ใด จะกลายเป็นทอง

(๔) เธอเพียงล้างมือลงในพืชผลใด จะงดงามยิ่ง

(๕) เธอแม้อยู่บนเขาสูง หากประสงค์ดื่มน้ำ จะมีท่อน้ำมาให้ดื่มผุดจากแม่น้ำ

(๖) แม้เธอจะจรลีสู่ที่ใด เทวดาจะเอาถาดทองใส่อาหารทิพย์มาให้เสวย

(๗) หากเธอเสด็จประพาสสวน จะมีเทวดานำน้ำหอมมาสร่งให้ และเครื่องประดับทิพย์มา

ตกแต่งให้

(๘) เมื่อเธอนอนหลับ จะมีพญายักษ์ป้องกันอันตรายให้

(๙) เมื่อเธอร้อนกาย เทพทั้งหมดจะนำหม้อทิพย์จากสวรรค์ตามมาสรงให้ ยามเธอหนาว

กาย เทพจะนำทิพย์ภูษา มาห่มให้

๔.๔ เทคนิคและวิธีการสร้างแรงจูงใจเพื่อพัฒนาชีวิต

๔.๔.๑ ให้เกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนา

พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมงคล) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า เรามาบวชในพระพุทธศาสนา เริ่มต้นเราเป็นเณรที่ตั้งอยู่ในศีล ๑๐ บวชเป็นพระที่ตั้งอยู่ในวินัย ๒๒๗ พยายามให้ครบถ้วนก็อยู่แล้ว ก็ปาฏิโมกข์สังวรสำรวมในพระปาฏิโมกข์สงฆ์ ๒๒๗ ข้อพยายามปฏิบัติตามและเราก็สำรวมอินทรีย์ของเรา ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และได้ปฏิบัติตามจตุรปริสฺสทธิศีลทั้ง ๔ ก็ปฏิบัติแล้วก็เจริญการปฏิบัติธรรม แรกก็เจริญสมณะ ต่อมาก็ต่อวิปัสสนา คือเจริญวิปัสสนาในแนวสติปัฏฐานทั้ง ๔ อันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าเพราะว่าสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี่เป็นที่รวมแห่งหัวใจแห่งพระไตรปิฎกเราเรียนสติปัฏฐานถึงหมวด ๔ ในเวลาเมื่อเราเรียนนักธรรม สติปัฏฐาน ๔ ต่อมาก็เรียนมาปฏิบัติพอถึง หมวด ๔ ได้พบพุทธิ คือ ความเจริญ ๔ อย่างแล้วก็มีข้อ ๑ ว่า การได้พบครูบาอาจารย์หลายองค์ตั้งแต่ครูบาอินทจักร ครูบาพรหมจักร ครูบาคำวिरะ ครูบาศรีวิชัย ครูบาขาวปี ครูบาวงศ์ ได้ปฏิบัติแล้วพบสมเด็จพระพุฒาจารย์ สมเด็จพระพุฒาจารย์ก็เอาไปปฏิบัติ ที่วัดมหาธาตุไปอยู่ปฏิบัติมา ตั้งสำนักวิปัสสนาที่วัดเมืองมางแล้วก็ไปช่วยที่วัดพระบาทตากผ้า แล้วก็ได้ปฏิบัติ แล้วก็ไปเพิ่มเติมที่อยู่ประเทศพม่าไปเรียนปริยัติในแนวปฏิบัติไปเรียนพระไตรปิฎกก็ไม่ไหว ปัญญาน้อย บุญน้อย ก็เลยเรียนจุดที่เราต้องการแล้วก็สงสัยแล้วก็ถามเรียนด้วยการถามไถ่ถามที่เราสงสัยข้อใดมาจากไหนวิปัสสนามาจากไหนสติมาจากไหนก็ไปถาม ก็อยู่ประเทศพม่า ๒ ปี ๗ เดือนแล้วปฏิบัติแล้วคนที่เราจะเอากลับประเทศไทย แล้วก็ไปปฏิบัติที่สำนักท่านมหาสีสยาตอ ศาสนิกะ เป็นเวลา๑เดือนแล้วออกมา ก็ได้คำแนะนำจากท่าน อ.อาสภภักตันทตะ มหาเถระเป็น อ.สอภารมณที่อยู่ในประเทศไทยแล้วก็กลับฟังคำครูบาอาจารย์กลับมา จนถึงก็ปฏิบัติเรื่อยมาจนกระทั่งมา แล้วก็มาปฏิบัติที่วัดเมืองมาง แล้วก็สอนอภิธรรมด้วย ทำห้องกรรมฐาน ปฏิบัติกรรมฐานมา วัดไร่เปิงก็เป็นวัดร้างเป็นที่เหมาะสม สบายๆจากวัดไร่เปิงมาในเมืองมา ๕๐๐ ไร่ ๓๐๐ ไร่แล้ว ๕ ไร่แล้ว ก็ไปส่งเสริมห้องปฏิบัติแล้วก็ปฏิบัติที่วัดไร่เปิงอยู่ไร่เปิงได้ ๒-๓ ปี ส่งเสริมกันให้ตั้งปฏิบัติที่วัดไร่เปิงท่านเจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทองได้มรณภาพไปทางคณะสงฆ์ มีสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าคลาจารย์เวลานั้นเป็นเจ้าของคณะ ท่านบัญชาให้มาอยู่ที่วัดพระธาตุศรีจอมทองนี้ แล้วก็มาตั้งวิปัสสนาอยู่ที่พระธาตุศรีจอมทองนี้แล้วได้ปฏิบัติมาจนถึงกาลบัดนี้ วิธีที่เราปฏิบัติตามสติปัฏฐานก็มีสติ ก็มีความสำรวม เมื่อมีความสำรวมแล้วก็มิอะไรให้แล้วก็มีความทุกข์ยากลำบากก็ช่วยเหลือเราก็มีวาจาที่ไม่เสียใจต่อเพื่อนฝูงธรรมะคุยให้กำลังใจกันพูดเสมอว่าเราก็ไม่ถือตัว เราไม่สำคัญตัวว่าเลิศหรือเสมอ เเลว เรามาถึงเราได้เรียนนักธรรมมา มานะ ก็อีกอย่างเราก็ปฏิบัติอย่างหนึ่ง การไม่ถือเนื้อถือตัว อย่างนี้เพื่อนฝูงก็เอา ก็มีความมั่นใจต่อกันนับถือกัน

มาอย่างนี้แหละ ปฏิบัติอย่างนี้แหละ ก็ทำให้เค้าเกิดมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ถ้าเค้ามีศรัทธา เค้าก็อยากจะทำมาบวช มาปฏิบัติ^{๒๘}

พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า แรงงูใจที่ทำให้เกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนา ศาสนาคริสต์เค้าก็ต้องเชื่อพระเจ้าเพราะฉะนั้นเค้าจะเน้นเรื่องความเชื่อ เพราะฉะนั้นเรื่องศาสนา ศรัทธาความเชื่อ มีความสำคัญที่สุด เพราะฉะนั้นเรากลับมาในทางพระพุทธศาสนา เราต้องเชื่อ ศรัทธา ๔ อย่างเชื่อเรื่องกรรมผลกรรมเชื่อว่าทุกคนมีกรรมเป็นของตนเองแล้วก็เชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุดคือเราต้องเชื่อก่อนว่าพระพุทธเจ้ามีจริง อันนี้เราต้องสอนก่อนว่าต้องเชื่อมั่น พระคุณของพระพุทธเจ้าไม่มีจริง ไม่มีในประวัติศาสตร์แล้วคุณจะไปเชื่อผลของการตรัสรู้หรือ ตถาคตโพธิศรัทธาเชื่อมั่นในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าอันดับแรกต้องเชื่อก่อนว่ามีพระพุทธเจ้าจริง สอง พระองค์ตรัสรู้จริง ก็มีคำสอนที่มาสอนให้พวกเราเช่น สอนอริยสัจ ๔ เรื่องขันธ ๕ เรื่องไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้นเพราะฉะนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุดในมุมมองของอาตมาว่าแรงงูใจที่เราจะปลุกฝัง ให้คนเกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนา เราต้องสร้างความเชื่อมั่นให้ได้ก่อนว่า พระพุทธเจ้านั้นเป็นบุคคลที่มีตัวตนจริงๆ ในประวัติศาสตร์ มีตัวตนเหมือนกับเรานี้แหละเมื่อ ๒๕๖๐ ปีมาแล้ว ตอนนั้นพระองค์ปรินิพพานไปแล้วเพราะเมื่อเราเชื่อมั่นว่ามีจริงก็เชื่อมั่นในเรื่องของปัญญาคือการ ตรัสรู้ก็พระไตรปิฎก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นนี้ อาตมาไม่เชื่อมั่นเลยห่มผ้าทุกวันนี้ เราไม่เชื่อมั่น บิณฑบาตใครใส่บาตร ใครจะมากกราบมาไหว้ การปลุกศรัทธาที่สำคัญที่สุดเลยในบรรดาศรัทธา ๔ ข้อที่ ๔ เชื่อมั่นในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่ตรัสรู้แล้วเธอจะไปเชื่อเรื่องกรรมหรือ เชื่อผลของกรรมหรือ แล้วเชื่อเรื่องกรรมเป็นของเรา พระพุทธเจ้าสอนคำสอนเหล่านี้ กรรมคืออะไร ผลกรรมคืออะไรเพราะฉะนั้นข้อที่ ๔ นี้เราต้องเชื่อก่อนว่า พระพุทธเจ้านี้ตรัสรู้จริงๆ ตรัสรู้แล้วสอนเรื่องกรรม ผลกรรม กรรมเป็นของตนเอง ตามทศณะของพระพุทธศาสนานะ อริยสัจ ๔ ขันธ ๕ เป็นต้น อาตมามองว่าการปลุกศรัทธาและแรงงูใจนี้ ต้องสร้างให้เกิดให้ได้ว่า หนึ่ง พระพุทธเจ้ามีจริงๆ เป็นมนุษย์เรานี้แหละ เป็นมนุษย์ที่ได้รับการฝึกและขัดเกลาแล้ว ไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา เป็นการขัดเกลาทางสติปัญญา สองเชื่อมั่นในการตรัสรู้คือ เชื่อมั่นในคำสอนว่าปฏิบัติแล้ว เรียกว่าตรัสรู้แล้วเราเป็นอนุพุทธะ เป็นผู้รู้ตาม ตรัสรู้ตามที่หลังนั้นแหละ แต่หมายถึงเราเป็นผู้ที่รู้ตาม คำสอนพระพุทธเจ้าที่สอนไว้ เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้จะต้องมี สองประเด็นหนึ่งเชื่อพระพุทธเจ้าว่าเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ จริง สองเชื่อมั่นในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในการตรัสรู้ รู้ว่าเมื่อสามารถเอาไปประพฤติปฏิบัติแล้วมีความสุขความเจริญ ศีล ๕ เป็นขั้นพื้นฐานใช้ใหม่ ใครที่รักษาศีล ๕ เรียกว่าเป็นบุคคลที่มีเรียกว่าเป็นคนมีมนุษยธรรม เป็นหลักแรงงูใจในเบื้องต้นขอให้มีความเชื่อมั่นคง ถ้าคนที่มีความเชื่อมั่นไม่ต้องเอาเรื่องศาสนามาเป็นเกณฑ์ แม้ในเรื่องการทำงานถ้าคุณไม่มีความเชื่อมั่นงานอะไรก็ตามถ้าไม่เชื่อมั่นงานอะไรก็ไม่สำเร็จหรอก เพราะเราคิดว่า มันทำไม่ได้ ก็เหมือนว่าเราจะเดินไปนั่นแหละ จะไหวหรือ จะเดินขึ้นไหวหรือจะไหวหรือตึก ๑๐ ชั้น

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมงคล), เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

คิดแค่นี้ก็ก้าวไม่ออกแล้ว ถ้าเราคิดว่าคนอื่นก็เดินได้ เราก็คิดว่าทำไมเราจะทำไม่ได้ เราอาจจะทำไม่ได้ อย่างแค่นี้ก็ได้ เพราะร่างกายมนุษย์ไม่เหมือนกัน แต่มันสร้างความเชื่อมั่นว่าเราก็ทำได้เพราะฉะนั้นก็มี ศรัทธาความเชื่อมั่น ปลุกศรัทธา อันดับแรกต้องเชื่อมั่นก่อนว่า พระพุทธเจ้ามีตัวตนจริง สอง ตรัสรู้จริง แล้วก็คำสอนที่เราได้เรียนรู้และปฏิบัติในชีวิตจริง มีสองอย่างนี้การสร้างแรงจูงใจมันก็เกิดง่ายๆ ถ้าคุณไม่เชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีจริงว่ามีจริงรีเปลา ปู่ย่าตายายแค่ ๒๐๐ กว่าปีก็ล้าดับไม่ถูกแล้ว คำสอนนี้มีจริงรีเปลาของพระพุทธเจ้าจริงรีเปลา พอเราสงสัยมีวิจิกิจฉา ศรัทธามันก็จะเกิดเอง ศรัทธาที่เกิดจากความเชื่อมั่นว่าทำได้ อย่างลึมนะเรื่องศาสนาเป็นเรื่องความเชื่อ ดูศาสนาอื่นเค้ามีความเชื่อมั่น อย่างศาสนาคริสต์เชื่อมั่นในพระเจ้า พระเจ้าสร้างทุกอย่างแล้วเค้าถามว่าใครสร้างพระเจ้าอย่างนี้ แต่ว่าทำไมคุณเชื่อ ก็เพราะศรัทธา ศรัทธาไม่ต้องถามเหตุผล แต่ในทางพระพุทธศาสนา ศรัทธาจะต้องมีปัญญากำกับ คือศรัทธาพระพุทธเจ้า จะต้องปัญญากำกับว่าอย่าไปยึดติดบุคคล ตถาคตใด ตถาคต พระตถาคตทั้งหลายเป็นผู้ชี้หนทางนั้น แต่เราต้องปฏิบัติตาม ตรงนี้แหละที่ใช้ปัญญา ศรัทธาพระพุทธเจ้ากราบไหว้บูชา แต่ไม่เคยปฏิบัติเลย มันก็คล้ายๆว่าศรัทธาต่ำมีแต่ความเชื่อแต่ไม่มีปัญญา^{๒๙}

พระราชสิทธิมนี วิ. (บุญชิต ญาณส่วโร) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า การประยุกต์ใช้ต้องอธิบายให้เห็นถึงความสำคัญของพระรัตนตรัยคือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ที่ชาวพุทธควรเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง พระพุทธเจ้าทรงมีพระคุณหลายอย่างหลายประการยกตัวอย่างพระพุทธเจ้า ทรงมีพระคุณหลายอย่างหลายประการ แต่ว่าเมื่อย่อให้สั้นมีอยู่ ๓ ประการ คือ ๑) พระปัญญาคุณ ๒) บริสุทธิคุณ ๓) พระมหากรุณาธิคุณ พระปัญญาคุณก็หมายถึงพระพุทธเจ้าตรัสรู้อย่าง ๔ พระบริสุทธิคุณ หมายถึงว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระทัยที่สะอาด บริสุทธิ์ หอมจืดจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน พระคุณประการสุดท้าย พระมหากรุณาคุณ คือสำคัญ เพราะว่าการที่เราเกิดเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา เพราะอาศัยพระมหากรุณาคุณ พระพุทธเจ้าท่านทรงมีพระกรุณา เทศนาสั่งสอน ซึ่งคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดก็ปรากฏในพระไตรปิฎก การที่เราได้ศึกษา เรียนรู้หรือได้ฟัง ธรรมะ เรื่องราวต่างๆ จากพระไตรปิฎกจากบูรพาจารย์ทั้งหลาย ถ้าไม่มีพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า เราก็ไม่มีทางสดับรับฟังได้ เพราะฉะนั้นเราปลุกศรัทธา คือความเชื่อในพระรัตนตรัย อย่างมั่นคง แล้วก็ให้เห็นพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า ปรากฏอยู่ในคำสอนเราได้มีหลักปฏิบัติ เป็นความรู้เรื่องปฏิบัติ ปริยัติ ปฏิเวธ เพราะอาศัยพระมหากรุณาคุณของพระพุทธเจ้า ต้องมีศรัทธา โดยการนำพระคุณของพระพุทธเจ้า มาปฏิบัติ คือที่เราศรัทธาเราศรัทธาในพระมหากรุณาคุณนะ แต่ว่าเราต้องมีความเชื่อและความเลื่อมใส ในพระคุณของพระพุทธเจ้า ทุกอย่างนะ เช่นว่าเราอยู่ในสังคมของคนมีกิเลส เราก็เอาพระคุณของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติก็คือมาภาวนา ก็คือ ทำให้มันเจริญขึ้นเช่นว่า พระคุณบทว่า อรหัง แปลว่าเป็นผู้ไกลจากกิเลส เราก็เชื่อพระพุทธเจ้า เอาพระคุณของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติด้วย ข้อ

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ), ผศ. ดร., คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ที่ว่าเป็นผู้ไกลจากกิเลสเราก็มีความหวัง ว่าเราสามารถพ้นจากความทุกข์ได้ เราพยายามนึกคิดแล้วก็ปฏิบัติอยู่ ก็จะทำให้เรามีศรัทธา^{๓๐}

พระภิกษุภิกขุ วิ. (ไสว ธีรโสภณ) ให้สัมภาษณ์ว่า การที่จะทำให้นักศรัทธาในความเชื่อเพื่อประยุกต์ใช้หลักธรรมในคัมภีร์นั้นก็ต้องชี้ให้เห็นถึงความสำคัญก่อนว่า พระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างไร โดยเฉพาะคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีความแตกต่างจากคำสอนของผู้อื่นอย่างไร ก็คือพระพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้เชื่อโดยการบังคับ แต่พระพุทธเจ้าจะสอนให้เชื่อโดยการพิจารณาไตร่ตรอง เห็นจริงแล้ว เห็นจริงแล้วถึงเชื่อ อันนี้ก็เป็นคำสอนที่ค่อนข้างแตกต่างจากศาสนาอื่นๆ ก็คือไม่ได้บังคับให้เชื่อแต่ให้เชื่อโดยการพิจารณาไตร่ตรอง และบอกถึงผลของการปฏิบัติตาม ว่าถ้าปฏิบัติตามแล้วก็จะได้รับผลตามการปฏิบัติ ก็คือปฏิบัติตามมากได้ผลมาก ปฏิบัติตามน้อยได้ผลน้อย เพราะฉะนั้นเมื่อเขาได้เห็นความสำคัญของคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็ทำให้บุคคลนั้นเกิดความศรัทธา ซึ่งสามารถพิสูจน์ได้ และคำสอนของพระพุทธเจ้าเมื่อใครนำไปประพฤติปฏิบัติตามแล้ว ก็จะได้รับผลตามนั้น พระพุทธเจ้าจะสอนถึงทางที่ควรเดิน ทางที่ไม่ควรเดิน พระพุทธเจ้าก็จะบอกไว้หมดเลย ไม่ใช่สอนแต่สิ่งที่ดีและมีประโยชน์เท่านั้นบอกไว้แม้ กระทั่ง สิ่งที่ไม่ดีและไม่มีประโยชน์ เช่นการเกี่ยวข้องกับอบายมุข หรือแม้แต่การเกี่ยวข้องกับกาสิโนต้นสาย เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ถึงคำสอนที่หลากหลาย และเมื่อใครก็ตามที่นำไปประพฤติปฏิบัติตาม ก็จะเกิดผลดีต่อตัวพวกเขาเหล่านั้น และเมื่อเขาได้เห็นแบบนี้มันก็จะทำให้เขาเกิดศรัทธาเพราะเขาเกิดศรัทธาที่จะเกิดความเชื่อ เชื่อที่ว่าจะสามารถเอาไปประพฤติปฏิบัติได้ เพราะฉะนั้นตรงนี้ก็จะเป็นสาเหตุที่ทำให้คนเกิดศรัทธากับพระพุทธศาสนา และเมื่อคนเราเกิดศรัทธาแล้วก็พร้อมที่จะประพฤติปฏิบัติตาม แล้วที่พระพุทธเจ้าสอนให้เชื่อโดยที่ไม่ได้สอนให้เชื่อเพราะคนนั้นเป็นครูบาอาจารย์ แต่พระพุทธเจ้าสอนให้เชื่อในกรรม ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว และสอนให้เชื่อเรื่องผลของกรรม สอนให้เชื่อว่าสัตว์ทุกตัวมีกรรมเป็นของตนเอง ใครทำอย่างไรก็จะได้อย่างนั้น และสอนเรื่องการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเพราะฉะนั้นเมื่อเราได้ฟังอย่างนี้ได้ฟังคำสอนแบบนี้ก็จะทำให้เราเกิดความศรัทธาได้ง่าย^{๓๑}

พระปลัดสมภาร สมภาโร ให้สัมภาษณ์ว่า การประยุกต์ใช้หลักธรรมในคัมภีร์นั้น ต้องทำให้เขาเห็น ทำให้เขาดู ปฏิบัติให้ดู ให้เห็นในหลัก สอนให้เขาเข้าใจว่า การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมันได้ผลอย่างไร และเกิดประโยชน์กับตัวเราอย่างไร มันแก้ปัญหาชีวิตของเราเป็นอย่างไรบ้าง ลักษณะ มันได้แก้ได้ทั้งปัญหาชีวิตของเรา กับแก้ปัญหาชีวิตในครอบครัวแล้วก็หลักของมันนอกจากนั้นอีก คือให้เห็นความจริงที่พระพุทธเจ้าที่ท่านสอนไว้ ตามสติปัญญา คือ กาย เวทนา จิต ธรรมคือสติปัญญา ๔ พระพุทธองค์ พระพุทธเจ้าท่านสอนอะไร แล้วที่นี้แล้วเวลาเราสอน เราสอนในสติปัญญา มันมีอะไรบ้าง กาย เราปฏิบัติแล้วจะให้มันชัดไหม มียังหลักของมันเกิดอย่างไร มันปฏิบัติแล้วมันได้ผลอย่างไร เข้าถึงอย่างไร สามารถที่จะแก้ปัญหาชีวิตความเป็นอยู่คนเหล่านั้น แล้วก็ประชาชน หรือผู้เข้ามาปฏิบัติ เขาจะเกิดศรัทธา ศรัทธาเอง เพราะว่าเขาเห็นเองรู้เองเข้าใจเอง เขาปฏิบัติเอง เราเพียงชี้ให้เขาปฏิบัติแบบนี้

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระราชสิทธิมุนี วิ. (บุญชิต ญาณสวโร), ดร., ผู้อำนวยการสถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระภิกษุภิกขุ วิ. (ไสว ธีรโสภณ), ผู้อำนวยการศูนย์วิปัสสนาธุระนานาชาติ, วัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานคร, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ทำอย่างนี้ กำหนดอย่างนี้ เกิดอย่างนี้ ปฏิบัติแล้วมันจะมีอะไรเกิดขึ้น สมมุติว่าเราปฏิบัติแล้วศีล สมาธิ ปัญญาของเราที่จะเกิด ลักษณะอย่างนั้นะ มันจะเกิดขึ้น มันจะนำไปแก้ปัญหาชีวิต ความเครียด ความวิตก ความกังวล จากที่เป็นอยู่ของเราเนะ ที่มันเกิดความเป็นอยู่ลักษณะนี้เขาจะได้เข้าใจ อันนี้คือแนะวิธีและก็ทำให้เค้าดู ทำให้เขาที่เข้ามาปฏิบัติ ทำให้เขาดูแสดงให้เขาเห็น อยู่ให้เค้าเห็น เห็นกับเราว่าทำอย่างไร แล้วก็แก้ปัญหายังไง เค้าเกิดไม่มีความเข้าใจเราก็อธิบายให้เขาเข้าใจในหลักธรรมนั้น ในหลักธรรมคำสอนนั้นว่ายังงี้ปฏิบัติแล้วมันเกิดอะไรขึ้น มีสภาวะยังงี้ แนวของมันมันเป็นยังงี้ เข้าใจอย่างไร ปฏิบัติแล้วมันได้ประโยชน์อะไรบ้าง^{๓๒}

พระครูปลัดสวพัฒนวิมลคุณ (บุญถิ่น ถาวโร) ให้สัมภาษณ์ว่า การประยุกต์ใช้หลักธรรมในคัมภีร์นั้น ต้องเชื่อในหลักของกรรม ศรัทธา ๔ อย่าง เลือกเอาศรัทธาอย่างใดขึ้นมาเป็นแรงจูงใจ คือ กรรมศรัทธา ความเชื่อกรรมการทำความดี กรรมชั่ว และวิปากศรัทธา เชื่อผลของกรรม และกัมมัสสกตาสัทธาเชื่อว่าทุกคนมีกรรมเป็นของของตน ตถาคตโพธิสัทธาเชื่อในการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อบางครั้งมันเกิดศรัทธาที่ไม่มีศรัทธา ก็เอาศรัทธาอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาเป็นแรงจูงใจนี้ศรัทธาหนึ่งต้องหาบุคคลต้นแบบที่เราเคารพนับถือเป็นแรงจูงใจให้เกิดศรัทธา^{๓๓}

พระพงษ์พัฒน์ วฒนโน ได้ให้สัมภาษณ์ว่า การประยุกต์ใช้หลักธรรมในคัมภีร์นั้นต้องแรงจูงใจที่จะให้เกิดศรัทธานั้นจะต้องเชื่อในหลักของกรรมต้องสร้างศรัทธา ๔ อย่างขึ้นมาเลือก เอาเป็นแรงจูงใจ คือ กัมมศรัทธา เชื่อกฎแห่งกรรม กรรมดีกรรมชั่ว วิปากศรัทธา เชื่อผลของกรรม กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าทุกคนมีกรรมเป็นของของตน และตถาคตโพธิสัทธา เชื่อในการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อบางครั้งเกิดศรัทธาที่ไม่มีศรัทธา ก็เอาศรัทธาอย่างใดอย่างหนึ่งมาเป็นแรงจูงใจ และต้องหาบุคคลต้นแบบที่เราเคารพนับถือมาเป็นแรงจูงใจให้เกิดศรัทธา^{๓๔}

ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า การประยุกต์ใช้หลักธรรมในคัมภีร์นั้นต้องพูดเรื่องที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ฟัง พูดให้เคลียร์ให้ชัด ให้เขาเข้าใจได้ เมื่อเขาเข้าใจชัดมันก็จูงใจเขาเองแหละ^{๓๕}

นายณรงค์ศักดิ์ อัจฉรานูวัฒน์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า การประยุกต์ใช้หลักธรรมในคัมภีร์นั้นมีเทคนิคคือมุ่งสู่การตายแล้วไม่เกิดอีก เราเรียกว่าภาวะนิพพาน นิพพานไม่สูญหาย อันนี้จำมาบอกนะ เพราะยังไม่บรรลุแล้วยังไม่รู้ด้วยอะไรต้องลองตายดู go to wisdom ที่เราบอกว่ารู้แจ้งคือ วิปัสสนา นั่นเองวิปัสสนาแปลว่ารู้แจ้ง รู้แจ้งแทงตลอดอันนี้ระดับนี้เรียกสัพพัญญู แต่ถ้ารู้มากกว่าหนึ่ง ยังไม่รู้แจ้งแทงตลอดเค้าเรียกว่าพวกรู้เยอะเค้าเรียกว่าพวกพหูสูตะ พหูแปลว่ามากกว่า ๑ รู้อะไรก็ได้มากกว่า ๑ สูตะแปลว่าการฟังการรู้ รู้ได้เครื่องมือ ๖ อย่าง อายตนะ ๖ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ข้างนอก ๕

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ., ผู้เชี่ยวชาญประจำคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสวพัฒนวิมลคุณ (บุญถิ่น ถาวโร), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา กรุงเทพมหานคร, ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระพงษ์พัฒน์ วฒนโน, พระวิปัสสนาจารย์, วัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่, ๖ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๓๕} สัมภาษณ์ ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ข้างใน ๑ คือถ้า พฤติกรรมดีเหมือนกับคนตัดไม้ชิ้นแรกต้องมีฐานที่ดีก่อน มันก็เอื้อให้เกิดความสงบ ตรงนี้คือเรื่องจิตใจ จิตใจสงบมันก็เกิดปัญญา ตรงนี้เค้าเรียกการฝึก ศิล สมาธิ ปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา แปลว่าการฝึก ๓ ด้าน พวกที่จะเอาแต่อ่านหนังสืออย่างเดียวแล้วไม่ฝึกอะไร พวกนี้คือพวก หยิบโย่ง พวกนี้มีฐานอย่างเดียวเรียกว่า มีแต่ศรัทธาไม่มีปัญญา เพราะฉะนั้นศรัทธาจึงเป็นฐานของ ปัญญา เพราะกว่าจะถึงวันนี้ต้องอาศัยศรัทธา ปัญญายังไม่มา มาด้วยศรัทธาก่อน ต้องเชื่อเค้าก่อน เพราะฉะนั้นเค้าเรียกว่าอะไรเรียกว่า สวาก เรียกว่าผู้เชื่อฟัง ฟังดูก็เกิดศรัทธา ศรัทธาเป็นรากฐาน ของปัญญา แล้วที่เค้าบอก พระเครื่องผิดไหม ไม่ผิดถ้าใช้ตามหลัก ตามใดที่ยังไปสู่เป้าหมายของการรู้ แจ้ง แรกๆไม่มีอะไรก็อาศัยความเชื่อความคิดถึงครูบาอาจารย์ เหมือนบางคนใส่พระ อาจจะเป็นหลวง พ่ออะไรก็ไม่ว่า ต้องห้อยพระแม่ให้มา เดี่ยวแม่เสียใจไม่ทำ นี่ก็คือว่าเป้าหมายได้ ไม่ใช่ทีเดียวเป็นไป เพื่อแค่ศรัทธาอย่างนี้ไม่ใช่ผิดหลักพระพุทธศาสนา ศรัทธาเป็นเรื่องปัญญา เรื่องกรรมสำคัญไหม กรรมก็สำคัญ พิธีกรรมก่อให้เกิดแรงศรัทธา เชื่อมัน ศรัทธาทำให้เกิดพลัง^{๓๖}

ดร.จ่านงค์ สวมประคำ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งชีวิตจริงจริงนะ หมายถึงว่าเป็นศาสนาเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปใช้ในการดำเนินชีวิต ชีวิตที่ใช้ธรรมะ พระพุทธเจ้ามาเป็นเครื่องดำเนินชีวิตจะมีอายุยืน อายุ วัฒน สุข พะลัง อายุพอเรารู้จักตัดมีสติ สมาธิ ก็จะมีอายุยืน หรือเราไปปฏิบัติธรรมได้ยืนว่าปล่อยวาง คำว่าปล่อยวางคำเดียวที่จริง ใน ครอบครัวถ้ามีคนบ่น อย่างนั้น อย่างนี้ ปล่อยวางซะ ครอบครัวก็มีสุข เพราะฉะนั้นมันใช้ส่วนตัวก็ได้ ครอบครัวในเชิงการเป็นผู้บริหาร ถ้าเราบริหารโดยใช้ธรรมะพระพุทธศาสนาคือใช้เมตตา กรุณา ข้าราชการถ้าเราปกครองเค้าโดยนำด้วยเมตตาพนักงานก็จะร่มเย็นเป็นสุขใครได้ผู้บริหาร อธิบดี ปลัดกระทรวงที่มีธรรมะแค่เมตตาตัวเดียวก็จะทำให้กรมมัน กระทรวงนั้นเต็มไปด้วยสวรรค์สำหรับ ข้าราชการบางที่ได้ผู้บังคับบัญชาที่ใจงามไม่มีศีลมีธรรม แสดงแต่อำนาจบาตรใหญ่ถ้าเรารู้จัก ขันติ คำเดียวเราก็อยู่กับคนพวกนั้นได้ช้อยู่กับไอ้หน้างี่เงาไร้ธรรมไร้ศีลได้ด้วยขันติเป็นตัวอย่าง ถ้าเราได้ อธิบายประโยชน์ของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างนั้นมันก็จะเป็แรงจูงใจให้คนอยากศึกษา อยากน้อม นำเอาคำสอนพระพุทธเจ้าไปประพฤติปฏิบัติ มันไม่ได้แปลว่าไปสวรรค์นิพพานศาสนาที่อยู่ในปัจจุบัน นี่ดีที่สุดในชีวิต อาจจะมีแถมว่าตายแล้วไปสวรรค์อันนั้นเป็นอีกบทหนึ่ง จริงแล้วสวรรค์ก็อยู่ในชีวิตประจำวัน นรกก็อยู่ที่นี่ ไม่ต้องไปตายหรอก เป็นศาสนาแห่งเหตุผล^{๓๗}

ผศ.รังษี สุทนธ์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ได้สร้างความศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้ เกิดแก่ตนเองไว้ก่อน ว่าตามหลักศรัทธา ๔ ตามที่มีเผยแพร่ในเอกสาร คือ ๑. กัมมสัทธา เชื่อกรรม, เชื่อการกระทำ, เชื่อกฎแห่งกรรม, เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความดีความชั่วมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดี ผลร้ายสืบเนื่องต่อไปการกระทำไม่ว่าว่างเปล่าและเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจหรืออนาคตโชค เป็นต้น ๒. วิปากสัทธา (เชื่อวิปาก, เชื่อผลของกรรม, เชื่อ ว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายณรงค์ศักดิ์ อัจฉรานูวัฒน์, ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ภาค ๗, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๓๗} สัมภาษณ์ ดร.จ่านงค์ สวมประคำ, อดีตเลขาธิการวุฒิสภา, ๕ กันยายน ๖๐.

ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว) ๓. กัมมัสสกตาสัทธา (เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน, เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน) ๔. ตถาคตโพธิสัทธา (เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า, มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๙ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดีทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุดบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง) คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นสังฆธรรม คือธรรมะที่แท้จริง เช่น หลักธรรมอริยสัจ ๔ หลักธรรมอริยบท ๔ ชั้น ๕ อธิบายให้เห็นว่า หลักธรรมนั้นๆ อยู่ในการดำเนินชีวิตของเรา เราจะรู้เข้าใจหลักธรรมนั้นๆ^{๓๘}

พระสมุห์สุรินทร์ รตนโชโต ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ต้องสร้างแรงจูงใจในเรื่องของความทุกข์ การปลุกศรัทธาในพระพุทธเจ้า หรือว่าการแสดงธรรมให้กับประชาชนทั่วไปโดยยกเหตุผลเป็นเรื่องของความทุกข์ขึ้นมาให้ประชาชนทั่วไปเห็นทุกข์ เพราะว่าในจิตใจของคนทั่ว ๆ ไปมีกิเลส แล้วก็ถูกความทุกข์ในด้านต่างๆ บีบคั้น ก็เลยยกเหตุผลในด้านทุกข์ขึ้นมาที่จะแสดงอุปมาอุปไมย ยกตัวอย่างให้เขาดู เมื่อเขาเกิดศรัทธาเขาก็จะนำมาซึ่งการปฏิบัติ เรียกว่าจะเป็นการให้ทานการรักษาศีลหรือว่าเป็นคนที่มรรยาธวินัยการแนะนำให้เขาที่จะแสดงให้เขา เห็นถึงเหตุและผล เหตุผลที่เป็นจริง เหตุผลที่พิสูจน์เหตุผล ตามความเป็นจริง เขาก็จะเกิดปัญญา พอเกิดปัญญา ปัญญาตัวนี้จะย้อนกลับมาสนับสนุนความศรัทธาของคน^{๓๙}

สรุปการสร้างศรัทธาให้เกิดในพระพุทธศาสนา

- ๑) สำรวมระวังในศีล ๕, ๘, ๑๐, ๒๒๗
- ๒) ศึกษายึดหลักการปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ
- ๓) เจริญสติ ตามหลักสติปัฏฐาน ๔
- ๔) เชื่อมั่นในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และเชื่อในหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน
- ๕) เชื่อในเรื่องของกรรม (การกระทำ)
- ๖) เชื่อในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
- ๗) ปฏิบัติตามหลักศรัทธา ๔
- ๘) เข้าใจหลักอริยสัจ ๔

๔.๔.๒ ให้เกิดความวิริยะในพระพุทธศาสนา

พระพรหมมงคล (ทอง สิริมจฺโกล) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า แรงจูงใจก็คือว่าเราก็ได้บวชมาแล้ว ถือนิสสัยปฏิบัติเราเป็นพระก็มีศีล ๒๒๗ ข้อ แล้วก็ปฏิบัติ ปาฏิโมกข์สังวร สำรวมในพระปาฏิโมกข์ และอินทรีสังวรเสมอด้วยอินทรี ปัจจยสังวร สำรวมในปัจจยทั้ง 4 เข้าปฏิบัติอย่างนี้มาแล้ว ก็ตั้งอยู่ในจริยาวัตรของภิกษุ แล้วก็มาปฏิบัติอย่างนี้แหละ เมื่อเห็นไม่รู้ว่าใครจะนับถืออย่างไรหรือเลื่อมใส

^{๓๘} สัมภาษณ์ ผศ.รังษี สุทนต์, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๓๙} สัมภาษณ์ พระสมุห์สุรินทร์ รตนโชโต, เจ้าอาวาสวัดป่าพุทธาราม (ถ้ำสตี), ๑ สิงหาคม ๒๕๖๐.

อย่างไร เราก็ไม่คำนึงถึง เรานึกถึงหน้าที่ของเราคือการปฏิบัติอย่างเดียว เค้าจะเสื่อมใสเอง เราไม่ได้บอกให้เค้า มานับถือเรา มานั่งปฏิบัติ เราไม่ได้บอก ทำให้เค้าเกิดวิริยะเอง^{๔๐}

พระราชปรีดีธมฺนี (เทียบ สิริญาโณ) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า วิริยะในทางพระพุทธศาสนาถือว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดคือมันต้องสร้างฉันทะให้ได้ ฉันทะคือความพึงพอใจเรียกว่ากามฉันทะ ถ้าเกิดว่าพอใจในสิ่งที่ไม่ดีก็เกิดปัญหา เป็นในทางที่ไม่ดี เพราะฉะนั้นวิริยะชอบเขตที่มันจะเกิดขึ้น คือคุณจะทำอะไรก็ตามมันก็ต้องมีความพึงพอใจ อย่างเช่นเราจะเรียนหนังสือเราเรียนไปทำไม ถ้าคุณเรียนแล้วคุณไม่มีแรงจูงใจคือไม่มีตัวฉันทะนะ การใฝ่รู้มันก็ไม่ตามมาแรงจูงใจที่มันเกิดการใฝ่รู้ การใฝ่รู้คือวิริยะ มันต้องใช้ความเพียร คุณพอใจมันดีแต่ไม่มีการใฝ่รู้ ไม่มีการศึกษาค้นคว้าไม่มีวิริยะมันจะเกิดไหมมันก็ไม่เกิด ตอนนี้อายากจะอ่านหนังสือซัก ๒๐ หน้า มีแรงจูงใจแต่ใฝ่รู้มันไม่เกิดก็คือมันไม่อ่านเลย มันไม่ใช้วิริยะก็ไม่มีทาง วิริยะคือความเพียรหรือพยายาม สิ่งที่มันจะเกิดชัดเจนและเห็นได้ เราต้องรู้ก่อนว่าสิ่งที่เราจะทำมันมีคุณค่าไหม ถ้าไม่เห็นคุณค่านี้บางทีมันไม่มีตัวล่อ อันนี้พูดถึงคนที่มิกิเลสนะ เหมือนเรียนหนังสืออยากจะได้ A มีฉันทะจะมีกิเลสเจือปนก็ตามแต่ถ้ามองในแง่ดี เราก็มีแรงจูงใจอยากจะได้ A มีแรงจูงใจมีตัวกระตุ้น มันก็เกิดตัวใฝ่รู้ตัววิริยะมีความเพียรพยายาม เพราะฉะนั้นการสร้างวิริยะเราต้องรู้ก่อนว่า สิ่งที่เราจะทำมันเกิดประโยชน์มากน้อยขนาดไหน ประโยชน์มันก็มี ๒ ส่วนคือประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ส่วนรวม แล้วก็ประโยชน์ของผู้อื่นเพราะฉะนั้นวิริยะที่เราสร้างมันก็จะมียุ ๒ ส่วน ก็หมายถึงว่า ๑. ประโยชน์ส่วนตน ๒. ประโยชน์เพื่อผู้อื่น เพราะฉะนั้นเราต้องสร้างแรงจูงใจตรงนี้ให้มันเกิดให้ได้ จะเกิดตัวธรรมฉันทะ พอสร้างแรงจูงใจ การใฝ่รู้และวิริยะก็ตามมา แล้วเราจะกำหนดให้ได้ว่าสิ่งที่เราจะทำมียุ ๒ ส่วน เน้นเป็นส่วนตัวมาก ส่วนรวมไม่มาก ส่วนรวมมากส่วนตัวน้อย คือจะเน้นส่วนรวมหรือส่วนตัวก็ตาม ทำแล้วมันเกิดประโยชน์ เพราะฉะนั้นวิริยะทำแล้วต้องดูก่อนว่าเมื่อเราสร้างแล้วมุ่งประโยชน์ส่วนไหน ถ้ามุ่งประโยชน์ส่วนตัวมันก็เกิดทั้งนั้นแหละ แต่ว่าไม่ได้ใช้วิริยะเพื่อความเห็นแก่ตัว ประโยชน์ส่วนรวมไม่ต้องพูดถึงประโยชน์มันกว้าง วิริยะจะเกิดนี้มันต้องสร้างตัวธรรมฉันทะ แรงจูงใจให้มันเกิดขึ้นให้ได้ วิริยะความพยายามความใฝ่รู้มันก็เกิด คุณค่าไง ไม่เห็นคุณค่าจะเกิดวิริยะได้อย่างไร ปลุกนาฬิกาไว้ จะตื่นก็ปิดนาฬิกาไว้ ขี้เกียจไม่มีวิริยะไม่มีความเพียร เพราะอะไรมันไม่มีแรงจูงใจ แรงจูงใจมีตั้งหลายอย่างไม่ใช่แรงจูงใจเอาเหี้ยมล่ออย่างเดียว แรงจูงใจในการใฝ่ดี เราก็พยายามให้มีแรงจูงใจ เพื่อที่จะเอาชนะกิเลสให้ได้คือวิริยะ ความดีมันก็เกิดมันเกิดอย่างไร ตื่นขึ้นมาสุขภาพแข็งแรงแล้วก็นอนแต่หัวค่ำ นี่มันเป็นผล จากแรงจูงใจ^{๔๑}

พระราชสิทธิธมฺนี (บุญชิต ญาณส่วโร) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า วิริยะแปลว่าความเพียรความเพียรเราก็เอาวัตรปฏิบัติของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเพียรได้เช่นว่าตอนที่พระพุทธเจ้าอธิษฐานจิตว่า ถ้าไม่บรรลุธรรมแล้วก็จะไม่ลุกจากอาสนะก็แสดงว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระทัยแน่วแน่ ไม่บรรลุธรรมก็จะไม่ลุกจากที่นั่งแม้จะมีเลือดเนื้อ เทือดแห้งไป กระดูกจะแตกหักไป ก็จะไม่ลุกจากที่

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมงคล), เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่, ๖ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๔๑} สัมภาษณ์ พระราชปรีดีธมฺนี (เทียบ สิริญาโณ), ผศ. ดร., คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

นั่น แสดงว่าพระพุทธเจ้า เป็นคนที่จริงจังมาก เราสามารถนำข้อวัตรปฏิบัติเหล่านี้มาปลูกขึ้นในใจเรา ให้เรามีวิริยะเช่นที่ว่าเราทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ถ้าไม่จบก็ไม่เลิกนะก็พระคุณของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติ ในขณะที่เราทำวิทยานิพนธ์ ทำให้เรามีแรงจูงใจ เกิดวิริยะในพระพุทธศาสนาได้เหมือนกัน ในการเกิดวิริยะก็ความเพียร วิริยะแปลว่าเพียร เราก็เอาหลักของพุทธกิจ ๕ ประการ ของพระพุทธเจ้าเช่นว่า เข้ามิดก็ตรวจดูสัตว์โลกแล้ว แล้วก็ไล่ไปเรื่อยๆ สุดท้ายก็คือตอบปัญหาเวทาคาเป็นภารกิจสุดท้าย มนุษย์นอนแล้วพระพุทธ เจ้าก็มีการะในการสอนเวทาคาคนที่มีความเพียรทำได้เหวอ พระพุทธเจ้ามีความขยันเราทำวิทยานิพนธ์ ก็ขยันศึกษาศรณะก็ขยัน เอาแรงจูงใจจากพุทธกิจไปปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงเป็นตัวอย่างหนึ่ง วิริยะก็จะทำให้เราประสบความสำเร็จได้^{๔๒}

พระภิกษุวิริยคุณ วิ. (ไสว อธิสโณ) ให้สัมภาษณ์ว่า คนเราเมื่อมีความเชื่อแล้วเราก็ต้องพูดให้มีแรงจูงใจ เช่น มีความเพียรในการปฏิบัติพระพุทธเจ้าตรัสว่าคนเราจะล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียร และคนที่มีความเพียรจะทำอะไรก็จะประสบความสำเร็จ นักเรียนถ้ามีความขยันเรียนก็จะประสบความสำเร็จในการเรียน คนทำงานถ้ามีความเพียรในการทำงานก็จะประสบความสำเร็จในการทำงาน คนปฏิบัติธรรมถ้ามีความเพียรพยายามในการปฏิบัติธรรมก็จะทำให้การปฏิบัติธรรมประสบความสำเร็จได้ เพราะฉะนั้นเราจะชี้ให้เห็นว่าถ้าใครมีความเพียรพยายามแล้วมันจะส่งผลดียังไง เช่นคนจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร เมื่อฟังอย่างนี้คนส่วนมากก็อยากจะผลทุกข์อยู่แล้ว แค่นี้ก็มีความเพียรพยายามเพื่อที่จะพ้นจากความทุกข์ และเขาก็มีความเพียรพยายาม เพื่อที่จะทำให้พ้นทุกข์และก็เกิดความพยายาม ก็คือชี้ให้เห็นของความเพียรพยายาม ว่าเมื่อเราเพียรพยายามแล้วจะส่งผลดีต่อชีวิตเขายังไง ก็คือจะทำให้เขาประสบความสำเร็จความก้าวหน้าตามที่เขาวาง ก็คือชี้ให้เห็นถึงข้อดีของความเพียร ยกตัว อย่างคนที่มีความเพียรและประสบความสำเร็จในชีวิตให้เขาเห็น แล้วเขาก็จะอยากประสบความสำเร็จในชีวิตเขาก็จะมีความเพียรพยายามเอง^{๔๓}

พระปลัดสมภาร สมภาโร ให้สัมภาษณ์ว่า มันมีเทคนิค เมื่อเทคนิคหรือวิริยะมันแรงจูงใจเราก็ต้องปลูกศรัทธาให้เขา ศรัทธาคือความเชื่อว่า พระพุทธศาสนา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรืออะไรต่างๆ เหล่านี้ มันมีอย่างนี้คำสอนว่าอย่างนี้ ปฏิบัติไปแล้วมันจะเกิดทำให้เรารู้หลัก รู้แก้ปัญหาชีวิตของเราใน ในการต่างๆ เราสามารถที่จะอธิบายโน้มน้าวให้เขาเข้ามาศรัทธา เข้ามาปฏิบัติแนวลักษณะเหล่านี้ เขาปฏิบัติไปแล้วมันก็จะเกิดประโยชน์ของเขามีอะไรบ้าง แล้วเราก็ปลูกศรัทธา เมื่อเขามีศรัทธาเขาปฏิบัติตามแล้ว มันก็จะเกิดสภาวะธรรมะต่างๆ เกิดขึ้นแล้วเขาก็จะเกิดศรัทธาเอง เราไม่ต้องไปพูดอะไรมาก มันจะไปเมื่อเขาเห็นด้วยตาปัญญาของเขาจริงๆ ไม่ใช่เกิดจากสุดมยปัญญา จินตามยปัญญา เขาเกิดจากภวานามยปัญญา จากตาปัญญาของเขา จิตของเขามีความสงบ จิตของเขามีความสุข มีอะไรต่างๆ เขาเห็นสิ่งนี้จริง สิ่งนี้มันปรากฏเกิดขึ้น^{๔๔}

^{๔๒} สัมภาษณ์ พระราชสิทธิมนูญ วิ. (บุญชิต ญาณสวโร), ดร., ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสันติธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๔๓} สัมภาษณ์ พระภิกษุวิริยคุณ วิ., ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยสันตยานานาชาติ, วัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานคร, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๔๔} สัมภาษณ์ พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ., ผู้เชี่ยวชาญประจำคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

พระครูปลัดสวพัฒนวิมลคุณ (บุญถิ่น ถาวโร) ให้สัมภาษณ์ว่า ให้เกิดวิริยะต้องหมั่นในการ ขยับสักรวมอินทรีย์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อสิ่งไม่ดีเข้ามาก็ต้องกำหนด ในหลักปธาน ๔ หนึ่งคือ ปธาน มันเกิดขึ้นก็พยายามกำหนดรู้ให้มันดับไป สอง ปธานตัวที่สองสักรวมระวังสังวรต่างๆ คือ สักรวมระวังของเราเมื่ออะไรเกิดขึ้นก็พยายามสักรวมระวังไม่ให้มันเติบโตไปแล้วก็ทำให้มันเกิดพยายาม ทำอยู่บ่อยๆ มันก็จะเกิดความขยันเองสุดท้ายเมื่อมันเกิดแล้วก็เพียรรักษาไว้ให้อยู่กับเราได้นานที่สุด เมื่อเราทำอย่างนี้บ่อยๆมันก็จะเกิดความเพียรเป็นธรรมชาติของมัน บางครั้งก็ต้องกลับไปตรวจดูเรื่องการ สร้างศรัทธาถ้าเรามีศรัทธาแล้วนี้ต้องหาตัวอย่างเหมือนอย่างหลวงปู่เรา หาตัวอย่างท่านมีผลการ ปฏิบัติท่านมีแนวทางยังไถ่เมื่อเราท้อซี้เกียจขึ้นก็ต้องเอาตัวหลักศรัทธา ๔ มาเป็นหลักเตือนจิตเตือนใจ ตนเองให้เกิดความเพียรบางครั้งประสบปัญหาที่ต้องเอาตัวนี้เอาหลักศรัทธามาเตือนตนเองมันจะถึง ทำให้เรามีความเพียรกล้าต่อสู้อุปสรรคมันก็จะเกี่ยวเนื่องกันนั้นแหละระหว่างศรัทธากับวิริยะ^{๔๕}

พระพงษ์พัฒน์ วฒนโน ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ต้องหมั่นขยันในการสักรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ คุณมันเมื่อสิ่งที่ไม่ดีเข้ามาก็ต้องกำหนดอยู่ในหลักปธาน ๔ ๑. ปธานปธาน คือมันเกิดขึ้นก็ พยายามกำหนดลมให้มันดับไป ๒. สังวรปธาน คือสักรวมจิตของเรา คือพยายามเมื่อมีอะไรเกิดขึ้น พยายามสักรวมไม่ให้มันเติบโตไป ทำให้มันเกิด ทำให้จะทำอยู่บ่อยๆเดี๋ยวมันก็จะเกิดความขยันเอง สุดท้ายพอมันเกิดก็พยายามรักษาไว้ให้อยู่กับเราได้นานที่สุด เมื่อเราทำบ่อยๆก็จะเกิดความเพียรไปเอง เป็นธรรมชาติของมันบางครั้งก็ต้องกลับไปดูเรื่องการสร้างศรัทธามีศรัทธาแน่น ลองหาตัวอย่าง เหมือนอย่างหลวงปู่ ลองหาตัวอย่างบางที่ถ้าท่านมีผลการปฏิบัติและผลสัมมาปฏิบัติ ท่านมีแนวทาง ยังไถ่เมื่อเราท้อ เกิดความซี้เกียจขึ้น ก็ต้องเอาตัวหลักศรัทธา ศรัทธา ๔ มาเป็นตัวเตือนจิตเตือนใจ ตนเองให้เกิดความเพียร เมื่อประสบปัญหาที่ต้องเอาหลักศรัทธามาเตือนตัวเอง มันจะถึงและทำให้เรา มีความเพียรและความที่จะกล้าต่อสู้กับอุปสรรค มันก็จะเกี่ยวเนื่องกันนั้นแหละระหว่าง ศรัทธากับ วิริยะ^{๔๖}

ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า มันก็ต้องเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนา ก่อน ทั้งในแง่ของตัวพระพุทธเจ้าเองว่ามีท่านเองมีคุณธรรมอย่างไร มีความพยายามอย่างไร คำสอน ของพระพุทธเจ้าได้อย่างไร พระสงฆ์ พระอรหันต์ที่ท่านสืบต่อจากพระพุทธเจ้าท่านรับผิดชอบในงาน พระพุทธศาสนาอย่างไร และตัวเราในฐานะที่เป็นคนรุ่นหลังได้รับประโยชน์อะไรจากพระพุทธ ศาสนา ตัวนี้ก็จะเป็นการสร้างวิริยะให้เราศรัทธา และเชื่อมโยงในการศึกษาคำสอนได้อย่างต่อเนื่อง^{๔๗}

ดร.จันทน์ สวมประคำ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า วิริยะตัวนี้จะทำให้เกิดได้ต้องมีฉันทะก่อนนะ มันจึงต้องขึ้นต้นด้วยฉันทะ อิทธิบาท ๔ ต้องขึ้นต้นด้วยชอบก่อน คนเราถ้าไม่ชอบมันจะมีวิริยะอะไร เดียวจะไปรดน้ำต้นไม้เพราะเรารักต้นไม้มีความสุขที่เห็นมัน แต่แล้วอยู่กับต้นไม้บางทีคุยกับมันไว้เป็น

^{๔๕} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสวพัฒนวิมลคุณ (บุญถิ่น ถาวโร), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา กรุงเทพมหานคร, ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๔๖} สัมภาษณ์ พระพงษ์พัฒน์ วฒนโน, พระวิปัสสนาจารย์ วัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ๖ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๔๗} สัมภาษณ์ ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชา สันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

อะไรทำไมลูกเล็กจึงเลยคือการที่พูดคุยกับต้นไม้เป็นการพักเป็นสมาธิวิริยะจะเกิดได้ต้องรักต้นไม้เสียก่อนเช่นเดียวจะขับรถไปรดน้ำต้นไม้ เพราะเหตุว่าเรารักมัน มันจึงจะมีวิริยะ เพราะฉะนั้นวิริยะจะเกิดได้ต้องมีฉันทะ^{๔๘}

นายณรงค์ศักดิ์ อัจฉรานวัฒน์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า จริงๆเราเกิดในพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว เราเป็นคนโชคดีเพราะเกิดในดินแดนของพระพุทธศาสนาของเรานะคนไทยส่วนใหญ่ร้อยละ ๙๐ ถือพระพุทธศาสนาแต่ถามว่าศาสนาพุทธสอนอะไรบอก ศีล ๕ อะไรไม่รู้ไม่ใช่หลักการเราส่วนใหญ่เป็นพุทธะเพียบบ้านคือทะเบียนบ้านบอกนับถือศาสนาพุทธยังเด็กสมัยนี้ไตรสรณคมย์สวดไม่ได้เลยบางทีอรหังสัมมายังสวดไม่ได้ จริงๆแล้วนะหาว่ารู้ใหม่ว่า หลักการพระพุทธศาสนาเป็นหลักการที่สอนให้คนเราฉลาดสุดๆ คนเราถ้ามีพระพุทธศาสนาเหมือนมีวัคซีนประจำตัวร้อนแค่นั้นถึงร้อนแค่นั้นก็อยู่ได้โดยสงบ หลักของศาสนา ทำให้มองระดับเฉพาหน้าเลยตาเห็นขึ้นไป ในขั้นปรมัตถ์ ในหลักพระพุทธศาสนาเราไม่ได้ศึกษา ส่วนใหญ่เวลาเราศึกษาจะใช้ภาษาบาลี ซึ่งเราจะไปติดกับภาษาบาลี เราเรียนภาษาอังกฤษมาตั้งแต่ ป.๕ ป.๖ แต่ภาษาบาลีไม่เรียนเราก็ไม่รู้อย่างภาษาไทยก็ยากด้วยบางทีแปลก็ไม่ตรง ดีก็แปลว่าดี ชั่วก็แปลว่าชั่ว ค่อยยังชั่วแปลว่า ยังชั่วอยู่ วันนี้ให้ไปหรือมา ตกลงไปหรือมากันแน่ มากับไปคนละทางใช้ไหม คือภาษาไทยเราไม่ตรงกัน เช่นคำว่า ภาวนา บางคนเข้าใจว่าเป็นการสวดมนต์ เปิด dictionary สวดมนต์ไม่ใช่ ภาวนามาจากคำว่า พัฒนา แปลว่าทำบวกกับดีขึ้น ภาษาไทยแปลว่าออกกำลังกาย รวมคำชิปไฟล์แปลว่าเจริญ เพราะฉะนั้นคือคนเราการที่จะเข้ามาในพระพุทธศาสนาได้ ขั้นแรกต้อง ศรัทธาก่อน เชื่อมั่นก่อน เพราะฉะนั้นคนที่จะทำให้คนศรัทธาได้ หนึ่งต้องมีเจตนาดีต้องมีปัญญา ต้องมีจริยวัตรดีคนเค้าเชื่อถือเชื่อมั่นอยากจะเป็นอย่างนี้บ้างเป็นตัวอย่งให้ นี่ศรัทธา การฝึกคือการฝึกสิ่งที่เราเป็นอยู่ คนเรามีทั้งเปลือกทั้งแก่นอะไรที่เป็นแบบชีโคลไม่ดีเอาออกไปบ้าง เค้าเรียกขัดเกลาค่อยๆไปวิธีการแล้วส่วนใหญ่คนเราจะมาเวลาคนเราอายุเยอะๆขึ้นเรื่อยๆเวลาไปงานศพจะเห็นคนที่อยู่ใกล้ศพคือ คนที่อายุเยอะๆแล้วเพราะเริ่มเห็นความจริงแล้ววันหน้าเราจะนอนอย่างนี้เหมือนกัน เพราะทุกคนรู้ว่าชีวิตไม่เกิน ๓๐,๐๐๐ วันแน่ เราใช้เกินกว่านั้นคนเรามักกลัวตายแต่ลืมกลัวเกิด เพราะการเกิดเป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น แต่ก่อนตายเรายังเห็นว่ามีอะไรอยู่ บางคนเชื่อการตายแล้วเกิด เชื่อว่าตายแล้วต้องเกิดมาเป็นคน ซึ่งโดยความเข้าใจของผมการตายแล้วเกิดมันไม่มีอุปพันว่าตอนตายเป็นมนุษย์แล้วตอนเกิดจะเป็นมนุษย์ เพราะฉะนั้นคนที่ไม่เข้าใจอย่างนี้จึงมักจะมองว่าเหมือนกับมองชีวิตเป็นเกมส์ คนฆ่าตัวตายเพราะจะได้ รีเซตเกมส์ใหม่แต่จริงๆเค้าไม่ได้เรียนรู้เลยว่าหนีนี้อาจจะไม่ใช่นะมันยากเพราะฉะนั้นมันน้อยเพราะเรามีโอกาสทำดี มีแต่จะทำหรือไม่ทำ ถ้าไม่ทำมันก็ผ่านไปแล้วมันก็จะมีโอกาสใหม่ๆมาว่าจะทำไม่ทำ จะมีอย่างนี้มาเรื่อยๆ มันจะมาสั่งสมคือมารวมๆกัน แล้วก็มาประมวลลงครวมภายในไม่กี่วินาทีก่อนที่จะมูฟไป ทรานฟอร์มเมอร์ไป การเปลี่ยนผ่าน บางคนบอกว่าการหลับตายสบายใช้ไหม ที่จริงเราไปคิดแทนคนนอนตาย แต่จริงๆเค้าอาจจะไม่สบายก็ได้ ตอนนอนมันควบคุมความคิดไม่ได้ มันไม่เหมือนตอนตื่นนะ พอตื่นเรารู้จะใกล้ตายใช้ไหมเราก็ตั่งหลักแล้ว ปฏิสังขยาแบบพระ ตอนพระฉันอาหาร เราอาจจะทำกลยุทธ์ไม่คิดเรื่องอะไรแล้ว วางใจได้แล้ว สวดโอวาทปาฏิโมกข์ จิตที่กำลังร่นวายความบาดเจ็บจากร่างกาย สังขารที่จะ

^{๔๘} สัมภาษณ์ ดร.จำนงค์ สวมประคำ, อดีตเลขาธิการวุฒิสภา, ๕ กันยายน ๖๐.

เกิดศรัทธา พอเกิดศรัทธาแล้วนี่ เราจึงจะเห็นจะได้รับผลที่เราทำลงไปเราก็ทำให้มีความปิติแล้วก็ชื่นชมยินดีในความดีที่เราได้ลงมือทำ ซึ่งมันเป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลา กว่าที่จะเห็นคนใดคนหนึ่งทำความภาคเพียรอย่างนี้ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงพระสรรเสริญ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงดำเนินผู้ที่เกียจคร้าน การงานคั่งค้างปล่อยปะละเลย การงานพอกพูนย่อมเป็นอุปมงคล วิริยะความเพียรเป็นสิ่งที่ขัดเกลา สิ่งใดที่ทำให้เราตั้งมั่น อยู่ในสิ่งนั้นๆ มีคำกล่าวของครูบาอาจารย์ หลวงปู่ชา สุภทฺโท ขี้เกียจก็ต้องทำ ขยันก็ต้องทำ เพราะว่าทั้งขี้เกียจ และขยันมันคืออารมณ์ บางครั้งเรามีความขยันมีความอยากจะทำอย่างแรงกล้าในงานนั้น ๆ บางครั้งมันเกิดความขี้เกียจ ท้อแท้ ท้อถอย หมดเรี่ยวแรงกำลังใจ เราก็จะทอดธุระงานนั้นมันก็ไม่สม่ำเสมอ เมื่อเกิดการไม่สม่ำเสมอ เราก็จะเสียเครดิตจากคนที่มองเราอยู่^{๕๑}

สรุปการสร้างวิริยะให้เกิดในทางพระพุทธศาสนา

- ๑) ยึดหลักวัตรปฏิบัติตามแบบของพระพุทธเจ้า
- ๒) นำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการทำงาน สร้างฉันทะให้เกิดขึ้น
- ๓) ขยันปฏิบัติธรรม เห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง
- ๔) ใช้หลักปธาน ๔ ในการดำเนินชีวิต
- ๕) รู้จักหน้าที่ของตนเอง เอาชนะอารมณ์ เช่น ความเกียจคร้าน เป็นต้น

๔.๔.๓ ให้เกิดการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนา

พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมจฺโล) ได้ให้สัมภาษณ์ว่าปัญญาที่เกิดขึ้นก็มีการฟัง เทศน์ของครูบาอาจารย์ทั้งหลายเราก็เอามาฟัง ว่าอย่างไร แล้วก็เอามาคิดทำที่ผ่านกล่าวนั้นลองเอามาเป็นข้อคิด เป็นข้อมูลเป็นข้อมูลปัญหาที่เราเอามาคิด อย่างนี้แล้วก็เอามาประพฤติปฏิบัติตาม คำสั่งสอนที่ครูบาอาจารย์ได้สั่งสอนหรือได้ฟังเทศน์ แล้วก็เอามาคิดถูกอภัยภัยของเรา^{๕๒}

พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ปัญญามันก็ต้องเกิดจากการฝึกปัญญาที่มันจะเกิดนี่นะ เพราะฉะนั้นสิ่งที่สำคัญมาก ปัญญาขั้นบันไดขั้นต้น ก็คือตัวสุตะ สุตะปัญญา หมายถึงว่าปัญญาที่เกิดจากการเรียน เรียนรู้ คือการเรียนรู้ในที่นี้ไม่ใช่จากการเรียนจากโรงเรียนอย่างเดียว ทุกอย่างที่เป็นความรู้ทั้งหมดในจักรวาล คือสุตะทั้งนั้นที่นี้สุตะอย่างเดียว ฟังอย่างเดียว มันแบกข้อมูล บางทีก็เลยเป็นประเภทบ้าหอบฟาง รู้ทุกเรื่องแต่ไม่ได้ปฏิบัติ เพราะฉะนั้นสุตะหมายถึงข้อมูลที่เกิดจากการฟัง อันนี้มันรู้มาก มันรู้แต่มันทำไม่ได้ เพราะฉะนั้นในการฝึกการใฝ่รู้นี้ ในการสอนนี่คือสอนเด็กหรือผู้ใหญ่ สอนเด็กจะให้เกิดความรู้มันต้องนำแล้วไปแนะ ถ้ามีลูกมีหลานจะสอนให้ลูกหลานมีความกตัญญูต่อพ่อแม่ เจนไปสอนอย่างไก็ไม่รู้หรือเด็กจะเล่นอย่างเดียว อย่างเป็นลูกคนจีน ตรุษจีนหรือเซ็งเม้ง พาลูกหลานไปเด็กนี่ เด็กมันก็สงสัย เซ็งเม้งมาทำไม มาไหว้บรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว เด็กมันจะถามก็ตอบ คือนำแล้วค่อยแนะ เด็กมันจะเกิดความรู้ได้ความรู้ ถ้าเป็นผู้ใหญ่ใช้แนะนำแล้วก็ไปศึกษาค้นคว้าเอาเอง ค้นแล้วก็คว้า พวกเราถนัดคว้าแต่ไม่เคยค้น อาจารย์ค้นแล้วก็ลูก

^{๕๑} สัมภาษณ์ พระสมุห์สุรินทร์ รตนโชโต, เจ้าอาวาสวัดป่าพุทธาราม (ถ้ำสดี), ๑ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๕๒} สัมภาษณ์ พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมจฺโล), เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่, ๖ สิงหาคม ๒๕๖๐.

ศิษย์คว่ำอย่างเดียว จริงอาจารย์คันมาแล้วแล้วก็คว่ำไปสอนลูกศิษย์ ลูกศิษย์คว่ำแล้วไปคันต่อส่วนใหญ่คว่ำไปเฉยๆ คว่ำไปผิดนึกว่าอาจารย์สอนอย่างนั้นเลยจำของอาจารย์ผิด เพราะฉะนั้นนิสิตเราอาจารย์คันมาแล้วก็คว่ำไปสอนเรา เมื่อเราเรียนแล้วเรากว่าจากครูเราก็ไม่คันต่อ มันจะเกิดตัวปัญญาเพิ่มขึ้นส่วนใหญ่คว่ำแล้วไม่เคยคัน ทั้งๆที่ว่าความรู้แค่อินฟอร์เมชัน บางทีอาจารย์อาจจะจำผิดพลาดได้เพราะเป็นเรื่องของความจำมันไม่ใช่เรื่องของแนวคิดทฤษฎีและความรู้ เพราะฉะนั้นอาตมามองว่าสิ่งที่ปลูกฝัง เช่น เราจะอ่าน อ่านหนังสือมันก็มีเป้าหมาย ๑. อ่านเพราะอยากรู้ เราอ่านนี่อ่านเพราะอยากรู้ใหม่ เรียนปริญญาโท ปริญญาเอกเราก็พูดตรงๆ บังคับให้ทำรายงานก็ต้องทำเพราะเค้าบังคับ เพราะฉะนั้นเราต้องสร้างให้ได้ว่าอ่านเพราะอยากรู้ ไม่ต้องให้มีใครบังคับ ๒. อ่านให้เข้าใจ ที่เราอ่านเพราะอยากรู้ต้องให้เข้าใจ ข้อที่ ๓ สำคัญมากอ่านแล้วนำไปใช้และเรามีจุดประสงค์เป้าหมาย ๓ ข้อ ๑. อ่านเพราะอยากรู้ ๒. อ่านให้เข้าใจและก็นำเอาไปใช้ ปัญหามันก็เกิดสุดะมันก็เกิด พอมีสุดะ ตัวที่ ๒ จินตามยปัญญา อันนี้หมายถึงย่อยแล้ว หมายถึงว่าขบเคี้ยวแล้วคิดพิจารณาแล้วไม่ใช่จำอย่างเดียว เพราะอะไรความรู้มีอยู่ ๒ อย่างรู้ดีกับรู้ชั่ว รู้ดีไม่ค่อยเท่าไร รู้ชั่วถ้าไม่ขบคิดมันก็ทำให้ชีวิตเราล้มเหลว ข้อ ๓ ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการนำเอาไปใช้ คือเอาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เพราะฉะนั้นวิธีสร้างแรงจูงใจ การสร้างปัญญาว่าต้องให้รู้เป้าหมายของการอ่านการหาความรู้ ๑. เพราะอยากรู้ หรือศึกษาเพราะอยากรู้ ๒. ทำความเข้าใจอ่านให้เข้าใจ ๓. ก็นำเอาไปใช้อาจจะใช้ในวิชาชีพ ใช้ในการดำเนินชีวิต ใช้อะไรก็สุดแล้วแต่ แล้วแต่ว่าสาขาที่เราอ่านจะชี้ว่าอะไรเพราะว่าความรู้มีหลายหลายสาขา เป้าหมายแต่ละอย่างก็ไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นถ้าเราสร้างแรงจูงใจตรงนี้ได้ การพัฒนาปัญญาคือตัวความรู้ ไม่ได้หมายถึงปัญญาในทางพระพุทธศาสนา เค้าเรียกว่าความรู้คือ knowledge ส่วนใหญ่มันเป็นแค่ knowledge ไม่ใช่ wisdom หรือ ปัญญา ถ้าเรามีตัวนี้คิดว่า สร้างปัญญาให้แก่เราได้ เพราะเราอยากรู้ เรื่องสัมภารวิบากมันแปลว่าอะไร ไม่ใช่ทำเพราะอยากรู้จะจบใครบังคับให้ทำ เพราะอยากรู้คืออ่านทำความเข้าใจ เราไม่เข้าใจเองก็ถามคนอื่นได้ แล้วข้อสุดท้ายก็อ่านแล้วก็นำไปใช้ว่าสัมภารวิบากมันมีอะไรที่สอนชีวิตเราได้^{๕๓}

พระราชสิทธิมนี วิ. (บุญชิต ญาณส่วโร) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า พระพุทธเจ้าท่านสำเร็จ ๑๖ วิชา จบศาสตร์ไหนที่ระบุไปประวัติพระพุทธเจ้ามีนะ แล้วก็ตอนถือเพศเป็นนักบวช พระพุทธเจ้ามีครูที่ท่าน อาฬารดาบส อุทกดาบส ครูวิศวามิตร ถึงกระนั้นพระพุทธเจ้าก็ตอนที่ยังไม่มีพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้พอใจในวิชาเหล่านี้ วิชาที่เรียนจากครู ถึงขนาดว่าถ้าเป็นฆราวาสก็เรียนจบทุกศาสตร์ ถ้าเราดูในหนัง พระพุทธเจ้าศาสดาเอกของโลกไม่มีใครสู้ได้ พอถือเพศเป็นนักบวช ก็เรียนจนจบความรู้ของอาจารย์ ไม่พอใจในที่สุดก็ต้องมานั่งใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์จนกระทั่งตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในข้อนี้เราก็พิจารณาได้ว่า คือปัญญามันมีหลายระดับด้วยกัน ปัญญาทางโลกกับปัญญาทางธรรม ปัญญาทางโลกมันก็มีการแข่งขันกัน ใครเก่งก็เก่งไป พระพุทธเจ้าเป็นคนเก่งในทางโลกนะ แล้วก็เก่งในทางธรรม ความรู้แบบสู้อาจารย์ได้ แต่ว่าพระพุทธเจ้าก็ไม่พอใจในความรู้ ก็มานั่งกรรมฐาน คนเรานี้ก็สอนหลักอย่าเชื่อว่าคนนี้เป็นครูของเรา ก็ต้องปฏิบัติดูเสียก่อน ถ้าปฏิบัติแล้วมันหมดทุกข์ได้ก็ค่อยเชื่อคนนี้

^{๕๓} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติมนี (เทียบ สิริญาโณ), ผศ. ดร., คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

แบบเป็นครูของเราได้ เพราะฉะนั้นการพัฒนาปัญญาก็คือ อย่าไปเชื่อง่าย ต้องพิจารณาให้แจ่มแจ้งเสียก่อน มันก็จะเป็นการที่จะสร้างแรงจูงใจให้เป็นคนเชื่อง่าย อย่าเป็นคนหุเบา คือถ้าศาสนาถ้าเชื่อแล้วดับทุกข์ได้ก็เอา^{๕๔}

พระภิกษุภิกขุ วิ. (ไสว อธิสโณ) ให้สัมภาษณ์ว่า จะต้องให้เค้าเห็นความสำคัญของการสร้างปัญญา ว่าการมีปัญญานั้นพระพุทธเจ้าสอนให้มีความยกย่องสรรเสริญ ให้เขาเห็นความสำคัญของการสั่งสมปัญญา เพราะปัญญานั้นเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้ายกย่องและสรรเสริญ ปัญญา ก็คือความรู้ โดยเฉพาะปัญญาในทางธรรม ที่จะเห็นเหตุให้เรารู้ดีรู้ชอบและทำให้เราละในสิ่งที่ไม่ชอบได้ จนเดินทางถูกต้อง เจริญปัญญาที่ทำให้หมดกิเลสเจริญปัญญาขั้นสูงสุด เมื่อคนเห็นความสำคัญของปัญญาแล้ว ใครก็ตามที่มีปัญญาจากคนไม่มีทรัพย์ก็สามารถทำให้มีทรัพย์ได้จากคนที่ไม่มีฐานะ ก็ทำให้มีฐานะได้ ปัญญาทำให้เราเอาตัวรอดได้จากทุกสถานการณ์ ใครที่สั่งสมปัญญาจนสามารถเอาตัวรอดได้ในทุกสถานการณ์ก็จะสามารถทำให้อยู่บนโลกนี้ได้โดยไม่เดือดร้อนใคร เมื่อมีปัญญาแล้วก็สามารถที่จะหาทรัพย์ได้^{๕๕}

พระปลัดสมภาร สมภาโร ให้สัมภาษณ์ว่า ในการพัฒนาปัญญาคือหมายความว่า เมื่อปัญญาตัววิปัสสนากรรมฐาน เมื่อเขาปฏิบัติได้แล้ว เห็นแล้ว รู้แล้ว เราก็อธิบายให้เขาฟังว่าคือมันเกิดด้วยภวนามยปัญญาจริงๆ ทางสายเอก ทางสายเดียวที่พระพุทธองค์ที่ท่านสอนไว้ “เยเนว ยนตินิพพานํ พุทธา เตสฺสยจ สวกา. เอกายเนน มัคเคน” คือเป็นทางสายเดียวที่จะทำให้คนเข้าถึงมรรคผลนิพพาน คือจะทำให้คนพ้นจากทุกข์ พ้นจากการเวียนว่ายตาย เกิด ทำให้คนเข้าถึงสภาวะธรรมได้จริง แต่เดินต้องเดินตามสายนี้ ลักษณะนี้ ให้เขาเกิดปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริง ปัญญาทั้งปัญญาทางโลกียะ ทั้งโลกุตระปัญญาโลกียะมันเป็นแบบนี้คือ ทำให้เราเกิดมีอะไรต่างๆ เกิดขึ้น แต่โลกุตระทำให้เราสามารถที่จะเข้าถึงองค์ธรรม ตัตถภาพ ตัตถชาติ ทำให้เราเข้าถึงสภาวะมีความสุข มีความพ้นจากความทุกข์ พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้คำสอนของพระพุทธเจ้า คือหลักอริยสัจ ๔ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ดับทุกข์นิโรธทำให้มันเข้าถึงลักษณะนี้^{๕๖}

พระครูปลัดสุวัฒนวิมลคุณ (บุญถิ่น ถาวโร) ให้สัมภาษณ์ว่า ก็หัดสังเกต มันก็เป็นตัวอิทธิบาท ๔ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ ไสโจะ แล้วก็หมั่นสังเกต ความเข้าใจ เมื่อเราสังเกตใส่ใจมันอยู่มันก็จะเข้าใจผลการปฏิบัติผลการดำเนินชีวิตตัวปัญญามันก็จะเกิดขึ้นเองตัวรู้มันจะเกิดขึ้นเองมันจะเกี่ยวเนื่องกันนั้นแหละอิทธิบาท ๔ ฉันทะความพอใจที่จะทำให้มันเกิดขึ้นในใจก่อน ความเพียรก็ตามมานั้นตามมาแล้วก็ความใส่ใจจิตตะมันก็จะเกิดขึ้น วิมังสาคือความเข้าใจในการปฏิบัติ อย่างน้อยธรรมะตัวนี้มันก็ต้องใช้ด้วยกันมันจะเกิดปัญญาเองความเข้าใจเองบางครั้งเราก็ต้องไปศึกษา ไปหาภิกษุสงฆ์มิตรคือ

^{๕๔} สัมภาษณ์ พระราชสิทธิมนี วิ. (บุญชิต ญาณสวโร), ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระภิกษุภิกขุ วิ. (ไสว อธิสโณ), ผู้อำนวยการศูนย์วิปัสสนานานาชาติ, วัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานคร, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ., ผู้เชี่ยวชาญประจำคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ครูบาอาจารย์เป็นตัวแรงกระตุ้นให้เกิดปัญญาศึกษาถามมีปัญหอะไรก็ควรถามครูบาอาจารย์ที่ท่านมีความรู้ความชำนาญในด้านต่างๆ^{๕๗}

พระพงษ์พัฒน์ วตฺตโน ได้ให้สัมภาษณ์ว่า หัดสังเกต รู้จักสังเกต มันก็เป็นตัวอิทธิบาท ๔ นั้นแหละ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ใส่ใจและหมั่นสังเกต ความเข้าใจ เมื่อเราหมั่นสังเกต ใส่ใจมันเราก็จะเข้าใจในผลของการปฏิบัติในการดำรงชีวิตตัวปัญญามันก็จะเกิดขึ้น ตัวรู้มันก็จะเกิดขึ้นเอง มันเกี่ยวเนื่องกันกับ อิทธิบาท ๔ ฉันทะความพอใจ ทำให้มันเกิด ขึ้นในใจก่อน มันตามมาแล้วก็เกิดขึ้นจิตตะ คือความใส่ใจ วิมังสา คือความเข้าใจในการฝึกปฏิบัติอย่างน้อยธรรมชาติ ตัวนี้มันก็ต้องใช้ด้วยกันจะเกิดปัญญาเองความเข้าใจเอง บางครั้งเราต้องไปศึกษา ไปหากัลยามิตรคือครูบาอาจารย์เป็นตัวแรงกระตุ้นให้เกิดปัญญา ปรีกษา ถามมีปัญหอะไรก็ต้องไปถามครูบาอาจารย์ที่ท่านมีความรู้ความชำนาญในด้านต่างๆ^{๕๘}

พระสมุห์สุรินทร์ รตนโชโต ได้ให้สัมภาษณ์ว่า แรงจูงใจหรือว่าเทคนิคในการเผยแผ่นี้ อันนี้เรื่องเข้าใจหลักในการเผยแผ่ คนเรามีทุกข์อยู่แล้วที่นั่นคนที่นี่มาวัด มีความทุกข์ที่แตกต่างกันออกไป บางคนก็ทุกข์เพราะปัญหาครอบครัว บางคนก็มีความทุกข์ด้านการเงิน บางคนมีความทุกข์ในด้านสุขภาพ ร่างกายเจ็บไข้ได้ป่วย เพราะฉะนั้นทุกคนล้วนแล้วแต่มีปัญหาคือความทุกข์ แล้วเขามาหาเรา เขาต้องการที่พึ่งว่าเราจะแนะนำหรือว่าชี้แนะอะไรให้เขาได้บ้าง บางทีก็ต้องพูดเป็นกรณีๆไป ยกตัวอย่างเช่น คนนี้มีความทุกข์ในด้านครอบครัว สามปี ภรรยาไม่มีความสุข มีปัญหาครอบครัวอยู่ตลอดเวลาที่ต้องแนะนำในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องการอยู่กันแบบใช้ธรรมะ แบบที่เรียกว่า ฆราวาสธรรม ชี้แจงไปแล้วก็จับสาเหตุว่าที่เขามีทุกข์นี้ เขาขาดธรรมะตัวไหนฆราวาสธรรมก็อธิบายไป ข้อที่ ๑ สัจจะ หมาจะ ซันติ ก็พิจารณาว่า คนนั้นมีอุปนิสัยที่จะขาดธรรมะข้อไหน ก็แนะนำให้เขาไปประพฤติ ปฏิบัติ เช่นคนนี้ไม่มี สัจจะ เราเคยรับปากรับคำกันแล้วตกลงกันแล้วในครอบครัวว่าเรามีกฎกติกาในระหว่างสามปี ภรรยา ที่เราคุยตกลง ตกปากรับคำฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตาม คำมั่นสัญญาที่ให้กันมาก็เกิดปัญหา เกิดอารมณ์ มีปากมีเสียงกันถึงขั้นรุนแรงก็ลงมือ แต่ถ้าหากว่าใช้พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจะสั่งสอนเป็นขั้นๆไป ถ้าหากเราพูดคุยกันแล้วถึงเรื่องกฎระเบียบ อีกฝ่ายหนึ่งไม่รักษาคำพูด เราต้องรู้จักหยาบ ปล่อยให้ เรื่องอารมณ์ เราก็ต้องใช้วิธีการที่ว่า ความโกรธมันไม่ได้มีมาครั้งนี่ครั้งแรก มันเข้ามาสู่อารมณ์ มาสู่จิตใจ เรา ความโกรธครั้งแรกที่มันเข้ามาแล้วเรามีอาการอย่างไร ตัวสั่น เสียงสั่น หุนหุนหาย มีความทุกข์ด้านร่างกายและจิตใจแต่ถ้าเราไม่มีสติระงับอารมณ์หรือหยาบอารมณ์ไม่ทัน เราก็จะแสดงอาการหรือออกมาทางร่างกายโดยการประทุษร้ายบานปลายถึงขั้นลงไม้ลงมือ ถึงขั้นต้องไปแจ้งความติดคุกติดตาราง ถึงขั้นหมดอนาคต ถ้าเราระวังใจไม่อยู่อาจจะติดคุกหรือฆ่ากันตาย แล้วอนาคตเราก็จะดับลงพ่อแม่พี่น้องอันเป็นที่รักจะได้รับความทุกข์ แสดงว่าครั้งที่แล้วเราโกรธ พຼ່ງนี้เราจะโกรธใหม่ ถ้าพຼ່ງนี้เราโกรธใหม่เราจะมีมาตรการรับมือกับความโกรธอย่างไร สติเป็นสิ่งสำคัญ ที่จะเอาไว้ในการรู้ระลึก

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุวัฒนวิมลคุณ (บุญถิ่น ถาวโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา กรุงเทพมหานคร, ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๕๘} สัมภาษณ์ พระพงษ์พัฒน์ วตฺตโน, พระวิปัสสนาจารย์ วัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่, ๖ สิงหาคม ๒๕๖๐.

ตัว ดูการกระทำของกาย รู้แนวความคิด สติที่จะเอาไวใช้ในการรู้ตัว ของตัวเอง บางครั้งความโกรธ เป็นประสบการณ์ชีวิต ครั้งต่อไปเมื่อโกรธขึ้นอีกครั้งนี้เราตั้งสติแล้ว ก็เกิดความระงับอารมณ์ได้ ช่ม อารมณ์ได้ ในการช่มอารมณ์ที่เจือปนในจิตใจ ก็คือ ขันติ เราต้องมีขันติ อดทน อดกลั้นต่อการยั่วยุ มั่นเกิดจากเหตุปัจจัยภายนอก เหตุปัจจัยภายนอกคือตาเห็นหูได้ยิน จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส เป็นเหตุ ปัจจัยที่จะกระตุ้นอารมณ์ที่เกิดขึ้น คำเรียกว่าเกิดการยั่วจากภายนอกที่บีบคั้นภายในจิต บางครั้ง บางคราวยกตัวอย่างว่า ภรรยาที่ดี สามีกี่ดี ที่ตกปากรับคำบางทีก็ไม่ได้ตั้งใจ ที่จะผิดแต่บางครั้ง สถานการณ์ มันสร้างสถานการณ์ให้อีกฝ่ายดูเหมือนผิด ที่นี้เราสังเกตไหมว่าเมื่อสามีและภรรยาตก ปากรับคำไปแล้ว ฝ่ายภรรยาผิดคำพูดแต่ทำไมสามีจึงไปโกรธภรรยา เสียใจกับสิ่งตรงข้ามทำผิด ทั้งๆ ที่เขาน่าจะเป็นฝ่ายเสียใจในการกระทำของเขา แต่ทำไมเราจึงไปรู้สึกโกรธ รู้สึกเป็นทุกข์ประเด็นที่เขา ทำ ทำไมไม่หันกลับมามองตัวเองว่าเรายังรักษาคำพูดได้อย่างที่พูด เราควรจะหันกลับมาองความดี ถ้าเราทำได้เราต้องยึดมั่นในความดีอันนั้นไว้มองความดีของตนเองจะได้ลดความทุกข์ ในข้อจากจะ จากะก็คือ การบริจาการให้ เราอยู่ด้วยกัน สามี ภรรยา เมื่อถึงวันเกิดเราก็ให้ของขวัญถึงวันครบรอบ นี่นั่นเราก็มี ของขวัญ ของกำนัลติดไม้ติดมือ ให้อีกฝ่ายหนึ่งจรรโลงใจสดชื่น อย่างนี้ก็คือการให้ทาน เพราะฉะนั้นถ้าหากศึกษาธรรมะในข้อ ขรവാสาธรรม ๔ มันเหมือนโยแมลงมุมที่โยงโยเป็นเหตุเป็นผล คำจุนถึงกันหมดสะเทือนถึงกันหมด เกี่ยวพันกันทั้งหมด ทั้งหมดนี้ครอบครัวมีความสุข อันนี้ในกรณี หมายถึงคนมีครอบครัว อันนี้เมื่อเขาฟังคำพูดเรา เขาคิดตามอย่างสมัยพุทธกาล เรารู้พระไตรปิฎกคน นั้นฟังธรรมของพระพุทธเจ้าส่งกระแสจิตตามพิจารณาตาม เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงธรรมจบ ความจริง คำว่าบรรลุธรรมถึงก็คือเข้าใจในธรรมะของพระพุทธเจ้าอย่างแจ่มแจ้งจึงมีคำพูดที่ว่ารู้แจ้งแทงตลอด แต่ศรัทธาโดยการตั้งใจฟัง ด้วยใจที่ไม่มีอคติ อันนี้คือเหตุสำคัญปัจจัยสำคัญคือศรัทธาเป็นที่ตั้ง ขณะ ฟังก็ไม่มีอคติ ฟังแล้วก็คิดตามไป เอาเหตุเอาผลมาปะติดปะต่อผูกโยงกันจนตัวเองเข้าใจในเหตุผลเมื่อ ถึงความเข้าใจในสิ่งที่พระพุทธเจ้าแสดง เมื่อนำเอาสิ่งนั้นไปใช้เรียกว่าปฏิบัติเอาไปลงมือกระทำเมื่อลง มือกระทำในสิ่งนั้นแล้วผลมันก็เปลี่ยนจากเดิมไป เพราะว่าถ้าเหตุเปลี่ยนผลก็ต้องเปลี่ยน แสดงว่าคน ทั้งหลายมีความเข้าใจที่ผิด เป็นเครื่องนำที่มีกิเลส ถ้ามีความคิดที่ถูกต้อง ความคิดที่เป็นสัมมาทิฐิ มีความเห็นที่ถูกต้อง แล้วก็นำความเห็นที่ถูกต้องไปปฏิบัติ ถ้าทั้งสามีและภรรยาทั้งสองฝ่ายใช้หลักธรรมอัน นี้ในการอยู่ร่วมกัน บ้านนั้นจะกลับเป็นวิมานทันที เคยได้ยินเรื่องพระยสกลบุตร ถ้าวิเคราะห์กันแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วที่ไปโปรดปัญจวัคคีย์^{๕๙}

ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า มันต้องชอบก่อน ประเด็นแรกเราต้อง สร้างฉันทะให้เกิดขึ้นก่อนในคำสอนของพระพุทธเจ้า ประเด็นที่สองสร้างความอยากรู้ให้ผู้ฟัง ความ อยากรู้ในที่นี้คือการตั้งคำถาม และเราต้องมั่นใจว่าในคำสอนของพระพุทธศาสนามีคำตอบที่ตอบ คำถามในชีวิตของเรามากมาย เพราะฉะนั้นเราก็ตั้งคำถามจากตรงนั้น แล้วก็สืบค้นจากคำสอน จาก พระไตรปิฎกและอาจารย์ผู้รู้ ผู้ทรงความสามารถที่สามารถอธิบายให้เราได้ นี่แหละคือเทคนิค^{๖๐}

^{๕๙} สัมภาษณ์ พระสมุห์สุรินทร์ รตนโชโต, เจ้าอาวาสวัดป่าพุทธาราม (ถ้ำสตี), ๑ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๖๐} สัมภาษณ์ ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชา สันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ดร.จ่านงค์ สวมประจำ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ก็ต้องเชื่อปัญญาว่าเกิดขึ้นมีจริงเชื่อก่อน เชื่อว่าศีล สมาธิ ปัญญา เป็นตัวสืบเนื่องจริงต้องมีศีลชะก่อน เป็นคนปกติ มีศีล ๕ เป็นคนประพฤติดี สงบ รู้จักมีการกำหนดชีวิตควรจะเป็นอย่างนั้น ไม่เป็นอย่างนั้นการกำหนดว่าชีวิตควรจะเป็นอย่างนั้นๆ แล้วก็ใคร่ครวญทุกครั้งที่ทำ ถ้าเราไม่ได้กำหนดว่ามีศีลมันจะมีปัญญาไม่ได้ปัญญามันจะเกิด ศีล สมาธิ กำหนดว่าจะเป็นอย่างนี้ๆได้ ไม่ทำอย่างนี้ๆ ต้องมีสมาธิ สมาธิดีก่อนจะทำอะไรคิดมีสติ คิดอันนี้ไม่ดี อันนี้ไม่ใช่ เราไม่เคยคิดจะทำอย่างนี้ กระบวนการอันนี้คือปัญญา ไม่ใช่ว่าปัญญามันเกิดก่อนนะ ปัญญามันจะเกิดจากกระบวนการเป็นคนปกติมีสติกำกับ สติที่เรากำกับกับการกระทำทุกอย่างเค้าจึงสอนสมาธิว่าให้รู้จัก จิตทุกขณะ ถ้าเราตามจิตทุกขณะได้ก็ไม่ทำผิด อันนี้ไม่ควรทำเพราะชั่ว อันนี้ควรทำเพราะดี อันนี้ไม่ดีแน่ควรละ อย่างนี้คือหนทางไปสู่ปัญญา^{๒๑}

นายณรงค์ศักดิ์ อัจฉรานูวัฒน์ ได้ให้สัมภาษณ์ถึงแนวทางการประยุกต์ใช้ว่า พระพุทธศาสนาต้องการพัฒนาคนหลักการศึกษาต้องการพัฒนาตน และก่อสร้างสันติภาพหลัก พระพุทธศาสนานะเราจะเห็นว่าเริ่มต้นคืออะไรจะมีคตินิยมอันหนึ่ง ทนโต เสฏฐิ มนุสเสสุ มนุษย์ผู้ประเสริฐคือผู้ที่ฝึกแล้ว มนุษย์เราไม่ได้ประเสริฐเพราะการฝึก มนุษย์เราสู้สัตว์เดรัจฉานไม่ได้นะ พวกช้างม้าวัวควายตกถูกบูปหากินเองได้เลย แต่คนเรานี้จะต้องเลี้ยงนานมากบางคนเลี้ยงจนแก่ยังไม่ยอมเลย พระพุทธเจ้าบอกเวลาเห็นพระพุทธรูปแล้ว อ่อนน้อมก่อนนะท่านเป็นมนุษย์ธรรมดาแต่ท่านมีความเพียร เพราะฉะนั้นมีคนเดินทางผ่านสำเร็จไปแล้วทางนี้คือทางสายเอก ถ้าเราพยายามทำตนไปนี้เราจะไปสู่ตรงนั้นได้ แต่ทางสายเอกมันไม่เหมือนขึ้นทางด่วนคตินิยมในทางพระพุทธศาสนาสอนเรื่องการพัฒนาตนคนที่จะดีได้จะต้องมีองค์ประกอบ ๗ อย่าง ถ้าคนเรามี ๗ อย่างชีวิตจะรุ่งเรืองดุจแสงเงินแสงทองของชีวิตตอนเข้าดวงอาทิตย์ขึ้นจะมีแสงสว่างก่อน บุพนิมิต บุพแปลว่า ก่อน นิมิต แปลว่าเครื่องหมายคนไทยบอกว่า นิมิตแปลว่า ผืน ไม่ใช่ บุพนิมิต มรรค หมายถึงสู่การรู้แจ้ง สำเร็จอะไรก็ได้ในระดับต้น ระดับกลาง ระดับปรมาตม์ คำว่า มรรคนั้นะ ที่นี้ชีวิตของเราจะดีได้อย่างไร ๑ เราต้องคิดเป็นต้องรู้จักคิด อันนี้เรียก โยนิโสณมสิการ อันนี้ใช่แดง อันแรกคือตัวเรา ต้องรู้จักคิด คิดเป็นอะไร ต้องมีสภาพแวดล้อมที่อันนี้ใช่ขาว ใช่ขาวเรียก กัลยาณมิตร ถ้ามี ๒ อย่างนี้เค้าเรียกปัจจัยเอกของมรรคนี้คือเป็นรากแก้วของความเจริญ บางคนเกิดมาดี เกิดมาในตระกูลดี ตัวเองไม่ดีอันนี้ใช่ขาว ประคองใช่แดง ให้อำนาจเกิดในสลัมนะ ทำดีได้ไม่เป็นพวกนี้ ใช่แดงใหญ่กว่าใช่ขาว บางคนพ่อแม่ไม่เก่งเลย พ่อแม่นี้เค้าเรียกว่า บุพการี บุพ แปลว่า ก่อน การีแปลว่า ทำดี บุพการี แปลว่า คนทำดีกับเรา ก่อน มีพี่น้อง ๓ มีอิตตะสัมปทาจะพัฒนาตนอยู่ตลอดพรุ่งนี้ต้องดีกว่าวันนี้ อันที่ ๔ มีความเพียร ๕ มีวินัยคือ ศีลสัมปทา วิ แปลว่า วิเศษ นัย การนำ วินัย แปลว่า การนำที่วิเศษ ๖ การไม่ผัดวันประกันพรุ่ง อันที่ ๗ ที่สำคัญนี้เค้าเรียกว่า สัมมาทิฐิ มีความเชื่อที่ถูกต้อง รวมกันเรียกว่า บุพนิมิตของมรรค ถ้าคนไหนมีไม่ถึง ต้องปรับ นี่คือหลักการ ๗ อย่าง เรื่องของโยนิโสหลักพระพุทธศาสนาก็สอนเรียกว่า อตฺตาหิตโนนาโถเค้าบอกศาสนาพุทธจะมี ๒ อย่าง คือ ๑. บอกความจริง ๒. บอกวิธีการ บางคนบอก อตฺตาหิตโนนาโถ รู้แค่ครั้งเดียว ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตนคือสิ่งที่แท้จริง แต่ตนจะพึ่งตนเองได้ต้องทำตนให้พึ่งได้ก่อน ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตนคนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่ง

^{๒๑} สัมภาษณ์ ดร.จ่านงค์ สวมประจำ, อดีตเลขาธิการวุฒิสภา, ๕ กันยายน ๖๐.

ได้ คนที่ฝึกมาดีแล้วเป็นที่พึ่งที่หาได้ยาก แรกคือต้องพึ่งคนอื่นก่อน แต่พอนานๆเข้า แรกๆ ก็ใช้ห่วงยางโยนไปโยนมาห่วงยางไม่ต้องใช้แล้ว เพราะฉะนั้นคือหลักการพัฒนา มีลูกเพื่อนคนหนึ่ง เกเร เรียนอะไรก็ไม่จบ บอกความจริงให้เค้าฟัง แม่นั่งรถวีลแชร์ พ่อก็อยู่กับครอบครัวใหม่แล้วอีกหน่อยจะทำอย่างไร นี่ปัญหากำลังจะมา ทุกข์กำลังมาจะทำอย่างไร ซื่อประกันไหม ซื่อไหวเหรอ แล้วคุณต้องทำงานขนาดไหน เปลี่ยนวิธีใหม่ไหม ไม่ต้องซื่อประกันคุณไปรับราชการ เค้าเลี้ยงคุณเลย ๓ ชั่วโมงจากคนที่ไม่ค่อยสนใจเรียน จากคนที่นั่งกินเหล้า เลิกกินเหล้า ดูหนังสือ เดียวนี้จบนิติศาสตร์รามคำแหง ตอนนี้อยู่เนติบัณฑิต จะเป็นผู้พิพากษา จากคนไม่เคยอ่านหนังสือ เดียวนี้ทำช็อตโน้ตใหม่ๆให้อ่านหนังสือแค่เอาไปย่อ เค้าก็ลอกๆเอามาส่ง บอกดีมาก มันดีมากตรงไหน ก็ดีตรงแต่ก่อนไม่เคยทำเลย ๐ มา ๑ นี่มันยากนะ ที่เค้าไปดาวอังคารเค้าไม่ได้ไปหาไดโนเสาร์ เค้าแค่ไปหาจุลินทรีย์เท่านั้นเอง ต้องมองให้เห็นความจริง^{๖๒}

ผศ.รังษิ สุธนดี ได้ให้สัมภาษณ์ว่า เป็นการพัฒนาความรู้ในพระพุทธศาสนา เรื่องอริยสัจ ๔ แบบประยุกต์ คือ ประยุกต์เข้ากับวิถีชีวิต หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมในช่วงที่เกิดน้ำท่วม เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจว่า หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้นามาสอนนั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั่นเอง ทุกข์ เป็น ภาษาบาลีและสันสกฤต มาจากคำว่า ทุกฺขี แปลแบบทับศัพท์ตามที่เข้าใจกันในวงการบาลี คือ แปลเท่าเดิม ทุกฺขี ก็แปลว่า ทุกข์ เพียงเปลี่ยนรูปแบบการเขียน ในทางอักษรศาสตร์เรียกว่า แปลแบบยืมคำ คือ ยืมคำว่า ทุกฺขีที่เป็นภาษาบาลี มาเป็นคำแปลในภาษาไทย ตามตัวอักษร ทุกฺขี มิได้แปลว่า ปัญหา และก็มิได้เป็นไวยากรณ์แห่งคำว่าปัญหา ทุกฺขีเป็นปัญหาโดยที่มีสภาพเสมอกันกับสิ่งที่เป็นปัญหา คือ สิ่งที่ต้องแก้ไข ปัญหาเป็นคำถามที่ต้องพยากรณ์ คือ ควรจะตอบ ทุก เป็นอุปสรรค คือ คำที่มาจากหน้าคำอื่น ทั้งคำนามและกิริยาทุกฺขี เป็นนามกิตก์ที่ใช้เป็นทั้งบทนามกิตก์และบทนามนาม ทุก แปลว่า ชั่ว ยาก ข นั้นมาจากขมธาตุ ในความหมายว่า ทน อดทน เช่น ชันติ ความอดทน เป็น ขมธาตุลงติปัจจัย ทุกฺขี ตามรูปศัพท์ แปลว่า “สิ่งที่ทนได้ยาก” ความหมายที่ใช้กันในภาษาไทย หมายถึงความไม่สบายกายไม่สบายใจ ก็ไม่ผิด เพราะความไม่สบายกายไม่สบายใจนั้น มนุษย์รู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ทนได้ยาก ไม่ต้องการจะทนอยู่ในสภาพนั้น เช่น เวลาไม่สบาย เป็นไข้ มนุษย์ทุกคน ก็ไม่อยากจะทนอยู่ในสภาพนั้น ต่างหาวิธีบำบัดให้ความไม่สบายกายนั้นหายไป

ถ้าเราตีความทุกฺขีว่า คือ ปัญหา ก็ต้องศึกษาความหมายในมิติของสังคมปัจจุบันด้วย ปัญหา หมายถึง สิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ขัดขวางมิให้มนุษย์ได้พบกับความต้องการของตน หรือสิ่งที่เป็นอุปสรรค ขัดขวางต่างๆ ที่เป็นเหตุให้การปฏิบัติงานไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ เช่น ปัญหาคนเกิด สตรีตั้งครรภ์ในขณะที่ตนยังเป็นนักเรียนนักศึกษา ถือว่า เป็นปัญหาวัยรุ่น และปัญหาชีวิตอีกสารพันปัญหา เราศึกษาตามมิติของสังคมก็พอจะทราบได้เป็นอย่างดี เพื่อมิให้เป็นการตีความคลาดเคลื่อนจากคำสอนในพระพุทธศาสนาต้องศึกษาความหมายแห่งทุกฺขีที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพราะทุกฺขี เป็นอริยสัจที่พระพุทธเจ้าทรงสอนปัญจวัคคีย์เป็นข้อแรก และทรงสอนพุทธบริษัทตลอด ๔๕ พรรษา พระพุทธเจ้าทรงเวลายากรรมะ คือ ทรงขยายความทุกฺขีไว้ว่า

^{๖๒} สัมภาษณ์ นายณรงค์ศักดิ์ อัจฉรานูวัฒน์, ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ภาค ๗, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๐.

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้เป็นทุกข์ขอรียสัจ คือ แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความเจ็บก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาเป็นทุกข์ โดยย่อ อูปาทานชั้น ๕ ก็เป็นทุกข์”

จากข้อความที่พระพุทธองค์ทรงอธิบายนี้ ใช้แล้วประชาชนที่ประสบภัยน้ำท่วม เป็นผู้ที่ประสบกับความทุกข์ คือ ปัญหา ได้แก่ปัญหาน้ำท่วมประเทศไทย หลายจังหวัด ประชาชนที่ประสบภัยน้ำท่วม หลายคนคลอดบุตรขณะน้ำท่วม และทุกคนที่ประสบภัยน้ำท่วมก็แก่กันไปทุกวันๆ หลายคนเจ็บป่วยในช่วงน้ำท่วม หลายคนที่ต้องตายไปในขณะประสบภัยน้ำท่วม ช่วงน้ำท่วม ทุกคนได้ประสบกับสิ่งที่ตนไม่ปรารถนา จัดว่า ประสบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก หลายคนต้องพลัดพรากจากกัน ตายจากกันไปบ้าง ต้องจากกันไปอยู่ไกลแล้วทุกข์ระทมใจจะนิ่งหากันบ้าง ในช่วงที่ประสบภัยน้ำท่วม ย่อมไม่ได้สิ่งที่ตนปรารถนา และประชาชนที่ประสบภัยน้ำท่วมทุกคน ก็มีอุปาทาน ความยึดมั่นในรูป เช่น รูปอาคารบ้านเรือนและอื่นๆ ที่เปลี่ยนไปจนทุกข์ใจ ยึดมั่นความรู้สึก ยึดมั่นความจดจำเรื่องนั้น เรื่องนี้ ยึดมั่นความคิดนั้นคิดนี้ ยึดมั่นสิ่งที่ตนได้เห็น ได้ฟัง ได้รับทราบ แล้วพากันทุกข์ระทมเศร้าโศก บ่นเพ้อรำพัน สรุปแล้วทุกข์ คือ ปัญหา

เราสามารถที่จะประยุกต์อริยสัจ ๔ เข้ากับการชัชรถยนต์ คือชัชรถยนต์แบบอริยสัจ ๔ ก็ได้ ทุกข์ อริยสัจ ปริณญะย : พึงกำหนดรู้ทุกข์อริยสัจ เวลาเราชัชรถยนต์ จำเป็นอย่างยิ่งที่เราต้องรู้ตัวว่า เรากำลังชัชรถยนต์ หากชัชรถยนต์แบบไม่รู้สึกรู้สีกตัว อันตรายมาก อาจประสบอุบัติเหตุถึงกับเสียชีวิตได้

ทุกข์สมุทโย อริยสัจ ปหาตพพิ : พึงละทุกข์สมุทโยอริยสัจ ในการชัชรถยนต์นั้น ผู้ขับขี พึงละการชัชรถยนต์เร็วเกินกำหนด ละการขับชัชรถยนต์ผิดกฎจราจร ละการไม่ต่อทะเบียนรถยนต์ คือ ต้องต่อทะเบียนรถยนต์ตามกำหนด ละการไม่เติมเชื้อเพลิงรถยนต์ คือ ต้องเติมน้ำมัน เติมน้ำมัน รถยนต์ ละทุกเรื่องที่เป็นอุปสรรคในการขับชัชรถยนต์

ทุกข์นิโรธ อริยสัจ สจฉิกาทพพิ : พึงทำทุกข์นิโรธอริยสัจให้แจ้ง(คือให้สำเร็จ) ในการขับชัชรถยนต์นั้น เรามีจุดหมายปลายทาง ต้องไปให้ถึงสถานที่ที่เราต้องไป

ทุกข์นิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสัจ ภาเวตพพิ : พึงทำทุกข์นิโรธคามินีปฏิบัติอริยสัจให้มีขึ้น การขับชัชรถยนต์ไปยังสถานที่ใด สถานที่หนึ่ง ต้องรู้จักเส้นทาง ต้องรู้ว่า ไปทางไหน จึงจะถึงสถานที่ที่เราต้องการไป นี่คือการประยุกต์ใช้ธรรมกับการดำเนินชีวิต เป็นการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและสามารถนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต^{๖๓}

สรุปการพัฒนาปัญญาในทางพระพุทธศาสนา

๑) ฝึกฝนให้เกิดปัญญาจากการเรียนรู้ ในขั้นต้น สุตตมยปัญญา ขั้นกลางจินตามยปัญญา และขั้นสุดท้าย คือภาวนามยปัญญา

๒) ฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ในชีวิตประจำวัน

^{๖๓} สัมภาษณ์ ผศ.รังษี สุทนธ์, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

- ๓) ใช้หลักอิทธิบาท ๔
- ๔) ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา
- ๕) ใช้โยนิโสมนสิการ มีขันติความอดทน
- ๖) พัฒนาความรู้ด้านพระพุทธศาสนา ผ่านหลักอริยสัจ ๔

๔.๔.๔ แนวทางในการพัฒนาชีวิตตามแนวทางของพระพุทธเจ้า

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้สัมภาษณ์ว่า การเป็นพระพุทธเจ้า ถึงเราไม่ได้ปรารถนาพุทธภูมิโดยตรง แต่มันสามารถที่จะเหมือนกับการสะสมบารมีนะ แต่ละคนอาจจะเน้นบารมีคนละอย่างเท่าที่ตัวเองถนัด บางคนอาจจะไปเน้น ทานบารมี แต่ว่าไม่ได้หมายความว่า สิ่งอื่นนี้หรือบารมีอื่นไม่สำคัญ ถ้ามองในคัมภีร์วิมุตติมรรคนี้ ซึ่งยังถือว่าอยู่ในฝ่ายเรา คำนี้จะถือว่าคำว่า เมตตาบารมีนี้เป็นฐานของบารมีทั้งหมดเมื่อเรามีความเมตตา ปรารถนาช่วยเหลือคนอื่นให้มีความสุข มันก็จะให้ทานไม่คิดเบียดเบียนเค้า เรากักรักษาศีล เรากักรักษาเนกขัมม เนกขัมมคือให้ตัวเองหลุดพ้นจากกิเลส เพื่อจะได้ช่วยคนอื่น ฉะนั้นตัวเมตตา ความรักความปรารถนาดี มันจึงเป็นตัวพื้นฐาน เป็นจิตตภาวนา พื้นฐานที่ทำให้เกิดการให้ทาน การรักษาศีล ทาน ศีล ภาวนา สำหรับคนทั่วไปมันจึงมีแค่ ทานคือการให้ ศีลคือการไม่เบียดเบียน มันจะมีเมตตาภาวนาเป็นฐานหมดเลยในการทำบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ ที่นี้คนทั่วไปมักจะมองว่า ทาน ศีล ภาวนา ภาวนาคือกรรมฐานไปเลย ไม่ใช่สำหรับสังคมนี้แค่เมตตา ภาวนาก็พอแล้ว แล้วเมตตาภาวนาเรียกว่ามันก็เป็นฐานของบารมีอื่นๆทั้งหมด ถ้าไม่มีเมตตาไม่มีความรักต่อสรรพสัตว์นี้ มันจะไม่ไปช่วยใครให้พ้นทุกข์นะ การเป็นพระพุทธเจ้าก็จะไม่เกิด บุคคลที่จะเป็นคนยิ่งใหญ่ต้องรักสรรพสัตว์ ต้องแผ่เมตตา แล้วเมื่อเค้ามีเมตตาแล้วทานมันจะมาเอง เมื่อมีเมตตา มันก็ไม่มากเกินไป ไม่ลักไม่เอะไรทั้งนั้น ศีลมันก็จะมา เพราะฉะนั้นการปลูกฝังตามหลักทศบารมีนี้ จึงต้องมีเมตตา เมตตาเป็นฐาน^{๖๔}

พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมฺจฺโล) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และมานึกถึงพระพุทธเจ้าที่พระองค์เกิดมานี้ เราจะพบเป็นการยาก เรานับถืออย่างไม่ทอดทิ้งเพราะว่าพระพุทธเจ้าที่จะเป็นพระพุทธเจ้า ต้องมีการสร้างโพธิญาณก็ เรามานึกถึงพระพุทธเจ้าบางองค์สร้างด้วยศรัทธาธิกะสร้างด้วยศรัทธา บางองค์สร้างด้วยวิริยาธิกะ สร้างด้วยความเพียร บางองค์สร้างด้วยปัญญาธิกะ สร้างด้วยปัญญา สร้างด้วยศรัทธาในใจ ๑๔ อสงไขย ออกปาก ๑๘ อสงไขย ต้องได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๑๘ อสงไขยกับหนึ่งแสนกัลป์ แล้วก็ส่วนปัญญาธิกะอย่างพระพุทธเจ้านี้ในใจ ๗ อสงไขย แล้วก็ออกปาก ๙ อสงไขย ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าที่ปึงกรเมื่อพระองค์ได้เกิดเป็นสุเมธฤาษี และพระองค์ว่าตนนี้ถ้าจะได้เป็นพระพุทธเจ้าจึงได้ชื่อว่า โคตมะ จากพระพุทธเจ้าที่ปึงกรจากนั้นมา ๔ อสงไขยกับหนึ่งแสนกัลป์ อันนี้เป็นที่ให้เราอยู่ในพระพุทธศาสนาได้เป็นกำลังใจให้ประพฤติปฏิบัติมาจนถึงทุกวันนี้^{๖๕}

^{๖๔} สัมภาษณ์ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ศ. ดร., อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๖๕} สัมภาษณ์ พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมฺจฺโล), เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่, ๖ สิงหาคม ๒๕๖๐.

พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า เราต้องเข้าใจจุดมุ่งหมายนะว่า ที่เราถามว่าเกิดมาทำไมคำถามนี้ไม่ควรถามว่าเกิดมาทำไมเพราะอะไรเพราะไปถามพระเจ้าถาม ศาสนาคริสต์ก็บอกพระเจ้าสร้างชีวิตมาไปถามชาวพุทธก็บอกว่าชาติก่อนเกิดจากกรรมเก่า คำถามที่ว่าเกิดมาจากอะไร ชีวิตมันคืออะไร แน่นนอนในทางพระพุทธศาสนา อยากที่เราเรียนมาคำถามนี้ไม่ควรถาม เราจะมีชีวิตอยู่อย่างไรในมุมมองของพระพุทธศาสนา คำถามนี้ไม่ควรถามว่าเกิดมาทำไม มันไม่เกิดประโยชน์ ถ้าชีวิตมันพูดได้ก็คงบอกว่ไม่รู้เหมือนกันว่าเกิดมาทำไม มันก็ตอบได้แค่ว่าเกิดมาเพราะได้สร้างกรรมไว้ เพราะเราเลือกชาติไม่ได้ก็ว่าแค่ตามตำรา เอาละว่าแค่ชาติก่อนทำกรรมดีมา ตอนนี้ควรถามว่าจะมีชีวิตอยู่เพื่ออะไร อันนี้เราต้องตั้งเป้าหมายว่าเราจะมีชีวิตอยู่เพื่ออะไร อยู่เพื่อครอบครัว พ่อแม่ญาติพี่น้อง อยู่เพื่อสังคมที่เราอยู่ร่วมกัน อยู่เพื่อประเทศชาติ กว้างหน่อยก็อยู่เพื่อโลกเพราะฉะนั้นคนเราเกิดมาก็ต้องทำ ๔ อย่างนี้ ถ้าไม่ทำ ๔ อย่างนี้เกิดมาก็ไม่มีประโยชน์ เป็นโมฆะชีวิตไปเกิดมาสักแต่ว่าแค่มีลมหายใจอย่างน้อยเราก็ก่เกิดมาเพื่อครอบครัวของเรา ครอบครัวศรีเลิศอย่างน้อยก็ไม่ดำเราทำให้ตระกูลเสียเราต้องสร้างแบบชาวบ้านนะ ต้องมี ๔ สิ่งเพื่อครอบครัวเพื่อสังคมเพื่อประเทศชาติและเพื่อโลก แต่ในแง่พระพุทธศาสนา ชีวิตคือการพัฒนา เราพัฒนาชีวิตเรา ชีวิตเราถ้าไม่พัฒนาชีวิตเราก็ก่ไม่ต่างจากสัตว์เกิดมาสักแต่ลมหายใจเข้าออกอยู่แค่ตายอยู่ได้ทุกคนไม่ต้องดิ้นรนทุกคนก็อยู่ได้ เพราะ เราดิ้นรนไม่ดิ้นรนมันก็ตาย เพราะฉะนั้นเกิดมาบางคนอยู่ได้แค่เลยตาย คำว่าเลยตายไม่ใช่หมายความว่าไม่ตาย คือตายไปแล้วคนก็ยังรำลึกถึงคุณงามความดี เป็นทิศทางให้แก่คนรุ่นหลังได้สร้างความดีต่อขึ้นเช่นพระพุทธเจ้า ที่นี้ชีวิตเราควรเป็นอย่างไรในมุมมองพระพุทธศาสนา ชีวิต คือ การศึกษาซึ่งเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ. ปยุตโต ก็คือไตรสิกขา ชีวิตเราจะพัฒนาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบมันจะต้องมีไตรสิกขามีศีล สมาธิ ปัญญา อาจารย์จะไม่พูดไปขยายเอาเองแล้วกัน เพราะสัตว์บางประเภทเกิดจากท้องพ่อท้องแม่มันเดินได้เลย เรายังร้องอู๊ว อู๊ว สัตว์นี้มันฝึกแค่ไหนก็ได้แค่นั้น สัตว์นี้ข้าง ลิง มันฝึกแค่ไหน นกแก้วฝึกให้ดำแค่ไหนมันก็ได้แค่นั้น มันด่าเลยไม่ได้ แต่มนุษย์นี้ฝึกมันเก่งยิ่งกว่าคนฝึกอีก ยกตัวอย่าง บางที่เด็กบ้านนอก ฟังพ่อแม่ทะเลาะ เพื่อนบ้านทะเลาะด่าหยาบคายฟังตั้งแต่เป็นเด็กมันก็จำได้ แต่บางคนมันด่าเก่งยิ่งกว่าพ่อกว่าแม่อีก พ่อแม่สอนไหมไม่ได้สอนเลย เพราะ ฉะนั้นปัญญามนุษย์นี้ ยิ่งถ้าฝึกแล้วนี่นะมันสามารถที่จะพัฒนาได้ เพราะฉะนั้นมนุษย์ถ้าขาดการฝึกแล้ว มันก็เป็นอมมนุษย์ เพราะฉะนั้นมนุษย์นี้มันก็ต้องฝึกและก็ฝนด้วย เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า ทนโต เสโธมนุษย์เสสุตฺร บรรดาคนทั้งหลายคนที่ได้ฝึกฝนตนเองตามหลักไตรสิกขาถือว่าเป็นยอดมนุษย์ ถ้าไม่ได้ฝึกก็ไม่พัฒนา มันอยู่ที่การฝึก ฝึกก็สามารถทำได้เหนือกว่าคนที่ฝึก พ่อแม่สอนเรามาแค่นี้ แต่ว่าทำไมบางเรื่องเรารู้ดีกว่าพ่อแม่ เพราะอะไรเพราะเราไปฝึกฝนไป ไม่ได้ฝึกสติปัญญา พ่อแม่สอนเราแค่นี้ฝึกฝนไปเรียนไปเพิ่มเติมเราก็มีความรู้มากกว่าพ่อแม่ท่านฝึกมาระดับหนึ่งไม่ใช่ไม่ฝึกเลย ไม่ฝึกเลยจะมาสอนเราได้ได้อย่างไร เพราะฉะนั้นเรายังฝึกยิ่งกว้างขวาง เพราะฉะนั้นหลักของไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา ถือว่าเป็นเครื่องมือในการฝึกมนุษย์ พัฒนามนุษย์^{๖๖}

^{๖๖} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ), ผศ. ดร., คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

พระราชสิทธิมนี วิ. (บุญชิต ญาณสวโร) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า พระพุทธเจ้า เป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบานเพราะชีวิตของเรา ที่เรามีปัญหาทั้งหลายทั้งปวงนี้เราก็เอาตามแบบพระพุทธเจ้าซะ ทำอะไรจะเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานได้ก็ปฏิบัติตามพระพุทธเจ้าพระพุทธเจ้าทรงเป็นตัวอย่างแล้ว เราก็ทำตาม เราก็จะมีพัฒนาการชีวิตตามหลักของพระพุทธศาสนา ถ้าเราเป็นชาวพุทธถ้าเราไม่นำ^{๖๗}

พระภวนาวิริยคุณ วิ. (ไสว ธีโรโสภณ) ให้สัมภาษณ์ว่า ถ้าเราต้องการพัฒนาชีวิตก็คือเราต้องยกจิตตัวเองให้สูงขึ้น การพัฒนาชีวิตจะพัฒนาในแง่ของการเป็นอยู่ แต่ถ้าเป็นในแง่ของปัญหาทางจิตก็คือการยกจิตตัวเองให้สูงจากกิเลสทั้งหลาย เมื่อหมดกิเลสก็จะหมดความทุกข์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า^{๖๘}

พระปลัดสมภาร สมภาโร ให้สัมภาษณ์ว่า แนวทางชีวิตของเรานั้น พัฒนาชีวิตตามแนวทางของพระพุทธเจ้า แนวของพระพุทธเจ้ามี ๔ อย่างคือ อิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ฉันทะเรามีความพอใจ ความพอใจในสิ่งนั้นสิ่งนั้น อย่างเราจะเรียนหนังสือ เราก็พอใจไปพอใจในหลักการ วิริยะ คือความเพียร ความขยัน อดทน อดกลั้น ในหลักอิทธิบาท จิตตะ จิตฝึกฝนในกิจการงานของตัวเองจะเป็นการเรียนการสอน การอะไรก็แล้วแต่ เราต้องฝึกฝนเอาใจใส่ วิมังสา คือความเพ็ดเพลินความไปดูก็ได้ลักษณะ พระอาจารย์จะเอาหลักประเภทพวกนี้ไม่ว่าจะเป็น การศึกษาก็ดี การสอนก็ดี เรามีฉันทะในอิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา^{๖๙}

พระครูปลัดสุวัฒนวิมลคุณ (บุญถิ่น ถาวโร) ให้สัมภาษณ์ว่าแนวทางชีวิตและการพัฒนาการดำเนินชีวิตที่ใช้หลักธรรมวิปัสสนากรรมฐานที่เราได้ฝึกมานั้นละให้อยู่กับปัจจุบันให้มากที่สุดคือมองให้เห็นตามความเป็นจริงมันเกิดขึ้นทุกอย่างอยู่ในกฎไตรลักษณ์ทั้งนั้นไม่ว่าอะไรมันก็เกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไปมันก็คงทนสภาพเดิมไม่ได้หรือเราไม่สามารถที่จะบังคับบัญชามันได้ ถ้าเราทำใจอย่างนี้ได้ก็จะทำให้เราเกิดความสุขบางครั้งปัญหาที่มันตันที่ไม่สามารถแก้ไขได้มีทางแก้ไขถ้าเราทำใจให้ปล่อยวางเข้าใจในธรรมชาติเห็นช่องทางในการแก้ปัญหาจะทำให้ชีวิตของเรามีความสุขมากขึ้น^{๗๐}

พระพงษ์พัฒน์ วตฺตโน ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ใช้หลักธรรมและหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่เราได้ฝึกมานี้แหละ คือให้อยู่กับปัจจุบันให้มากที่สุด คือมองให้เห็นตามความเป็นจริงมันเกิดขึ้น ทุกอย่างมันก็อยู่ในกฎไตรลักษณ์ทั้งนั้น ไม่ว่าอะไรมันก็เกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป มันคงทนสภาพเดิมไม่ได้หรือเราไม่สามารถที่จะบังคับบัญชามันได้ ถ้าเราทำใจอย่างนี้ได้ก็จะทำให้เราเกิด

^{๖๗} สัมภาษณ์ พระราชสิทธิมนี วิ. (บุญชิต ญาณสวโร), ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๖๘} สัมภาษณ์ พระภวนาวิริยคุณ วิ. (ไสว ธีโรโสภณ), ผู้อำนวยการศูนย์วิปัสสนานานาชาติ, วัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานคร, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๖๙} สัมภาษณ์ พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ., ผู้เชี่ยวชาญประจำคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๗๐} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุวัฒนวิมลคุณ (บุญถิ่น ถาวโร), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา กรุงเทพมหานคร, ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ความสุขบางครั้งปัญหาที่มันตันที่เราไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ถ้าเราทำใจปล่อยวางเข้าใจ ในธรรมชาติ ก็จะเห็นช่องทางในการแก้ปัญหา ก็จะทำให้ชีวิตของเรามีความสุขมากขึ้น^{๗๑}

ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า เดินตามทางของ มรรคมิองค์ ๘ ก็คือเริ่มจากความเข้าใจที่ถูกต้อง คิดในแง่บวกตามความเข้าใจที่ถูกต้อง และควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจา และการดำเนินชีวิต สุดท้ายเมื่อมีปัญหาหรือความทุกข์เกิดขึ้นก็ยึดหลักเจริญสติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เพื่อให้เกิดสมาธิ ตามหลักมรรคมิองค์ ๘^{๗๒}

ดร.จ่านงค์ สวมประคำ ได้ให้สัมภาษณ์ว่าถ้าเราบวชเฝ้าให้รักษาศีล เราก็รักษาศีล ไม่ตกนรกในเบื้องต้นกลัวว่าจะตกนรกเพราะฉะนั้นนรก สวรรค์มันเป็นเบื้องต้นที่จะกำกับให้คนเป็นคนดีคือเอานรกมาขู่เด็ก เราก็เชื่อโตมาจนถึง ๗๕ ปี นรก สวรรค์มีจริงหมดแต่ไม่ใช่ว่าไม่มีอิทธิพลโดยสิ้นเชิง ทำให้จึงถือศีล ๕ มาตลอดตั้งแต่อายุ ๒๒ จนถึงเดี๋ยวนี้เวลาเราจะละเมิดศีล เราเสียดาย เสียดายว่าชีวิตเรามีหนทางที่จะไปสวรรค์แล้ววันนี้ต้องทำอย่างนี้^{๗๓}

นายณรงค์ศักดิ์ อัจฉรานูวัฒน์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ก็พยายามหลักการง่ายๆข้างต้นคือ ไม่เบียดเบียนตนเองไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๒ มีจิตใจเกื้อกูลคนอื่น ๓ ใช้เหตุใช้ผล ศีล สมาธิ ปัญญา กินอยู่เป็น ก่อนกินก็ปฏิเสธขำโย กินแล้วก็รู้จักกิน เวลากินร่างกายชอบไหมอย่างนั้นกิน ๑ ใน ๔ ร่างกายชอบแต่เราไม่ชอบ กิน ๓ ใน ๔ เพราะว่าร่างกายอะไรที่เราชอบเรากินแค่ ๑ ใน ๔ อะไรที่ร่างกายชอบแต่เราไม่ชอบเรากินแค่ ๓ ใน ๔ เวลาเดินออกกำลังกาย เดินขวย่างหนอช้าอย่างหนอมีลูกประคำอันหนึ่ง นับหายใจเข้าออกสมองข้างขวา มือซ้าย สมองเรากับมือคนละข้างกัน ส่วนใหญ่เราใช้สมองข้างซ้าย ตอนเช้าควงแปรงมือซ้าย ขมวยก่อน ถ้ามือไม่ชนกันแสดงว่าระบบประสาทเรานั้นไฟฟ้ามันสัมพันธ์กันถ้าชกๆแล้วชกมือตัวเองแสดงว่ามีปัญหาแล้ว ชื้อส้มมาแช่น้ำครึ่งชั่วโมงใส่ตะกร้าตากแห้งเอาถ้วยกระเบื้องมา คว่ำลงหันครึ่งเอามือซ้ายคั้นฝีกสมองด้วยมือซ้ายใช้สมองซีกขวา^{๗๔}

ผศ.รังษี สุทน ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ดำเนินชีวิตตามทำนองคลองธรรมหลีกเลี่ยงสิ่งเป็นโทษทั้งทางธรรมและทางสังคม บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมตามกำลังและความสามารถ พยายามกระทำตัวเป็นแบบอย่าง ประพฤติธรรมตามสมควรแก่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นกับการดำเนินชีวิต อันดับแรก ก็คิดทบทวนว่า เมื่อเกิดเหตุการณ์อย่างนี้ พึงทำจิตใจกับสภาพเหตุการณ์นี้อย่างไรตามที่เราได้ศึกษาเรียนรู้มา เช่นเมื่อคนผู้เป็นรักมีพลัดพรากจากไป ก็พิจารณาตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ คือ คนเราทุกคนที่เกิดมา ต้องมีอันพลัดพรากจากกันเป็นธรรมดา ไม่วันใดก็วันหนึ่ง เราจะต้องจำใจจากเขาไปก่อน หรือเขาต้องจากเราไปก่อน เราทุกไม่ล่วงพ้นการพลัดพรากกันได้^{๗๕}

^{๗๑} สัมภาษณ์ พระพงษ์พัฒน์ วตฺตโน, พระวิปัสสนาจารย์ วัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ๖ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๗๒} สัมภาษณ์ ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๗๓} สัมภาษณ์ ดร.จ่านงค์ สวมประคำ, อดีตเลขาธิการวุฒิสภา, ๕ กันยายน ๖๐.

^{๗๔} สัมภาษณ์ นายณรงค์ศักดิ์ อัจฉรานูวัฒน์, ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ภาค ๗, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๗๕} สัมภาษณ์ ผศ.รังษี สุทน, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

สรุปแนวทางในการพัฒนาชีวิตตามแนวของพระพุทธเจ้า

- ๑) สังสมบารมี ๑๐ ตามความถนัดของแต่ละบุคคล ยึดหลักการของพระพุทธเจ้า
- ๒) สร้างบุญกิริยาวัตถุ ๑๐
- ๓) เข้าใจและเห็นคุณค่าของชีวิต พัฒนาตนเองอยู่เสมอ
- ๔) เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ตามแบบพระพุทธเจ้า
- ๕) ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการพัฒนา
- ๖) รู้จักกฎของไตรลักษณ์ เข้าใจธรรมชาติของสรรพสิ่งว่ามีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เป็นธรรมดา
- ๗) รักษาศีล ๕ ให้มั่นคง

๔.๔.๕ หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวิปากในเรื่องของกรรมและบารมีที่ปรากฏในวิถีชีวิตของคนไทย ทั้งด้านวิถีประเพณี วัฒนธรรมและคตินิยม มีความคิดเห็น และสามารถนำมาพัฒนาได้

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า มองการเป็นพระพุทธเจ้านี้ เส้นทางนี้มันเป็นเส้นทางโพธิสัตว์ เส้นทางโพธิสัตว์นี้เหมือนกับว่าจะต้องบำเพ็ญบารมียิ่งใหญ่จึงจะสำเร็จได้ ฉะนั้นในสังคมไทยนี้จึงยกย่องพระเจ้าแผ่นดินเป็นพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ๑๐ ทศ ที่จะเป็นพระพุทธเจ้า พระเจ้าแผ่นดินนี้บำเพ็ญทศพิธราชธรรมซึ่งมันก็จะมีเนื้อหาคล้ายๆ กัน ทาน ศีล เหมือนกันบริจาต ฉะนั้น เหมือนกับเวลาพระสัทธิตถะได้รับพยากรณ์ ๒ อย่างถ้าอยู่ในโลก ก็เป็นกษัตริย์ ออกบวชก็เป็นพระพุทธเจ้า ในที่สุดพระองค์ออกบวชบำเพ็ญบารมี ๑๐ แต่ถ้าไม่ออกบวชบำเพ็ญไม่ใช่ว่าบารมี ๑๐ ทศพิธราชธรรมก็เป็นจักรพรรดิ จักรพรรดิธรรม ฉะนั้นในสังคมไทยนี้ ตั้งแต่ผู้ปกครองมาเลยจึงดำเนินตามรอยสัมภารวิปากในการที่ช่วยเหลือสรรพสัตว์แต่จะช่วยเหลือแบบทางโลกคือเป็นผู้ปกครองที่ดีธรรมราชา หรือจะช่วยเหลือเป็นพระพุทธเจ้า ฉะนั้นในประเทศไทยเรานี้จึงได้รับอิทธิพลจากเรื่องของอุดมการณ์โพธิสัตว์แล้วก็เอามาผสมผสานกันกับวิถีชีวิตการปกครองบ้านเมือง เพราะว่าการเป็นพระพุทธเจ้านี้ไม่ใช่ง่าย การจะเป็นจักรพรรดิก็ไม่ใช่ง่ายๆ จะต้องมีความวิบากเหมือนกัน และตรงนี้ก็เกี่ยวกับความเชื่อในหลวงของเรารัชกาลที่ ๙ พระองค์ก็เป็นพระโพธิสัตว์ สัมภารวิปาก บำเพ็ญบารมี ๑๐ เราอาจจะเรียกเป็นทศพิธราชธรรมหรือ ทศบารมีก็ตามแล้วพระโพธิสัตว์อย่างพระเวสสันดร ก่อนจะตรัสรู้ชาติสุดท้าย สิ้นแล้วก็ไปอยู่สวรรค์ชั้นดุสิต อัญเชิญมาอุบัติในชาติสุดท้าย เพราะฉะนั้นคติของพระราชนิพนธ์แล้วก็ต้องไปสวรรค์ชั้นดุสิตแม้กระทั่งที่ตั้งพระบรมศพ ในปัจจุบัน พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เหมือนกับถ้ำคนธรรมดานี้ขึ้นแต่ถ้าพระเจ้าแผ่นดินนี้ ดุสิตนะเป็นที่สุดของพระโพธิสัตว์และเมื่อไปอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตแล้วต่อไปเป็นอะไร ก็เป็นพระพุทธเจ้า^{๗๖}

พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมฺจฺโล) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า เรื่องวิทยานิพนธ์เรื่องสัมภารวิปากซึ่งการรจนา ผู้ที่รจนาคำสัมภารวิปาก ผู้ที่เขียนนี้มีชื่อว่าพระธรรมมหาวิธานวัตร รจนานับว่า

^{๗๖} สัมภาษณ์ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ศ. ดร., อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๐.

เป็นหนังสือที่มีคุณค่า ถ้าเลิศประเสริฐยิ่งนัก ผู้ใดได้เห็นได้ฟังหนังสือสัมภารวิภาคนับว่าเป็นการเห็น
 สิ่งทีประเสริฐและได้ฟังสิ่งที่ประเสริฐเป็นผู้มีโชคมีลาภอันประเสริฐเป็นผู้ได้ศึกษาอันประเสริฐเป็น
 ผู้ปฏิบัติอันประเสริฐเป็นที่ระลึกอันเป็นประเสริฐเพราะเหตุผลคือเมื่อสัมผัสกับหนังสือนี้แล้วจะให้
 ความเพียรเกิดกำลังใจอันที่จะสร้างความดีมีการให้ทานเป็นการสร้างบารมี มีทั้ง ๑๐ อย่างมี คือทาน
 บารมี ศีลบารมี เนกขัมบารมี ปัญญาบารมี วิริยะบารมี ขันติบารมี สัจจะบารมี อธิฐานบารมี เมตตา
 บารมี อุเบกขาบารมีเป็นที่สุด เราบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา จะต้องนึกถึงหนังสือชื่อสัมภารวิภาคนี้ จะ
 ทำให้เรามีกำลังใจและเกิดฉันทะอันที่จะทำงานของเราให้สำเร็จกิจตามมโนปณิธานทุกประการและ
 ขอนนัสสิการวิเคราะห์พิจารณาเรื่องหนังสือสัมภารสักเล็กน้อย ว่า คำว่าสัมภารแยก ศัพท์ออกเป็น ๒
 บท คือ สัมภารแปลว่า การสะสมบารมี ได้แก่ทานบารมี เป็นต้น ๒ วิภาค แปลว่า ผล รวมเป็น สัมภา
 รวิภาค แปลว่า การสะสมเหตุ คือ บารมีจนเต็มบริบูรณ์อย่างนี้เป็นต้น เพื่อผลคือสัมโพธิญาณ สัมมา
 โพธิญาณเป็นที่สุด อีกประการหนึ่งเรื่องกับกัปนั้นนานเท่าไร อันนี้ที่พระพุทธองค์ได้สร้างมา และที่
 หนังสือสัมภารนั้นกล่าวถึง อ่านแล้วมีกำลังใจ กับนั้นท่านอุปมาไว้ดังนี้ หนึ่งขุมกรล็กได้สัก ๑ โยชน์
 พิจารณาก่อน ๑ โยชน์ ๘๐๐๐ วา และก็ต่อไป ๑๐๐ ปีไหน ๑๐๐ ปีทิพย์หนึ่งเทวดาเอาเม็ดข้าวมา
 ใส่ ๑๐๐ ปีทิพย์เอามาใส่ปละเม็ดถ้าเต็มขุมได้ชื่อว่า กับหนึ่ง อนึ่งชื่อว่าในปีนั้นปีมนุษย์กับปีเทวดากับ
 ปีเทวโลกไม่เหมือนกันเปรียบเทียบกันกว่าปีมนุษย์๑๐๐ ปี เท่ากับว่าวัน ๑ คืน ๑ ของเทวโลก ดังนั้น
 ๑๐๐ ปีทิพย์จะนานซักเท่าไรและคิดเอาที่แล้วกัน ต่อไปคิดถึงความนานของอสงไขย และพูดถึง
 อสงไขยและความนานของอสงไขยก็มี ๗ อสงไขย ๙ อสงไขย พระพุทธเจ้าโคตรมะต้องสร้างบารมีนึก
 ในใจ ๗ อสงไขยออกปาก ๙ อสงไขยอันที่ว่าอสงไขยมีเท่าไรและนานเท่าไรกล่าวถึงอสงไขยก่อน
 คำว่าอสงไขยนั้นที่พระพุทธเจ้าโคตรมะของเรานึกในใจได้ ๗ อสงไขย คือ อสงไขยที่ ๑ ก็สันตะอสงไขย
 สันตะอสงไขยพระพุทธเจ้าของเราพบพระพุทธเจ้า ๕๐๐๐ องค์ อันนี้ขนาดนึกในใจ ๗ อสงไขย อันที่
 ๑ ก็เรียกว่า สันตะอสงไขย และอสงไขยที่ ๒ คือ สุนันตะอสงไขย พระพุทธเจ้าของเราพบพระพุท
 ธองค์ ๙๐๐๐๐ องค์ พบพระพุทธเจ้าก็ ๙๐๐๐๐ องค์ ประทับอสงไขย พระพุทธเจ้าของเราพบ
 พระพุทธเจ้า ๑๐๐๐๐ องค์ ๔ มัณตะอสงไขยพบพระพุทธเจ้า ๑๑๐๐ องค์ ๕ ธรณีสองไขยพบ
 พระพุทธเจ้า ๒๐๐๐๐ องค์ แล้วไปพบสาครอสงไขยพบพระพุทธเจ้าของเราพบพระพุทธเจ้า ๓๐๐๐๐
 องค์ พระพุทธเจ้าของเรา ต่อมา บุญทิกะอสงไขยพบพระพุทธเจ้า ๔๐๐๐๐ องค์ ท่านพระองค์ได้สร้าง
 บารมีมี ทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น รวมได้ ๑๒๕๐๐๐ องค์ ดังนั้น และท่านควรที่จะได้ทัศนคติเป็น
 กำลังใจให้แก่พวกเราเหล่าพุทธบริษัท จะทำความเพียรสร้างบารมีต่อไป ดังนี้เราจึงเป็นกำลังใจอันที่
 จะทำงานต่อไป พระพุทธองค์จึงให้ นึกอยู่เสมออย่าไปประมาทเรื่อง กรรม ยอมจำนนกรรม แม้แต่
 พระพุทธองค์ไปนอนระหว่างแม่น้ำที่เข้าไปขึ้นปิงเมื่อก่อน แล้วที่เข้าไปขึ้นปิงแล้วก็พระองค์อยาก
 รับประทานน้ำ ทรงกระหาย และให้พระอานนท์ไปตักที่แม่น้ำ มีน้ำขุ่น เมื่อก่อนท่านเอาให้น้ำขุ่น
 เหมือนกัน แล้วก็เอาให้พระพุทธเจ้าก่อนปรินิพพาน ท่านฉันทะเมื่อเมื่อก่อนนั้นท่านเป็นโพธิสัตว์มี
 หมูบ้านอันหนึ่งซึ่งยักษ์มากินแล้วท่านเป็นโพธิสัตว์ ยักษ์ไม่กินท่านเพราะเห็นในมือเป็นกงจักรเลยไม่
 กิน ก็อยู่กับหมูยักษ์ได้ ชาวบ้านอย่าให้เนื้อสัตว์ใส่ยาพิษให้โพธิสัตว์ท่าน ท่านเป็นพระโพธิสัตว์เอาไป
 ให้ยักษ์กินเป็นพระพุทธเจ้ายังไม่ฉันทะ เนื้อหมูนะและถ่ายลงท้องอันนี้เรื่องเก่านั้นน่ากลัวใครจะพ้นจาก

กรรมนั้นไม่มีจะไปอยู่ในชอกเขาหรือในมหาสมุทรในอากาศที่ไหน อยากจะไปอยู่ในถ้ำในมหาสมุทรก็ไม่พ้นจากกรรม เพราะฉะนั้นเราทำอะไรนึกถึงความอย่างเี่ยงพระอริยเจ้า ไม่ต้องถึงชั้นพระอริยเจ้าก็ได้ แต่ว่าเรายังไม่เท่าพระอริยเจ้ามีคุณธรรมอยู่ทั้ง ๖ อย่าง ๑.ไม่โกรธ ๒.ไม่ผูกโกรธ ๓.ไม่ลบหลู่ ๔.มีน้ำใจบริสุทธิ์ ๕.นึกถึงกรรม ๖. ปัญญา คือปัญญานั้น สุตตามยปัญญา จินตามยปัญญา ภวานามยปัญญา นึกถึงภวานว่าทุกสิ่งอนิจจัง นึกถึงทุกข์ ทุกสิ่งไม่ใช่ของเราทั้งหมด นึกถึง ๓ อย่างนี้ เราจะอยู่ในโลกนี้อย่างมีความสุข^{๗๗}

พระเทพญาณมงคล (เสริมชัย ขยมงคล) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า เมื่อเรารู้ว่าสังขารทั้งปวงนั้นไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา และเราก็ปล่อยวางคำว่าปล่อยวางแปลว่าไม่เอาจิตไปยึดไปตอกเอาเป็นอารมณ์ว่าเป็นบุคคลของเราเท่านั้นเอง ด้วยปัญญาอันเห็นชอบที่เราเข้าใจ และเมื่ออย่างนั้นเอาอะไรเป็นที่พึ่ง ธรรมะปฏิบัติเมื่อเรารู้ว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา สังขารทั้งปวงมันกินเขตตั้งแต่สัตว์เดรัจฉาน เปรต สัตว์นรก อสุรกาย มาถึงมนุษย์ทิพย์พรหม อรูปพรหมทั้งหมดในภพสามนี้ เป็นสังขารทั้งปวง ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาทั้งนั้น ถึงคุณจะเสวยสุขเป็นท้าวพระยามหากษัตริย์มันก็ไม่เที่ยง เมื่อไม่เที่ยงมันก็เป็นทุกข์ ยิ่งยึดถือยิ่งเป็นทุกข์ เมื่อเป็นทุกข์สุดท้ายก็แตกสลายหมดสภาพเดิมของมันไป ไม่มีอะไรเป็นอนัตตา เพราะฉะนั้นธรรมะปฏิบัติที่ถูกต้องจะต้องปฏิบัติแล้วก็ปล่อยวาง หลวงพ่อวัดปากน้ำจึงสอนให้หยุดในหยุดกลาง เบื้องต้นหยุดความชั่ว ทางกายทางวาจาและทางใจรวมทั้งกิเลสที่เป็นเครื่องกั้นปัญญาด้วย ให้จิตเป็นสมาธิ ถึงจะนำไปสู่การเห็นแจ้งรู้แจ้งสภาพธรรม กล่าวคือได้ข้อมูลที่ต้องเชื่อถือได้ตรงประเด็น แล้วเราจึงปล่อยวางการเป็นสังขารทั้งปวง ปฏิบัติไปเข้าถึงคุณความดีในระดับมนุษยธรรม เห็นกายมนุษย์ มนุษย์ละเอียดยกก็ไม่หยุดเพียงนั้น ปฏิบัติอาศัยคุณความดีของกายมนุษย์ละเอียดยก ถึงเทวธรรม หยุดในหยุดกลางหยุดกิเลสที่มันละเอียดยกไปตามลำดับ ไม่ยึดถือ ก็จึงจะเข้าถึงเทวธรรม และถ้าเป็นเทวธรรม ยังต้องหยุดในหยุดกลาง จนต้องอาศัยเทวธรรมปฏิบัติเต็มฐานจนถึงพรหมธรรมถึงอรูปพรหม ก็ยังต้องหยุดในหยุดกลางของอรูปพรหมคือการปล่อยวาง ปล่อยวางทั้งหมดคือคุณธรรมที่เราได้สั่งสมมาตั้งแต่อดีตนับภพนับชาติไม่ถ้วนเป็นบุญเป็นบารมีเป็นอุปบารมี ปรมัตถบารมี มันส่งผลให้เราเป็นถึงอสังขารหรือวิสังขารคือธรรมกาย ธรรมกายนั้นถ้าเป็นธรรมกายใหม่ๆ จัดว่าเป็นโคตรภูมิ พระกิลเลสยังประสมปนเปอยู่เหมือนผ้าขาวแต่ติดฝุ่นติดอะไรแบบนี้ เราต้องซักต่อไปจนให้มันใสสะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีอะไรติด นั่นก็คือปฏิบัติจนละสังโยชน์ได้ ถึงธรรมกายแล้วต้องปฏิบัติจนละสังโยชน์ได้ นั่นแปลว่าต้องเข้าใจสภาพธรรมทั้งหมดที่กล่าวมา ว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาและปล่อยวาง แล้วจึงจะปฏิบัติถึงพระธรรมกาย เป็นธรรมกายแล้วก็ต้องปฏิบัติจนละสังโยชน์ได้เป็น โสตาปัตติมรรค โสตาปัตติผล และปฏิบัติไปเรื่อยเรื่อยจนถึงพระนิพพานเป็นมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่ามรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ นั้นแหละคือพระธรรมกาย และธรรมที่รวมกันเป็นหมู่เรียกว่าธรรมกายนั้นเห็นได้ก็เห็นได้ เห็นไม่ได้นั้นก็ให้คุณไม่รู้จัก แต่ถ้ามันเห็นได้มันเห็นได้ด้วยอะไรละ ไม่ใช่การเห็นได้ด้วยทิพย์จักขุ ไม่ใช่บังสะจักขุ และไม่ใช่แค่สมันต์ประจักษ์ของพรหมและอรูปพรหม. แต่เลยนั้นไป

^{๗๗} สัมภาษณ์ พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมงคล), เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่, ๖ สิงหาคม ๒๕๖๐.

เป็นจักขุของพระธรรมกายเป็นยานรัตนะแล้วมันไม่ใช่เป็นการมองเห็น เห็นแจ้ง นำไปสู่เห็นแจ้งแทนตลอด ว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา พระพุทธเจ้าได้ตัดแสดงว่าเราไม่ใช่เบญจขันธ์ ไม่ใช่รูป ไม่ใช่เวทนา ไม่ใช่สัญญาสังขารวิญญาน แต่เราตถาคคือธรรมกาย ธรรมกายตรัสรู้ว่ามันมีอยู่อย่างนี้ มีอยู่และในนิพพานเมื่อทำแล้วก็สามารถเข้าถึงอายตนนิพพานไปรู้ไปเห็นได้ ว่าพระนิพพานธาตุของพระอรหันต์ตั้งแต่พระพุทธเจ้าลงมาถึงพระอรหันต์สาวก ก็คือธรรมกายตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ธรรมกายตรัสรู้ของพระปัจเจก ธรรมกายตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าของพระอรหันต์ เพราะฉะนั้นการปฏิบัติที่ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือหรือได้ถูกต้องตรงประเด็นต้องทั้งเข้าถึง ต้องทั้งรู้ ทั้งเห็น และทั้งเป็น เป็นขั้นๆไปเป็นความดีระดับมนุษยธรรมไปถึงนิพพาน สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน. วิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยเกิดสฬายตนะ เป็นปัจจัยเกิด เวทนา ตัณหา อุปทาน ภพ ขาติ อยู่ในตัวเรานี่เอง นี่คือการปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกาย ถึงพระนิพพาน เพราะเราละอุปทานในเบญจขันธ์ของกาย ตั้งแต่กายปัจจุบันจนถึงกายพระนิพพาน^{๗๘}

พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ) ได้ให้สัมภาษณ์ว่าเรื่องการเชื่อเรื่องกรรม เรื่องอะไร เพราะว่าตัวคัมภีร์เรื่องการสอนเรื่องกรรมก็ดี เรื่องบารมี ๑๐ กิติที่เราสร้างทานบารมีต่างๆ นี่เราจะมองได้ว่าคัมภีร์ที่เขียนรุ่นหลังนี้มันก็เขียนขยายมาจากหลักธรรมต่างๆในพระพุทธศาสนา เรื่องกรรม การเชื่อเรื่องกรรม แล้วก็เชื่อการสร้างบารมี ทานบารมี ศีลบารมี เป็นต้น สิ่งเหล่านี้มันก็สะท้อนมาจากหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ทีนี้วิธีเล่าเรื่องปลุกย่อยเรื่องกรรม เรื่องบารมี แต่ละคัมภีร์มันก็อาจจะมีการสร้างตัวละครแต่ละคัมภีร์อาจจะแตกต่างกัน แต่สรุปแล้วนี้ กรรม บารมี ในคัมภีร์นั้นๆ มันหลักการเดียวกัน เราก็จะมี story บอก ยกตัวอย่างคัมภีร์แต่ละเล่มก็อาจจะแตกต่างกัน ทำให้ถึงแตกต่างกัน ก็เหมือนอ่านนิยายนี้แหละ เขียนในคอนเซ็ปต์เรื่องเดียวกันแต่การสร้างตัวละครพวกคนละสติปัญญาก็ไม่เหมือนกัน บางคนชอบเนื้อก็อ่านแบบเนื้อคนที่มีความศรัทธาจริตแบบบอภินิหารต้องมีแบบบุคลาธิษฐานเยอะ ธรรมมาธิษฐานน้อย บางคนต้องมีธรรมาธิษฐานเยอะ บุคลาธิษฐานน้อย อภินิหารไม่เอา เอาแต่แก่น สรุปแล้วหลักธรรมที่ สรุปแล้วหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ เรื่องกรรมก็ดี เรื่องบารมีก็ดี เราเห็นได้ว่า มันก็มีอิทธิพล เช่นไตรภูมิพระร่วง ยกตัวอย่างในสมัยก่อน ทำไมสอนเรื่องพระมาลัย ผิดศีลข้อที่ ๓ ปันต้นจ้าว หรือวัดไฟโรงวัว พระมาลัยโพธิสัตว์ คนในสมัยก่อนทำไมเค้าสอนเรื่องพระมาลัย คนในสมัยนี้ทำไมไม่เชื่อ คนในสมัยก่อนทำไมเค้าสอนเรื่องพระมาลัย เค้าสอนเพื่อปราชญ์เพื่อห้าม เหมือนเมื่อเธอไม่ได้เป็นอะไรหรอก แต่เธอไปหาหมอ ไปป้องกันเพื่อไม่ให้ป็นหนัก แล้วคนในสมัยก่อนสอนพระมาลัยสอนเพื่อปราชญ์ เพื่อห้ามอย่าไปฆ่าสัตว์ อย่าไปลักทรัพย์ ผิดลูกผิดเมียเค้า เป็นภาพวาดจิตรกรรม เพราะฉะนั้นคนในสมัยก่อนจึงสอนเรื่องพระมาลัย ไปโปรดสัตว์ เพราะฉะนั้นสัมภารวิบากก็เหมือนกัน เรื่องกรรม ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยอยู่แล้ว กิจกรรมหรือวรรณคดีพุทธศาสนาเพราะฉะนั้นมันก็เหมือนกันตัวหลักคำสอนเป็นเนื้อที่มันเป็นการร้อย

^{๗๘} สัมภาษณ์ พระเทพญาณมงคล (เสริมชัย ชยมงคโล), ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อดธรรม กายาราม ตำบลแพ่งพวย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

เรื่องราวการนำเสนอมนต์มนต์แต่ละเล่มๆ มีการนำเสนอที่แตกต่างกัน แต่หลักสำคัญเรื่อง กรรม และบารมีก็ดีมันก็เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งนั้นแหละ^{๗๙}

พระราชสิทธิมนี วิ. (บุญชิต ญาณส่วโร) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ที่เราสามารถระบุได้ก็คือว่า พระพุทธเจ้าให้เราเห็นเจริญสติใช้ไหม แสดงว่าพระพุทธเจ้าตลอดพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้า พระองค์เจริญสติตลอด แล้วก็แม้จะก่อนปรินิพพานก็ยังเทศน์สอนให้เจริญสติ นี่คือการพัฒนาชีวิตของเราตามทางพระพุทธศาสนา เพราะว่าพระพุทธเจ้าเทศน์ทุกกัณฑ์มีการเจริญสติกำกับ สุดท้ายแม้บวชนานแล้วยังนึกถึง แสดงว่าพระพุทธเจ้าพูดเรื่องนี้มานานแล้วจนขึ้นใจแล้ว ก่อนตายก็ไม่ได้นึกถึงเรื่องอื่นนอกจากขอให้เจริญสติ^{๘๐}

พระภวนาวิริยคุณ วิ. (ไสว ธีรโสภณ) ให้สัมภาษณ์ว่า เรื่องคำสอนหรือว่าหลักธรรมนั้นมียุติพลต่อวิถีชีวิตของคนจำนวนมาก เราเชื่อว่าการเกิดจากการกระทำทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว พอเราเชื่อแบบนี้คนที่เชื่อก็จะทำแต่สิ่งดีดีเพราะอยากจะได้รับสิ่งที่ดี และทำให้ชีวิตของเรามีความสุข และพยายามหลีกเลี่ยงจากการทำไม่ดีหรือการทำความผิด เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้เราประสบความสำเร็จและความเดือดร้อน เพราะฉะนั้นจึงทำให้คนที่เชื่อหลายคนพยายามเป็นคนดี และพยายามที่จะทำดี ผลของการทำดีทำให้เขาและครอบครัวมีความสุข ไม่เบียดเบียนกันไม่ทำร้ายกันซึ่งก็ทำให้สังคมมีแต่ความสุข เพราะฉะนั้นคนเราส่วนใหญ่จะเชื่อว่าทำดีได้ดีจึงมุ่งมั่นที่จะทำแต่สิ่งดีดีเพราะอยากได้รับแต่สิ่งที่ดี จึงทำให้สังคมของเรามีความสุข^{๘๑}

พระปลัดสมภาร สมภาโร ให้สัมภาษณ์ว่า ของใครก็แล้วแต่ ใครก็เกิด อย่างพระพุทธเจ้ามีไหม พระโมคคัลลานะมีไหม มีลักษณะนั้น วิบากกรรม คือกรรมของใครของมันที่ใครเคยสร้างมา ขนาดจะเป็นระดับไหนก็แล้วแต่ อันนั้นคือเรื่องกรรม กรรมของแต่ละคน กรรมของเขา เขาทำมา บารมีเขามีไหม มันก็มี เขาสร้างสม ยกตัวอย่างโสมสเทพบุตรเค้ามียาบารมีเขาจึงไปเกิดเป็นเทพบุตร ดังนั้นเขาจึงบรรลุธรรม เหมือนกันลักษณะนั้นใครก็แล้วแต่ อย่างองคุลิมารมีวิบากกรรมนางปฐาจารา ก็เหมือนกันเขามีวิบากกรรมของเขาไหม บารมีเขาก็มีของเขา อย่างนั้นเขาไม่สามารถที่จะบรรลุธรรมได้ มันก็เป็นลักษณะนั้น แปลว่าบารมีของแต่ละคนไม่เหมือนกัน บางทีผลกรรมของเขาก็ส่งผลก่อน บางทีกรรมดัดรอน อย่างทุกวันนี้ก็เหมือนกันอย่างเวลาพระอาจารย์ไปสอนก็พูดเรื่องกรรม คนเราก็มองเห็นเป็นกรรมอย่างโน้นกรรมอย่างนี้ บางคนกรรมของเค้ามันเกิดยังไงบ้างนะ บางคนก็เจ็บไข้ได้ป่วย อันนั้นคือกรรมมันส่งผล กรรมบางทีส่งผลถึงขั้นตายก็มี ถ้ามันไม่ถึงส่งผลเราก็จะพลิกการ ทำให้อะไรต่ออะไรเกิดขึ้น อันนั้นคือกรรมส่งผล ถ้าสมมุติว่าเขามีบารมี เขามีกรรมตัวนี้เกิดอยู่ ถ้าเขามีบุญบารมี บุญบารมีของเขาเกิดให้เขาเป็นอย่างนั้น เขาเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดอะไรต่างๆ เหล่านี้ เขาหาได้ เพราะว่าบุญบารมีมันส่งผลให้เขา คือบารมีของเขา ส่งผลให้เขาหายจากโรคจากภัยจากอะไร เห็นบาง

^{๗๙} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ), ผศ. ดร., คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๘๐} สัมภาษณ์ พระราชสิทธิมนี วิ. (บุญชิต ญาณส่วโร), ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสันติธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๘๑} สัมภาษณ์ พระภวนาวิริยคุณ วิ. (ไสว ธีรโสภณ), ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยสันติธรรมนานาชาติ, วัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานคร, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

คนนั้น แทบจะเอาชีวิตไม่รอด อยู่ ๆ พอเขามาทำบุญ เขาก็หาย หายจากโรคจากภัยจากอะไร จากคน เป็นมะเร็งแล้วก็หาย อย่างที่ศิริราชก็มี เขาเป็นแล้วเขามาปฏิบัติธรรม เขาอธิษฐานขอให้เขาเป็นยังงี้ เขาก็ทำบุญสร้างกุศล สร้างโน้นสร้างนี่เขาก็อยู่ได้ พอไปตรวจ ไปเช็คเขาก็บอกว่าเขาไม่มีโรคพวกนี้

หลักพุทธธรรมทุกอย่างเราสามารถที่จะนำมาใช้ในชีวิตประจำวันของเรา เรามีศีล มีธรรม มีหลักพุทธธรรม มันก็มีอยู่แล้ว เราเป็นคนดี เรามีเมตตา มีกรุณา มีอะไรต่อคนต่อสัตว์ต่ออะไรต่างๆ เราก็มียู่แล้ว มีหลักพวกนี้อยู่ในจิตใจของเรา มีคุณธรรม มีเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายต่อคน ต่อ เพื่อร่วมงาน ต่อเพื่อนร่วมอาชีพของเรา เรามีเมตตาต่อเขา เขาก็มีเมตตาต่อเรา เรามีศีล มีสมาธิ มี ปัญญาเข้ามา มีวิริยะ มีสติ มีสมาธิ มีหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา พวกอริยสัจ ๔ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ ก็ได้มีอะไรเข้ามาแทรก หลักของมันเป็นอย่างนี้เอง สติคือความไม่ประมาทในชีวิต ไม่ประมาท ในการทำงาน ไม่ประมาทในการครองเรือน การทำงานของเรามันได้ทั้งนั้น

หลักธรรมพวกนี้มีอิทธิพลในวิถีชีวิตของคนเราอย่างแน่นอน เราจะไปไหนก็มีหลักธรรม มันมีอิทธิพลในชีวิตของเรา เรามีชีวิตอยู่ได้ก็เพราะมีหลักธรรม มีสติ มีสัมปชัญญะ รู้ตัว มีสติก่อนพูด ก่อนคิด ก่อนทำ ก่อนอะไร เราต้องรู้ เราจะด้วยอำนาจกิเลสไม่ได้ ด้วยกิเลสของเราจะทำอะไรก็ เหมือนกัน เราต้องมีสติ สติที่เราจะคอยพูดคอยจาอะไรต่างๆ เขาถึงบอกว่า “สติ เตสัง นิวารณัง” สติ เป็นเครื่องกั้นกิเลส สิ่งต่างๆ ล้วนแต่เป็นกิเลส มันจะแทรกเข้ามา แต่ให้เรารู้ว่ามีสติเข้ามา เลยบอกว่า “สติ เตสัง นิวารณัง ” สติเป็นเครื่องกั้นกิเลสไม่ให้มันไหลสู่เครื่องกั้นกิเลสของเรา มันจะเข้ามา ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แต่ให้เรามีสติ สติรู้ตัวทั่วพร้อม ก่อนพูดก่อนคิด ก่อน ทำ ก่อนจะทำอะไรต้องมีสติก่อน เราจะพูดอะไรเราต้องมีสติก่อน อย่างเช่นเราจะพูดอะไร เราแบบ ไม่มีสติ มันเป็นอย่างงี้ เพื่อนร่วมงานก็อยู่ไม่ได้ เราจะทำงานก็อยู่กับเพื่อนกันก็ไม่ได้ ทำอะไรเราต้องพูด มีสติ พูดไปแล้วมันจะเกิดประโยชน์กับตัวเองไหม มันจะเกิดโทษกับเพื่อนหรือเปล่า เราต้องมีสติ เรา พูดแบบไหน ปิยวาจา คือพูดดี ทำดี มันก็เพราะธรรมะเหล่านี้ เรานำไปแก้ปัญหาวีชีวิตและสังคมของ เรา ให้มีความเจริญ ชีวิตและสังคม และชุมชนให้เจริญขึ้นดีขึ้น^{๒๒}

พระครูปลัดสุวัฒนวิมลคุณ (บุญถิ่น ทวโร) ให้สัมภาษณ์ว่าก็คิดว่าบางครั้งมันก็ไม่ได้ อย่างใจเรา เรื่องกรรมนะ เพราะว่าบางครั้งผลที่มันเกิดจากการกระทำคือวิบากมันก็เกิดจากกรรม ทั้งนั้น เมื่อเราปล่อยใจวางใจได้ว่าทุกคนมีกรรมเป็นของของตนเองก็จะทำให้เรามีความทุกข์มากขึ้น วางใจแล้วก็พยายามประพฤติปฏิบัติให้เกิดการชำระกิเลสที่มันเกิดขึ้นทำให้ตัวบ่อเกิดความทุกข์ของ เรา คือการปฏิบัติธรรมนั้นละ ธรรมะของพระพุทธเจ้าทุกส่วนที่มีอยู่ แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ยังหนีกรรม ไม่พ้นก็ต้องเชื่อในคัมภีร์สัมภาริยาบทพระพุทธเจ้าบำเพ็ญบารมีขนาดไหนสุดท้ายก็ยังประสบผลกรรม เราบารมียังไม่ถึงขนาดนั้นเราก็ต้องเพียรพยายามมากขึ้นทำใจเมื่อทุกข์มันเกิดขึ้นก็ต้องทำใจให้ยอมรับ ความทุกข์ที่มันเกิดขึ้น แล้วก็หาวิธีแก้ไขโดยการปฏิบัติธรรมมองใจเป็นกลางมองให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มันอยู่อย่างนี้ละ ก็จะทำให้เราจิตมันปลอดโปร่งเมื่อจิตปลอดโปร่งเราก็จะเห็น ทาง ทางที่จะดำเนินชีวิตให้มีความสุข คำก็มีอยู่ในคัมภีร์นี้คนไทยก็ใช้อยู่เรื่อยละ คำก็มองว่าทุกคนมี

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ., ผู้เชี่ยวชาญประจำคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

กรรมเป็นของของตน กรรมเป็นผู้ให้ผล เราใช้หลักกรรมตัวนี้มาใช้ในการดำเนินชีวิต ทางอีสานจะมีการทำบุญประจำเดือนของเค้า ก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากคัมภีร์สัมภารวิบาก^{๘๓}

พระพงษ์พัฒน์ วุฒโน ได้ให้สัมภาษณ์ว่า คิดว่าบางครั้งมันก็ไม่ได้ตั้งใจเราเรื่องกรรมนะ เพราะผลที่มันเกิดจากการกระทำคือวิบาก มันก็เกิดจากกรรมเท่านั้น เมื่อเราปล่อยใจวางใจได้แล้วคิดว่าทุกคนมีกรรมเป็นของของตนเอง ก็จะทำให้เรามีความสุขมากขึ้น วางใจแล้วก็พยายามประพฤติปฏิบัติให้เกิดการชำระกิเลสที่มันเกิดขึ้นมันก็ทำให้เป็นตัวบ่อเกิด ความทุกข์ของเรา การปฏิบัติธรรมเป็นแนวทางในธรรมะของพระพุทธเจ้า แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ยังหนีกรรมไม่พ้นก็ต้องเชื่อเรื่องในคัมภีร์สัมภารวิบาก พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีขนาดไหนสุดท้ายก็ยังรับผลกระทบ บารมีไม่ถึงขนาดนั้นเราก็ต้องเพียรพยายามมากขึ้น แล้วก็ทำใจเมื่อมีความทุกข์เกิดขึ้นก็ต้องทำใจให้ยอมรับความจริงที่มันเกิดขึ้น แล้วก็หาวิธีแก้ไขโดยการปฏิบัติธรรมมองใจเป็นกลาง มองใจเป็นกลางในที่นี้ก็คือมองให้เห็นเป็นไตรลักษณ์หรือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วจะทำให้จิตเราปลอดโปร่งมากยิ่งขึ้น เมื่อจิตปลอดโปร่งเราก็จะเห็นทาง หนทางที่จะดำเนินชีวิตให้มีความสุข เค้าก็มองว่าทุกคนมีกรรมเป็นของของตน กรรมเป็นผู้ให้ผล แล้วเราก็ใช้หลักกรรมอันนี้มาดำเนินชีวิต อีสานจึงมีการทำบุญตาม คือประเพณี ฮีต๑๒ เป็นผลมาจากคัมภีร์สัมภารวิบาก^{๘๔}

ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า หลักคำสอนที่ปรากฏตามพระคัมภีร์สัมภารวิบาก มันเป็นเรื่องชีวิตของพระพุทธเจ้า ของพระโพธิสัตว์ เพราะฉะนั้นสิ่งเหล่านั้นนี่ก็คือมันเป็นสาระได้หมดเลย เพราะมันเริ่มจากชีวิตของพุทธศาสนิกชนที่มุ่งมั่นจะมาช่วยสังคม มาช่วยโลกและดำเนินตามหลักของพระพุทธเจ้าถึงการตั้งโลกได้ เพราะฉะนั้นทั้งหมดนี้แหละก็คือคติเตือนใจในการใช้ชีวิต^{๘๕}

นายณรงค์ศักดิ์ อัจฉรานูวัฒน์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า คนไทยเข้าใจเรื่องกรรม และบารมีผิดภาษาไทยไม่ตรง คำว่าบารมี คนเข้าใจในเรื่องของอิทธิพล อิทธิแปลว่า ความสำเร็จนะ อิทธิบาท อิทธิแปลว่า ความสำเร็จ ปาหะ แปลว่า ทาง คือทางไปสู่ความสำเร็จ ๔ ประการ อิทธิพลคือ พลังแห่งความสำเร็จ คนที่มีพลังแห่งความสำเร็จได้ต้องเป็น ชูเปอร์อิทธิบาท อย่างคำว่าวิมังสาเข้าใจว่าใคร่ครวญแปลไม่ตรง วิมังสาแปลว่า ทดลองทำ แบบคุมอง ๕ บวก ๘ เป็นเท่านี้ คิดมันทุกวันมันก็ชำนาญเอง พุดทวนไปทวนมาแต่ถ้าพุดไปเรื่อยๆอีกหน่อยมันก็ได้ ต้องฝึกไปเรื่อยๆ การฝึกคือการทำบ่อยๆ กรรมคือ action กฎนิวตัน คือ $f = ma$ แรงเท่ากับมวลคูณด้วยอัตราเร่ง พวกนี้มันเป็นหลักคุณเอาน้ำสาตใส่กำแพง กำแพงมันก็กระเด็นออกมา มันก็เป็นธรรมชาติ ธรรมดา เราเชื่ออะไร หลักแห่งกรรมคือ ถ้าคุณอยากได้ผลต้องทำปัจจัยเหตุ แต่ปัจจัยเหตุมันไม่เพียงพอต้องเข้าใจเหตุที่เป็นเหตุปัจจัยธรรมชาติต้องเป็นปัจจัยสามัคคีไม่ใช่ว่าต้นมะม่วงเหวอนี่ไม่มีมะม่วง มีน้ำ มีดินมาตั้งกองๆไว้ แต่

^{๘๓} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุวัฒนวิมลคุณ(บุญถิ่น ถาวโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา กรุงเทพมหานคร, ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๘๔} สัมภาษณ์ พระพงษ์พัฒน์ วุฒโน, พระวิปัสสนาจารย์ วัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ๖ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๘๕} สัมภาษณ์ ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ไม่มารวมกันมันจะขึ้นใหม่ ปัจจัยพร้อมใจ ต้องปัจจัยสามัคคีด้วยมันต้อง คอนเน็คกันด้วย อยากได้ผลก็ต้องทำปัจจัยเหตุ ปัจจัยเหตุต้องเป็นปัจจัยเหตุสามัคคีด้วยอยากทำอะไรทำได้หมด ลองคิดดูว่า พระพุทธเจ้ายังสามารถค้นพบ อัพเกรตจากมนุษย์เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ถ้าเราอยากเป็นเราไม่ได้ขนาดนั้นเลยเอาแค่อะไรอย่างพูด ๔ ภาษาได้ถ้าจะเอาจริงๆ อยากได้ผลก็ต้องทำปัจจัยเหตุก็ดูเหตุว่าเป็นอย่างไร เพราะฉะนั้นถ้าเราอยากได้ผลทำอย่างไรถ้าเราเชื่อว่าสิ่งใดจะเกิดขึ้น สุภาจิตตินว่าถ้าเราเชื่อสิ่งใดจะเกิดขึ้นสิ่งนั้นจะเป็นจริงเชื่อมั่นมันก็จะผ่านไปได้ เพราะว่าเรื่องวิบาก ถ้าคิดว่าจะเป็นอย่างนั้นนั่นคือหลักการ ถ้ามีฉันทะไม่พอจะต้องมีความเพียรด้วยต้องอยู่กับมันตลอดต้องลงมือทำพัฒนามองปัญหาให้เป็นแบบฝึกหัด ไม่ใช่มองแล้วอะไรก็กลัวจริงๆ ปัญหาที่ยิ่งมาก ปัญญาที่ยิ่งมากแต่สุดท้ายคืออะไรเรานี้ทุกคนต้องตายแล้วเกิด ท่าน ป.อ. ปยุตโต ท่านบอกว่า เมื่อใดที่เราารู้สึกทุกข์เมื่อนั้นเรามาถูกทางเพราะว่าโลกมนุษย์เป็นแดนเดียว โลกมนุษย์ประจวบชุมทาง ที่สัตว์โลกผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนผ่านมาเป็นที่คนชั่วมาสาบตัวเป็นคนดีไปสวรรค์ เป็นที่คนดีเตรียมตัวไปนรกและเป็นคนที่มีความทุกข์เปลี่ยนจากผู้หากรรม ลอยหลุดพ้นหมุนเวียนเปลี่ยนผ่านตลอดกาลเป็นแดนเดียวที่มีคนเลิกล้ำในทั้ง ๓ โลก และคนที่แย่งที่สุดมาอยู่ร่วมกันโลกมนุษย์จึงมีความเป็นพิเศษ^{๘๖}

ผศ.รังษี สุทนธ์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า คนไทย มีกัมมสัทธา (เชื่อกรรม, เชื่อการกระทำ, เชื่อกฎแห่งกรรม, เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง) มีวิปากสัทธา (เชื่อวิบาก, เชื่อผลของกรรม, เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว) มี กัมมัสสกะตาสัทธา (เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน, เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของกรรมที่ทำไว้ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากกรรมของตน) มีตถาคตโพธิสัทธา (เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า, มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ และประพฤติปฏิบัติธรรมอันตามสมควร ถือว่าได้ใช้หลักธรรมในการดำเนินชีวิตอยู่แล้วแต่คนในสังคมไทยอาจเข้าใจผิดในเรื่องบารมีคือเมื่อพูดถึงบารมีคนชาวพุทธไทยที่ขาดการศึกษา บางคนเข้าใจว่า บารมี หมายถึงบุคคลที่มีบารมี คือมีตำแหน่งหน้าที่การงานในสังคม มียศฐาบรรดาศักดิ์ มีอิทธิพลทางการเงิน มีพวกพ้องมาก เรื่องนี้ ต้องศึกษาทำความเข้าใจ โดยตัวบุคคลนั้น ต้องศึกษาเรียน สอบถามท่านผู้รู้ หรือศึกษาจากเอกสาร ผู้รู้พระพุทธศาสนา ก็ต้องเผยแพร่เรื่องนี้ คือ บารมีนั้น เป็นหลักการประพฤติปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ผู้สั่งสมคุณความดี เพื่อจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า สมภารวิบาก คือผลแห่งสมภาร คือการสั่งสมคุณความดี คือ บารมี ๑๐ ประการ ได้แก่ (๑) ทานบารมี (๒) ศีลบารมี (๓) เนกขัมมบารมี (๔) ปัญญาบารมี (๕) วิริยบารมี (๖) ขันติบารมี (๗) สัจจบารมี (๘) อธิษฐานบารมี (๙) เมตตาบารมี (๑๐) อุเบกขาบารมี ประพฤติปฏิบัติแบบปกติธรรมดา เช่นให้สิ่งของเป็นทาน เรียกว่า ทานบารมี ประพฤติปฏิบัติแบบยิ่งขึ้นไป ถึงกับต้องสละอวัยวะเป็นทานเรียกว่า ทานอุปบารมี ประพฤติปฏิบัติแบบยิ่งขึ้นไปสูงสุด เช่นสละชีวิตเป็นทาน เรียกว่า ทานปรมัตถบารมี อีก ๙ ข้อก็เช่นกัน บารมี ๑๐ นี้เรียกว่า พุทธการกธรรม คือธรรมที่กระทำความเป็นพระพุทธเจ้า^{๘๗}

^{๘๖} สัมภาษณ์ นายณรงค์ศักดิ์ อัจฉรานูวัฒน์, ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ภาค ๗, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๘๗} สัมภาษณ์ ผศ.รังษี สุทนธ์, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

สรุปหลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมมการวิบากมโหทธิพลด้านวิถีประเพณี วัฒนธรรม คติธรรม สามารถนำมาพัฒนาได้ ดังนี้

- ๑) ยึดหลักการของพระโพธิสัตว์ในการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ทัศ เช่นทศปิธราชธรรมของพระมหากษัตริย์
- ๒) ศึกษาให้เกิดปัญญา ๓ ด้าน คือ สุตตปัญญา จินตปัญญา ภาวนาปัญญา
- ๓) ปฏิบัติตน ทำความดีของมนุษย์ จนถึงเทวธรรม
- ๔) เชื่อหลักการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
- ๕) ปฏิบัติธรรมอยู่เสมอ ตามแนวทางของพระพุทธเจ้า

๔.๕ เป้าหมายการพัฒนาชีวิต

๔.๕.๑ เพื่อความสะอาดแห่งกาย วาจา (ศีล)

บุคคลที่ไม่ประมาทหมั่นมาจนตกเป็นทาสของโลกและชีวิต อย่างที่เรียกว่า หลงโลก เมาชีวิต ก็เพราะมีสติ รู้จักมอง รู้จักพิจารณา รู้จักวางตัววางใจต่อความจริงต่าง ๆ อันมีประจำอยู่กับโลก และชีวิตเป็นคติธรรมตา ดังนี้

ก. รู้ทันโลกธรรม คือ รู้จักพิจารณารู้เท่าทัน ตั้งสติให้ถูกต้องต่อสภาวะอันหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ในชีวิตที่อยู่ท่ามกลางโลก ซึ่งเรียกว่า โลกธรรม^{๘๘} (ธรรมตาของโลกหรือความเป็นไปตามคติธรรมตา ซึ่งหมุนเวียนมาหาชาวโลก และชาวโลกก็หมุนเวียนตามมันไป) ๘ ประการ คือ ชื่นชม ชมชื่น

๑. ได้ลาภ	๒. เสื่อมลาภ
๓. ได้ยศ	๔. เสื่อมยศ
๕. สุข	๖. ทุกข์
๗. สรรเสริญ	๘. นินทา

โลกธรรม ๘ นี้ จัดเป็น ๒ ฝ่ายคือที่น่าชมน่าปรารถนาน่าชอบใจคนทั่วไปอยากได้ เรียกว่า อិฏฐารมณ์ พวกหนึ่งที่น่าชมน่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ คนทั่วไปเกลียดกลัว เรียกว่า อนิฏฐารมณ์ พวกหนึ่ง แต่จะชอบใจอยากได้หรือไม่ก็ตาม โลกธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้แก่ทุกคน ทั้งแก่ปุถุชนผู้ไม่มีการศึกษา และแก่อริยสาวกผู้มีการศึกษา จะแตกต่างกันก็แต่การวางใจและการปฏิบัติตนต่อสิ่งเหล่านี้กล่าว คือ

๑. ปุถุชนผู้ไม่มีการศึกษา ไม่รู้จักฝึกอบรมตน ย่อมไม่รู้เท่าทันตามความเป็นจริง ลุ่มหลง ลืมตน ยินดียินร้าย ครวได้หลงใหลมัวเมาหรือลำพองจนหลงลอย ครวเสียก็หงอยละเหี่ยหมดกำลัง หรือถึงกับคลุ้มคลั่งไป ปล่อยให้โลกธรรมเข้าครอบงำอำยิจิต พุยุบเรื่อยไป ไม่พ้นจากความทุกข์โศก

^{๘๘} ๐.อ.อุทฺทก. (ไทย) ๒๓/๕-๖/๒๐๒-๒๐๖.

๒. ส่วนผู้มีการศึกษา เป็นอริยสาวก รู้จักพิจารณารู้เท่าทันตามความเป็นจริงว่า สิ่งเหล่านี้ไม่ว่าอย่างไรก็ตาม ที่เกิดขึ้นแก่ตน ล้วนไม่เที่ยง ไม่คงทน ไม่สมบูรณ์ มีความแปรปรวนได้เป็นธรรมดา จึงไม่หลงใหลมัวเมาเคลิ้มไปตามอิฏฐารมณ์ ไม่ชุ่มมัวหม่นหมองคุ้มคลั่งไปในเพราะอนิฏฐารมณ์ มีสติดำรงอยู่ได้ วางตัววางใจพอดี ไม่หลงในสุขและไม่ถูกทุกข์ท่วมทับยิ่งกว่านั้น อริยสาวกอาจใช้โลกธรรมเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์ เช่น ใช้อนิฏฐารมณ์เป็นบทเรียน บททดสอบ หรือเป็นแบบฝึกหัดในการพัฒนาตน และใช้อิฏฐารมณ์เป็นโอกาสหรือเป็นอุปกรณ์ในการสร้างสรรค์ความดีงาม และบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นไป

ข. ไม่มองข้ามเทวทูต คือ รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสถานะที่ปรากฏอยู่เสมอในหมู่มนุษย์ อันเป็นสัญญาณเตือนใจให้ระลึกถึงคติธรรมดาของชีวิต ที่ไม่ควรลุ่มหลงมัวเมา ซึ่งเรียกว่า เทวทูต (สื่อแจ้งข่าวของยมเทพ หรือตัวแทนของพญายม) ๕ อย่าง คือ

๑. เด็กอ่อน ว่าคนเราทุกคนเกิดมา ก็อย่างนี้ เพียงเท่านี้

๒. คนแก่ ว่าทุกคน หากมีชีวิตอยู่ได้นานก็ต้องประสบภาวะเช่นนี้

๓. คนเจ็บ ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนอาจประสบได้ด้วยกันทั้งนั้น

๔. คนต้องโทษ ว่ากรรมชั่วนั้น ไม่ต้องพูดถึงตายไป แม้ในบัดนี้ก็มีผลเดือดร้อนเป็นทุกข์

๕. คนตาย ว่าภาวะนี้ เราทุกคนต้องได้พบ ไม่มีใครพ้น และกำหนดไม่ได้ว่าที่ไหน เมื่อใด

มองเห็นสภาพเช่นนี้เมื่อใด เช่น เมื่อผ่านเข้าไปในสุสาน ทัศนสถานและโรงพยาบาล เป็นต้นก็มีให้มิให้ใจหดหู่หรือหวาดกลัว แต่ให้มีสติ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณา จะได้เกิดความสังเวช เร่งชวนชวยประกอบแต่กัลยาณกรรม คือ การทำที่ดีงาม ดำเนินชีวิตด้วยความไม่มัวเมา ไม่ประมาท

๔.๕.๒ เพื่อความสงบแห่งจิตใจ (สมาธิ)

ค่านิ่งชีวิตแม้ไม่ใช้เวลาที่มองเห็นเทวทูตก็ควรพิจารณาอยู่เสมอตามหลักที่เรียกว่าอภินิหารปัจจุเวกขณะ^{๘๙} (สิ่งที่ทุกคน ไม่ว่าหญิง ไม่ว่าชาย ไม่ว่าชาวบ้าน ไม่ว่าชาววัดควรหัดพิจารณาเนื่องๆ) ซึ่งมี ๕ ประการ คือ

๑. ชราธมมตา ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่าเรามีความแก่เป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้

๒. พยาธิธมมตา ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความเจ็บป่วยไข้เป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปได้

๓. มรณธมมตา ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่าเรามีความตายเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความตายไปได้

๔. ปิยวินาภาวตา ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่าเราจักต้องประสบความพลัดพรากทั้งจากคน และของที่รักที่ชอบใจไปทั้งสิ้น

๕. กัมมสูกตา ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตามชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น

^{๘๙} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๙๙-๑๐๔.

เมื่อพิจารณาอยู่เสมออย่างนี้ ก็จะช่วยป้องกันความมัวเมา ในความเป็นหนุ่มสาว ในทรัพย์สินสมบัติ และในชีวิต เป็นต้น บรรเทาความลุ่มหลงความถ้อยมั่นยึดติด และป้องกันการทำความทุจริต ทำให้เร่ร่อนขวนขวายทำแต่สิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์^{๙๐}

๔.๕.๓ เพื่อความสว่างแห่งปัญญา(ปัญญา)

กฎธรรมชาติเป็นความจริงที่เราทั้งหลายจะต้องรู้ไว้เพราะมีแต่ประโยชน์ แม้จะเป็นกฎธรรมชาติในส่วนที่ไม่ถูกใจเรา ไม่น่าปรารถนา เราก็ต้องรู้เพื่อจะปฏิบัติให้ถูกต้อง ความรู้กฎธรรมชาติหรือความจริงของสิ่งทั้งหลายตามธรรมดานี้ อาจแบ่งง่ายๆ ว่ามีประโยชน์ได้ ๓ ชั้น

ขั้นที่ ๑ เป็นประโยชน์สำหรับที่จะปฏิบัติตามได้ถูกต้อง เพื่อจะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดีมิให้เกิดทุกข์โทษภัย

ขั้นที่ ๒ เป็นประโยชน์ในการที่จะนำมาใช้ มาจัด มาทำ หรือสร้างสรรค์อะไรของเราเองให้สำเร็จประโยชน์ขึ้นมาตามต้องการ

ขั้นที่ ๓ เป็นประโยชน์ในทางความรู้เท่าทันที่จะดำเนินชีวิตด้านใน ทำให้รู้จักวางท่าทีของจิตใจได้ถูกต้อง ทำให้มีความสุขและไร้ทุกข์อย่างแท้จริง^{๙๑}

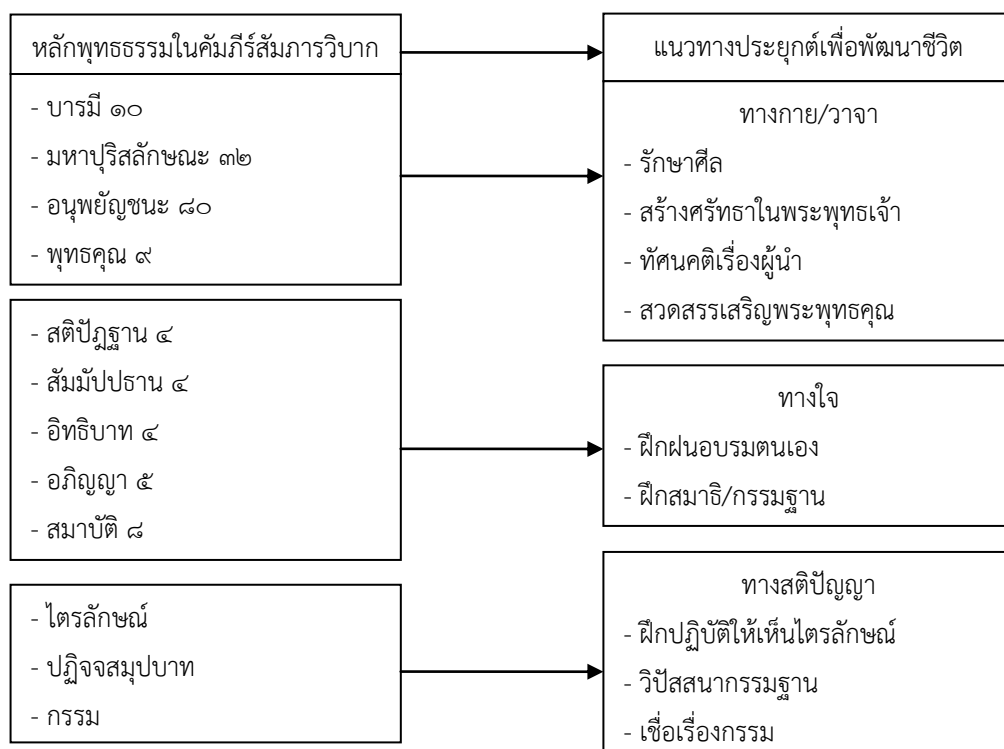
การประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สมภารวิบากเริ่มด้วยกระบวนการสร้างแรงจูงใจฝึกปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ และปัญญา ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น มีความสัมพันธ์อย่างเกื้อกูลต่อกันและกัน ดังนี้ คือ ด้านศีล เป็นการจัดระเบียบ ด้านสภาพแวดล้อมให้เกื้อกูลแก่การพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นสิ่งที่นำมาใช้ฝึกมนุษย์ ให้มีระเบียบวินัย มีความสุจริตกาย วาจา มีแรงงานที่เป็นสัมมาชีพ มีพฤติกรรมที่ดีงามและร่วมสร้างสรรค์สังคมให้ดีงาม และการอาศัยสภาพแวดล้อมที่เอื้อเช่นนี้จะเกื้อหนุนให้เอื้อต่อการพัฒนาสมาธิหรือพัฒนาจิตใจต่อไป ด้านสมาธิ เป็นการพัฒนาจิตใจให้ประณีต มีสมรรถภาพ มีคุณภาพ และมีสุขภาพจิตที่ดี การอาศัยสภาพจิตใจที่ดีก็จะเป็นพื้นฐานให้เอื้อต่อการพัฒนาปัญญาต่อไป ด้านปัญญา เป็นการพัฒนาปัญญาให้เกิดความรู้เข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ทำการต่าง ๆ ด้วยความรู้เข้าใจ จนบรรลุถึงความรู้ประเภทที่ทำให้มีชีวิตหลุดพ้นเป็นอิสระ เป็นอยู่ด้วยความผ่องใสเบิกบานตลอดทุกเวลา เมื่อพัฒนามาจนถึงตรงนี้แล้วการบรรจบประสานของด้านจิตกับด้านปัญญา ก็จะทำให้ปัญญาส่งผลต่อจิตใจอีก โดยปัญญาจะปลดปล่อยจิตใจให้เป็นอิสระ และทำให้เกิดสภาพจิตอุเบกขาแต่เป็นอุเบกขาที่ประกอบด้วยปัญญา ซึ่งทำให้จิตอยู่ตัว มีคุณภาพ สภาพจิตเช่นนี้จะเป็นปัจจัยแก่ ศีล คือ ส่งผลทำให้มนุษย์เกิดมีพฤติกรรมที่ดีงามเกื้อกูลในความสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้ไม่เบียดเบียนกัน และเป็นเครื่องประสานสังคมโดยนำไปสู่การให้เผื่อแผ่ แบ่งปัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยวาจา และการบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน เป็นต้น นี่คือเหตุผลที่ว่าทำไมจึงต้องมีการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา เพราะว่าการศึกษาศาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา มีความสัมพันธ์อย่างเกื้อกูลต่อกันและกันดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั่นเอง

^{๙๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๖-๔๘.

^{๙๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **คติธรรมแห่งชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันสันติธรรม), ๒๕๔๗, หน้า ๑๓๐.

๔.๕.๔ การสังเคราะห์แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์ สัมภารวิบาก

๔.๕.๔.๑ แผนภูมิการสังเคราะห์

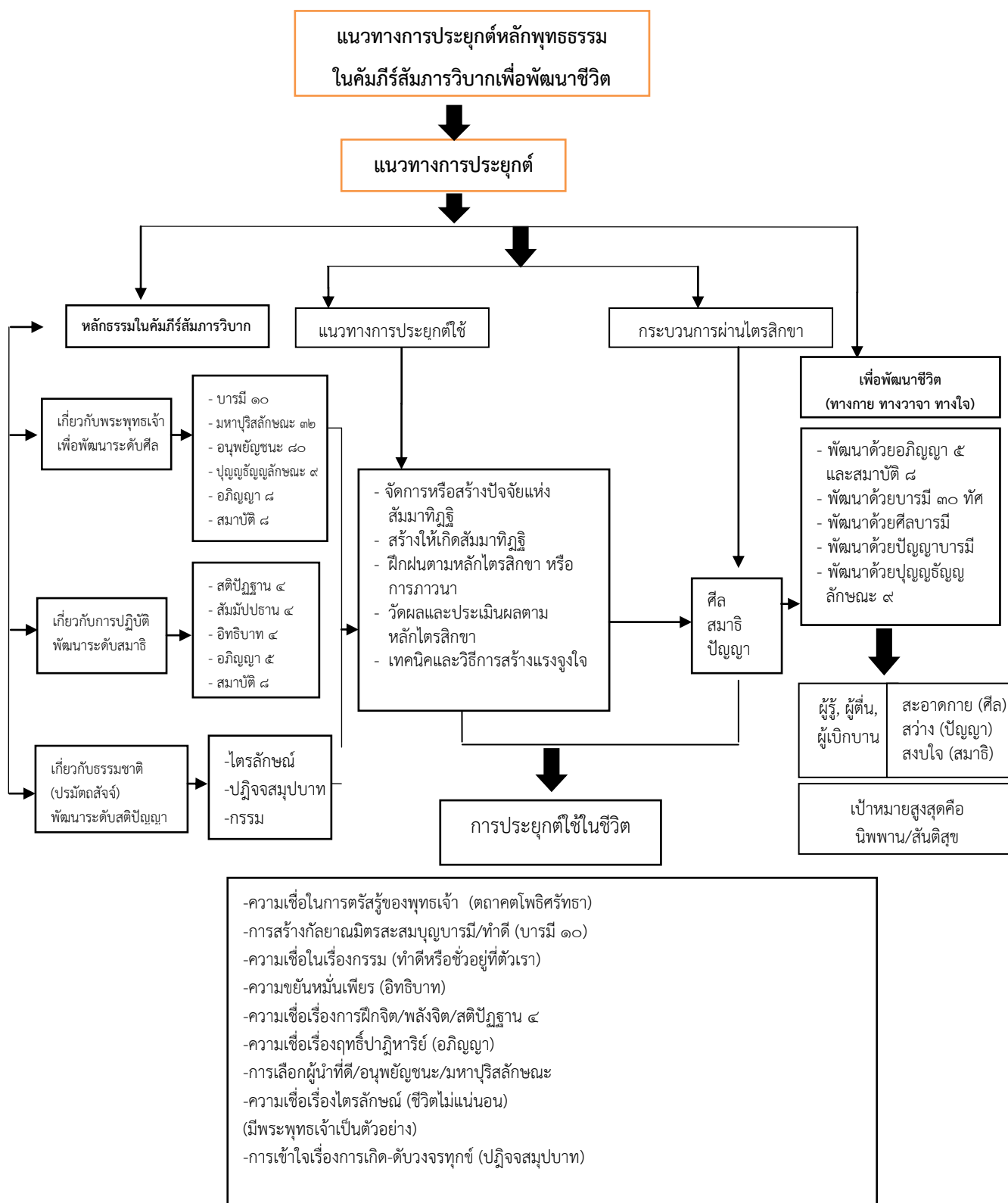
๔.๕.๔.๒ การวิเคราะห์และสังเคราะห์การประยุกต์หลักพุทธธรรม

การสัมภาษณ์	เครื่องมือ/แนวทางที่ใช้ในการประยุกต์ใช้	หลักธรรมพัฒนาชีวิต (เพื่อเป็น ผู้รู้/ตื่น/เบิกบาน)
พระพรหมมงคล	- ศรัทธา - วิริยะ	- ไตรลักษณ์ - อธิเบทา ๔ - บารมี ๑๐
พระพรหมบัณฑิต,ศ.ดร.	- ตถาคตโพธิสัทธา - ทศพิธราชธรรม	- บารมี ๑๐ (อุดมการณ์พระโพธิสัตว์) - มหาปรีสลักษณะ ๓๒ - อนุพยัญชนะ ๘ - พุทธคุณ

การสัมภาษณ์	เครื่องมือ/แนวทางที่ใช้ในการประยุกต์ใช้	หลักธรรมพัฒนาชีวิต (เพื่อเป็น ผู้รู้/ตื่น/เบิกบาน)
พระเทพญาณมงคล	- ไตรสิกขา - มรรค ๘	- ไตรลักษณ์ - บารมี ๑๐ - สมาบัติ ๘ - สติปัฏฐาน ๔ - ปฏิจสงมุปบาท
พระราชสิทธิมนูญ,วิ.,ดร.	- ไตรสิกขา - วิริยะ	- พุทธคุณ ๙ - สติปัฏฐาน ๔
พระราชปริยัติมนูญ,ผศ.ดร.	- ศรัทธา (ตถาคตโพธิสัทธา) - วิริยะ - ไตรสิกขา	- กรรม - บารมี ๑๐ - อนุพยัญชนะ ๘ - อิทธิบาท ๔
พระภาวนาวิริคุณ วิ.	- ศรัทธา - วิริยะ - ไตรสิกขา	- กรรม - บารมี ๑๐ - สติปัฏฐาน ๔
พระครูปลัดสุวัฒนวิมลคุณ (บุญถิ่น ถาวโร)	- ศรัทธา (ตถาคตโพธิสัทธา) - กัลยาณมิตร	- อิทธิบาท ๔ - หลักธรรม - สัมมปปธาน ๔ - พุทธคุณ ๙ - สติปัฏฐาน ๔
พระปลัดสมภาร สมจาโร,ผศ.	- ศรัทธา - วิริยะ - ไตรสิกขา	- กรรม - บารมี ๑๐ - อิทธิบาท ๔
พระพงษ์พัฒน์ วฑฒโน	- ศรัทธา	- กรรม - พุทธคุณ ๙ - อิทธิบาท ๔ - สติปัฏฐาน - ไตรลักษณ์

การสัมภาษณ์	เครื่องมือ/แนวทางที่ใช้ในการประยุกต์ใช้	หลักธรรมพัฒนาชีวิต (เพื่อเป็น ผู้รู้/ตื่น/เบิกบาน)
ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ	- มรรค ๘ - ศรัทธา	- อิทธิบาท ๔ - สติปัฏฐาน ๔
นายณรงค์ศักดิ์ อัจฉรานูวัฒน์	- ศรัทธา - ไตรสิกขา - กัลยาณมิตร - ปัญญา	- อภิญญา ๕ - ปฏิจ্ঞสมุปปาท - กรรม - บารมี ๑๐ - อิทธิบาท ๔
ดร.จำนงค์ สวมประจำ	- วิริยะ - ศรัทธา - ไตรสิกขา	- อิทธิบาท ๔ - สติปัฏฐาน ๔
ผศ.รังษี สุทนต์	- ศรัทธา - วิริยะ - ไตรสิกขา	- อิทธิบาท ๔ - ปฏิจ্ঞสมุปปาท (อริยสัจ) - กรรม - บารมี ๑๐

ตารางที่ ๔.๕.๔.๓ แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภารวิบาก

ภาคผนวก ก

หนังสือผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย

บันทึกข้อความ

งานสารบรรณ	
กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี	
รับที่	๕๐๘
รับวันที่	๑๒ มี.พ. ๖๐
เวลา	๑๓.๒๒ น.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓,๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/๑๕๐

วันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน พระราชปรีดีทักวิ, ศ.ดร.

ด้วย นางณัฐนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวินิชาตเพื่อพัฒนาชีวิต” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบเครื่องมือวิจัยแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ ขึ้นมาใหม่ และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(พระมหาสมบุญ ฐิตมิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน:

นางณัฐนาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

(พระราชปรีดีทักวิ)

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

๑๖/๑๐/๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๑๗

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์
แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐ โทร.๐๒-๒๒๒๐๖๘๐

๒ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นางณัฐนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวินิชาตเพื่อพัฒนาชีวิต” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบสอบถามเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุมัติขอคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาสมปุน วุฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

นางณัฐนาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

นางณัฐนาถ ศรีเลิศ
โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗
(๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗)
๑๕/๖/๖๐

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓.๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๑๕

วันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ดร.ดวงเพชร สมศรี

ด้วย นางณัฐนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติคุณวุฒิ
เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวินาทีเพื่อพัฒนาชีวิต” โดยใช้ระเบียบ
วิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการ
สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้
ออกแบบสอบถามเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถามเครื่องมือ
วิจัย จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไข
เครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน:

นางณัฐนาถ ศรีเลิศ

โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

ได้รับทราบแล้ว
14 มิถุนายน ๒๕๖๐

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓,๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๑๕

วันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ดร.ชนทอง วัฒนะประดิษฐ์

ด้วย นางณัฐนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติคุณวุฒิ
เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวินาศเพื่อพัฒนาชีวิต” โดยใช้ระเบียบ
วิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการ
สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้
ออกแบบสอบถามเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถามเครื่องมือ
วิจัย จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไข
เครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

นางสาวปวีณ์ มีชื่อ ๑๕๖๐๑๑๖

เล่นมาดัม ๑๕๖๐๑

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕ ก.ค.๒๕๖๐

ประสานงาน:

นางณัฐนาถ ศรีเลิศ

โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๑๗

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์
แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐ โทร.๐๒-๒๒๒๐๖๘๐

๒ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ดร.อำนาจ บัวศิริ

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นางณัฐนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
แบบ ๑.๒ ภาควิชา ศาสนาและวัฒนธรรม ได้รับอนุมัติวิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวทางการ
ประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภากรวิบากเพื่อพัฒนาชีวิต” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน
ระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth-
interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบสอบถามเครื่องมือวิจัยขึ้นมา
ใหม่ และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ทรงผู้คุณวุฒิตรวจสอบ
และแก้ไขแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย
เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้
ขอเจริญพร
นางณัฐนาถ ศรีเลิศ
นิตยภัต
๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๐

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

นางณัฐนาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

ภาคผนวก ข
หนังสือเชิญผู้ให้สัมภาษณ์

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

กราบเรียน พระพรหมมงคล เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทอง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นางณัฐนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
นิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวินิชาตเพื่อพัฒนาชีวิต/
GUIDELINES FOR APPICATION OF BUDDHADHAMMA INSAMBĀRAVIPĀKA
TO LIFE DEVELOPMENT” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือใน
การทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการ
ทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงกราบเรียนมาขออนุญาตให้ นางณัฐนาถ ศรีเลิศ ได้ดำเนินการ
สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบพระพระคุณมา ณ โอกาสนี้

พระพรหมมงคล
๒๑ มิ.ย. ๖๐

กราบเรียนมาด้วยความเคารพยิ่ง

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

นางณัฐนาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๒๖

วันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

กราบเรียน พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร. อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ด้วย นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวิบากเพื่อพัฒนาชีวิต/ GUIDELINES FOR APPICATION OF BUDDHADHAMMA INSAMBĀRAVIPĀKA TO LIFE DEVELOPMENT” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงกราบเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน:

นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

ในนามพระพรหมบัณฑิต
๑๖ มิ.ย. ๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระเทพญาณมณคล ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี, เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
 นิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวินิโยกเพื่อพัฒนาชีวิต/
 GUIDELINES FOR APPICATION OF BUDDHADHAMMA INSAMBĀRAVIPĀKA
 TO LIFE DEVELOPMENT” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
 เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือใน
 การทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการ
 ทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
 คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ ได้ดำเนินการสัมภาษณ์
 ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ในนามของ
 พทพญ.มณคล
 ๒๗ ๑๐. ๖๐

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

บันทึกข้อความ

สำนักงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๒๖

วันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์

ด้วย นางณัฐธนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวิปากเพื่อพัฒนาชีวิต/ GUIDELINES FOR APPLICATION OF BUDDHADHAMMA INSAMBĀRAVIPĀKA TO LIFE DEVELOPMENT” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้นางณัฐธนาถ ศรีเลิศ ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน:

นางณัฐธนาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

๑๕ มิ.ย. ๖๐

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๒๖

วันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน พระราชสิทธิมนี วิ., ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสสารธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ด้วย นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวินิชาตเพื่อพัฒนาชีวิต/ GUIDELINES FOR APPICATION OF BUDDHADHAMMA INSAMBĀRAVIPĀKA TO LIFE DEVELOPMENT” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะประกอบประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน:

นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๒๖

วันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ. ผู้เชี่ยวชาญประจำคณะพุทธศาสตร์

ด้วย นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภาโรวิปากเพื่อพัฒนาชีวิต/ GUIDELINES FOR APPLICATION OF BUDDHADHAMMA INSAMBĀRAVIPĀKA TO LIFE DEVELOPMENT” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน:

นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

ฉันได้ให้สัมภาษณ์

พ.ศ. ๒๕๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระภิกษุณายน วิ. ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยปัสสนานานาชาติ, วัดมหาธาตุฯ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
นิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวินิภกเพื่อพัฒนาชีวิต/
GUIDELINES FOR APPICATION OF BUDDHADHAMMA INSAMBĀRAVIPĀKA
TO LIFE DEVELOPMENT” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือใน
การทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการ
ทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ ได้ดำเนินการสัมภาษณ์
ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๐ มิ.ย. ๖๐

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระปลัดสุวัฒน์วิมลคุณ (บุญถิ่น ถาวโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นางณัฏฐานาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
นิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวินิชาตเพื่อพัฒนาชีวิต/
GUIDELINES FOR APPLICATION OF BUDDHADHAMMA INSAMBĀRAVIPĀKA
TO LIFE DEVELOPMENT” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth-interview) เป็นเครื่องมือใน
การทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการ
ทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ นางณัฏฐานาถ ศรีเลิศ ได้ดำเนินการสัมภาษณ์
ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออโนทนาขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

นางณัฏฐานาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

๑๓๖๓๓๗๕/๑๕
พระครูโพธิ์สังฆมณี
26 กค 60

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระภิกษุพัฒน์ วฑฺฒโน พระวิปัสสนาจารย์ วัดนระชาตฺยารังมทว.

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นางณัฐธนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาควิชา เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
 นิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวิบากเพื่อพัฒนาชีวิต/
 GUIDELINES FOR APPICATION OF BUDDHADHAMMA INSAMBĀRAVIPĀKA
 TO LIFE DEVELOPMENT” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
 เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือใน
 การทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการ
 ทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูล
 และคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ นางณัฐธนาถ ศรีเลิศ ได้ดำเนินการ
 สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูล ประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอคุณมา ณ โอกาสนี้

พระอ. พงษ์พัฒน์ วฑฺฒโน
 เจ้าอาวาสวัดนระชาตฺยารังมทว.
 ๖ ส.ค. ๖๐

(พระมหาสมบุรณ์ วฑฺฒโกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

นางณัฐธนาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๒๖

วันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร ผศ.รังษิ์ สุนต์

ด้วย นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวิปากเพื่อพัฒนาชีวิต/ GUIDELINES FOR APPICATION OF BUDDHADHAMMA INSAMBĀRAVIPĀKA TO LIFE DEVELOPMENT” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะประกอบประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน:

นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

ผศ.ดร.รังษิ์ สุนต์

รศ.ดร.วิมล

๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๓๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
นิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภาววิปากเพื่อพัฒนาชีวิต/
GUIDELINES FOR APPICATION OF BUDDHADHAMMA INSAMBĀRAVIPĀKA
TO LIFE DEVELOPMENT” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือใน
การทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการ
ทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาขออนุญาตให้ นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ ได้ดำเนินการ
สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุมัติขอพบคุณ ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

๒๑ มิ.ย. ๖๐

(พระมหาสมปnun วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
นิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวินิโยกเพื่อพัฒนาชีวิต/
GUIDELINES FOR APPLICATION OF BUDDHADHAMMA INSAMBĀRAVIPĀKA
TO LIFE DEVELOPMENT” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือใน
การทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการ
ทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาขออนุญาตให้ นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ ได้ดำเนินการ
สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุมัติขอคุณมา ณ โอกาสนี้

นโม
อนุโมทนาด้วย
อธิบดีบัณฑิตวิทยาลัย
นายบรรณสิทธิ์ อัคราภาว
๒๒ มิถุนายน ๒๕๖๐

ขอเจริญพร

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔

www.mcu.ac.th

๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร ... พระสมณะสุรินทร์ รตนโชโต เจ้าอาวาสวัดป่าพุทธาราม.

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นางณัฐธนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปนิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภาววิปากเพื่อพัฒนาชีวิต/ GUIDELINES FOR APPICATION OF BUDDHADHAMMA INSAMBĀRAVIPĀKA TO LIFE DEVELOPMENT” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาขออนุญาตให้ นางณัฐธนาถ ศรีเลิศ ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุมัติขอคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

ดิฉัน สนิมทิพย์
 พ.ร. สนิมทิพย์
 1/6/60

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

นางณัฐธนาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๑

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔

www.mcu.ac.th

๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร ดร.จันทน์ สวมประจำ อดีตเลขาธิการวุฒิสภา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๑๖ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
นิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภารวินัยเพื่อพัฒนาชีวิต/
GUIDELINES FOR APPICATION OF BUDDHADHAMMA INSAMBĀRAVIPĀKA
TO LIFE DEVELOPMENT” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัย
เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือใน
การทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการ
ทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาขออนุญาตให้ นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ ได้ดำเนินการ
สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ใบนี้ให้สัมภาษณ์
เรื่อง ๖๑๑/ว ๑๓๑
วันที่ ๕ กย. ๖๐ / ๑๓.๐๐-๑๔.๐๐
ณ ๗๗ ๗๗ ๗๗
๕ กย. ๖๐

ขอเจริญพร

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ โทร. ๐๘๑-๘๐๗๒๕๕๗

ภาคผนวก ค
เครื่องมือแบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์คุณุณิพนธ์

เรื่อง

แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภาริวก เพื่อพัฒนาชีวิต

GUIDELINES FOR APPLICATION OF BUDDHADHAMMA IN SAMBĀRAVIPĀKA TO LIFE DEVELOPMENT

คำชี้แจง

๑. แบบสัมภาษณ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของคุณุณิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมภาริวกเพื่อพัฒนาชีวิต” โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาคัมภีร์สัมภาริวก เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภาริวก และเพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภาริวก เพื่อปรับปรุงโครงการให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จึงขอให้ท่านประเมินโครงการตามความรู้ที่แท้จริง

๒. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ แบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภาริวก

๒.๑ ศึกษาคัมภีร์สัมภาริวก

๒.๒ ศึกษาหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภาริวก

๒.๓ แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตในคัมภีร์สัมภาริวก

วิวก

ผู้ให้สัมภาษณ์นี้ มี ๒ กลุ่มคือ ผู้ทรงคุณวุฒิ ๗ รูป/คน พระวิปัสสนาจารย์ ๗ รูป เป็นผู้ตอบคำถาม โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

นางณัฐธนาถ ศรีเลิศ

นิสิตพุทธศาสตรคุณุณิพนธ์

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ชื่อ/ฉายา/นามสกุล.....๒. เพศ.....
๓. อายุ.....ปี ๔. วุฒิการศึกษา.....
๕. อาชีพ.....

ตอนที่ ๒ คำถามผู้ให้สัมภาษณ์

- ๒.๑ เทคนิค/วิธีการสร้างแรงจูงใจ ให้เกิดความรู้สึกศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างไร?
- ๒.๒ เทคนิค/วิธีการสร้างแรงจูงใจ ให้เกิดวิริยะในพระพุทธศาสนาอย่างไร?
- ๒.๓ เทคนิค/วิธีการสร้างแรงจูงใจ ในการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาอย่างไร?
- ๒.๔ การพัฒนาชีวิต มีแนวทางในการพัฒนาของคนเพื่อเป็นแรงจูงใจอย่างไร?
- ๒.๕ หลักพุทธธรรมในคัมภีร์สัมมการวิบากที่ปรากฏในวิถี และประเพณีไทยและวัฒนธรรมไทย เช่นเรื่องของกรรม เรื่องของบารมี อยากจะทราบว่าพระอาจารย์นำหลักเหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างไร และมีอิทธิพลในวิถีชีวิตของคนไทยอย่างไร

ภาคผนวก ง

กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์

กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์

กลุ่มเป้าหมายในการสัมภาษณ์เพื่อให้ข้อมูลในการวิจัย คือ ผู้ทรงคุณวุฒิ ๗ รูป/คน พระวิปัสสนาจารย์ ๗ รูป ดังนี้

ผู้ทรงคุณวุฒิ

- (๑) พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , ศ.ดร. อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- (๒) พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ), ผศ.ดร. คณบดี คณะพุทธศาสตร์
- (๓) พระเทพญาณมงคล (เสริมชัย ชยมงคล) ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี, เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อดงธรรมกายาราม
- (๔) ผศ. ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- (๕) ผศ.รังษี สุทนธ์ อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- (๖) ดร.จ่านงค์ สวมประคำ อดีตเลขาธิการวุฒิสภา อดีตสมาชิกรัฐสภา
- (๗) นายณรงค์ศักดิ์ อัจฉรานวนันท์ ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ภาค ๗

พระวิปัสสนาจารย์

- (๑) พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมงคล) เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
- (๒) พระราชสิทธิมุนี. วิ. (บุญชิต ญาณสวโร), ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิปัสสนาธุระ, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- (๓) พระภาวนาวิริยคุณ. วิ. (ไสว ธีรโสภโณ) ผู้อำนวยการศูนย์วิปัสสนานานาชาติ, วัดมหาธาตุฯ
- (๔) พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ. วิปัสสนาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- (๕) พระครูปลัดสุวัฒนวิมลคุณ (บุญถิ่น ถาวโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา
- (๖) พระพงษ์พัฒน์ วตฺตโน พระวิปัสสนาจารย์ วัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
- (๗) พระสมุห์สุรินทร์ รตนโชโต เจ้าอาวาสวัดป่าพุทธาราม (ถ้ำสดี)

ภาคผนวก จ
ภาพผู้ให้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ศ.ดร.
อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมฺงคฺโล)
เจ้าอาวาสวัดพระธาตุจอมทอง
วันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ พระเทพญาณมงคล (เสริมชัย ชยมงฺคโล)
 ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
 เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม
 วันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ), ผศ.ดร.
 คณบดี คณะพุทธศาสตร์
 วันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ พระราชสิทธิธมฺม. วิ. (บุญชิต ญาณส่วโร), ดร.
ผู้อำนวยการสถาบันวิปัสสนาธุระ, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ พระภาวนาวิริยคุณ. วิ. (ไสว อธิสภโณ)
ผู้อำนวยการศูนย์วิปัสสนานานาชาติ, วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์
วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ.
พระวิปัสสนาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุวัฒนวิมลคุณ (บุญถิ่น ถาวโร)
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา
วันที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ พระพงษ์พัฒน์ วตฺตโน
พระวิปัสสนาจารย์ วัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
วันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ พระสมุห์สุรินทร์ รตนโชโต
เจ้าอาวาสวัดป่าพุทธาราม (ถ้ำสติ)
วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๐

สัมภาษณ์
 ผศ.รังษี สุธนธ์
 วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐

สัมภาษณ์
 ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ผู้ทรงคุณวุฒิ
 วันที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ นายณรงค์ศักดิ์ อัจฉรานูวัฒน์
ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ภาค ๗
วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๐

สัมภาษณ์
ดร.จ่านงค์ สวมประจำ
วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๐

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมงคล) ให้สัมภาษณ์ว่า เรามาบวชในพระพุทธศาสนา เริ่มต้นเราเป็นเณรที่ตั้งอยู่ในศีล ๑๐ บวชเป็นพระก็ตั้งอยู่ในวินัย ๒๒๗ พยายามให้ครบถ้วนก็อยู่แล้ว ก็ปาฏิโมกข์สังวรสำรวมในพระปาฏิโมกข์สงฆ์ ๒๒๗ ข้อพยายามปฏิบัติตามและเราก็สำรวมอินทรีย์ของเรา ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และได้ปฏิบัติตามจตุปริสสุทธิตั้ง ๔ ก็ปฏิบัติแล้วก็เจริญการปฏิบัติธรรม แรกก็เจริญสมณะ ต่อมาก็ต่อวิปัสสนา คือเจริญวิปัสสนาในแนวสติปัฏฐานทั้ง ๔ อันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าเพราะว่าสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี่เป็นที่รวมแห่งหัวใจแห่งพระไตรปิฎกเราเรียนสติปัฏฐานถึงหมวด ๔ ในเวลาเมื่อเราเรียนนิกกรรม สติปัฏฐาน ๔ ต่อมาก็เรียนมาปฏิบัติพลึง หมวด ๔ ได้พบพุทธิ คือ ความเจริญ ๔ อย่างแล้วก็มีข้อ ๑ ว่า การได้พบครูบาอาจารย์หลายองค์ตั้งแต่ครูบาอินทจักร ครูบาพรหมจักร ครูบาคำวิระ ครูบาศรีวิชัย ครูบาขาวปี ครูบาวงศ์ ได้ปฏิบัติแล้วพบสมเด็จพระพุทธอาจารย์ สมเด็จพระพุทธอาจารย์ก็เอาไปปฏิบัติ ที่วัดมหาธาตุไปอยู่ปฏิบัติมา ตั้งสำนักวิปัสสนาที่วัดเมืองมางแล้วก็ไปช่วยที่วัดพระบาทตากผ้า แล้วก็ได้ปฏิบัติ แล้วก็ไปเพิ่มเติมที่อยู่ประเทศพม่าไปเรียนปริยัติในแนวปฏิบัติไปเรียนพระไตรปิฎกก็ไม่ไหว ปัญหาน้อย บุญน้อย ก็เลยเรียนจุดที่เราต้องการแล้วก็สงสัยแล้วก็ถามเรียนด้วยการถามไต่ถามที่เราสงสัยข้อใดมาจากไหนวิปัสสนามาจากไหนสติมาจากไหนก็ไปถาม ก็อยู่ประเทศพม่า ๒ ปี ๗ เดือนแล้วปฏิบัติแล้วคนที่เราจะเอากลับประเทศไทย แล้วก็ไปปฏิบัติที่สำนักท่านมหาสีสยาตอ ศาสนิกะ เป็นเวลา๑เดือนแล้วออกมา ก็ได้คำแนะนำจากท่าน อ.อาสภภักตันทะ มหาเถระเป็น อ.สอภารมณที่อยู่ในประเทศไทยแล้วก็กลับฟังคำครูบาอาจารย์กลับมา จนถึงก็ปฏิบัติเรื่อยมาจนกระทั่งมา แล้วก็มาปฏิบัติที่วัดเมืองมาง แล้วก็สอนอภิธรรมด้วย ทำห้องกรรมฐาน ปฏิบัติกรรมฐานมา วัดร่ำเปิงก็เป็นวัดร้างเป็นที่เหมาะสม สบายะจากวัดร่ำเปิงมาในเมืองมา ๕๐๐ ไร่ ๓๐๐ ไร่แล้ว ๕ กิโลเมตรก็ไปส่งเสริมห้องปฏิบัติแล้วก็ปฏิบัติที่วัดร่ำเปิงอยู่ร่ำเปิงได้ ๒-๓ ปี ส่งเสริมกันให้ตั้งปฏิบัติที่วัดร่ำเปิงท่านเจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทองได้มรณภาพไปทางคณะสงฆ์ มีสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าเวลานั้นเป็นเจ้าคณะหน ท่านบัญชาให้มาอยู่ที่วัดพระธาตุศรีจอมทองนี้ แล้วก็มาตั้งวิปัสสนาอยู่ที่พระธาตุศรีจอมทองนี้แล้วได้ปฏิบัติมาจนถึงกาลบัดนี้

วิธีที่เราปฏิบัติตามสติปัฏฐานก็มีสติ ก็มีความสำรวม เมื่อมีความสำรวมแล้วก็มิอะไรให้แล้วก็มีความทุกข์ยากลำบากก็ช่วยเหลือเราก็มิว่าจากที่ไม่เสียใจต่อเพื่อนฝูงธรรมะคุยให้กำลังใจกันพูดเสมอว่าเราก็ไม่ถือตัว เราไม่สำคัญตัวว่าเลิศหรือเสมอ เเลว เรามาถึงเราได้เรียนนิกกรรมมา มานะ ก็อีกอย่างเราก็ปฏิบัติอย่างหนึ่ง การไม่ถือเนื้อถือตัว อย่างนี้เพื่อนฝูงก็เอา ก็มีความมีน้ำใจต่อกันนับถือกันมาอย่างนี้แหละ ปฏิบัติอย่างนี้แหละ ก็ทำให้เค้าเกิดมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ถ้าเค้ามีศรัทธาเค้าก็อยากจะทำบวช มาปฏิบัติ

แรงจูงใจก็คือว่าเราได้บวชมาแล้ว ถือศีลปฏิบัติเราเป็นพระก็มีศีล ๒๒๗ ข้อ แล้วก็ปฏิบัติปาฏิโมกข์สังวร สำรวมในพระปาฏิโมกข์ และอินทรีย์สังวรเสมอด้วยอินทรีย์ ปัจจยสังวร สำรวมในปัจจยทั้ง ๔ เข้าปฏิบัติอย่างนี้มาแล้ว ก็ตั้งอยู่ในจริยาวัตรของภิกษุ แล้วก็มาปฏิบัติอย่างนี้แหละ เมื่อ

เห็นไม่รู้ว่าใครจะนับถืออย่างไรหรือเลื่อมใสอย่างไร เราก็ไม่คำนึงถึง เรานึกถึงหน้าที่ของเราคือการปฏิบัติอย่างเดียว เค้าจะเลื่อมใสเอง เราไม่ได้บอกให้เค้า มานับถือเรา มานั่งปฏิบัติ เราไม่ได้บอก ทำให้เค้าเกิดวิริยะเอง

ปัญญาที่เกิดขึ้นก็มีการฟัง เทศน์ของครูบาอาจารย์ทั้งหลายเราก็เอามาฟัง ว่าอย่างไร แล้วก็เอามาคิดทำที่ท่านกล่าวนั้นลองเอามาเป็นข้อคิด เป็นข้อมูลเป็นข้อมูลปัญหาที่เราเอามาคิด อย่างนี้แล้วก็เอามาประพฤติปฏิบัติตาม คำสั่งสอนที่ครูบาอาจารย์ได้สั่งสอนหรือได้ฟังเทศน์ แล้วก็เอามาคิด ถูกอริยาศัยของเรา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และมานึกถึงพระพุทธเจ้าที่พระองค์เกิดมานี้ เราจะพบเป็นการยาก เรานับถืออย่างไม่ท้อถอยเพราะว่าพระพุทธเจ้าที่จะเป็นพระพุทธเจ้า ต้องมีการสร้างโพธิญาณก็ เรามานึกถึงพระพุทธเจ้าบางองค์สร้างด้วยศรัทธาธิกะสร้างด้วยศรัทธา บางองค์สร้างด้วยวิริยาคะ สร้างด้วยความเพียร บางองค์สร้างด้วยปัญญาธิกะ สร้างด้วยปัญญา สร้างด้วยศรัทธาในใจ ๑๔ อสงไขย ออกปาก ๑๘ อสงไขย ต้องได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๑๘ อสงไขยกับหนึ่งแสนกัลป์ แล้วก็ส่วนปัญญาธิกะอย่างพระพุทธเจ้าในใจ ๗ อสงไขย แล้วก็ออกปาก ๙ อสงไขย ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าที่ปึงกรเมื่อพระองค์ได้เกิดเป็นสมุทธาชี และพระองค์ว่าตนนี้ถ้าชีจะได้เป็นพระพุทธเจ้าจึงได้ชื่อว่า โคตมะ จากพระพุทธเจ้าที่ปึงกรจากนั้นมา ๔ อสงไขยกับหนึ่งแสนกัลป์ อันนี้เป็นที่ให้เราอยู่ในพระพุทธศาสนาได้เป็นกำลังใจ ให้ประพฤติปฏิบัติมาจนถึงทุกวันนี้

เรื่องวิทยานิพนธ์เรื่องสัมภารวิบากซึ่งการรจนา ผู้ที่รจนาคำสัมภารวิบาก ผู้ที่เขียนนี้มีชื่อว่าพระธรรมมหาวิทยาลัย รจนานับว่าเป็นหนังสือที่มีคุณค่า ถ้าเลิศประเสริฐยิ่งนัก ผู้ใดได้เห็นได้ฟังหนังสือสัมภารวิบากนับว่าเป็นการเห็นสิ่งที่ประเสริฐและได้ฟังสิ่งที่ประเสริฐเป็นผู้มีโชคมีลาภอันประเสริฐเป็นผู้ได้ศึกษาอันประเสริฐเป็นผู้ปฏิบัติอันประเสริฐเป็นผู้ที่ระลึกอันเป็นประเสริฐเพราะเหตุผลคือเมื่อสัมผัสกับหนังสือนี้แล้วจะให้ความเพียรเกิดกำลังใจอันที่จะสร้างความดีมีการให้ทานเป็นการสร้างบารมี มีทั้ง ๑๐ อย่างมี คือทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยะบารมี ขันติบารมี สัจจะบารมี อธิฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมีเป็นที่สุด เราบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนาจะต้องนึกถึงหนังสือชื่อสัมภารวิบากนี้ จะทำให้เรามีกำลังใจและเกิดฉันทะอันที่จะทำงานของเราให้สำเร็จกิจตามมโนปณิธานทุกประการและขอมณัสสิการวิเคราะห์พิจารณาเรื่องหนังสือสัมภารสักเล็กน้อย ว่า คำว่าสัมภารแยก ศัพท์ออกเป็น ๒ บท คือ สัมภารแปลว่า การสะสมบารมี ได้แก่ทานบารมี เป็นต้น ๒ วิบาก แปลว่า ผล รวมเป็น สัมภารวิบาก แปลว่า การสะสมเหตุ คือ บารมีจนเต็มบริบูรณ์อย่างนี้เป็นต้น เพื่อผลคือสัมโพธิญาณ สัมมาโพธิญาณเป็นที่สุด อีกประการหนึ่งเรื่องกับกับนั้นนานเท่าไร อันนี้ที่พระพุทธองค์ได้สร้างมา และที่หนังสือสัมภารนั้นกล่าวถึง อ่านแล้วมีกำลังใจกับนั้นท่านอุปมาไว้ดังนี้ หนึ่งขุมกรลิกได้สัก ๑ โยชน์ พิจารณาก่อน ๑ โยชน์ ๘๐๐๐ วา และต่อไป ๑๐๐ ปีไหน ๑๐๐ ปีทิพย์หนึ่งเทวดาเอาเม็ดข้าวมาใส่ ๑๐๐ ปีทิพย์เอามาใส่ปละเม็ดถ้าเต็มขุมได้ชื่อว่า กับหนึ่ง อนึ่งชื่อว่าในปิ่นปมมนุษย์กับปีเทวดากับปีเทวโลกไม่เหมือนกันเปรียบเหมือนกับว่าปีมนุษย์ ๑๐๐ ปี เท่ากับว่าวัน ๑ คืน ๑ ของเทวโลก ดังนั้น ๑๐๐ ปีทิพย์จะนานซักเท่าไรและคิดเอา

แล้วกัน ต่อไปคิดถึงความนานของอสงไขย และพูดถึงอสงไขยและความนานของอสงไขยก็มี ๗ อสงไขย ๙ อสงไขย พระพุทธเจ้าโคตรมะต้องสร้างบารมีนึกในใจ ๗ อสงไขยออกปาก ๙ อสงไขยอันที่ว่าอสงไขยมีเท่าไรและนานเท่าไรกล่าวถึงอสงไขยก่อนคำว่าอสงไขยนั้นที่พระพุทธเจ้าโคตรมะของเรานึกในใจได้ ๗ อสงไขย คือ อสงไขยที่ ๑ ก็สันตะอสงไขย สันตะอสงไขยพระพุทธเจ้าของเราพบพระพุทธเจ้า ๕๐๐๐ องค์ อันนี้ขนาดนึกในใจ ๗ อสงไขย อันที่ ๑ ก็เรียกว่า สันตะอสงไขย และอสงไขยที่ ๒ คือ สุนันตะอสงไขย พระพุทธเจ้าของเราพบพระพุทธองค์ ๙๐๐๐๐ องค์ พบพระพุทธเจ้าก็ ๙๐๐๐๐ องค์ ประทับอสงไขย พระพุทธเจ้าของเราพบพระพุทธเจ้า ๑๐๐๐๐ องค์ ๔ มัณฑะอสงไขยพบพระพุทธเจ้า ๑๑๐๐ องค์ ๕ ธรณีอสงไขยพบพระพุทธเจ้า ๒๐๐๐๐ องค์ แล้วไปพบสาครอสงไขยพบพระพุทธเจ้าของเราพบพระพุทธเจ้า ๓๐๐๐๐ องค์ พระพุทธเจ้าของเรา ต่อมาบุญทิเกอสงไขยพบพระพุทธเจ้า ๔๐๐๐๐ องค์ ท่านพระองค์ได้สร้างบารมีมี ทาน ศีล ภาวนา เป็นต้นรวมได้ ๑๒๕๐๐๐ องค์ ดังนั้น และท่านควรที่จะได้ทัศนคติเป็นกำลังใจให้แก่พวกเราเหล่าพุทธบริษัท จะทำความเพียรสร้างบารมีต่อไป ดังนี้เราจึงเป็นกำลังใจอันที่จะทำงานต่อไป

พระพุทธองค์จึงให้ นึกอยู่เสมออย่าไปประมาทเรื่อง กรรม ย่อมจำนกรวม แม้แต่พระพุทธองค์ไปนอนระหว่างแม่น้ำที่เข้าไปขึ้นบึงเมื่อก่อน แล้วที่เข้าไปขึ้นบึงแล้วก็พระองค์อยากอาบน้ำ น้ำ ทรงกระหาย และให้พระอานนท์ไปตักที่แม่น้ำ มีน้ำขุ่น เมื่อก่อนท่านเอาให้น้ำขุ่น เหมือนกัน แล้วก็เอาให้พระพุทธเจ้าก่อนปรินิพพาน ท่านฉนเนื้อหมูเมื่อก่อนนั้นท่านเป็นโพธิสัตว์มีหมู่บ้านอันหนึ่งซึ่งยากษามากินแล้วท่านเป็นโพธิสัตว์ ยักษ์ไม่กินท่านเพราะเห็นในมือเป็นกงจักรเลยไม่กิน ก็อยู่กับหมูยักษ์ได้ ชาวบ้านอย่าให้เนื้อสัตว์ใส่ยาพิษให้โพธิสัตว์ท่าน ท่านเป็นพระโพธิสัตว์เอาไปให้ยักษ์กินเป็นพระพุทธเจ้ายังไม่ฉน เนื้อหมูนะและถ่ายลงท้องอันนี้เรื่องเก่าที่น่ากลัวใครจะพ้นจากกรรมนั้นไม่มีจะไปอยู่ในชอกเขาหรือในมหาสมุทรในอากาศที่ไหน อยากจะไปอยู่ในถ้ำในเหว มหาสมุทรก็ไม่พ้นจากกรรม เพราะฉะนั้นเราทำอะไรนึกถึงความอย่างเอียงพระอริยเจ้า ไม่ต้องถึงขั้นพระอริยเจ้าก็ได้ แต่ว่าเรายังไม่เท่าพระอริยเจ้ามีคุณธรรมอยู่ทั้ง ๖ อย่าง ๑.ไม่โกรธ ๒.ไม่ผูกโกรธ ๓.ไม่ลบหลู่ ๔.มีน้ำใจบริสุทธิ์ ๕.นึกถึงกรรม ๖. ปัญญา คือปัญญานั้น สุตตามยปัญญา จินตามยปัญญา ภาวนามยปัญญา นึกถึงภาวนาว่าทุกสิ่งอนิจจัง นึกถึงทุกข์ ทุกสิ่งไม่ใช่ของเราทั้งหมด นึกถึง ๓ อย่างนี้ เราจะอยู่ในโลกนี้อย่างมีความสุข

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ศ. ดร. ให้สัมภาษณ์ว่า เก่าที่สุดมีคัมภีร์อะไร หมายถึงนอกเหนือจากพระไตรปิฎก ชินกาลมาลีปกรณ์ ส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์ในยุคล้านนา หมายถึงที่แต่งก่อนเพื่อน น่าจะเป็นยุคที่ใกล้เคียงกัน คือมันไม่ปรากฏ พ.ศ. ก็แถมไม่ปรากฏผู้แต่งด้วย แต่หนูไปที่หอสมุดแห่งชาติไปขอเค้าถ่ายภาพคัดลอกเป็นไมโครฟิล์ม อันนี้มันจบแค่ปฐมสมโพธินะ แค่มุขที่แปลที่ทำมาเนียเหวอ จบแค่ตอนตรัสรู้เท่านั้นใช้ไหม แต่ยังมีต่ออีก แปลภาษาบาลี ก็หนามากนะ เป็นนิ้วหรือยังงี้ หรือผูก น่าจะเป็นผูก ผูก บางบาง คือมันจะเป็นแบบมันเก่ามาก แลจบจะหลุดเป็นชิ้นชิ้นไปค้นขอดูที่หอสมุดมีคนมาขอให้ไว้ศึกษา เป็นคัมภีร์ที่ไม่ค่อยมีใครรู้จัก แต่เวอร์ชันปฐมสมโพธิ หนูเอาเวอร์ชันของกรุงรัตนโกสินทร์มาเปรียบเทียบกับเพราะว่ามันมีในเรื่องของมหาปุริสลักษณะที่ปรากฏมาเปรียบเทียบกับกันว่าในแต่ละเล่มมีข้อแตกต่างกันอย่างไร ก็ถือว่าแต่งในสมัยนั้น แต่ดูแต่ละฉบับแปล

ต้องถือว่าเป็นจุดเด่นของพระล้านนา เวลาแต่งคัมภีร์นี้ท่านมีที่อ้างอิงเยอะแต่เราไม่ได้ทำเหมือน มังคลสูตรปิณี พระสิริมังคลาจารย์ท่านแต่งนี้อ้างคัมภีร์มากมายนี่คือจุดเด่น ส่วนสัมภารวีบากถึงไม่อ้าง แต่ก็ถือว่ามี เอามาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา อะไรต่างๆ ประมวลมาอย่างหลายเรื่องเอามา ปั่นกัน เพราะมันเป็นชาดกก็มี ชาดกก็ต้องเป็นอรรถกถาชาดก แล้วก็ปั่นบางอย่างก็เอามาจาก พุทธวงศ์ ประวัติพระพุทธเจ้าในอดีตซึ่งถ้าเราชำระทำฟุตโน้ตเชิงอรรถ ในตัวภาษาบาลีฟุตโน้ต เชิงอรรถว่าท่านอ้างมาจากไหน จะทำให้เห็นคุณค่าของหนังสือมาก ว่าเป็นความอุตสาหพยายาม ขนาดไหนแล้วก็แสดงลักษณะของเถรวาท ซึ่งเถรวาทท่านจะไม่ทิ้งหลักพระไตรปิฎก อรรถกถาซึ่งเป็น แบบอย่างของการรจนาหนังสือในสมัยต่อมา แล้วก็หนังสือเล่มนี้นั้นมันแสดงถึงความแตกต่างระหว่าง เถรวาท คืออิทธิพลในเรื่องของการแต่งด้วยวัตถุประสงค์อะไรไม่ปรากฏแต่ว่าแสดงลักษณะของเถรวาทชัดเจน ก็คือถ้าเทียบกับทางมหายานก็จะมีสรรเสริญพระพุทธเจ้า พุทธจริตรต่างๆ แต่ของเรา เหมือนปฐมสมโพธิหรืออะไรต่างๆในแนวเดียวกันก็จริงแต่ว่าเป็นการยกย่องว่าเป็นพระพุทธเจ้า ยากลำบากยิ่งก็คือเป็นยาก มองในมุมหนึ่งมองว่าการจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าจะต้องมีการบำเพ็ญ บารมี ตั้งแต่พุทธพยากรณ์มา ตั้งแต่เป็นสุเมธดาบส แล้วยังมีก่อนหน้านี้ซึ่งเป็นการพัฒนาทฤษฎีของ ความเป็นพระพุทธเจ้า ว่าการเป็นพระพุทธเจ้านี้ไม่ใช่ง่าย แล้วก็จะต้องมีการบำเพ็ญบารมีมาอย่าง ต่อเนื่องทั้งก่อนการพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าด้วยวาจา มองในแง่หนึ่งเป็นการยกย่องว่าการจะสำเร็จ เป็นพระพุทธเจ้านั้นเป็นเรื่องยาก ซึ่งจะต่างจากจุดนี้ ซึ่งมหายานเอาไปปรับ แล้วก็อันนี้แสดงถึงความ เป็นเถรวาทชัดเจน ในส่วนของเถรวาทเรานี้ก็ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้ามันยากอย่างไร ต้องบำเพ็ญบารมี อย่างไร สะสมบารมีมา ในขณะที่มหายานนี้พระพุทธเจ้ามีมาก ใครปรารถนาพุทธภูมิก็สามารถที่จะ สำเร็จได้ไม่ยากเป็นพระพุทธเจ้าได้ แล้วก็ยากจะรู้ว่าในเถรวาทเป็นยากขนาดไหนก็มาดูสัมภารวีบาก เพราะฉะนั้นคนส่วนใหญ่จึงปรารถนาแค่เป็นพระอรหันต์ เป็นอนุพุทธ เพราะไม่อาจจะบำเพ็ญบารมี มาต่อเนื่องกันมาตั้งแต่เอาตัวให้เสียกิน แล้วยังบำเพ็ญบารมีต่อกันไปอีกซึ่งส่วนใหญ่แล้วเอาแค่ พันทุกซ์ นิพพานัง ปัจจโยโหตุ ประเทศไทย เพราะฉะนั้นในคำถวายสังฆทานของเรานี้ ไม่มีปรารถนา พุทธภูมิ อันนี้ก็คือแสดงลักษณะพุทธไทยว่าถ้าทำบุญทำอะไรต่างๆนี้ท่านจะปรารถนาเป็น พระพุทธเจ้า พุทโธ เทสामी จักเป็นพระพุทธเจ้า ส่วนของคนประเทศเราทั้งหมด นิพานะ ปัจจโย มัน ไม่ใช่ พุทธภาวะ ปัจจโยโหติ หรือว่าอะไร อันนี้มันก็แสดงถึงลักษณะวัฒนธรรมถ่ายทอดที่เราได้มา จากที่เรียกว่าเถรวาททั้งหมด แต่ว่าคัมภีร์เล่มนี้ทำให้เราเห็นชัดเจนทำไมคนชาวพุทธหรือคนเถรวาท ในอดีตถึงไม่อาจเอื้อมที่จะเป็นพระพุทธเจ้า นี่ก็คือเรียกว่าเป็นเรื่องของแนวคิดที่ชัดเจนมาก ที่เราทำ เหมือนกับที่เราเรียกว่า โรดแมป ทำ โรดแมป ไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้าแบบเถรวาท แล้วจุดเด่นใน ส่วนแรกก็คือ เอาเรื่อง ทศบารมีมาอธิบายบารมี ๑๐ มาอธิบายเหมือนกับเป็นเส้นทางเดิน ในชีวิตจริง นี่หมายถึงว่าในการปฏิบัติจริง ตอนแรกๆก็ก่อนจะมาถึง สุเมธดาบส ยังไม่มีโรดแมปแค่ปรารถนา ยัง ไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างใด แต่ฉันอยากเป็นอะ ทำบุญที่ก็ นิพานะ ปัจจโยโหตุ พุทธภาวะ ปัจจโยโหตุ คำเรียกตั้งจิตอธิษฐาน เรียกว่าก่อนสมัยที่จะมีพระพุทธเจ้าก็แค่ปรารถนาที่จะเป็นแต่มันยังมั่วรู้จะ เดินทางไหน ทีนี้เราก็เห็นชัดเจนว่า พอหนังสือเล่มนี้เกิดขึ้นนี้คำก็มาเน้นว่า พอพระสุเมธดาบสได้รับ การพยากรณ์ ท่านไม่แค่ว่าเออฉันจะได้เป็นนะ แต่ว่าการจะเป็นนี้ทำอย่างไร แล้วท่านก็เป็นคนคิด

ขึ้นมาว่า จะต้องทำบาร์มี ๑๐ ไฉ่ตรงนี้เป็นไฮไลท์อันหนึ่งของหนังสือ ก่อนหน้านั้นมันไม่ได้บอกว่า เป็นบาร์มี
 อุปบาร์มี ปรมัตถบาร์มี พอมาถึงสุเมธดาบสท่านคิดขึ้นมาเลยว่าต่อไปในอนาคตนี้ฉันจะต้องบำเพ็ญ
 ทาน บาร์มี ศีล บาร์มี เนกขัม เมตตา จนถึง อุเบกขา แล้วแต่ชาติก็จะเน้น บาร์มีคนละอย่าง ก็คือ
 สัมภารวิบากมันเหมือนกับแผนที่ เราเหมือนคนจะออกเดินทางไปสู่อนาคตมันจะต้องมีวิชั่นก่อนแล้ว
 วิชั่นว่าฉันจะเป็นพระพุทธเจ้าอย่างนี้ มันจะต้องเดินขั้นตอนอย่างนี้ซึ่งมันสะท้อนถึงความเป็นสัมมา
 สัมพุทธะ เพราะว่าสัมมาสัมพุทธะนี้ทำเอง คิดเอง วางแผนเอง ตรัสรู้โดยชอบด้วยตนเอง ซึ่งต่างจาก
 อนุพุทธะที่พระพุทธเจ้าจะวางแผนทางไว้ให้ เป็นพระโสดาบันต้องทำอย่างนี้ เป็นสกทาคามี อนาคามี
 จะเป็นพระอรหันต์ บาร์มี ๑๐ นี้ไม่ใช่พระพุทธเจ้าวาง ที่ปึงกรวางไว้ให้ ไม่ใช่พระพุทธเจ้าในอดีตที่
 กำหนดไว้ให้ว่าเธอต้องทำแบบนี้ถึงจะเป็นพระพุทธเจ้าแบบฉัน ไม่มีนะ ไม่ได้มาจากพระพุทธเจ้าองค์
 ไหนเลย เป็นเรื่องที่ท่านคิดขึ้นเอง คือสุเมธดาบสตอนได้รับพยากรณ์ ที่ว่าเป็นนิยตโพธิสัตว์ อนิยตนี้ยัง
 ไม่แน่นอน ยังไม่ได้พยากรณ์แล้วก็ไม่รู้ว่าจะได้หรือไม่ได้ ก่อนหน้านั้นนะ แต่พอเป็นนิยตนี้ แน่นอนมัน
 มีเส้นทางเดิน แล้วก็ต้องบำเพ็ญบาร์มี ๑๐ แล้วบำเพ็ญบาร์มี ๑๐ นี้ถามว่าเอามาจากพระพุทธเจ้าองค์
 ก่อนๆ รีเปเล่า สัมภารวิบากนี้เรียกว่า ท่านเรียกว่า พุทธการกธรรม ธรรมะที่จะทำให้เป็นพระพุทธเจ้า
 ก็คือบาร์มี ๑๐ อันนี้ก็คือจุดที่สะท้อนให้เห็นถึงในอดีตชาติแม้แต่จะเลือกบำเพ็ญบาร์มี ๑๐ ขอเป็น
 เรื่องที่เลือกด้วยตนเองในชาติปัจจุบันตอนเป็นสิทธัตถะก็ไม่มีครู ไม่มีใครมาสอนไม่มีใครแนะนำ ตรัสรู้
 ด้วยพระองค์เองอีก สรุปแล้วนี่มันเองหมดเลย ตั้งแต่ต้น ส่วนมากในหนังสือเรื่องอื่นนี้ แม้กระทั่งปฐม
 สมโพธิ เป็นเรื่องที่ว่าจะไปเรียน อฬาลดาบส อุทกดาบสมันก็หมดสุดปัญญาที่จะสอน ไม่มีใครมา
 เป็นครูที่จะนำไปถึงโพธิญาณในชาติปัจจุบันที่เป็นสิทธัตถะ ย้อนกลับไปในอดีตชาติอีก แม้จะมีการ
 พยากรณ์ก็ไม่มีใครมากำหนดว่าท่านจะต้องทำอะไรอย่างไรงี้จะได้เป็นพระพุทธเจ้า ต้องแสวงหาด้วย
 ตนเอง คิดเองอะไรเอง ซึ่งจะขัดอยู่ในเรื่อง พุทธการกธรรม ที่เราเรียกว่า บาร์มี ๓๐ แล้วก็พอไป
 ตรวจดูในประวัติของพระที่ปึงกรมันก็จริงในพระไตรปิฎกท่านก็เอามาจากในนั้นแหละตอนที่สุเมธ
 ดาบสได้รับการพยากรณ์ท่านก็ไปคิดของท่านต่อว่าเมื่อพยากรณ์แล้วต้องได้เป็นแต่ไม่ใช่วาระให้ราช
 รถมาเกย เอยยังใจฉันก็หลัๆตื่นๆไปหลายๆสัก สี่ อสงไขย ฉันก็ได้เป็น ไม่ใช่ อันนี้คือการตรัสรู้จึง
 เป็นวิบากคือผล วิบากตัวนี้ไม่ใช่ทางวิบากที่ลำบากลำบาก สัมภาร คือการสะสมบาร์มี การได้เป็น
 พระพุทธเจ้าเป็นผลจากการสะสมบาร์มีมาตลอดเวลา แม้จะได้รับการพยากรณ์แล้วแต่ก็ต้องสำเร็จ
 ด้วยความเพียรของบุรุษแต่ละชาติๆ ฉะนั้นหนังสือนี้จะมีคุณค่าคือถ้าดูอดีตชาติให้มากกว่านี้ หมายถึง
 ว่าเรามีนิทานชาดกเยอะ มันสามารถแต่งได้อีก ส่วนมากเราจะมานั่งอดีตชาติพอสัมภารวิบากคือ
 อดีตชาติ สุเมธดาบสอะไรต่างๆ แล้วก็มาถึงเป็นพระเวสสันดรแล้วก็สำเร็จเลยแต่จุดที่ว่าหลังจาก
 สุเมธดาบสทำอะไรอย่างไร แต่ละบาร์มีเนี่ยนะมาเรียงร้อยซึ่งอรรถกถาท่านก็พูดอยู่ สองสามเรื่อง
 ตัวอย่างอย่างเช่น เป็นกระต่ายบำเพ็ญปรมัตถ ทานปรมัตถบาร์มีสละชีวิตแต่ส่วนมากเราเล่านิทาน
 ชาดกเนี่ยมันจะได้แค่สอนว่าเรื่องนี้มันคิดสอนใจว่าอย่างไร แต่ถ้าถามว่าใน ๕๐๐ กว่าเรื่อง ๕๐๐ ชาติ
 เนี่ย ๕๔๗ ชาติเนี่ย แต่ละชาติบำเพ็ญบาร์มีอะไร ไม่มีใครทำ ลองยกมาซิ คือไม่มีคนทำ แต่สามารถทำ
 ได้ อย่างเช่น วัฒนูปถชาดก ชาดกเรื่องแรกเลยที่ไปขุดบ่อในทะเลทราย นี่มันก็วิริยะ แต่ต้องมา
 วิเคราะห์กันเองเพราะอาจารย์ท่านไม่มาวิเคราะห์ให้เรา มันมีวิทุเรณิทาน ซึ่งเป็นชาดกซึ่งไม่ได้ไกล

โพ้นก่อนพยากรณ์ มีวิทูเรนิทานเป็นชาติกตั้ง ๕๐๐ กว่าเรื่อง แต่เราเอามาวิเคราะห์แค่พระเจ้าสิบชาติ หรืออะไรชาตินี้บำเพ็ญบารมีนี้ เติมนำเพ็ญบารมีนี้ แล้วที่เป็นลิงเป็นอะไรต่างๆ บำเพ็ญบารมีอะไรไม่มี ใครทำ ซึ่งถ้าทำมันจะต้องอาศัยสัมภารวิบากนี้ ตอนที่พระสุเมธดาบสท่านบอกว่าต้องไปบำเพ็ญบารมี ให้หลากหลายให้ ๑๐ อย่างมันจะขยายมาเป็นอุป ปรมาตถยังงี้ แล้วแต่ละชาติก็วิเคราะห์ พอ วิเคราะห์จบทุกอย่างเอาแค่ชื่อชาตินี้บำเพ็ญบารมีนี้ มันก็จะมาถึงชาติปัจจุบัน ชาติสุดท้ายก็คือเป็น พระสิทธิตถะ ก็จะกลายเป็นสัมภารวิบากที่สมบูรณ์อันนี้เหมือนกับน้ำจืดนะ

แล้วก็เรียกว่ายังไม่แต่งด้วย ถึงจะมีเข้าใจว่าน่าจะเป็นเรื่องหลังจากตรัสรู้ ถ้าต่อจากนี้เพราะนี่จบตอนตรัสรู้ หลังจากตรัสรู้ ๔๕ พรรษา พระพุทธเจ้านี้ทำอะไรบ้าง ปฐมสมโพธิ มัชฌิม สมโภช แล้วปัจฉิมภาคสุดท้าย แต่มันเป็นชาติปัจจุบัน จุดเด่นของสัมภารวิบากคือย้อนกลับไปก่อน สุเมธดาบส แล้วสุเมธดาบสนี้เป็นจุดที่อาจจะต้องมาเป็นตัวแยกระหว่างชาตที่บำเพ็ญบารมีตอนที่ยังเป็นอนิยตโพธิสัตว์ยังไม่ได้พยากรณ์อาจจะเป็นอย่างไรก็ได้ เป็นโน้นเป็นนี่แล้วหลังจากนั้นได้รับพยากรณ์ แล้วทำอะไร ซึ่งทั้งหมดนี้จะอยู่ในหัวข้อของการสะสมบารมีแล้วก็จนมาถึงชาติสุดท้ายแต่ยังทำก็ยังไม่เห็นว่าการเป็นพระพุทธเจ้ามันยากและยิ่งใหญ่เมื่อพระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นในโลกเป็นมนุษย์ก็มีแค่องค์เดียวคือพระสิทธิตถะ ๒๕๐๐ ปีมานี้มีที่ไหนองค์อื่น อมิตตาภะ โพธิ์พุทธ โนนอยู่บนสวรรค์โน้น ไม่เกี่ยวกับเราเลย พุทธเกษตร แต่ที่เป็นมนุษย์นี่ที่ยิ่งใหญ่ สิทธิตถะองค์เดียว แล้วก็สมควรแล้วที่จะเรียกว่ายิ่งใหญ่มาตั้ง ๒๕๐๐ ปี deserve it สมควรเห็นว่าการจะทำได้ยิ่งใหญ่ขนาดนี้ แล้วเป็นแล้วก็ เป็นพระพุทธเจ้า พุโรธ โลก อุปตโน มาจนบัดนี้ก็ไม่มีพระพุทธเจ้าอื่น คือสะท้อนถึงความยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าแล้วก็เป็นอย่างไร เพิ่มศรัทธาใช้ไหม ตถาคตโพธิศรัทธาศรัทธาในพระปัญญาตรัสรู้ของ พระพุทธเจ้า แล้วก็เรื่องไม่ได้นอนรอการพยากรณ์ หรือลิขิตแต่ต้องเพียรพยายาม ให้นุญชัยพยายาม ไปเป็นพุทธะให้ได้ จากคนธรรมดาทำไมจึงที่ว่า วิชาจรณสมปณโณโสเสธโธเทวมานุเส เมื่อถึงพร้อม ด้วยวิชาจรณะเพราะประเสริฐสุด กว่าที่จะถึงพร้อมด้วยจรณะ ต้องทำอะไรบ้าง

มองการเป็นพระพุทธเจ้านี้ เส้นทางนี้มันเป็นเส้นทางโพธิสัตว์ เส้นทางโพธิสัตว์นี้ เหมือนกับว่าจะต้องบำเพ็ญบารมียิ่งใหญ่จึงจะสำเร็จได้ ฉะนั้นในสังคมไทยนี้จึงยกย่องพระเจ้าแผ่นดิน เป็นพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ๑๐ ทศ ที่จะเป็นพระพุทธเจ้า พระเจ้าแผ่นดินนี้บำเพ็ญ ทศพิทธาธรรมซึ่งมันก็มีเนื้อหาคคล้ายๆกัน ทาน ศีล เหมือนกันบริจาต ฉะนั้น เหมือนกับเวลาพระ สิทธิทิตถะได้รับพยากรณ์ ๒ อย่างถ้าอยู่ในโลกก็เป็นกษัตริย์ ออกบวชก็เป็นพระพุทธเจ้า ในที่สุด พระองค์ออกบวชบำเพ็ญบารมี ๑๐ แต่ถ้าไม่ออกบวชบำเพ็ญไม่ใช้บารมี ๑๐ ทศพิทธาธรรมก็เป็น จักรพรรดิ จักรพรรดิธรรม ฉะนั้นในสังคมไทยนี้ ตั้งแต่ผู้ปกครองมาเลยจึงดำเนินตามรอยสัมภารวิบาก ในการที่ช่วยเหลือสรรพสัตว์แต่จะช่วยแบบทางโลกคือเป็นผู้ปกครองที่ดีธรรมราชา หรือจะช่วยเป็น พระพุทธเจ้า ฉะนั้นในประเทศไทยเราจึงได้รับอิทธิพลจากเรื่องของอุดมการณ์โพธิสัตว์แล้วก็เอามา ผสมผสานกันกับวิถีชีวิตการปกครองบ้านเมืองเพราะว่าการเป็นพระพุทธเจ้านี้ไม่ใช่ง่าย การจะเป็น จักรพรรดิก็ไม่ใช่ง่ายๆ จะต้องมียุทธวิบากเหมือนกัน และตรงนี้อีกอย่างกับความเชื่อในหลวงของ เรารัชกาลที่ ๙ พระองค์ก็เป็นพระโพธิสัตว์ สัมภารวิบาก บำเพ็ญบารมี ๑๐ เราอาจจะเรียกเป็น

ทศพิธราชธรรมหรือ ทศบารมีก็ตามแล้วพระโพธิสัตว์อย่างพระเวสสันดร ก่อนจะตรัสรู้ชาติสุดท้าย สิ้นแล้วก็ไปอยู่สวรรค์ชั้นดุสิต อัญเชิญมาอุบัติในชาติสุดท้าย เพราะฉะนั้นคติของพระราชนิพนธ์นี้สิ้นแล้วก็ต้องไปสวรรค์ชั้นดุสิตแม้กระทั่งที่ตั้งพระบรมศพ ในปัจจุบัน พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เหมือนกับถ้าคนธรรมดาขึ้นเม่นแต่ถ้าพระเจ้าแผ่นดินนี้ ดุสิตนะเป็นที่สถิตของพระโพธิสัตว์และเมื่อไปอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตแล้วต่อไปเป็นอะไร ก็เป็นพระพุทธเจ้า

สิ่งที่เราเห็นในโรดแมปนี้ การเป็นพระพุทธเจ้า ถึงเราไม่ได้ปรารถนาพุทธภูมิโดยตรง แต่มันสามารถที่จะเหมือนกับการสะสมบารมีนะ แต่ละคนอาจจะเน้นบารมีคนละอย่างเท่าที่ตัวเองถนัด บางคนอาจจะไปเน้น ทานบารมี แต่ว่าไม่ได้หมายความว่า สิ่งอื่นหรือบารมีอื่นไม่สำคัญ ถ้ามองในคัมภีร์วิมุตติธรรมนี้ ซึ่งยังถือว่าอยู่ในฝ่ายเรา เค้าจะถือว่าคำว่าเมตตาบารมีนี้เป็นฐานของบารมีทั้งหมดเมื่อเรามีความเมตตา ปรารถนาช่วยเหลือคนอื่นให้มีความสุขมันก็จะให้ท่านไม่คิดเบียดเบียน เค้า เราก็รักษาศีล เราก็เนกขัมม เนกขัมมคือให้ตัวเองหลุดพ้นจากกิเลสเพื่อจะได้ช่วยคนอื่น ฉะนั้นตัวเมตตา ความรักความปรารถนาดี มันจึงเป็นตัวพื้นฐาน เป็นจิตตภาวนาพื้นฐานที่ทำให้เกิดการให้ทาน การรักษาศีล ทาน ศีล ภาวนา สำหรับคนทั่วไปมันจึงมีแค่ ทานคือการให้ ศีลคือการไม่เบียดเบียน มันจะมีเมตตาภาวนาเป็นฐานหมดเลยในการทำบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ ที่นี้คนทั่วไปมักจะมองว่า ทาน ศีล ภาวนา ภาวนาคือกรรมฐานไปเลย ไม่ใช่สำหรับสังคมนี้แค่เมตตาภาวนาก็พอแล้ว แล้วเมตตาภาวนาเรียกว่ามันก็เป็นฐานของบารมีอื่นๆทั้งหมด ถ้าไม่มีเมตตาไม่มีความรักต่อสรรพสัตว์นี้ มันจะไม่ไปช่วยใครให้พ้นทุกข์นะ การเป็นพระพุทธเจ้าก็จะไม่เกิด บุคคลที่จะเป็นคนยิ่งใหญ่ต้องรักสรรพสัตว์ ต้องแผ่เมตตา แล้วเมื่อเค้ามีเมตตาแล้วท่านมันจะมาเอง เมื่อมีเมตตา มันก็ไม่ฆ่ากัน ไม่ลักไม่อะไรทั้งนั้น ศีลมันก็จะมา เพราะฉะนั้นการปลูกฝังตามหลักทศบารมีนี้ จึงต้องมีเมตตา เมตตานี้เป็นฐาน ในเถรวาทเรานี้เราเอาเมตตาเป็นฐานพอไปถึงมหายานเค้าไปเอากรุณา ปัญญากับกรุณา กรุณามันไม่ได้อยู่ในบารมี ๑๐ มันก็เลยต่างจากเราแต่ว่าเค้าพัฒนามาจากเมตตาที่แหละที่ว่าพระพุทธเจ้ากับพระโพธิสัตว์ต้องมีปัญญากับกรุณาแต่ของเราเอาเมตตา มันจะเป็นฐานของทั้งหมดเลย

พระราชปรีดิมนี (เทียบ สิริญาโณ) ผศ. ดร. ได้ให้สัมภาษณ์ว่า แรงจูงใจที่ทำให้เกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนา ศาสนาคริสต์เค้าก็ต้องเชื่อพระเจ้าเพราะฉะนั้นเค้าจะเน้นเรื่องความเชื่อ เพราะฉะนั้นเรื่องศาสนา ศรัทธาความเชื่อ มีความสำคัญที่สุด เพราะฉะนั้นเรากลับมาในทางพระพุทธศาสนา เราต้องเชื่อ ศรัทธา ๔ อย่างเชื่อเรื่องกรรมผลกรรมเชื่อว่าทุกคนมีกรรมเป็นของตนเองแล้วก็เชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุดคือเราต้องเชื่อก่อนว่าพระพุทธเจ้ามีจริง อันนี้เราต้องสอนก่อนว่าต้องเชื่อมั่น พระคุณของพระพุทธเจ้าไม่มีจริง ไม่มีในประวัติศาสตร์แล้วคุณจะไปเชื่อผลของการตรัสรู้หรือ ตถาคตโพธิศรัทธาเชื่อมั่นในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าอันดับแรกต้องเชื่อก่อนว่ามีพระพุทธเจ้าจริง สอง พระองค์ตรัสรู้จริง ก็มีคำสอนที่มาสอนให้เราเราเช่น สอนอริยสัจ ๔ เรื่องขั้น ๕ เรื่องไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้นเพราะฉะนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุดในมุมมองของอาตมาว่าแรงจูงใจที่เราจะปลูกฝัง ให้คนเกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนา เราต้องสร้างความเชื่อมั่นให้ได้ก่อนว่า พระพุทธเจ้านั้นเป็นบุคคลที่มีตัวตนจริงๆ ในประวัติศาสตร์ มี

ตัวตนเหมือนกับเรานี้แหละเมื่อ ๒๕๖๐ ปีมาแล้ว ตอนนี้พระองค์ปรินิพพานไปแล้วเพราะเมื่อเราเชื่อมั่นว่ามีจริงก็เชื่อมั่นในเรื่องของปัญญาคือการ ตรัสรู้ก็พระไตรปิฎก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นนี้ อาตมาไม่เชื่อมั่นเลยห่มผ้าทุกวันนี้ เราไม่เชื่อมั่น บิณฑบาตใครใส่บาตร ใคร จะมากrabมาไหว้ การปลุกศรัทธาที่สำคัญที่สุดเลยในบรรดาศรัทธา ๔ นี้ ข้อที่ ๔ เชื่อมั่นในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่ตรัสรู้แล้วเธอจะไปเชื่อเรื่องกรรมเธอ เชื่อผลของกรรมเธอ แล้วเชื่อเรื่องกรรมเป็นของเรา พระพุทธเจ้าสอนคำสอนเหล่านี้ กรรมคืออะไร ผลกรรมคืออะไรเพราะฉะนั้นข้อที่ ๔ นี้เราต้องเชื่อมั่นก่อนว่า พระพุทธเจ้านี้ตรัสรู้จริงๆ ตรัสรู้แล้วสอนเรื่องกรรม ผลกรรม กรรมเป็นของตนเอง ตามทัศนะของพระพุทธศาสนานะ อริยสัจ ๔ ชั้นที่ ๕ เป็นต้น อาตมามองว่าการปลุกศรัทธาและแรงจูงใจนี้ ต้องสร้างให้เกิดให้ได้ว่า หนึ่ง พระพุทธเจ้ามีจริงๆ เป็นมนุษย์เรานี้แหละ เป็นมนุษย์ที่ได้รับการฝึกและขัดเกลาแล้ว ไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา เป็นการขัดเกลาทางสติปัญญา สองเชื่อมั่นในการตรัสรู้คือ เชื่อมั่นในคำสอนว่าปฏิบัติแล้ว เรียกว่าตรัสรู้แล้วเราเป็นอนุพุทธะ เป็นผู้รู้ตาม ตรัสรู้ตามที่หลังนั้นแหละ แต่หมายถึงเราเป็นผู้ที่รู้ตาม คำสอนพระพุทธเจ้าที่สอนไว้ เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้จะต้องมี สองประเด็นนะ หนึ่งเชื่อพระพุทธเจ้าว่าเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ จริง สองเชื่อมั่นในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในการตรัสรู้ รู้ว่าเมื่อสามารถเอาไปประพฤติปฏิบัติแล้วมีความสุขความเจริญ ศิล ๕ เป็นขั้นพื้นฐานใหม่ ใครที่รักษาศิล ๕ เรียกว่าเป็นบุคคลที่มีเรียกว่าเป็นคนมีมนุษยธรรม เป็นหลักแรงจูงใจในเบื้องต้นขอให้มีความเชื่อมั่นคง ถ้าคนที่มีความเชื่อมั่นไม่ต้องเอาเรื่องศาสนามาเป็นเกณฑ์ แม้ในเรื่องการทำงานถ้าคุณไม่มีความเชื่อมั่นงานอะไรก็ตามถ้าไม่เชื่อมั่นงานอะไรก็ไม่สำเร็จหรอก เพราะเราคิดว่ามันทำไม่ได้ ก็เหมือนว่าเราจะเดินไปนั่นแหละ จะไหวหรือ จะเดินขึ้นไหวหรือจะไหวหรือตึก ๑๐ ชั้นคิดแค่นี้ก็ก้าวไม่ออกแล้ว ถ้าเราคิดว่าคนอื่นก็เดินได้ เราก็คิดว่าทำไมเราจะทำไม่ได้ เราอาจจะทำไม่ได้ อย่างแค่นี้ก็ได้ เพราะร่างกายมนุษย์ไม่เหมือนกัน แต่มันสร้างความเชื่อมั่นว่าเราก็ทำได้เพราะฉะนั้นก็มี ศรัทธาความเชื่อมั่น ปลุกศรัทธา อันดับแรกต้องเชื่อมั่นก่อนว่า พระพุทธเจ้ามีตัวตนจริง สอง ตรัสรู้จริง แล้วก็คำสอนที่เราได้เรียนรู้และปฏิบัติในชีวิตจริง มีสองอย่างนี้การสร้างแรงจูงใจมันก็เกิดง่ายๆ ถ้าคุณไม่เชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีจริงว่ามีจริงรีเปลา ปู่ย่าตายายแค่ ๒๐๐ กว่าปีก็ลำดับไม่ถูกแล้ว คำสอนนี้มีจริงรีเปลาของพระพุทธเจ้าจริงรีเปลา พอเราสงสัยมีวิจิตรจินา ศรัทธามันก็จะเกิดเอง ศรัทธาที่เกิดจากความเชื่อมั่นว่าทำได้ อย่างลึมนะเรื่องศาสนาเป็นเรื่องความเชื่อ ดูศาสนาอื่นเค้ามีความเชื่อมั่น อย่างศาสนาคริสต์เชื่อมั่นในพระเจ้า พระเจ้าสร้างทุกสิ่งทุกอย่างแล้วเค้าถามว่าใครสร้างพระเจ้าอย่างนี้ แต่ว่าทำไมคุณเชื่อ ก็เพราะศรัทธา ศรัทธาไม่ต้องถามเหตุผล แต่ในทางพระพุทธศาสนา ศรัทธาจะต้องมีปัญญากำกับ คือศรัทธาพระพุทธเจ้า จะต้องมีปัญญากำกับว่าอย่าไปยึดติดบุคคล ตถาคตโรตถาคต พระตถาคตทั้งหลายเป็นผู้ชี้หนทางนั้น แต่เราต้องปฏิบัติตาม ตรงนี้แหละที่ใช้ปัญญา ศรัทธาพระพุทธเจ้ากราบไหว้บูชา แต่ไม่เคยปฏิบัติเลย มันก็คล้ายๆว่าศรัทธาต่ำมีแต่ความเชื่อแต่ไม่มีปัญญา

วิธีะในทางพระพุทธศาสนาถือว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดคือมันต้องสร้างฉันทะให้ได้ ฉันทะคือความพึงพอใจเรียกว่ากามฉันทะ ถ้าเกิดว่าพอใจในสิ่งที่ไม่ดีก็จะเกิดปัญหา เป็นในทางที่ไม่ดี เพราะฉะนั้นวิธีะขอบเขตที่มันจะเกิดขึ้น คือคุณจะทำอะไรก็ตามมันก็ต้องมีความพึงพอใจ อย่างเช่น

เราจะเรียนหนังสือเราเรียนไปทำไม ถ้าคุณเรียนแล้วคุณไม่มีแรงจูงใจคือไม่มีตัวฉันทะนะ การใฝ่รู้มันก็ไม่ตามมาแรงจูงใจที่มันเกิดการใฝ่รู้ การใฝ่รู้คือวิริยะมันต้องใช้ความเพียร คุณพอใจมันดีแต่ไม่มีการใฝ่รู้ ไม่มีการศึกษาค้นคว้าไม่มีวิริยะมันจะเกิดไหมมันก็ไม่เกิด ตอนนี้อายากจะอ่านหนังสือซัก ๒๐ หน้า มีแรงจูงใจแต่ใฝ่รู้มันไม่เกิดก็คือมันไม่อ่านเลย มันไม่ใช่วิริยะก็ไม่มีทาง วิริยะคือความเพียรหรือพยายาม สิ่งที่มีมันจะเกิดชัดเจนและเห็นได้ เราต้องรู้ก่อนว่าสิ่งที่เราจะทำมันมีคุณค่าไหม ถ้าไม่เห็นคุณค่านี้บางทีมันไม่มีตัวล่อ อันนี้พูดถึงคนที่มิกิเลสนะ เหมือนเรียนหนังสืออยากจะได้ A มีฉันทะจะมีกิเลสเจือปนก็ตามแต่ถ้ามองในแง่ดี เราก็มียแรงจูงใจอยากจะได้ A มีแรงจูงใจมีตัวกระตุ้น มันก็เกิดตัวใฝ่รู้ตัววิริยะมีความเพียรพยายาม เพราะฉะนั้นการสร้างวิริยะเราต้องรู้ก่อนว่า สิ่งที่เราจะทำมันมีมันเกิดประโยชน์มากน้อยขนาดไหน ประโยชน์มันก็มี ๒ ส่วน คือประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ส่วนรวม แล้วก็ประโยชน์ของผู้อื่นเพราะฉะนั้นวิริยะที่เราสร้างมันก็จะมียอยู่ ๒ ส่วน ก็หมายถึงว่า ๑. ประโยชน์ส่วนตน ๒. ประโยชน์เพื่อผู้อื่น เพราะฉะนั้นเราต้องสร้างแรงจูงใจตรงนี้ให้มันเกิดให้ได้ จะเกิดตัวธรรมฉันทะ พอสร้างแรงจูงใจ การใฝ่รู้และวิริยะก็ตามมา แล้วเราจะกำหนดให้ได้ว่าสิ่งที่เราจะทำมียอยู่ ๒ ส่วน เน้นเป็นส่วนตัวมาก ส่วนรวมไม่มาก ส่วนรวมมากส่วนตัวน้อย คือจะเน้นส่วนรวมหรือส่วนตัวก็ตาม ทำแล้วมันเกิดประโยชน์ เพราะฉะนั้นวิริยะทำแล้วต้องดูก่อนว่าเมื่อเราสร้างแล้วมุ่งประโยชน์ส่วนไหน ถ้ามองว่าประโยชน์ส่วนตัวมันก็เกิดทั้งนั้นแหละ แต่ว่าไม่ได้ใช้วิริยะเพื่อความเห็นแก่ตัว ประโยชน์ส่วนรวมไม่ต้องพูดถึงประโยชน์มันกว้าง วิริยะจะเกิดนี้มันต้องสร้างตัวธรรมฉันทะ แรงจูงใจให้มันเกิดขึ้นให้ได้ วิริยะความพยายามความใฝ่รู้มันก็เกิด คุณค่าไง ไม่เห็นคุณค่าจะเกิดวิริยะได้อย่างไร ปลุกนาฬิกาไว้ จะตื่นก็ปัดนาฬิกาไว้ ขี้เกียจไม่มีวิริยะไม่มีความเพียร เพราะอะไรมันไม่มีแรงจูงใจ แรงจูงใจมีตั้งหลายอย่างไม่ใช่แรงจูงใจเอาเหี่ยวมาล่ออย่างเดียว แรงจูงใจในการใฝ่รู้ เราก็มียพยายามให้มีแรงจูงใจ เพื่อที่จะเอาชนะกิเลสให้ได้คือวิริยะ ความดีมันก็เกิด มันเกิดอย่างไร ตื่นขึ้นมาสุขภาพแข็งแรงแล้วกินนอนแต่หัวค่ำ นี่มันเป็นผล จากแรงจูงใจ

ปัญญามันก็ต้องเกิดจากการฝึก ปัญญาที่มันจะเกิดนี่นะ เพราะฉะนั้นสิ่งที่สำคัญมาก ปัญญาขั้นบันไดขั้นต้น ก็คือตัวสุตะ สุตะปัญญา หมายถึงว่าปัญญาที่เกิดจากการเรียน เรียนรู้ คือการเรียนรู้นี้ในที่นี้ไม่ใช่จากการเรียนจากโรงเรียนอย่างเดียว ทุกอย่างที่เป็นความรู้ทั้งหมดในจักรวาล คือสุตะทั้งนั้นที่นี้สุตะอย่างเดียว ฟังอย่างเดียว มันแบกข้อมูล บางทีก็เลยเป็นประเภทบ้าหอบฟาง รู้ทุกเรื่องแต่ไม่ได้ปฏิบัติ เพราะฉะนั้นสุตะหมายถึงข้อมูลที่เกิดจากการฟัง อันนี้มันรู้มาก มันรู้แต่มันทำไม่ได้ เพราะฉะนั้นในการฝึกการใฝ่รู้นี้ ในการสอนนี่คือสอนเด็กหรือผู้ใหญ่ สอนเด็กจะให้เกิดความรู้นี้มันต้องนำแล้วไปแนะ ถ้ามีลูกมีหลานจะสอนให้ลูกหลานมีความกตัญญูต่อพ่อแม่ เจนไปสอนอย่างงี้ก็ไม่วรรพเด็กจะเล่นอย่างเดียว อย่างเป็นลูกคนจีน ตรุษจีนหรือเซ็งเม้ง พาลูกหลานไปเด็กนี่ เด็กมันก็จะสงสัย เซ็งเม้งมาทำไม มาไหว้บรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว เด็กมันจะถามก็ตอบ คือนำแล้วค่อยแนะ เด็กมันจะเกิดความรู้ได้ความรู้ ถ้าเป็นผู้ใหญ่ใช้แนะนำแล้วก็ไปศึกษาค้นคว้าเอาเอง ค้นแล้วก็คว้า พวกเราถนัดคว้าแต่ไม่เคยค้น อาจารย์ค้นแล้วก็ลูกศิษย์คว้าอย่างเดียว จริงอาจารย์ค้นมาแล้วแล้วก็คว้าไปสอนลูกศิษย์ ลูกศิษย์คว้าแล้วก็ไปค้นต่อส่วนใหญ่ว่าไปเฉยๆ คว้าไปผิदनึกว่าอาจารย์สอนอย่างงั้นเลย จำของอาจารย์ผิด เพราะฉะนั้นนิสิตเราอาจารย์ค้นมาแล้วก็คว้าไปสอนเรา เมื่อเราเรียนแล้วเราคว้า

จากครูเราก็ไม่คันต่อ มันจะเกิดตัวปัญญาเพิ่มขึ้นส่วนใหญ่คว่ำแล้วไม่เคยคัน ทั้งๆที่ว่าความรู้แค่อิน
 พอร์เมชั่น บางทีอาจารย์อาจจะจำผิดพลาดได้เพราะเป็นเรื่องของความจำมันไม่ใช่เรื่องของแนวคิด
 ทฤษฎีและความรู้ เพราะฉะนั้นอาตมามองว่าสิ่งที่ปลูกฝัง เช่น เราจะอ่าน อ่านหนังสือมันก็มีเป้าหมาย
 ๑. อ่านเพราะอยากรู้ เราอ่านนี่อ่านเพราะอยากรู้ใหม่ เรียนปริญญาโท ปริญญาเอกเราก็พูดตรงๆ
 บังคับให้ทำรายงานก็ต้องทำเพราะเค้าบังคับ เพราะฉะนั้นเราต้องสร้างให้ได้ว่าอ่านเพราะอยากรู้ ไม่
 ต้องให้ใครบังคับ ๒. อ่านให้เข้าใจ ที่เราอ่านเพราะอยากรู้ต้องให้เข้าใจ ข้อที่ ๓ สำคัญมากอ่านแล้ว
 นำไปใช้และเรามีจุดประสงค์เป้าหมาย ๓ ข้อ ๑. อ่านเพราะอยากรู้ ๒. อ่านให้เข้าใจและก็นำเอาไป
 ใช้ ปัญหามันก็เกิดสุขะมันก็เกิด พอมีสุขะ ตัวที่ ๒ ก็จินตมยปัญญา อันนี้หมายถึงย่อยแล้ว หมายถึง
 ว่าขบเคี้ยวแล้วคิดพิจารณาแล้วไม่ใช่จำอย่างเดียว เพราะอะไรความรู้มีอยู่ ๒ อย่างรู้ดีกับรู้ชั่ว รู้ดีไม่
 ค่อยเท่าไร รู้ชั่วถ้าไม่ขบคิดมันก็ทำให้ชีวิตเราล้มเหลว ข้อ ๓ ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการ
 นำเอาไปใช้ คือเอาไปใช้ให้เกิดประโยชน์เพราะฉะนั้นวิธีสร้างแรงจูงใจ การสร้างปัญญาว่าต้องให้รู้
 เป้าหมายของการอ่านการหาความรู้ ๑. เพราะอยากรู้ หรือศึกษาเพราะอยากรู้ว่านั่นละ ๒. ทำ
 ความเข้าใจอ่านให้เข้าใจ ๓. ก็นำเอาไปใช้อาจจะใช้ในวิชาชีพ ใช้ในการดำเนินชีวิต ใช้อะไรก็ได้
 แล้วแต่ แล้วแต่ว่าสาขาที่เราอ่านจะชี้ว่าอะไรเพราะว่าความรู้มีหลายหลายสาขา เป้าหมายแต่ละอย่าง
 ก็ไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นถ้าเราสร้างแรงจูงใจตรงนี้ได้ การพัฒนาปัญญาคือตัวความรู้ ไม่ได้
 หมายถึงปัญญาในทางพระพุทธศาสนา เค้าเรียกว่าความรู้คือ knowledge ส่วนใหญ่มันเป็นแค่
 knowledge ไม่ใช่ wisdom หรือ ปัญญา ถ้าเรามีตัวนี้คิดว่า สร้างปัญญาให้แก่เราได้ เพราะเราอยาก
 รู้ เรื่องสัมภารวิบากมันแปลว่าอะไร ไม่ใช่ทำเพราะอยากรู้จะจบใครบังคับให้ทำ เพราะอยากรู้คืออ่าน
 ทำความเข้าใจ เราไม่เข้าใจเองก็ถามคนอื่นได้ แล้วข้อสุดท้ายก็อ่านแล้วก็นำไปใช้ว่า สัมภารวิบากมันมี
 อะไรที่สอนชีวิตเราได้

เราต้องเข้าใจจุดมุ่งหมายนะว่าที่เราถามว่าเกิดมาทำไมคำถามนี้ไม่ควรถามว่าเกิดมาทำไม
 เพราะอะไรเพราะไปถามพระเจ้าถามศาสนาคริสต์ก็บอกพระเจ้าสร้างชีวิตมาไปถามชาวพุทธก็บอกว่า
 ชาติก่อนเกิดจากกรรมเก่า คำถามที่ว่าเกิดมาจากอะไร ชีวิตมันคืออะไร แน่นนอนในทาง
 พระพุทธศาสนา อยากที่เราเรียนมาคำถามนี้ไม่ควรถาม เราจะมีชีวิตอยู่อย่างไรในมุมมองของ
 พระพุทธศาสนา คำถามนี้ไม่ควรถามว่าเกิดมาทำไม มันไม่เกิดประโยชน์ ถ้าชีวิตมันพูดได้ก็คงบอกว่าก็
 ไม่รู้เหมือนกันว่าเกิดมาทำไม มันก็ตอบได้แค่ว่าเกิดมาเพราะได้สร้างกรรมไว้ เพราะเราเลือกชาติไม่ได้
 ก็ว่าแค่ตามตำรา เอาละว่าแค่ชาติก่อนทำกรรมดีมา ตอนนี้อยู่ควรจะจะมีชีวิตอยู่เพื่ออะไร อันนี้
 เราต้องตั้งเป้าหมายว่าเราจะมีชีวิตอยู่เพื่ออะไร อยู่เพื่อครอบครัว พ่อแม่ญาติพี่น้อง อยู่เพื่อสังคมที่เรา
 อยู่ร่วมกัน อยู่เพื่อประเทศชาติ กว้างหน่อยก็อยู่เพื่อโลกเพราะฉะนั้นคนเราเกิดมาก็ต้องทำ ๔ อย่างนี้
 ถ้าไม่ทำ ๔ อย่างนี้เกิดมาก็ไม่มีประโยชน์ เป็นโมฆะชีวิตไปเกิดมาสักแต่ว่าแค่มีลมหายใจอย่างน้อยเรา
 ก็เกิดมาเพื่อครอบครัวของเรา ครอบครัวศรีเลศอย่างน้อยก็ไม่ได้ทำให้ตระกูลเสียเราต้องสร้างแบบ
 ขาวบ้านนะ ต้องมี ๔ สิ่งเพื่อครอบครัวเพื่อสังคมเพื่อประเทศชาติและเพื่อโลก แต่ในแง่
 พระพุทธศาสนา ชีวิตคือการพัฒนา เราพัฒนาชีวิตเรา ชีวิตเราถ้าไม่พัฒนาชีวิตเราก็ไม่ต่างจากสัตว์
 เกิดมาสักแต่ลมหายใจเข้าออกอยู่แค่ตายอยู่ได้ทุกคนไม่ต้องดิ้นรนทุกคนก็อยู่ได้ เพราะ เราดิ้นรนไม่

ดินรนมันก็ตาย เพราะฉะนั้นเกิดมาบางคนอยู่ได้แค่เลยตาย คำว่าเลยตายไม่ใช่หมายความว่าไม่ตาย คือตายไปแล้วคนก็ยังรำลึกถึงคุณงามความดี เป็นทิศทางให้แก่คนรุ่นหลังได้สร้างความคิดต่อต่อขึ้นเช่น พระพุทธเจ้า ที่นี้ชีวิตเราควรเป็นอย่างไรในมุมมองพระพุทธศาสนา ชีวิตคือ การศึกษาซึ่งเจ้าประคุณ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ. ปยุตโต ก็คือ ไตรสิกขา ชีวิตเราจะพัฒนาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ มันจะต้องมีไตรสิกขามีศีล สมาธิ ปัญญา อาจารย์จะไม่พูดไปขยายเอาเองแล้วกัน เพราะสัตว์บาง ประเภทเกิดจากท้องพ่อท้องแม่มันเดินได้เลย เรายังร้องอู๊ว อู๊ว สัตว์มันฝึกแค่ไหนก็ได้แค่นั้น สัตว์นี้ ข้าง ลิง มันฝึกแค่ไหน นกแก้วฝึกให้ดำแค่นั้นมันก็ดำได้แค่นั้น มันดำเลยไม่ได้ แต่มนุษย์นี้ฝึกมันเก่ง ยิ่งกว่าคนฝึกอีก ยกตัวอย่าง บางทีเด็กบ้านนอก ฟังพ่อแม่ทะเลาะ เพื่อนบ้านทะเลาะด่าหยาบคายฟัง ตั้งแต่เป็นเด็กมันก็จำได้ แต่บางคนมันด่าเก่งยิ่งกว่าพ่อกว่าแม่อีก พ่อแม่สอนไหมไม่ได้สอนเลย เพราะ ฉะนั้นปัญญามนุษย์นี้ ยิ่งถ้าฝึกแล้วนี่มันสามารถที่จะพัฒนาได้ เพราะฉะนั้นมนุษย์ถ้าขาดการฝึก แล้ว มันก็เป็นอมมนุษย์ เพราะฉะนั้นมนุษย์นี้มันก็ต้องฝึกและฝึกด้วย เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าตรัส ว่า ทันทโส เสธมนุชยเสสูตร บรรดาคนทั้งหลายคนที่ได้ฝึกฝนตนเองตามหลักไตรสิกขาถือว่าเป็นยอด มนุษย์ ถ้าไม่ได้ฝึกก็ไม่พัฒนา มันอยู่ที่การฝึก ฝึกก็สามารถทำได้เหนือกว่าคนที่ฝึก พ่อแม่สอนเรามา แค่นี้ แต่ว่าทำไมบางเรื่องเรารู้ดีกว่าพ่อแม่ เพราะอะไรเพราะเราไปฝึกฝนไป ไม่ได้ฝึกสติปัญญา พ่อแม่ สอนเราแค่นี้ฝึกฝนไปเรียนไปเพิ่มเติม เราก็มีความรู้มากกว่าพ่อแม่ท่านฝึกมาระดับหนึ่งไม่ใช่ไม่ฝึกเลย ไม่ฝึกเลยจะมาสอนเราได้อย่างไร เพราะฉะนั้นเรายังฝึกยิ่งกว้างขวาง เพราะฉะนั้นหลักของไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา ถือว่าเป็นเครื่องมือในการฝึกมนุษย์ พัฒนามนุษย์

เรื่องการเชื่อเรื่องกรรม เรื่องอะไร เพราะว่าตัวคัมภีร์เรื่องการสอนเรื่องกรรมก็ดี เรื่อง บารมี ๑๐ กิติที่เราสร้างทานบารมีต่างๆ นี้ เราจะมองได้ว่าคัมภีร์ที่เขียนรุ่นหลังนี้มันก็เขียนขยายมา จากหลักธรรมต่างๆในพระพุทธศาสนา เรื่องกรรม การเชื่อเรื่องกรรม แล้วก็เชื่อการสร้างบารมี ทาน บารมี ศีลบารมี เป็นต้น สิ่งเหล่านี้มันก็สะท้อนมาจากหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่นี้วิธีเล่า เรื่องปลุกย่อยเรื่องกรรม เรื่องบารมี แต่ละคัมภีร์มันก็อาจจะมีการสร้างตัวละครแต่ละคัมภีร์อาจจะ แตกต่างกัน แต่สรุปแล้วนี้ กรรม บารมี ในคัมภีร์นั้นๆ มันหลักการเดียวกัน เราก็จะมี story บอก ยกตัวอย่างคัมภีร์แต่ละเล่มก็อาจจะแตกต่างกัน ทำไม่ถึงแตกต่างกัน ก็เหมือนอ่านนิยายนี้แหละ เขียน ในคอนเซ็ปต์เรื่องเดียวกันแต่การสร้างตัวละคร พวกคนละสติปัญญาก็ไม่เหมือนกัน บางคนชอบเนื้อก็ อ่านแบบเนื้อคนที่มีความจริงแบบอภินิหารต้องมีแบบบุคลาธิษฐานเยอะ ธรรมมาธิษฐานน้อย บาง คนต้องมีธรรมาธิษฐานเยอะ บุคลาธิษฐานน้อย อภินิหารไม่เอา เอาแต่แก่น สรุปแล้วหลักธรรมที่ สรุป แล้วหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ เรื่องกรรมก็ดี เรื่องบารมีก็ดี เนี่ยเราเห็นได้ว่า มันก็มีอิทธิพล เช่นไตร ภูมิพระร่วง ยกตัวอย่างในสมัยก่อน ทำไมสอนเรื่องพระมาลัย ผิดศีลข้อที่ ๓ ปันตันจิว หรือวัดไผ่โรงวัว พระมาลัยโพธิสัตว์ คนในสมัยก่อนทำไมเค้าสอนเรื่องพระมาลัย คนในสมัยนี้ทำไมไม่เชื่อ คนใน สมัยก่อนทำไมเค้าสอนเรื่องพระมาลัย เค้าสอนเพื่อปราบเพื่อห้าม เหมือนเมื่อเธอไม่ได้เป็นอะไรหรอก แต่เธอไปหาหมอ ไปป้องกันเพื่อไม่ให้ป่วยหนักแล้วคนในสมัยก่อนสอนพระมาลัยสอนเพื่อปราบ เพื่อ ห้ามอย่าไปฆ่าสัตว์ อย่าไปลักทรัพย์ ผิดลูกผิดเมียเค้า เป็นภาพวาดจิตรกรรม เพราะฉะนั้นคนใน สมัยก่อนจึงสอนเรื่องพระมาลัย ไปโปรดสัตว์ เพราะฉะนั้นสัมภารวิบากก็เหมือนกัน เรื่องกรรม ซึ่งมี

อิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยอยู่แล้ว กิจกรรมหรือวรรณคดีพุทธศาสนาเพราะฉะนั้นมันก็เหมือนกัน ตัวหลักคำสอนเป็นเนื้อที่มันเป็นการร้อยเรื่องราวการนำเสนอมันแน่นอนแต่ละเล่มๆ มีการนำเสนอที่แตกต่างกัน แต่หลักสำคัญเรื่อง กรรมและบารมีก็ตีมันก็เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งนั้นแหละ

พระราชสิทธิมนี วิ. (บุญชิต ญาณส่วโร) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า วิริยะแปลว่าความเพียร ความเพียรเราก็เอาวัตรปฏิบัติของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเพียรได้เช่นว่าตอนที่พระพุทธเจ้าอธิษฐานจิตว่า ถ้าไม่บรรลุธรรมแล้วก็จะไม่ลุกจากอาสนะก็แสดงว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระทัยแน่วแน่ ไม่บรรลุธรรมก็จะไม่ลุกจากที่นั่งแม้จะมีเลือดเนื้อ เหือดแห้งไป กระดูกจะแตกหักไป ก็จะไม่ลุกจากที่นั่ง แสดงว่าพระพุทธเจ้า เป็นคนที่จริงจังมาก เราสามารถนำข้อวัตรปฏิบัติเหล่านี้มาปลูกขึ้นในใจเราให้เรามีวิริยะเช่นที่ว่าเราทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ถ้าไม่จบก็ไม่เลิกนะก็พระคุณของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติในขณะที่เราทำวิทยา นิพนธ์ ทำให้เรามีแรงจูงใจ เกิดวิริยะในพระพุทธศาสนาได้เหมือนกัน ในการเกิดวิริยะก็ความเพียร วิริยะแปลว่าเพียร เราก็เอาหลักของพุทธกิจ ๕ ประการของพระพุทธเจ้าเช่นว่า เข้ามิดก็ตรวดูสัตว์โลกแล้ว แล้วก็ไล่ไปเรื่อยๆ สุดท้ายก็คือตอบปัญหาเทวดา เป็นภารกิจสุดท้าย มนุษย์นอนแล้วพระพุทธ เจ้าก็มีการะในการสอนเทวดาคนที่มีความเพียรทำได้หรือ พระพุทธเจ้ามีความขยันเราทำวิทยานิพนธ์ ก็ขยันศึกษาระยะก็ขยัน เอาแรงจูงใจจากพุทธกิจไปปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงเป็นตัวอย่างหนึ่ง วิริยะก็จะทำให้เราประสบความสำเร็จได้

พระพุทธเจ้าท่านสำเร็จ ๑๖ วิชา จบศาสตร์ไหนก็จะระบุไปประวัติพระพุทธเจ้ามีนะ แล้วก็ตอนถือเพศเป็นนักรบวช พระพุทธเจ้ามีครูที่ท่าน อาฬารดาบส อุทกดาบส ครูวิศวามิตร ถึงกระนั้น พระพุทธเจ้าก็ตอนที่ยังไม่เป็นพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้พอใจในวิชาเหล่านี้ วิชาที่เรียนจากครู ถึงขนาดว่าถ้าเป็นฆราวาสก็เรียนจบทุกศาสตร์ ถ้าเราดูในหนัง พระพุทธเจ้าศาสดาเอกของโลกไม่มีใครสู้ได้ พอถือเพศเป็นนักรบวช ก็เรียนจนจบความรู้ของอาจารย์ ไม่พอใจในที่สุดก็ต้องมานั่งไต่ตันพระศรีมหาโพธิ์ จนกระทั่งตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในข้อนี้เราก็พิจารณาได้ว่า คือปัญญามันมีหลายระดับด้วยกัน ปัญญาทางโลกกับปัญญาทางธรรม ปัญญาทางโลกมันก็มีการแข่งขันกัน ใครเก่งก็เก่งไป พระพุทธเจ้าเป็นคนเก่งในทางโลกนะ แล้วก็เก่งในทางธรรม ความรู้แบบสู้อาจารย์ได้ แต่ว่าพระพุทธเจ้าก็ไม่พอใจในความรู้อย่างนี้ มันนั่งกรรมฐาน คนเรานี้ก็สอนหลักอย่าเชื่อว่าคนนี้เป็นครูของเรา ก็ต้องปฏิบัติดูเสียก่อน ถ้าปฏิบัติแล้วมันหมดทุกข์ได้ก็ค่อยเชื่อคนนี้แบบเป็นครูของเราได้ เพราะฉะนั้นการพัฒนาปัญญาก็คืออย่าไปเชื่อง่าย ต้องพิจารณาให้แจ่มแจ้งเสียก่อน มันก็จะเป็นการที่จะสร้างแรงจูงใจให้เป็นคนเชื่อง่ายอย่าเป็นคนหูเบา คือถ้าศาสนาถ้าเชื่อแล้วดับทุกข์ได้ก็เอา

พระพุทธเจ้า เป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบานเพราะชีวิตของเรา ที่เรามีปัญหาทั้งหลายทั้งปวงนี้เราก็เอาตามแบบพระพุทธเจ้าซะ ทำอย่างไรจะเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานได้ก็ปฏิบัติตามพระพุทธเจ้าพระพุทธ เจ้าทรงเป็นตัวอย่างแล้ว เราก็ทำตาม เราก็จะมีพัฒนาการชีวิตตามหลักของพระพุทธศาสนา ถ้าเราเป็นชาวพุทธถ้าเราไม่นำ

ที่เราสามารถระบุได้ก็คือว่าพระพุทธเจ้าให้เราเห็นเจริญสติใช้ไหม แสดงว่าพระพุทธเจ้าตลอดพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้า พระองค์เจริญสติตลอด แล้วก็แม้จะก่อนปรินิพพานก็ยังเทศก์สอนให้เจริญสติ นี่คือการพัฒนาชีวิตของเราตามทางพระพุทธศาสนา เพราะว่าพระพุทธเจ้าเทศก์

ทุกคนได้มีการเจริญสติกำกับ สุดท้ายแม้ยาวนานแล้วยังนึกถึง แสดงว่าพระพุทธเจ้าพูดเรื่องนี้มานานแล้วจนขึ้นใจแล้ว ก่อนตายก็ไม่ได้นึกถึงเรื่องอื่นนอกจากขอให้เจริญสติ

พระภิกษุณาวิริยคุณ วิ. (ไสว อธิสโณ) ให้สัมภาษณ์ว่า คนเราเมื่อมีความเชื่อแล้วเราก็ต้องพูดให้มีแรงใจ เช่น มีความเพียรในการปฏิบัติพระพุทธเจ้าตรัสว่าคนเราจะล่วงทุกข์ได้ด้วย ความเพียร และคนที่มีความเพียรจะทำอะไรก็จะประสบความสำเร็จ นักเรียนถ้ามีความขยันเรียนก็จะประสบความสำเร็จในการเรียน คนทำงานถ้ามีความเพียรในการทำงานก็จะประสบความสำเร็จในการทำงาน คนปฏิบัติธรรมถ้ามีความเพียรพยายามในการปฏิบัติธรรมก็จะทำให้การปฏิบัติธรรมประสบความสำเร็จได้ เพราะฉะนั้นเราจะชี้ให้เห็นว่าถ้าใครมีความเพียรพยายามแล้วมันจะส่งผลดียังไง เช่น คนจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร เมื่อฟังอย่างนี้คนส่วนมากก็อยากจะผลทุกข์อยู่แล้ว แค่นี้ก็มีความเพียรพยายามเพื่อที่จะพ้นจากความทุกข์ และเขาก็มีความเพียรพยายาม เพื่อที่จะทำให้พ้นทุกข์และก็เกิดความพยายาม ก็คือชี้ให้เห็นของความเพียรพยายาม ว่าเมื่อเราเพียรพยายามแล้วจะส่งผลดีต่อชีวิตเขายังไง ก็คือจะทำให้เขาประสบความสำเร็จความก้าวหน้าตามที่เขาหวัง ก็คือชี้ให้เห็นถึงข้อดีของความเพียร ยกตัว อย่างคนที่มีความเพียรและประสบความสำเร็จในชีวิตให้เขาเห็น แล้วเขาก็จะอยากประสบความสำเร็จในชีวิตเขาก็จะมีความเพียรพยายามเอง

การที่จะทำให้คนศรัทธาในความเชื่อก็ต้องชี้ให้เห็นถึงความสำคัญก่อนว่า พระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างไร โดยเฉพาะคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีความแตกต่างจากคำสอนของที่อื่นอย่างไร ก็คือพระพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้เชื่อโดยการบังคับ แต่พระพุทธเจ้าจะสอนให้เชื่อโดยการพิจารณาไตร่ตรอง เห็นจริงแล้ว เห็นจริงแล้วถึงเชื่อ อันนี้ก็เป็นคำสอนที่ค่อนข้างแตกต่างจากศาสนาอื่นๆ ก็คือไม่ได้บังคับให้เชื่อแต่ให้เชื่อโดยการพิจารณาไตร่ตรอง และบอกถึงผลของการปฏิบัติตาม ว่าถ้าปฏิบัติตามแล้วก็จะได้รับผลตามการปฏิบัติ ก็คือปฏิบัติตามมากได้ผลมาก ปฏิบัติตามน้อยได้ผลน้อย เพราะฉะนั้นเมื่อเขาได้เห็นความสำคัญของคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็ทำให้บุคคลนั้นเกิดความศรัทธาซึ่งสามารถพิสูจน์ได้ และคำสอนของพระพุทธเจ้าเมื่อใครนำไปประพฤติปฏิบัติตามแล้ว ก็จะได้รับผลตามนั้น พระพุทธเจ้าจะสอนถึงทางที่ควรเดิน ทางที่ไม่ควรเดิน พระพุทธเจ้าก็จะบอกไว้หมดเลย ไม่ใช่สอนแต่สิ่งที่ดีและมีประโยชน์เท่านั้นบอกไว้แม้ กระทั่ง สิ่งที่ไม่ดีและไม่มีประโยชน์ เช่นการเกี่ยวข้องกับอบายมุข หรือแม้แต่การเกี่ยวข้องกับการนอนตื่นสาย เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ถึงคำสอนที่หลากหลาย และเมื่อใครก็ตามที่นำไปประพฤติปฏิบัติตาม ก็จะเกิดผลดีต่อตัวพวกเขาเหล่านั้น และเมื่อเขาได้เห็นแบบนี้มันก็จะทำให้เขาเกิดศรัทธาเพราะเขาเกิดศรัทธาก็จะเกิดความเชื่อ เชื่อที่ว่าจะสามารถเอาไปประพฤติปฏิบัติได้ เพราะฉะนั้นตรงนี้จะเห็นสาเหตุที่ทำให้คนเกิดศรัทธากับพระพุทธศาสนา และเมื่อคนเราเกิดศรัทธาแล้วก็พร้อมที่จะประพฤติปฏิบัติตาม แล้วที่พระพุทธเจ้าสอนให้เชื่อโดยที่ไม่ได้สอนให้เชื่อเพราะคนนั้นเป็นครูบาอาจารย์ แต่พระพุทธเจ้าสอนให้เชื่อในกรรม ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว และสอนให้เชื่อเรื่องผลของกรรม สอนให้เชื่อว่ามีกรรมเป็นของตัวเอง ใครทำอย่างไรก็จะได้อย่างนั้น และสอนเรื่องการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเพราะฉะนั้นเมื่อเราได้ฟังอย่างนี้ได้ฟังคำสอนแบบนี้ก็จะทำให้เราเกิดศรัทธาได้ง่าย

จะต้องให้เค้าเห็นความสำคัญของการสร้างปัญญา ว่าการมีปัญญานั้นพระพุทธเจ้าสอนให้มีความยกย่องสรรเสริญ ให้เขาเห็นความสำคัญของการสั่งสมปัญญา เพราะปัญญานั้นเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้ายกย่องและสรรเสริญ ปัญญาก็คือความรอบรู้ โดยเฉพาะปัญญาในทางธรรม ที่จะเป็นเหตุให้เราารู้ดีรู้ชอบและทำให้เราละในสิ่งที่ไม่ชอบได้ จนเดินทางถูกต้อง เจริญปัญญาที่ทำให้หมดกิเลส เจริญปัญญาขั้นสูงสุด เมื่อคนเห็นความสำคัญของปัญญาแล้ว ใครก็ตามที่มีปัญญาจากคนไม่มีทรัพย์ก็สามารถทำให้มีทรัพย์ได้จากคนที่ไม่มีฐานะ ก็ทำให้มีฐานะได้ ปัญญาทำให้เราเอาตัวรอดได้จากทุกสถานการณ์ ใครที่สั่งสมปัญญาจนสามารถเอาตัวรอดได้ในทุกสถานการณ์ก็จะสามารถทำให้อยู่บนโลกนี้ได้โดยไม่เดือดร้อนใคร เมื่อมีปัญญาแล้วก็สามารถที่จะหาทรัพย์ได้

ถ้าเราต้องการพัฒนาชีวิตก็คือเราต้องยกจิตตัวเองให้สูงขึ้น การพัฒนาชีวิตจะพัฒนาในแง่ของการเป็นอยู่ แต่ถ้าเป็นในแง่ของปัญญาทางจิตก็คือการยกจิตตัวเองให้สูงจากกิเลสทั้งหลาย เมื่อหมดกิเลสก็จะหมดความทุกข์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

เรื่องคำสอนหรือว่าหลักธรรมนั้นมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนจำนวนมาก เราเชื่อว่ากำเนิดจากการกระทำทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว พอเราเชื่อแบบนั้นคนที่เชื่อก็จะทำแต่สิ่งดีดีเพราะอยากจะได้รับสิ่งที่ดี และทำให้ชีวิตของเรามีความสุข และพยายามหลีกเลี่ยงจากการทำไม่ดีหรือการทำความผิด เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้เราประสบความสำเร็จและความเดือดร้อน เพราะฉะนั้นจึงทำให้คนที่เชื่อหลายคนพยายามเป็นคนดี และพยายามที่จะทำดีผลของการทำดีทำให้เขาและครอบครัวมีความสุข ไม่เบียดเบียนกันไม่ทำร้ายกันซึ่งก็ทำให้สังคมมีแต่ความสุข เพราะฉะนั้นคนเราส่วนใหญ่จะเชื่อว่าทำดีได้ดีจึงมุ่งมั่นที่จะทำแต่สิ่งดีดีเพราะอยากได้รับแต่สิ่งที่ดี จึงทำให้สังคมของเรามีความสุข

พระปลัดสมภาร สมภาโร ให้สัมภาษณ์ว่า เราต้องทำให้เขาเห็น ทำให้เขาดู ปฏิบัติให้ดูให้เห็นในหลัก สอนให้เขาเข้าใจว่า การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมันได้ผลยังไง และเกิดประโยชน์กับตัวเราอย่างไร มันแก้ปัญหาชีวิตของเราเป็นยังไงบ้าง ลักษณะ มันได้แก้ได้ทั้งปัญหาชีวิตของเรา กับแก้ปัญหาชีวิตในครอบครัวแล้วก็หลักของมันนอกจากนั้นอีก คือให้เห็นความจริงที่พระพุทธเจ้าที่ท่านสอนไว้ ตามสติปัญญา คือ กาย เวทนา จิต ธรรมคือสติปัญญา ๔ พระพุทธองค์ พระพุทธเจ้าท่านสอนอะไร แล้วทีนี้แล้วเวลาเราสอน เราสอนในสติปัญญา มันมีอะไรบ้าง กาย เราปฏิบัติแล้วจะให้มันชัดไหม มียังงัยหลักของมันเกิดยังงัย มันปฏิบัติแล้วมันได้ผลยังงัย เข้าถึงยังงัย สามารถที่จะแก้ปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ของคนเหล่านั้น แล้วก็ประชาชน หรือผู้เข้ามาปฏิบัติ เขาจะเกิดศรัทธา ศรัทธาเอง เพราะว่าเขาเห็นเองรู้เองเข้าใจเอง เขาปฏิบัติเอง เราเพียงชี้ให้เขาปฏิบัติแบบนี้ ทำอย่างนี้ กำหนดอย่างนี้ เกิดอย่างนี้ ปฏิบัติแล้วมันจะมีอะไรเกิดขึ้น สมมุติว่าเราปฏิบัติแล้วศีล สมาธิ ปัญญาของเราจะเกิด ลักษณะอย่างนี้นะ มันจะเกิดขึ้น มันจะนำไปแก้ปัญหาชีวิต ความเครียด ความวิตก ความกังวล จากที่เป็นอยู่ของเราเนะ ที่มันเกิดความเป็นอยู่ลักษณะนี้เขาจะได้เข้าใจ อันนี้คือแนะวิธี และก็ทำให้เค้าดู ทำให้เขาที่เข้ามาปฏิบัติ ทำให้เขาได้เห็น ให้เขาเห็น อยู่ให้เค้าเห็น เห็นกับเราว่าทำยังงัย แล้วก็แก้ปัญหาอย่างงัย เค้าเกิดไม่มีความเข้าใจเราก็อธิบายให้เขาเข้าใจในหลักธรรมนั้น ในหลักธรรมคำสอนนั้นว่ายังงัยปฏิบัติแล้วมันเกิดอะไรขึ้น มีสภาวะยังงัย แนวของมันมันเป็นยังงัย เข้าใจอย่างไร ปฏิบัติแล้วมันได้ประโยชน์อะไรบ้าง

มันมีเทคนิค เมื่อเทคนิคหรือวิธีะมันแรงจูงใจ เราก็ต้องปลูกศรัทธาให้เขา ศรัทธาคือความเชื่อว่า พระพุทธศาสนา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรืออะไรต่างๆ เหล่านี้ มันมีอย่างนี้คำสอนว่าอย่างนี้ ปฏิบัติไปแล้วมันจะเกิดทำให้เรารู้หลัก รู้แก้ปัญหาชีวิตของเราใน ในการต่างๆ เราสามารถที่จะอธิบายโน้มน้าวให้เขาเข้ามาศรัทธา เข้ามาปฏิบัติแนวลักษณะเหล่านี้ เขาปฏิบัติไปแล้ว มันก็จะเกิดประโยชน์ของเขามีอะไรบ้าง แล้วเราก็ปลูกศรัทธา เมื่อเขามีศรัทธาเขาปฏิบัติตามแล้ว มันก็จะเกิดสภาวะธรรมะต่างๆ เกิดขึ้นแล้วเขาก็เกิดศรัทธาเอง เราไม่ต้องไปพูดอะไรมาก มันจะไปเมื่อเขาเห็นด้วยตาปัญญาของเขาจริงๆ ไม่ใช่เกิดจากสุดมยปัญญา จินตามยปัญญา เขาเกิดจากภาวนามยปัญญา จากตาปัญญาของเขา จิตของเขามีความสงบ จิตของเขามีความสุข มีอะไรต่างๆ เขาเห็นสิ่งนี้จริง สิ่งนี้มันปรากฏเกิดขึ้น

ในการพัฒนาปัญญาคือหมายความว่า เมื่อปัญญาตัววิปัสสนากรรมฐาน เมื่อเขาปฏิบัติได้แล้ว เห็นแล้ว รู้แล้ว เราก็อธิบายให้เขาฟังว่าคือมันเกิดด้วยภาวนามยปัญญาจริงๆ ทางสายเอก ทางสายเดียวที่พระพุทธองค์ที่ท่านสอนไว้ “เยเนว ยนติ นิพพานง พุทธา เตสญจ สาวกา. เอกายเนน มคเคน” คือเป็นทางสายเดียวที่จะทำให้คนเข้าถึงมรรคผลนิพพาน คือจะทำให้คนพ้นจากทุกข์ พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ทำให้คนเข้าถึงสภาวะธรรมได้จริง แต่เดินต้องเดินตามสายนี้ ลักษณะนี้ให้เขาเกิดปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริง ปัญญาทั้งปัญญาทางโลกียะ ทั้งโลกุตระปัญญาโลกียะมันเป็นแบบนี้คือ ทำให้เราเกิดมีอะไรต่างๆ เกิดขึ้น แต่โลกุตระทำให้เราสามารถที่จะเข้าถึงองค์ธรรม ตตถภพ ตตขชาติ ทำให้เราเข้าถึงสภาวะมีความสุข มีความพ้นจากความทุกข์ พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้คำสอนของพระพุทธเจ้า คือหลักอริยสัจ ๔ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ดับทุกข์นิโรธทำให้มันเข้าถึงลักษณะนี้

แนวทางชีวิตของเรานั้น พัฒนาชีวิตตามแนวทางของพระพุทธเจ้า แนวของพระพุทธเจ้ามี ๔ อย่างคือ อิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ฉันทะเรามีความพอใจ ความพอใจในสิ่งนั้น สิ่งนั้น อย่างเราจะเรียนหนังสือ เราก็พอใจไป พอใจในหลักการ วิริยะ คือความเพียร ความขยันอดทน อดกลั้น ในหลักอิทธิบาท จิตตะ จิตฝึกฝนในกิจการงานของตนเองจะเป็นการเรียนการสอน การอะไรก็แล้วแต่ เราต้องฝึกฝนเอาใจใส่ วิมังสา คือความเพียรเพียรความไปถูกได้ลักษณะ พระอาจารย์จะเอาหลักประเภทพวกนี้ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาก็ดี การสอนก็ดี เรามีฉันทะในอิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสาของใครก็แล้วแต่ ใครก็เกิด อย่างพระพุทธเจ้ามีไหม พระโมคคัลลานะมีไหม มีลักษณะนั้น วิบากกรรม คือกรรมของใครของมันที่ใครเคยสร้างมา ขนาดจะเป็นระดับไหนก็แล้วแต่ อันนั้นคือเรื่องกรรม กรรมของแต่ละคน กรรมของเขา เขาทำมา บารมีเขามีไหม มันก็มี เขาสร้างสม ยกตัวอย่างโฆสกเทพบุตรเค้ามีบารมีเขาจึงไปเกิดเป็นเทพบุตรตั้งนั้นเขาจึงบรรลุธรรมเหมือนกันลักษณะนั้นใครก็แล้วแต่ อย่างองคุลิมารมีวิบากกรรม นางปฐาจาราก็เหมือนกันเขามีวิบากกรรมของเขาไหม บารมีเขามีมีของเขา อย่างนั้นเขาไม่สามารถที่จะบรรลุธรรมได้ มันก็เป็นลักษณะนั้น แปลว่าบารมีของแต่ละคนไม่เหมือนกัน บางทีผลกรรมของเขาก็ส่งผลก่อน บางคนก็กรรมดีตรอนอย่างทุกวันนี้ก็เหมือนกันอย่างเวลาพระอาจารย์ไปสอนก็พูดเรื่องกรรม คนเราก็มองเห็นเป็นกรรมอย่างโน้นกรรมอย่างนี้ บางคนกรรมของเค้ามันเกิดยังงี้บ้างนะ บางคนก็เจ็บไข้ได้ป่วย อันนั้นคือกรรมมันส่งผล กรรมบางทีส่งผลถึงขั้นตายก็มี ถ้ามันไม่ถึงส่งผลเราก็จะพิกลพิการ ทำให้อะไรต่ออะไร

เกิดขึ้น อันนั้นคือกรรมส่งผล ถ้าสมมุติว่าเขามีบารมี เขามีกรรมตัวนี้เกิดอยู่ ถ้าเขามีบุญบารมี บุญบารมีของเขาเกิดให้เขาเป็นอย่างนั้น เขาเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดอะไรต่างๆ เหล่านี้ เขาหายได้ เพราะว่าบุญบารมีมันส่งผลให้เขา คือบารมีของเขา ส่งผลให้เขาหายจากโรคจากภัยจากอะไร เห็นบางคนนั้น แสบจะเอาชีวิตไม่รอด อยู่ ๆ พอเขามาทำบุญ เขาก็หาย หายจากโรคจากภัยจากอะไร จากคนเป็นมะเร็งแล้ว ก็หาย อย่างที่ศิริราชก็มี เขาเป็นแล้วเขามาปฏิบัติธรรม เขาอธิษฐานขอให้เขาเป็นยังงี้เขาก็ทำบุญสร้างกุศล สร้างโน้นสร้างนี่เขาก็อยู่ได้ พอไปตรวจ ไปเช็คเขาก็บอกว่าเขาไม่มีโรคพวกนี้

หลักพุทธธรรมทุกอย่างเราสามารถที่จะนำมาใช้ในชีวิตประจำวันของเรา เรามีศีล มีธรรม มีหลักพุทธธรรม มันก็มีอยู่แล้ว เราเป็นคนดี เรามีเมตตา มีกรุณา มีอะไรต่อคนต่อสัตว์ต่ออะไรต่างๆ เราก็มียอยู่แล้ว มีหลักพวกนี้อยู่ในจิตใจของเรา มีคุณธรรม มีเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายต่อคน ต่อเพื่อนร่วมงาน ต่อเพื่อนร่วมอาชีพของเรา เรามีเมตตาต่อเขา เขาก็มีเมตตาต่อเรา เรามีศีล มีสมาธิ มีปัญญาเข้ามา มีวิริยะ มีสติ มีสมาธิ มีหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา พวกอริยสัจ ๔ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ ก็ได้มีอะไรเข้ามาแทรก หลักของมันเป็นอย่างนี้เอง สติคือความไม่ประมาทในชีวิต ไม่ประมาทในการทำงาน ไม่ประมาทในการครองเรือน การทำงานของเรามันได้ทั้งนั้น

หลักธรรมพวกนี้มีอิทธิพลในวิถีชีวิตของคนเราอย่างแนบแน่น เราจะไปไหนก็มีหลักธรรม มันมีอิทธิพลในชีวิตของเรา เรามีชีวิตอยู่ได้ก็เพราะมีหลักธรรม มีสติ มีสัมปชัญญะ รู้ตัว มีสติก่อนพูด ก่อนคิด ก่อนทำ ก่อนอะไร เราต้องรู้ เราจะด้วยอำนาจกิเลสไม่ได้ ด้วยกิเลสของเราจะทำอะไรก็เหมือนกัน เราต้องมีสติ สติที่เราจะคอยพูดคอยจาอะไรต่างๆ เขาถึงบอกว่า “สติ เตสฺส นิวารณํ” สติเป็นเครื่องกันกิเลส สิ่งต่างๆ ล้วนแต่เป็นกิเลส มันจะแทรกเข้ามา แต่ให้เราต้องมีสติเข้ามา เลียบบอกว่า “สติ เตสฺส นิวารณํ” สติเป็นเครื่องกันกิเลสไม่ให้มันไหลสู่เครื่องกันกิเลสของเรา มันจะเข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แต่ให้เรามีสติ สติรู้ตัวทั่วทั้งก่อนพูดก่อนคิด ก่อนทำ ก่อนจะทำอะไรต้องมีสติก่อน เราจะพูดอะไรเราต้องมีสติก่อน อย่างเช่นเราจะพูดอะไร เราแบบไม่มีสติ มันเป็นอย่างงี้ เพื่อนร่วมงานก็อยู่ไม่ได้ เราจะทำงานก็อยู่กับเพื่อนกันก็ไม่ได้ ทำอะไรเราต้องพูดมีสติ พูดไปแล้วมันจะเกิดประโยชน์กับตัวเองไหม มันจะเกิดโทษกับเพื่อนหรือเปล่า เราต้องมีสติ เราพูดแบบไหน ปิยวาจา คือพูดดี ทำดี มันก็เพราะธรรมะเหล่านี้ เรานำไปแก้ปัญหาชีวิตและสังคมของเรา ให้มีความเจริญ ชีวิตและสังคม และชุมชนให้เจริญขึ้นดีขึ้น

พระครูปลัดสุวัฒนวิมลคุณ (บุญถิ่น ทาโร) ให้สัมภาษณ์ว่า ก็ต้องเชื่อในหลักของกรรม ศรัทธา ๔ อย่าง เลือกอศรัทธาอย่างใดขึ้นมาเป็นแรงจูงใจ คือ กรรมศรัทธา ความเชื่อกรรมการทำความดี กรรมชั่ว และวิปากศรัทธา เชื่อผลของกรรม และกัมมัสมกตาสัทธาเชื่อว่าทุกคนมีกรรมเป็นของของตน ตลาคตโพธิสัทธาเชื่อในการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อบางครั้งมันเกิดศรัทธาที่ไม่มีศรัทธา ก็อศรัทธาอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาเป็นแรงจูงใจนี้ศรัทธาหนึ่งต้องหาบุคคลต้นแบบที่เราเคารพนับถือเป็นแรงจูงใจให้เกิดศรัทธา

ให้เกิดวิริยะต้องหมั่นในการขยับสักรวมอินทรีย์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อสิ่งไม่ดีเข้ามา ก็ต้องกำหนด ในหลักปธาน ๔ หนึ่งคือ ปหาน มันเกิดขึ้นก็พยายามกำหนดรู้ให้มันดับไป สอง ปธานตัวที่สองสำรวมระวังสังวรต่างๆ คือสำรวมระวังของเราเมื่ออะไรเกิดขึ้นก็พยายามสำรวมระวังไม่ให้มัน

เตลิดไปแล้วก็ทำให้มันเกิดพยายาม ทำอยู่บ่อยๆ มันก็จะเกิดความขยันเองสุดท้ายเมื่อมันเกิดแล้วก็เพียรรักษาไว้ให้อยู่กับเราได้นานที่สุด เมื่อเราทำอย่างนี้บ่อยๆมันก็จะเกิดความเพียรเป็นธรรมชาติของมัน บางครั้งก็ต้องกลับไปตรวจดูเรื่องการสร้างศรัทธาถ้าเรามีศรัทธาแล้วนี่ต้องหาตัวอย่างเหมือนอย่างหลวงปู่เรา หาตัวอย่างท่านมีผลการปฏิบัติท่านมีแนวทางยังไงเมื่อเราท้อขึ้นก็เลยขึ้นก็ต้องเอาตัวหลักศรัทธา ๔ มาเป็นหลักเตือนจิตเตือนใจตนเองให้เกิดความเพียรบางครั้งประสบปัญหาที่ต้องเอาตัวนี้เอาหลักศรัทธามาเตือนตนเองมันจะถึงทำให้เรามีความเพียรกล้าต่อสู้อุปสรรคมันก็เกี่ยวเนื่องกันนั้นแหละระหว่างศรัทธากับวิริยะ

ก็หัดสังเกต มันก็เป็นตัวอิทธิบาท ๔ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ ใสใจ แล้วก็หมั่นสังเกต ความเข้าใจ เมื่อเราสังเกตใสใจมันอยู่มันก็จะเข้าใจผลการปฏิบัติผลการดำเนินชีวิตตัวปัญญา มันก็จะเกิดขึ้นเองตัวรู้มันจะเกิดขึ้นเองมันจะเกี่ยวเนื่องกันนั้นแหละอิทธิบาท ๔ ฉันทะความพอใจที่จะทำให้มันเกิดขึ้นในใจก่อน ความเพียรก็ตามมามันตามมาแล้วก็ความใสใจจิตตะมันก็เกิดขึ้น วิมังสาคือความเข้าใจในการปฏิบัติ อย่างน้อยธรรมะตัวนี้มันก็ต้องใช้ด้วยกันมันจะเกิดปัญญาเองความเข้าใจเอง บางครั้งเราก็ต้องไปศึกษา ไปหากัลยาณมิตรคือครูบาอาจารย์เป็นตัวแรงกระตุ้นให้เกิดปัญญาศึกษาถามมีปัญหาอะไรก็ควรถามครูบาอาจารย์ที่ท่านมีความรู้ความชำนาญในด้านต่างๆ

แนวทางชีวิตและการพัฒนาการดำเนินชีวิตก็ใช้หลักธรรมวิปัสสนากรรมฐานที่เราได้ฝึกมานั้นแหละให้อยู่กับปัจจุบันให้มากที่สุดคือมองให้เห็นตามความเป็นจริงมันเกิดขึ้นทุกอย่างอยู่ในกฎไตรลักษณ์ทั้งนั้นไม่ว่าอะไรมันก็จะเกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไปมันก็จะทนสภาพเดิมไม่ได้หรือเราไม่สามารถที่จะบังคับบัญชามันได้ ถ้าเราทำใจอย่างนี้ได้ก็จะทำให้เราเกิดความสงบบางครั้งปัญหาที่มันตันที่ไม่สามารถแก้ไขได้มีทางแก้ไขถ้าเราทำใจให้ปล่อยวางเข้าใจในธรรมชาติเห็นช่องทางในการแก้ปัญหาจะทำให้ชีวิตของเรามีความสุขมากขึ้น

ก็คิดว่าบางครั้งมันก็ไม่ได้อย่างใจเรา เรื่องกรรมนะ เพราะว่าบางครั้งผลที่มันเกิดจากการกระทำคือวิบากมันก็เกิดจากกรรมทั้งนั้น เมื่อเราปล่อยใจวางใจได้ว่าทุกคนมีกรรมเป็นของของตนเองก็จะทำให้เรามีความทุกข์มากขึ้นวางใจแล้วก็พยายามประพฤติปฏิบัติให้เกิดการชำระกิเลสที่มันเกิดขึ้นทำให้ตัวบ่เกิดความทุกข์ของเรา คือการปฏิบัติธรรมนั้นละ ธรรมะของพระพุทธเจ้าทุกส่วนที่มีอยู่ แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ยังหนีกรรมไม่พ้นก็ต้องเชื่อในคัมภีร์สัมภารวิบากพระพุทธเจ้าบำเพ็ญบารมีขนาดไหนสุดท้ายก็ยังประสบผลกรรม เราบารมียังไม่ถึงขนาดนั้นเราก็ต้องเพียรพยายามมากขึ้นทำใจเมื่อทุกข์มันเกิดขึ้นก็ต้องทำใจให้ยอมรับ ความทุกข์ที่มันเกิดขึ้น แล้วก็หาวิธีแก้ไขโดยการปฏิบัติธรรมมองใจเป็นกลางมองให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มันอยู่อย่างนี้ละ ก็จะทำให้เราจิตมันปลอดโปร่งเมื่อจิตปลอดโปร่งเราก็จะเห็นทาง ทางที่จะดำเนินชีวิตให้มีความสุข คำที่มีอยู่ในคัมภีร์นี้คนไทยก็ใช้อยู่เรื่อยละ คำก็มองว่าทุกคนมีกรรมเป็นของของตน กรรมเป็นผู้ให้ผล เราใช้หลักธรรมตัวนี้มาใช้ในการดำเนินชีวิต ทางอีสานจะมีการทำบุญประจำเดือนของเค้า ก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากคัมภีร์สัมภารวิบาก

พระพงษ์พัฒน์ วตฺตโน ได้ให้สัมภาษณ์ว่า แรงจูงใจที่จะให้เกิดศรัทธานั้นจะต้องเชื่อในหลักของกรรมต้องสร้างศรัทธา ๔ อย่างขึ้นมาเลือก เอาเป็นแรงจูงใจ คือ กัมมศรัทธา เชื่อกฎแห่ง

กรรม กรรมดีกรรมชั่ว วิปากศรัทธา เชื่อผลของกรรม กัมมัสสกตาศรัทธา เชื่อว่าทุกคนมีกรรมเป็นของของตน และตถาคตโพธิสัทธา เชื่อในการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อบางครั้งเกิดศรัทธาที่ไม่มีศรัทธา ก็เอาศรัทธาอย่างใดอย่างหนึ่งมาเป็นแรงจูงใจ และต้องหาบุคคลต้นแบบที่เราเคารพนับถือมาเป็นแรงจูงใจให้เกิดศรัทธา

ต้องหมั่นขยันในการสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ คุมมันเมื่อสิ่งที่ไม่ดีเข้ามาก็ต้องกำหนดอยู่ในหลักปธาน ๔ คือ ๑. ปหาน ปธาน คือมันเกิดขึ้นก็พยายามกำหนดลมให้มันดับไป ๒. สังวรปธาน คือสำรวมจิตของเรา คือพยายามเมื่อมีอะไรเกิดขึ้นพยายามสำรวมไม่ให้มันเตลิดไป ทำให้มันเกิด ทำที่จะทำอยู่บ่อยๆเดี๋ยวมันก็จะเกิดความขยันเอง สุดท้ายพอมันเกิดก็พยายามรักษาไว้ให้อยู่กับเราได้นานที่สุด เมื่อเราทำบ่อยๆก็จะเกิดความเพียรไปเอง เป็นธรรมชาติของมันบางครั้งก็ต้องกลับไปดูเรื่องการสร้างศรัทธามีศรัทธาแน่นแน่ว ลองหาตัวอย่างเหมือนอย่างหลวงปู่ ลองหาตัวอย่างบางที่ถ้าทำมีผลการปฏิบัติและผลสัมมาปฏิบัติ ท่านมีแนวทางยังงี้เมื่อเราท้อ เกิดความขี้เกียจขึ้น ก็ต้องเอาตัวหลักศรัทธา ศรัทธา ๔ มาเป็นตัวเตือนจิตเตือนใจตนเองให้เกิดความเพียร เมื่อประสบปัญหาที่ต้องเอาหลักศรัทธามาเตือนตัวเอง มันจะดึงและทำให้เรามีความเพียรและความที่จะกล้าต่อสู้กับอุปสรรค มันก็เกี่ยวเนื่องกันนั้นแหละระหว่าง ศรัทธากับวิริยะ

หัดสังเกต รู้จักสังเกต มันก็เป็นตัวอิทธิบาท ๔ นั้นแหละ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ใส่ใจและหมั่นสังเกต ความเข้าใจ เมื่อเราหมั่นสังเกต ใส่ใจมันเราก็จะเข้าใจในผลของการปฏิบัติในการดำรงชีวิตตัวปัญญา มันก็จะเกิดขึ้น ตัวรู้มันก็จะเกิดขึ้นเอง มันเกี่ยวเนื่องกันกับ อิทธิบาท ๔ ฉันทะ ความพอใจ ทำให้มันเกิด ขึ้นในใจก่อน มันตามมาแล้วก็เกิดขึ้นจิตตะ คือความใส่ใจ วิมังสา คือความเข้าใจในการฝึกปฏิบัติอย่างน้อยธรรมะ ตัวนี้มันก็ต้องใช้ด้วยกันจะเกิดปัญญาเองความเข้าใจเอง บางครั้งเราต้องไปศึกษา ไปหาถ้อยคำคือครูอาจารย์เป็นตัวแรงกระตุ้นให้เกิดปัญญา ปรีक्षा ถ้ามมีปัญหาอะไรก็ต้องไปถามครูบาอาจารย์ที่ท่านมีความรู้ความชำนาญในด้านต่างๆ

ใช้หลักธรรมและหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่เราได้ฝึกมานี้แหละ คือให้อยู่กับปัจจุบันให้มากที่สุด คือมองให้เห็นตามความเป็นจริงที่มันเกิดขึ้น ทุกอย่างมันก็อยู่ในกฎไตรลักษณ์ทั้งนั้น ไม่ว่าอะไรมันก็จะเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป มันคงทนสภาพเดิมไม่ได้หรอกเราไม่สามารถที่จะบังคับบัญชามันได้ ถ้าเราทำใจอย่างนี้ได้ก็จะทำให้เราเกิดความสุขบางครั้งปัญหาที่มันตันที่เราไม่สามารถแก้ไขปัญหาก็ได้ถ้าเราทำใจปล่อยวางเข้าใจ ในธรรมชาติ ก็จะเห็นช่องทางในการแก้ปัญหาก็จะทำให้ชีวิตของเรามีความสุขมากขึ้น

คิดว่าบางครั้งมันก็ไม่ได้ตั้งใจเราเรื่องกรรม เพราะผลที่มันเกิดจากการกระทำคือวิปาก มันก็เกิดจากกรรมเท่านั้น เมื่อเราปล่อยใจวางใจได้แล้วคิดว่าทุกคนมีกรรมเป็นของของตนเอง ก็จะทำให้เรามีความสุขมากขึ้น วางใจแล้วก็พยายามประพฤติปฏิบัติให้เกิดการชำระกิเลสที่มันเกิดขึ้นมันก็ทำให้เป็นตัวบ่อเกิด ความทุกข์ของเรา การปฏิบัติธรรมเป็นแนวทางในธรรมะของพระพุทธเจ้า แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ยังหนีกรรมไม่พ้นก็ต้องเชื่อเรื่องในคัมภีร์สัมภารวิปาก พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีขนาดไหนสุดท้ายก็รับผลกระทบ เรายังบารมีไม่ถึงขนาดนั้นเราก็ต้องเพียรพยายามมากขึ้น แล้วก็ทำใจเมื่อมีความทุกข์เกิดขึ้นก็ต้องทำใจให้ยอมรับความจริงที่มันเกิดขึ้น แล้วก็หาวิธีแก้ไขโดยการปฏิบัติ

ธรรมมองใจเป็นกลาง มองใจเป็นกลางในที่นี้ก็คือมองให้เห็นเป็นไตรลักษณ์หรือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วจะทำให้จิตเราปลอดโปร่งมากยิ่งขึ้น เมื่อจิตปลอดโปร่งเราก็จะเห็นทาง หนทางที่จะดำเนินชีวิตให้มีความสุข คำก็มองว่าทุกคนมีกรรมเป็นของของตน กรรมเป็นผู้ให้ผล แล้วเราก็ใช้หลักกรรมอันนี้มาดำเนินชีวิต อีสานจึงมีการทำบุญตาม คือประเพณี ฮีต 12 เป็นผลมาจากคัมภีร์สัมภารวิบาก

ผศ. ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า พุทธเรื่องที่สองคล้องกับความต้องการของผู้ฟัง พุทธให้เครียดให้ชัด ให้เขาเข้าใจได้ เมื่อเขาเข้าใจชัดมันก็จิตใจเขาเองแหละ

มันก็ต้องเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนา ก่อน ทั้งในแง่ของตัวพระพุทธเจ้าเองว่ามีท่านเอง มีคุณธรรมอย่างไร มีความพยายามอย่างไร คำสอนของพระพุทธเจ้าคืออะไร พระสงฆ์ พระอรหันต์ที่ท่านสืบต่อจากพระพุทธเจ้าท่านรับผิดชอบในงานพระพุทธศาสนาอย่างไร และตัวเราในฐานะที่เป็นคนรุ่นหลังนี้ได้รับประโยชน์อะไรจากพระพุทธ ศาสนาตัวนี้ก็จะเป็นการสร้างวิริยะให้เราศรัทธา และเชื่อมโยงในการศึกษาคำสอนได้อย่างต่อเนื่อง

มันต้องชอบก่อน ประเด็นแรกเราต้องสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นก่อนในคำสอนของพระพุทธเจ้า ประเด็นที่สองสร้างความอยากรู้ให้ผู้ฟัง ความอยากรู้ในที่นี้คือการตั้งคำถาม และเราต้องมั่นใจว่าในคำสอนของพระพุทธศาสนามีคำตอบที่ตอบคำถามในชีวิตของเรามากมาย เพราะฉะนั้นเราก็ตั้งคำถามจากตรงนั้น แล้วก็สืบค้นจากคำสอน จากพระไตรปิฎกและอาจารย์ผู้รู้ ผู้ทรงความสามารถที่สามารถอธิบายให้เราได้ นี่แหละคือเทคนิค

เดินตามทางของ มรรคมรรค ๘ ก็คือเริ่มจากความเข้าใจที่ถูกต้อง คิดในแง่บวกตามความเข้าใจที่ถูกต้อง และควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจาและการดำเนินชีวิต สุดท้ายเมื่อมีปัญหาหรือความทุกข์เกิดขึ้นก็ยึดหลักเจริญสติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เพื่อให้เกิดสมาธิ ตามหลักมรรคมรรค ๘

หลักคำสอนที่ปรากฏตามพระคัมภีร์สำหรับอารยวิบาก มันเป็นเรื่องกันตชีวิตของพระพุทธเจ้าของพระโพธิสัตว์ เพราะฉะนั้นสิ่งเหล่านั้นมันก็คือมันเป็นสาระได้หมดเลย เพราะมันเริ่มจากชีวิตของพุทธนิคชนที่มุ่งมันจะมาช่วยสังคม มาช่วยโลกและดำเนินตามหลักของพระพุทธเจ้าถึงการตั้งโลกได้ เพราะฉะนั้นทั้งหมดนี้แหละก็คือคติเตือนใจในการใช้ชีวิต

นายณรงค์ศักดิ์ อัจฉรานูวัฒน์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า มุ่งไปสู่การตายแล้วไม่เกิดเราเรียกว่า ภาวะนิพพาน นิพพานไม่สูญหาย อันนี้จำมาบอกนะเพราะยังไม่บรรลุแล้วก็ยังไม่รู้ด้วยอะไรต้องลองตายดู go to wisdom ที่เราบอกว่ารู้แจ้งคือ วิปัสสนาอันเองวิปัสสนาแปลว่ารู้แจ้ง รู้แจ้งแทงตลอด อันนี้รู้ระดับนี้เรียกสัพพัญญู แต่ถ้ารู้มากกว่าหนึ่ง ยังไม่รู้แจ้งแทงตลอดเค้าเรียกว่าพวกรู้เอยะเค้าเรียกพวกพหูสูตะ พหูแปลว่ามากกว่า ๑ รู้เอยะไรก็ได้มากกว่า ๑ สูตะแปลว่าการฟังการรู้ รู้ได้เครื่องมือ ๖ อย่าง อายตนะ ๖ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ข้างนอก ๕ ข้างใน ๑ คือถ้า พฤติกรรมดีเหมือนกับคนตัดไม้ขั้นแรกต้องมีฐานที่ดีก่อน มันก็เอื้อให้เกิดความสงบ ตรงนี้คือเรื่องจิตใจ จิตใจสงบมันก็เกิดปัญญา ตรงนี้เค้าเรียกการฝึก ศิล สมาธิ ปัญญา เรียกว่าไตรสิกขา แปลว่าการฝึก ๓ ด้าน พวกที่จะเอาแต่อ่านหนังสืออย่างเดียวแล้วไม่ฝึกอะไร พวกนี้คือพวกหยิบโย่ง พวกนี้มีฐานอย่างเดียวเรียกว่า มีแต่ศรัทธา ไม่มีปัญญา เพราะฉะนั้นศรัทธาจึงเป็นฐานของปัญญา เพราะกว่าจะถึงวันนี้ต้องอาศัยศรัทธา ปัญญา

ยังไม่มา มาด้วยศรัทธาก่อน ต้องเชื่อเคื่อก่อน เพราะฉะนั้นเคื่อเรียกว่าอะไรเรียกว่า สาวก เรียกว่าผู้เชื่อฟัง ฟังดูก็เกิดศรัทธา ศรัทธาเป็นรากฐานของปัญญา แล้วที่เคื่อบอก พระเครื่องผิใหม่ ไม่ผิถ้าใช้ตามหลัก ตามใดที่ยังไปสู่เป้าหมายของการรู้แจ้ง แรกๆไม่มีอะไรก็อาศัยความเชื่อความคิดถึงครูบาอาจารย์ เหมือนบางคนใส่พระ อาจจะเป็นหลวงพ่อก็ไรก็ไม่รู้ ต้องห้อยพระแม่ให้มา เดี่ยวแม่เสียใจไม่ทำ นี่ก็คือว่าเป้าหมายได้ ไม่ใช่ที่เดียวเป็นไปเพื่อแค่ศรัทธาอย่างนี้ไม่ใช่ผิหลักพระพุทธศาสนา ศรัทธาเป็นเรื่องปัญญา เรื่องกรรมสำคัญไหม กรรมก็สำคัญ พิธีกรรมก่อให้เกิดแรงศรัทธา เชื่อมันศรัทธาทำให้เกิดพลัง

พระพุทธศาสนาต้องการพัฒนาคนหลักการศึกษาต้องการพัฒนาดน และก็สร้างสันติภาพหลักพระพุทธศาสนานะเราจะเห็นว่าเริ่มต้นคืออะไรจะมีศีลธรรมอันหนึ่ง ทนโตเสโทมนุชยเสสุตมณุษยผู้ประเสริฐคือผู้ที่ผิแล้ว มนุษย์เราไม่ได้ประเสริฐเพราะการผิ มนุษย์เราสู้สัตว์เดรัจฉานไม่ได้ นะ พวกช้างม้าวัวควายตกถูกบูบหากินเองได้เลย แต่คนเรานี้ะต้องเลี้ยงนานมากบางคนเลี้ยงจนแก่ยังไม่ยอมเลย พระพุทธเจ้าบอกเวลาเห็นพระพุทธรูปแล้ว อ่อนน้อมก่อนนะท่านเป็นมนุษย์ธรรมดาแต่ท่านมีความเพียร เพราะฉะนั้นมีคนเดินทางผ่านสำเร็จไปแล้วทางนี้คือทางสายเอก ถ้าเราพยายามทำตนไปนี่เราก็คงจะไปสู่ตรงนั้นได้ แต่ทางสายเอกมันไม่เหมือนขึ้นทางด่วนคติธรรมในทางพระพุทธศาสนาสอนเรื่องการพัฒนาตนคนที่จะได้จะต้องมีองค์ประกอบ ๗ อย่าง ถ้าคนเรามี ๗ อย่างชีวิตจะรุ่งเรืองดุจแสงเงินแสงทองของชีวิตตอนเข้าดวงอาทิตย์ขึ้นจะมีแสงสว่างก่อน บุพนิมิตบุพแปลว่า ก่อน นิมิตแปลว่าเครื่องหมายคนไทยบอกว่า นิมิตแปลว่า ผืน ไม่ใช่ บุพนิมิตมรรคหมายถึงสู่การรู้แจ้ง สำเร็จอะไรก็ได้ในระดับต้น ระดับกลาง ระดับปรมาตม์ คำว่า มรรคนั้นะ ที่นี้ชีวิตของเราจะดีได้อย่างไร ๑ เราต้องคิดเป็นต้องรู้จักคิด อันนี้เรียก โยนิโสมนสิการ อันนี้ใช่แดง อันแรกคือตัวเรา ต้องรู้จักคิด คิดเป็นอะไร ต้องมีสภาพแวดล้อมที่ดื้ออันนี้ใช่ขาว ใช่ขาวเรียก กัลยาณมิตร ถ้ามี ๒ อย่างนี้เคื่อบอกปัจจัยเอกของมรรคนี้คือเป็นรากแก้วของความเจริญ บางคนเกิดมาดี เกิดมาในตระกูลดี ตัวเองไม่ดีอันนี้ใช่ขาวประคองใช่แดง ใ้พวกเกิดในสลัมนะ ทำดีได้ไม่เป็นพวกนี้ ใช่แดงใหญ่กว่าใช่ขาว บางคนพ่อแม่ไม่เก่งเลย พ่อแม่นี้เคื่อบอกว่า บุพการี บุพ แปลว่า ก่อน การีแปลว่า ทำดี บุพการี แปลว่า คนทำดีกับเราก่อน มีพี่น้อง ๓ มีอิตตะสัมปทาจะพัฒนาตนอยู่ตลอดพรุ่งนี้ต้องดีกว่าวันนี้ อันที่ ๔ มีความเพียร ๕ มีวินัยคือ ศีลสัมปทา วิ แปลว่า วิเศษ นัย การนำ วินัย แปลว่า การนำที่วิเศษ ๖ การไม่ผิวันประกันพรุ่ง อันที่ ๗ ที่สำคัญนี้เคื่อบอกว่า สัมมาทิฎฐิ มีความเชื่อที่ถูกต้องรวมกันเรียกว่า บุพนิมิตของมรรค ถ้าคนไหนมีไม่ถึง ต้องปรับ นี่คือหลักการ ๗ อย่าง เรื่องของโยนิโสหลักพระพุทธศาสนาก็สอนเรียกว่า อัตตาหิอัตตโนนาโถเคื่อบอกศาสนาพุทธจะมี ๒ อย่าง คือ ๑. บอกความจริง ๒. บอกวิธีการ บางคนบอก อัตตาหิอัตตโนนาโถ รู้แค่ครั้งเดียว ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตนคือสิ่งที่แท้จริง แต่ตนจะพึ่งตนเองได้ต้องทำตนให้พึ่งได้ก่อน ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตนคนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้ คนที่ผิมาดีแล้วเป็นที่พึ่งที่ทำได้ยาก แรกก็ต้องพึ่งคนอื่นก่อน แต่พอนานๆเข้า แรกๆ ก็ใช้ห่วย ยางโยนไปโยนมาห่วยยางไม่ต้องใช้แล้ว เพราะฉะนั้นคือหลักการพัฒนา มีลูกเพื่อนคนหนึ่ง เกเร เรียนอะไรก็ไม่จบ บอกความจริงให้เคื่อฟัง แม่นั่งรถวีลแชร์ พ่อก็อยู่กับครอบครัวใหม่แล้วอีกหน่อยจะทำอย่างไร นี่ปัญหากำลังจะมา ทุกข์กำลังมาจะทำอย่างไร ซื่อประกันไหม ซื่อไหวเหรอ แล้วคุณต้อง

ทำงานขนาดไหน เปลี่ยนวิธีใหม่ไหม ไม่ต้องซื้อประกันคุณไปรับราชการ ค่าเลี้ยงคุณเลย ๓ ชั่วโมง จากคนที่ไม่ค่อยสนใจเรียน จากคนที่นั่งกินเหล้า เลิกกินเหล้า ดูหนังสือ เดียวนี้จบนิติศาสตร์ รามคำแหง ตอนนี้อยู่เนติบัณฑิต จะเป็นผู้พิพากษา จากคนไม่เคยอ่านหนังสือ เดียวนี้ทำช็อตไนต์ ใหม่ๆให้อ่านหนังสือแค่เอาไปย่อ ค่าก็ล่อๆเอามาส่ง บอกดีมาก มันดีมากตรงไหน ก็ดีตรงแต่ก่อนไม่เคยทำเลย ๐ มา ๑ นี่มันยากนะ ที่เค้าไปดาวอังคารเค้าไม่ได้ไปหาไดโนเสาร์ เค้าแค่ไปหาจุลินทรีย์เท่านั้นเอง ต้องมองให้เห็นความจริง

จริงๆเราเกิดในพระพุทธศาสนาอยู่แล้วเราเป็นคนโชคดีเพราะเกิดในดินแดนของพระพุทธศาสนาของเรานะคนไทยส่วนใหญ่ร้อยละ ๙๐ ถือพระพุทธศาสนาแต่ถามว่าศาสนาพุทธสอนอะไรบอก ศีล ๕ อะไรไม่รู้ไม่ใช่หลักการเราส่วนใหญ่เป็นพุทธะเบี่ยนบ้านคือทะเลเบี่ยนบ้านบอกนับถือศาสนาพุทธยิ่งเด็กสมัยนี้ใครสอนอะไรก็ไม่ได้เลยบางทีหรือหังสัมาสังสวดไม่ได้จริงๆแล้วนะหาว่าใหม่ว่า หลักการพระพุทธศาสนาเป็นหลักการที่สอนให้คนเราฉลาดสุดๆ คนเราถ้ามีพระพุทธศาสนาเหมือนมีวัคซีนประจำตัวร้อนแคไหนถึงร้อนแคไหนก็อยู่ได้โดยสงบ หลักของศาสนา ทำให้มองระดับเฉพาะหน้าเลยตาเห็นขึ้นไป ในขั้นปรมาตม ในหลักพระพุทธศาสนาเราไม่ได้ศึกษา ส่วนใหญ่เวลาเราศึกษาจะใช้ภาษาบาลี ซึ่งเราจะไปติดกับภาษาบาลี เราเรียนภาษาอังกฤษมาตั้งแต่ ป.๕ ป.๖ แต่ภาษาบาลีไม่เรียนเราก็ไม่รู้ภาษาไทยก็ยากด้วยบางทีแปลก็ไม่ตรง ดิก็แปลว่าดี ชั่วก็แปลว่าชั่ว ค่อยยังชั่วแปลว่า ยังชั่วอยู่ วันนี้ให้ไปหรือมา ตกลงไปหรือมากันแน่ มากับไปคนละทางใช่ไหม คือภาษาไทยเราไม่ตรงกัน เช่นคำว่า ภาวนา บางคนเข้าใจว่าเป็นการสวดมนต์ เปิด dictionary สวดมนต์ไม่ใช่ภาวนามาจากคำว่า พัฒนา แปลว่าทำบวกกับดีขึ้นภาษาไทยแปลว่าออกกำลังกาย รวมคำชิปไฟล์แปลว่าเจริญ เพราะฉะนั้นนี่คือคนเราการที่จะเข้ามาในพระพุทธศาสนาได้เนี่ยขั้นแรกต้อง ศรัทธาก่อนเชื่อมั่นก่อน เพราะฉะนั้นคนที่ทำให้คนศรัทธาได้ หนึ่งต้องมีเจตนาดีต้องมีปัญญา ต้องมีจริยวัตรดี คนเค้าเชื่อถือเชื่อมั่นอยากจะเป็นอย่างนี้บ้างเป็นตัวอย่างให้ นี่ศรัทธา การฝึกคือการฝึกสิ่งที่เราเป็นอยู่ คนเรามีทั้งเปลือกทั้งแก่นอะไรที่เป็นแบบชีโคลไม่ดีเอาออกไปบ้าง เค้าเรียกขัดเกลาค่อยๆไปวิธีการแล้วส่วนใหญ่คนเราจะมาเวลาคนเราอายุเยอะๆขึ้นเรื่อยๆเวลาไปงานศพจะเห็นคนที่อยู่ใกล้ศพคือ คนที่อายุเยอะๆแล้วเพราะเริ่มเห็นความจริงแล้ววันหน้าเราจะนอนอย่างนี้เหมือนกัน เพราะทุกคนรู้ว่าชีวิตไม่เกิน ๓๐,๐๐๐ วันแน่ เราใช้เกินกว่านั้นคนเรามักกลัวตายแต่ลืมกลัวเกิด เพราะการเกิดเป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น แต่ก่อนตายเรายังเห็นว่ามืออยู่บางคนเชื่อการตายแล้วเกิด เชื่อว่าตายแล้วต้องเกิดมาเป็นคน ซึ่งโดยความเข้าใจของผมการตายแล้วเกิดมันไม่มีอุปสรรคว่าตอนตายเป็นมนุษย์แล้วตอนเกิดจะเป็นมนุษย์ เพราะฉะนั้นคนที่ไม่เข้าใจอย่างนี้จึงมักจะมองว่าเหมือนกับมองชีวิตเป็นเกมส์ คนฆ่าตัวตายเพราะจะได้ รีเซตเกมส์ใหม่แต่จริงๆเค้าไม่ได้เรียนรู้เลยว่าหน้านี้อาจจะไม่ใช่นะมันยาก เพราะฉะนั้นมันน้อยเพราะเรามีโอกาสทำดี มีแต่จะทำหรือไม่ทำ ถ้าไม่ทำมันก็ผ่านไปแล้วมันก็จะมีโอกาสใหม่ๆมาว่าจะทำไม่ทำ จะมีอย่างนี้มาเรื่อยๆ มันจะมาสั่งสมคือมารวมๆกัน แล้วก็มาประมวลองค์รวมภายในไม่กี่วินาทีก่อนที่จะมูฟไป ทรานฟอร์มเมอร์ไป การเปลี่ยนผ่าน บางคนบอกว่าการหลับตายสบายใช่ไหม ที่จริงเราไปคิดแทนคนนอนตาย แต่จริงๆเค้าอาจจะไม่สบายก็ได้ ตอนนอนมันควบคุมความคิดไม่ได้ มันไม่เหมือนตอนตื่นนะ พอตื่นเรารู้จะใกล้ตายใช่ไหมเราที่ตั้งหลักแล้ว ปฏิสังข

โยแบบพระ ตอนพระฉันอาหาร เราอาจจะทำกลยุทธ์ไม่คิดเรื่องอะไรแล้ว วางใจได้แล้ว สวดโอวาท ปาฏิโมกข์ จิตที่กำลังวุ่นวายความบาดเจ็บจากร่างกาย สังขารที่จะแตกดับ อันนี้ก็ไม่รู้นะ จำมาบอก มันก็ลักษณะนี้ รีวมัน กายป่วยใจไม่ป่วย กายให้ธรรมชาติดูแล ใจเราดูแลเอง เราเตรียมพร้อมลูก เมียชาตินี้ไม่สนใจแล้ว ทำจิตให้นิ่ง อุปมาเหมือนโทรศัพท์โยนมาจากชั้นที่ ๒ โทรศัพท์แตกขึ้นมาใส่ ใหม่ มันก็ติด คือแบบว่าที่จะตายแล้วไม่เกิด นิพพานยากมาก トラบใดที่เรายังโกรธ ยังเบื้อ ยังเกลียด ยังโน่นนี่ นั่นแสดงว่าเราจะต้องเกิด เพราะฉะนั้นประเด็นคือว่าคนเราของในพระพุทธศาสนาไม่เหมือนอย่างอื่น ถ้าเราไม่เตรียมตัวแต่สิ่งที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้มันเป็นจริงหลายอย่าง ท่านจะมา หลอกเราทำไมสิ่งที่ท่านตรัสมันเป็นระบบทุกอย่าง มันอัศจรรย์มากทุกอย่างทุกเรื่องเพราะเชื่อไว้ก็ไม่ เป็นไร ทำดีทำตามที่ท่านว่า ถึงตายมันจะเป็นไงไม่รู้ แต่ปัจจุบันมันโอเคเนอะของอร่อยร่างกายไม่ค่อย ชอบ อะไรที่ร่างกายชอบมักไม่อร่อย แต่ถ้าเกิดว่ามันเป็นจริง ถ้าทำไม่ดีมันไม่มีโอกาสทำแล้ว มันก็มี หลายอย่าง เวลาทำบุญผมชอบอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษไทยด้วยนะทหารที่ตายในการรบด้วยนะ เราก็อุทิศส่วนกุศลให้เทวดาประจำตัวด้วย บางทีก็ไม่รู้ว่าทำไมต้องอุทิศให้เทวดาด้วย พระอาจารย์ ธรรมชาบอกเทวดาทำบุญไม่ได้ เทวดามาอาศัยเรา เพราะฉะนั้นเหตุใดให้เกิดศรัทธา เราอ่านแล้วมันเป็นจริง โดยเฉพาะสิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนคือการเอาชนะความทุกข์ ไม่ใช่สอนให้ทุกข์ รู้ทันทุกข์สุข เป็นต้น

ก็พยายามหลักการง่ายๆข้างต้นคือ ไม่เบียดเบียนตนเองไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๒ มีจิตใจ เกื้อกูลคนอื่น ๓ ใช้เหตุใช้ผล ศิล สมาธิ ปัญญา กินอยู่เป็น ก่อนกินก็ปฏิเสธขำโย กินแล้วก็รู้จักกิน เวลากินร่างกายชอบไหมอย่างนั้นกิน ๑ ใน ๔ ร่างกายชอบแต่เราไม่ชอบ กิน ๓ ใน ๔ เพราะว่า ร่างกายอะไรที่เราชอบเรากินแค่ ๑ ใน ๔ อะไรที่ร่างกายชอบแต่เราไม่ชอบเรากินแค่ ๓ ใน ๔ เวลา เดินออกกำลังกาย เดินขว้างหนอย่ายอย่างหนอยมีลูกประจำอันหนึ่ง นับหายใจเข้าออกสมองข้างขวา มือซ้าย สมองเรากับมือคนละข้างกัน ส่วนใหญ่เราใช้สมองข้างซ้าย ตอนเข้าคองแปรงมือซ้าย ชกมวย ก่อน ถ้ามือไม่ชนกันแสดงว่าระบบประสาทเรามันโฟกัสมันสัมพันธ์กันถ้าชกๆแล้วชกมือตัวเองแสดงว่า มีปัญหาแล้ว ซ้อมสมาธิแช่น้ำครึ่งชั่วโมงใส่ตะกร้าตากแห้งเอาถ้วยกระเบื้องมา คว่ำลงหันครึ่งเอามือ ซ้ายคั่นฝึกสมองด้วยมือซ้ายใช้สมองซีกขวา

คนไทยเข้าใจเรื่องกรรม และบารมีผิด ภาษาไทยไม่ตรง คำว่าบารมี คนเข้าใจในเรื่องของ อิทธิพล อิทธิแปลว่า ความสำเร็จนะ อิทธิบาท อิทธิ แปลว่า ความสำเร็จ ปาทะ แปลว่า ทาง คือทาง ไปสู่ความสำเร็จ ๔ ประการ อิทธิพลคือ พลังแห่งความสำเร็จ คนที่มีพลังแห่งความสำเร็จได้ต้องเป็น ชุบเปอร์อิทธิบาท อย่างคำว่าวิมังสาเข้าใจว่าใคร่ครวญแปลไม่ตรง วิมังสาแปลว่า ทดลองทำ แบบคุ มอง ๕ บวก ๘ เป็นเท่านี้ คิดมันทุกวันมันก็ชำนาญเอง พุดทวนไปทวนมาแต่ถ้าพุดไปเรื่อยๆอีกหน่อย มันก็ได้ ต้องฝึกไปเรื่อยๆ การฝึกคือการทำบ่อยๆ กรรมคือ action f เท่ากับ ma แรงเท่ากับมวลคูณ อัตราเร่งพวกนี้มันเป็นหลัก คุณเอาน้ำสาตใส่กำแพง กำแพงมันก็จะกระเด็นออกมา มันก็เป็นธรรมชาติ ธรรมดา เราเชื่ออะไร หลักแห่งกรรมคือ ถ้าคุณอยากได้ผลต้องทำปัจจัยเหตุ แต่ปัจจัยเหตุมันไม่ เพียงพอต้องเข้าใจเหตุที่เป็นเหตุปัจจัยธรรมชาติต้องเป็นปัจจัยสามัคคีไม่ใช่ว่าต้นมะม่วงเหวอนี้เม็ด มะม่วง มีน้ำ มีดินมาตั้งกองๆไว้ แต่ไม่มารวมกันมันจะขึ้นไหม ปัจจัยพร้อมใจ ต้องปัจจัยสามัคคีด้วย

มันต้อง คอนเน็คกันด้วย อยากได้ผลก็ต้องทำปัจจัยเหตุ ปัจจัยเหตุต้องเป็นปัจจัยเหตุสามัคคีด้วย
 อยากทำอะไรทำได้หมด ลองคิดว่าพระพุทธเจ้ายังสามารถค้นพบ อัพเกรตจากมนุษย์เป็นพระ
 สัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ถ้าเราอยากเป็นเราไม่ได้ขนาดนั้นเลยเอาแค่อะไรอย่างพูด ๔ ภาษาได้ถ้าจะเอา
 จริงๆ อยากได้ผลก็ต้องทำปัจจัยเหตุก็ดูเหตุว่าเป็นอย่างไร เพราะฉะนั้นถ้าเราอยากได้ผลทำอย่างไรถ้า
 เราเชื่อว่าสิ่งใดจะเกิดขึ้น สุภาษิตจีนว่าถ้าเราเชื่อสิ่งใดจะเกิดขึ้นสิ่งนั้นจะเป็นจริงเชื่อมั่นมันก็จะผ่าน
 ไปได้ เพราะว่าเรื่องวิบาก ถ้าคิดว่าจะเป็นอย่างนี้ อันนั้นคือหลักการ ถ้ามีฉันทะไม่พอจะต้องมีความ
 เพียรด้วยต้องอยู่กับมันตลอดต้องลงมือทำพัฒนามองปัญหาให้เป็นแบบฝึกหัด ไม่ใช่มองแล้วอะไรก็
 จริงๆ ปัญหาที่ยิ่งมาก ปัญหายิ่งมากแต่สุดท้ายคืออะไรเรานี้ทุกคนต้องตายแล้วเกิด ท่าน ป.อ. ปยุตโต
 ท่านบอกว่า เมื่อใดที่เรารู้สึกทุกข์เมื่อนั้นเรามาถูกทาง เพราะว่าโลกมนุษย์เป็นแดนเดียว โลกมนุษย์
 ประจุชุมทาง ที่สัตว์โลกผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนผ่านมาเป็นที่คนชั่วมาสาบตัวเป็นคนดีไปสวรรค์ เป็นที่
 คนดีเตรียมตัวไปนรกและเป็นคนที่มีความทุกข์ด้วยปัญญาเปลี่ยนจากผู้หากรรม ลอยหลุดพ้นหมุนเวียน
 เปลี่ยนผ่านตลอดกาลเป็นแดนเดียวที่มีคนเลิกล้ำในทั้ง ๓ โลก และคนที่แย่งที่สุดมาอยู่ร่วมกันโลก
 มนุษย์จึงมีความเป็นพิเศษ

ดร.จางงศ์ สวมประจำ พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งชีวิตจริงจริงนะหมายถึงว่าเป็น
 ศาสนาเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปใช้ในการดำเนินชีวิต ชีวิตที่ใช้ธรรมะพระพุทธเจ้ามาเป็น
 เครื่องดำเนินชีวิตจะมีอายุยืน อายุ วัฒน สุขัง พะลัง อายุพอเรารู้จักตัดมีสติ สมาธิ ก็จะอายุยืน หรือ
 เราไปปฏิบัติธรรมได้ยืนว่าปล่อยวาง คำว่าปล่อยวางคำเดียวที่จริง ในครอบครัวถ้ามีคนบ่น อย่างนั้น
 อย่างนี้ ปล่อยวางซะ ครอบครัวก็มีสุข เพราะฉะนั้นมันใช้ส่วนตัวก็ได้ครอบครัวในเชิงการเป็นผู้บริหาร
 ถ้าเราบริหารโดยใช้ธรรมะพระพุทธศาสนาคือใช้เมตตา กรุณา ขำราชาการถ้าเราปกครองเค้าโดยนำ
 ด้วยเมตตาพนักงานก็จะร่มเย็นเป็นสุขใครได้ผู้บริหาร อธิปัตติ ปลัดกระทรวงที่มีธรรมะแค่เมตตาตัว
 เดียวก็จะทำให้กรมมัน กระทรวงมันเต็มไปด้วยสวรรค์สำหรับข้าราชการบางที่ได้ผู้บังคับบัญชาที่เง่า
 ไม่มีศีลมีธรรม แสดงแต่อำนาจบาตรใหญ่ถ้าเรารู้จัก ขันติ คำเดียวเราก็คืออยู่กับคนพวกนั้นได้ขึ้นอยู่กับไอ้
 หน้างเง่าไร้ธรรมไร้ศีลได้ด้วยขันติเป็นตัวอย่าง ถ้าเราได้อธิบายประโยชน์ของพระพุทธศาสนาเป็น
 อย่างนั้นมันก็จะเป็แรงจูงใจให้คนอยากศึกษา อยากน้อมนำเอาคำสอนพระพุทธเจ้าไปประพฤติปฏิบัติ
 มันไม่ได้แปลว่าไปสวรรค์นิพพานศาสนาที่อยู่ในปัจจุบันนี้ดีที่สุด อาจจะมีแถมว่าตายแล้วไปสวรรค์อัน
 นั้นเป็นอีกบทหนึ่ง จริงแล้วสวรรค์ก็อยู่ในชีวิตประจำวัน นรกก็อยู่ที่นี่ ไม่ต้องไปตายหรอก เป็นศาสนา
 แห่งเหตุผล

วิริยะตัวนี้จะทำให้เกิดได้ต้องมีฉันทะก่อนนะ มันจึงต้องขึ้นต้นด้วยฉันทะ อิทธิบาท ๔
 ต้องขึ้นต้นด้วยชอบก่อน คนเราถ้าไม่ชอบมันจะมีวิริยะอะไร เดี่ยวจะโปรดน้าต้นไม้เพราะเรารักต้นไม้
 มีความสุขที่เห็นมัน แต่แล้วอยู่กับต้นไม้บางทีคุยกับมันไว้เป็นอะไรทำไมลูกเล็กจึงเลยคือการที่พูดคุย
 กับต้นไม้เป็นการพักเป็นสมาธิวิริยะจะเกิดได้ต้องรักต้นไม้เสียก่อนเช่นเดียวจะขับรถไปรดน้ำต้นไม้
 เพราะเหตุว่าเรารักมัน มันจึงจะมีวิริยะ เพราะฉะนั้นวิริยะจะเกิดได้ต้องมีฉันทะ

ก็ต้องเชื่อปัญญาว่าเกิดขึ้นมีจริงเชื่อก่อน เชื่อว่าศีล สมาธิ ปัญญา เป็นตัวสืบเนื่องจริงต้อง
 มีศีลซะก่อน เป็นคนปกติ มีศีล ๕ เป็นคนประพฤติดี สงบรู้จักมีการกำหนดชีวิตควรจะเป็นอย่างนั้น

ไม่เป็นอย่างนั้นการกำหนดว่าชีวิตควรจะเป็นอย่างนั้นๆ แล้วก็ใคร่ครวญทุกครั้งที่ทำ ถ้าเราไม่ได้กำหนดว่ามีศีลมันจะมีปัญญาไม่ได้ปัญญามันจะเกิด ศีล สมาธิ กำหนดว่าจะเป็นอย่างนี้ได้ ไม่ทำอย่างนี้ๆ ต้องมีสมาธิ สมาธิดีก่อนจะทำอะไรคิดมีสติ คิดอันนี้ไม่ดี อันนี้ไม่ใช่ เราไม่เคยคิดจะทำอย่างนี้ กระบวนการอันนี้คือปัญญา ไม่ใช่ปัญญามันเกิดก่อนนะ ปัญญามันจะเกิดจากกระบวนการเป็นคนปกติมีสติกำกับ สติที่เราทำกับการกระทำทุกอย่างเค้าจึงสอนสมาธิว่าให้รู้จัก จิตทุกขณะ ถ้าเราตามจิตทุกขณะได้ก็ไม่ทำผิด อันนี้ไม่ควรทำเพราะชั่ว อันนี้ควรทำเพราะดี อันนี้ไม่ดีแน่ควรละ อย่างนี้คือหนทางไปสู่ปัญญา

ถ้าเราบวชเค้าให้รักษาศีล เราก็รักษาศีล ไม่ตกนรกในเบื้องต้นกลัวว่าจะตกนรก เพราะฉะนั้นนรก สวรรค์มันเป็นเบื้องต้นที่จะกำกับให้คนเป็นคนดีคือเอานรกมาขู่เด็ก เราก็เชื่อโตมาจนถึง ๗๕ ปี นรก สวรรค์มีจริงหมดแต่ไม่ใช่ว่าไม่มีอิทธิพลโดยสิ้นเชิง ทำให้ถึงถือศีล ๕ มาตลอดตั้งแต่อายุ ๒๒ จนถึงเดี๋ยวนี้เวลาเราจะละเมิดศีล เราเสียดาย เสียดายว่าชีวิตเรานี้มีหนทางที่จะไปสวรรค์ แล้ววันนี้ต้องทำอย่างนี้

ผศ.รังษิ์ สุทนต์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า เป็นการพัฒนาความรู้ในพระพุทธศาสนา เรื่องอริยสัจ ๔ แบบประยุกต์ คือ ประยุกต์เข้ากับวิถีชีวิต หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมในช่วงที่เกิดน้ำท่วม เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจว่า หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้นำมาสอนนั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั่นเอง ทุกข์ เป็น ภาษาบาลีและสันสกฤต มาจากคำว่า ทุกฺขิ แปลแบบทับศัพท์ตามที่เข้าใจกันในวงการบาลี คือ แปลเท่าเดิม ทุกฺขิ ก็แปลว่า ทุกข์ เพียงเปลี่ยนรูปแบบการเขียน ในทางอักษรศาสตร์เรียกว่า แปลแบบยืมคำ คือ ยืมคำว่า ทุกฺขิ ที่เป็นภาษาบาลี มาเป็นคำแปลในภาษาไทย ตามตัวอักษร ทุกฺขิ มิได้แปลว่า ปัญหา และก็มิได้เป็นไวยากรณ์แห่งคำว่าปัญหา ทุกฺขิเป็นปัญหาโดยที่มีสภาพเสมอกันกับสิ่งที่เป็นปัญหา คือ สิ่งที่ต้องแก้ไข ปัญหาเป็นคำถามที่ต้องพยากรณ์ คือ ควรจะตอบ หู เป็นอุปสรรค คือ คำที่มาขวางหน้าคำอื่น ทั้งคำนามและกิริยาทุกฺขิ เป็นนามกิต्तกัที่ใช้เป็นทั้งบทนามกิต्तกัและบทนามนาม หู แปลว่า ชั่ว, ยาก ข นั้นมาจากขมธาดู ในความหมายว่าทน, อดทน เช่น ขันติ ความอดทน เป็น ขมธาดูลงติปัจจัย ทุกฺขิ ตามรูปศัพท์ แปลว่า “สิ่งที่ทนได้ยาก” ความหมายที่ใช้กันในภาษาไทย หมายถึงความไม่สบายกายไม่สบายใจ ก็ไม่ผิด เพราะความไม่สบายกายไม่สบายใจนั้น มนุษย์รู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ทนได้ยาก ไม่ต้องการจะทนอยู่ในสภาพนั้น เช่น เวลาไม่สบาย เป็นไข้ มนุษย์ทุกคน ก็ไม่อยากจะทนอยู่ในสภาพนั้น ต่างหาวิธีบำบัดให้ความไม่สบายกายนั้นหายไป

ถ้าเราตีความทุกฺขิว่า คือ ปัญหา ก็ต้องศึกษาความหมายในมิติของสังคมปัจจุบันด้วย ปัญหา หมายถึง สิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ขัดขวางมิให้มนุษย์ได้พบกับความต้องการของตน หรือสิ่งที่เป็นอุปสรรค ขัดขวางข้อขัดข้องต่างๆ ที่เป็นเหตุให้การปฏิบัติงานไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ เช่น ปัญหาคนเกิด สตรีตั้งครรภ์ในขณะที่ตนยังเป็นนักเรียนนักศึกษา ถือว่า เป็นปัญหาวัยรุ่น และปัญหาชีวิตอีกสารพันปัญหา เราศึกษาตามมิติของสังคมก็พอจะทราบได้เป็นอย่างดี เพื่อมิให้เป็นการตีความคลาดเคลื่อนจากคำสอนในพระพุทธศาสนาต้องศึกษาความหมายแห่งทุกฺขิที่ปรากฏ

ปวงมันกินเขตตั้งแต่สัตว์เดรัจฉาน เปรต สัตว์นรก อสุรกาย มาถึงมนุษย์ทิพย์พรหม อรูปพรหม ทั้งหมดในภพสามนี้ เป็นสังขารทั้งปวง ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาทั้งนั้น ถึงคุณจะเสวยสุขเป็นท้าวพระยามหากษัตริย์มันก็ไม่เที่ยง เมื่อไม่เที่ยงมันก็เป็นทุกข์ ยิ่งยึดถือยิ่งเป็นทุกข์ เมื่อเป็นทุกข์สุดท้ายก็แตกสลายหมดสภาพเดิมของมันไป ไม่มีอะไรเป็นอนัตตา เพราะฉะนั้นธรรมะปฏิบัติที่ถูกต้องจะต้องปฏิบัติแล้วก็ปล่อยวาง หลวงพ่อวัดปากน้ำจึงสอนให้หยุดในหยุดกลาง เบื้องต้นหยุดความชั่ว ทางกาย ทางวาจาและทางใจรวมทั้งกิเลสที่วอนเครื่องกันปัญญาด้วย ให้จิตเป็นสมาธิ ถึงจะนำไปสู่การเห็นแจ้งรู้แจ้งสภาพพระธรรม กล่าวคือได้ข้อมูลที่ถูกต้องเชื่อถือได้ตรงประเด็น แล้วเราจึงปล่อยวางการเป็นสังขารทั้งปวง ปฏิบัติไปเข้าถึงคุณความดีในระดับมนุษยธรรม เห็นกายมนุษย์ มนุษย์ละเอียดก็ไม่หยุดเพียงนั้น ปฏิบัติอาศัยคุณความดี ของกายมนุษย์ละเอียดถึงเทวธรรม หยุดในหยุดกลางหยุดกิเลสที่มันละเอียดไปตามลำดับ ไม่ยึดถือ ก็จึงจะเข้าถึงเทวธรรม และถ้าเป็นเทวธรรม ยังต้องหยุดในหยุดกลาง จนต้องอาศัยเทวธรรมปฏิบัติเต็มฐานจนถึงพรหมธรรมถึงอรูปพรหม ก็ยังต้องหยุดในหยุดกลาง ของอรูปพรหมคือการปล่อยวาง ปล่อยวางทั้งหมดคือคุณธรรมที่เราได้สั่งสมมาตั้งแต่อดีตนับภพนับชาติไม่ถ้วนเป็นบุญเป็นบารมีเป็นอุบารมี ประมัตตะบารมี มันส่งผลให้เราเป็นถึงอสังขาร หรืออสังขารคือธรรมกาย ธรรมกายนั้นถ้าเป็นธรรมกายใหม่ๆ จัดว่าเป็นโคตะภูมิพระกิเลสยังประสมปนเปอยู่ เหมือนผ้าขาวแต่ติดฝุ่นติดอะไรแบบนี้ เราต้องซักต่อไปจนให้มันใสสะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีอะไรติด. นั่นก็คือปฏิบัติจนละสัญญาได้. ถึงธรรมกายแล้วต้องปฏิบัติจนถึงจนละสัญญาได้ นั่นแปลว่าต้องเข้าใจสภาวธรรมทั้งหมดที่กล่าวมา ว่าเป็นอย่างนี้จริง ทุกข์ อนัตตาและปล่อยวาง แล้วจึงจะปฏิบัติถึงพระธรรมกาย เป็นธรรมกายแล้วก็ต้องปฏิบัติจนละสัญญาได้เป็น โสตาปัตติมรรคโสดาปัตติผล และปฏิบัติไปเรื่อยเรื่อยจนถึงพระนิพพานเป็นมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่ามรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ นั้นแหละคือพระธรรมกาย และธรรมที่รวมกันเป็นหมู่เรียกว่าธรรมกายนั้นเห็นได้ก็เห็นได้ เห็นไม่ได้นั้นก็คือคุณไม่รู้จัก แต่ถ้ามันเห็นได้มันเห็นได้ด้วยอะไรละ ไม่ใช่การเห็นได้ด้วยทิพย์จักขุ ไม่ใช่บังสะจักขุ และไม่ใช่แค่สมันต์ประจักษ์ของพรหมและอรูปพรหม. แต่เลยนั้นไปเป็นจักขุของพระธรรมกายเป็นญาณทัศนะแล้วมันไม่ใช่เป็นการมองเห็น เห็นแจ้ง นำไปสู่เห็นแจ้งแทนตลอด ว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา พระพุทธเจ้าได้ตัดแสดงว่าเราไม่ใช่เบญจขันธ์ ไม่ใช่รูป ไม่ใช่เวทนา ไม่ใช่สัญญาสังขารวิญญาน แต่เราธาตุคือธรรมกาย ธรรมกายตรัสรู้ว่ามีอยู่อย่างนี้ มีอยู่และในนิพพานเมื่อทำแล้วก็สามารถเข้าถึงอาณัติตนนิพพานไปรู้ไปเห็นได้ ว่าพระนิพพานธาตุของพระอรหันต์ตั้งแต่พระพุทธเจ้าลงมาถึงพระอรหันต์สาวก ก็คือธรรมกายตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ธรรมกายตรัสรู้ของพระปัจเจก ธรรมกายตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าของพระอรหันต์ เพราะฉะนั้นการปฏิบัติที่ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือหรือได้ถูกต้องตรงประเด็นต้องทั้งเข้าถึง ต้องทั้งรู้ ทั้งเห็น และทั้งเป็น เป็นขั้นๆไปเป็นความดีระดับมนุษยธรรมไปถึงนิพพาน สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน. วิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยเกิดสฬายตนะ เป็นปัจจัยเกิดผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทานภพชาติ อยู่ในตัวเรานี่เอง นี่คือการปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกาย ถึงพระนิพพาน เพราะเราละอุปาทานในเบญจขันธ์ของกาย ตั้งแต่กายปัจจุบันจนถึงกายพระนิพพาน

พระสมุห์สุรินทร์ รตนโชโต ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ชี้นำในเรื่องของความทุกข์ปลูกศรัทธา พระพุทธเจ้าแนะนำเสนอหรือว่าแสดงธรรมให้กับประชาชนทั่วไป โดยยกเหตุผลเป็นเรื่องของความทุกข์ ชี้นำให้ประชาชนทั่วไปเห็นทุกข์ เพราะว่าในจิตใจของคนทั่วไปไม่มีกิเลส แล้วก็ถูกความทุกข์ในด้านต่างๆบีบคั้น ก็เลยยกเหตุผลในด้านทุกข์ขึ้นมาที่จะแสดงอุปมาอุปไมย ยกตัวอย่างให้เค้าดู เมื่อเค้าเกิดศรัทธา เค้าก็จะนำมาซึ่งการปฏิบัติ เรียกว่าจะเป็นการให้ทานการรักษาศีลหรือว่าเป็นคนที่มีระเบียบวินัยการแนะนำให้เค้าที่จะแสดงให้เค้า เห็นถึงเหตุและผล เหตุผลที่เป็นจริง เหตุผลที่พิสูจน์ เหตุผลตามความเป็นจริง เค้าก็จะเกิดปัญญา พอมันเกิดปัญญานี้ ปัญญาตัวนี้จะย้อนกลับมาสนับสนุนความศรัทธาของคน

วิธีะแปลว่าความภาคเพียรหรือมีความขยันหมั่นเพียร วิธีการให้เกิดวิธีะก็คือแนะนำให้ว่าจะเป็น เณรจะเป็นพระหรือว่าจะเป็นแม่ชีคือญาติโยมทั้งหลายให้มีความตั้งมั่นอยู่หน้าที่ ซึ่งความตั้งมั่นในหน้าที่เป็นคนรักษาเวลา เป็นคนรักษาหน้าที่ ที่ตัวเองได้รับผิดชอบต่อหน้าที่และก็ขอให้ทำให้สม่ำเสมอการสำนึกนั้นให้สม่ำเสมอเท่ากับว่า รักษามาตรฐานหรือรักษาคุณภาพของตัวเองให้สม่ำเสมอเมื่อได้รับมอบหมายอย่างพระเรามีหน้าที่สวดมนต์เมื่อเราได้รับมอบหมายหน้าที่อื่นใดเราก็จะต้องรักษาหน้าที่เอาไว้จะต้องต่อสู้กับความเกียจคร้าน ต่อสู้เอาชนะในด้านอารมณ์ที่มักจะมีความขี้เกียจ ความเห็นแก่ตัวแล้วก็สอนให้รู้จักว่าเป็นผู้เสียสละ อันนี้สำคัญมากถ้าหากว่าเราไม่รู้จักมันก็จะสอดคล้องกับคำว่าบริหารซึ่งคนทั้งหลายก่อนที่จะมาเป็นผู้นำ คือว่าก่อนที่จะก้าวเข้ามาสู่ความเป็นผู้บริหารเราจะต้องฝึกฝนบริหารตนเอง ฝึกตนบริหารตนเองคือมีความวิธีะ ที่นี้เราชี้ให้เค้าเห็น คนขี้เกียจคนไม่มีความรับผิดชอบในหน้าที่เป็นยังไง แล้วคนที่มีความภาคเพียร ความวิธีะ อุตสาหะที่จะปฏิบัติหน้าที่นั้นให้สำเร็จเป็นระยะเวลายาวนาน เป็นหลายๆปี ทำอยู่อย่างนั้นจนคนเห็น จนคนเห็นในการกระทำนั้นเป็นการเผยแผ่หรือการกระทำเค้าก็จะเกิดศรัทธา พอเกิดศรัทธาแล้วนี้ เราจึงจะเห็นจะได้รับผลที่เราทำลงไปเราก็จะทำให้มีความปิติแล้วก็ชื่นชมยินดีในความดีที่เราได้ลงมือทำ ซึ่งมันเป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลา กว่าที่จะเห็นคนใดคนหนึ่งทำความภาคเพียรอย่างนี้ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงพระสรรเสริญ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงดำนิผู้ที่เกี่ยวข้อง การงานคั่งค้างปล่อยปะละเลย การงานพอกพูน ย่อมเป็นอัปมงคล วิธีะความเพียรเป็นสิ่งที่ขัดเกลา สิ่งใดที่ทำให้เราตั้งมั่น อยู่ในสิ่งนั้นๆ มีคำกล่าวของครูบาอาจารย์ หลวงปู่ชา สุภทฺโท ขี้เกียจก็ต้องทำ ขยันก็ต้องทำ เพราะว่าทั้งขี้เกียจและขยันมันคืออารมณ์ บางครั้งเรามีความขยันมีความอยากจะทำอย่างแรงกล้าในงานนั้นๆ บางครั้งมันเกิดความขี้เกียจ ท้อแท้ ท้อถอย หหมดเรี่ยวแรงกำลังใจ เราก็จะทอดธุระ งานนั้นมันก็ไม่สม่ำเสมอ เมื่อเกิดการไม่สม่ำเสมอ เราก็จะเสียเครดิตจากคนที่มองเราอยู่

แรงจูงใจหรือว่าเทคนิคในการเผยแผ่นี้ อันนี้เรื่องหลักในการเผยแผ่ คนเรามีทุกข์อยู่ แล้วที่นี้คนที่มายังวัด มีความทุกข์ที่แตกต่างกันออกไป บางคนก็ทุกข์เพราะปัญหาครอบครัว บางคนก็มีความทุกข์ด้านการเงิน บางคนมีความทุกข์ในด้านสุขภาพ ร่างกายเจ็บไข้ได้ป่วย เพราะฉะนั้นทุกคนล้วนแล้วแต่มีปัญหาคือความทุกข์ แล้วเค้ามาหาเราเค้าต้องการที่พึ่งว่าเราจะแนะนำหรือว่าชี้นำอะไรให้เค้าได้บ้างบางทีก็ต้องพูดเป็นกรณีๆไป ยกตัวอย่างเช่น คนนี้มีความทุกข์ในด้านครอบครัว สามีภรรยาไม่มีความสุข มีปัญหาครอบครัวอยู่ตลอดเวลาที่ต้องแนะนำในหลักธรรมคำสั่งสอนของ

พระพุทธเจ้าในเรื่องการอยู่กันแบบใช้ธรรมะ แบบที่เรียกว่า ฆราวาสธรรม ซึ่งแจ้งไปแล้วก็จับสาเหตุว่าที่เค้ามีทุกข์นี้เค้าขาดธรรมะตัวไหน ฆราวาสธรรมก็อธิบายไป ข้อที่ ๑ สัจจะ ทมะ จาคะ ขันติ ก็พิจารณาว่าคนนั้นมีอุปนิสัยที่จะขาดธรรมะข้อไหน ก็แนะนำให้เค้าไปประพฤติ ปฏิบัติ เช่นคนนี้ไม่มีสัจจะ เราเคยรับปากรับคำกันแล้วตกลงกันแล้วในครอบครัวว่าเรามีกฎกติกาในระหว่างสามี ภรรยา ที่เราคุยตกลง ตกปากรับคำฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตาม คำมั่นสัญญาที่ให้กันมากเกิดปัญหา เกิดอารมณ์ มีปากมีเสียงกันถึงขั้นรุนแรงถึงลงไม้ลงมือ แต่ถ้าหากว่าใช้พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจะสั่งสอนเป็นขั้นๆไป ถ้าหากเราพูดคุยกันแล้วถึงเรื่องกฎระเบียบ อีกฝ่ายหนึ่งไม่รักษาคำพูด เราต้องรู้จักทมะ แปลว่าข่มใจ เรือข่มอารมณ์ เราก็ต้องใช้วิธีการที่ว่า ความโกรธมันไม่ได้มีมาครั้งนี่ครั้งแรก มันเข้ามาสู่อารมณ์ มาสู่จิตใจเรา ความโกรธครั้งที่แล้วมันเข้ามาแล้วเรามีอาการอย่างไร ตัวสั่น เสียงสั่น ทูรันทุราย มีความทุกข์ด้านร่างกายและจิตใจแต่ถ้าเราไม่มีสติระงับอารมณ์หรือข่มอารมณ์ไม่ทัน เราก็จะแสดงอาการหรือออกมาทางร่างกายโดยการประทุษร้ายบานปลายถึงขั้นลงไม้ลงมือ ถึงขั้นต้องไปแจ้งความติดคุกติดตาราง ถึงขั้นหมดอนาคต ถ้าเราระวังใจไม่อยู่อาจจะติดคุกหรือฆ่ากันตาย แล้วอนาคตเราก็จะดับลง พ่อแม่พี่น้องอันเป็นที่รักจะได้รับความทุกข์ แสดงว่าครั้งที่แล้วเราโกรธ พຽງนี้เราจะโกรธใหม่ ถ้าพຽງนี้เราโกรธใหม่เราจะมีมาตรการรับมือกับความโกรธอย่างไร สติเป็นสิ่งสำคัญ ที่จะเอาไว้ในการรู้ระลึกตัว ดูการกระทำของกาย รู้แนวความคิด สติที่จะเอาไว้ใช้ในการรู้ตัว ของตัวเอง บางครั้งความโกรธเป็นประสบการณ์ชีวิต ครั้งต่อไปเมื่อโกรธขึ้นอีกครั้งนี้เราตั้งสติแล้ว ก็เกิดความระงับอารมณ์ได้ ข่มอารมณ์ได้ ในการข่มอารมณ์ที่เจือปนในจิตใจก็คือ ขันติ เราต้องมีขันติ อดทน อดกลั้นต่อการยั่วยุ มันเกิดจากเหตุปัจจัยภายนอก เหตุปัจจัยภายนอกคือตาเห็นหูได้ยิน จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส เป็นเหตุปัจจัยที่จะกระตุ้นอารมณ์ที่เกิดขึ้น เค้าเรียกว่าเกิดการยั่วยุจากภายนอกที่บีบคั้นภายในจิต บางครั้งบางครั้งยากตัวอย่างว่า ภรรยาที่ดี สามีก็ดี ที่ตกปากรับคำบางทีก็ไม่ได้ตั้งใจ ที่จะผิดแต่บางครั้งสถานการณ์ มันสร้างสถานการณ์ให้อีกฝ่ายดูเหมือนผิด ที่นี้เราสังเกตใหม่ว่าเมื่อสามีและภรรยาตกปากรับคำไปแล้ว ฝ่ายภรรยาผิดคำพูดแต่ทำไมสามีจึงไปโกรธภรรยา เสียใจกับสิ่งตรงข้ามทำผิด ทั้งๆ ที่เค้าหน้าจะเป็นฝ่ายเสียใจในการกระทำของเค้า แต่ทำไมเราจึงไปรู้สึกโกรธ รู้สึกเป็นทุกข์ประเด็นที่เค้าทำทำไมไม่หันกลับมามองตัวเองว่าเรายังรักษาคำพูดได้อย่างที่พูด เราควรจะหันกลับมามองความดี ถ้าเราทำได้เราต้องยึดมั่นในความดีอันนั้นไว้มองความดีของตนเองจะได้ลดความทุกข์ ในข้อจาละ จาคะก็คือ การบริจาคการให้ เราอยู่ด้วยกันสามี ภรรยา เมื่อถึงวันเกิดเราก็ให้ของขวัญถึงวันครบรอบนี้นั้นเราก็มี ของขวัญ ของกำนัลติดไม้ติดมือให้อีกฝ่ายหนึ่งจรโลงใจสดชื่น อย่างนี้ก็คือการให้ทาน เพราะฉะนั้นถ้าหากศึกษาธรรมะในข้อ ฆราวาสธรรม 4 มันเหมือนโยเยแมลงมุมที่โยเยโยเยเป็นเหตุเป็นผลค้ำจุนถึงกันหมดสะท้อนถึงกันหมดเกี่ยวพันกันทั้งหมด ทั้งหมดนี้ครอบครัวมีความสุข อันนี้ในเคลสที่หมายถึงคนมีครอบครัว อันนี้เมื่อเค้าฟังคำพูดเรา เค้าคิดตามอย่างสมัยพุทธกาล เรารู้พระไตรปิฎกคนนั้นฟังธรรมของพระพุทธเจ้าส่งกระแสจิตตามพิจารณาตาม เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงธรรมจบ ความจริงคำว่าบรรลุมรรคถึงก็คือเข้าใจในธรรมะของพระพุทธเจ้าอย่างแจ่มแจ้งจึงมีคำพูดที่ว่ารู้แจ้งแทงตลอด แต่ศรัทธาโดยการตั้งใจฟังด้วยใจที่ไม่มีอคติ อันนี้คือเหตุสำคัญปัจจัยสำคัญคือศรัทธาเป็นที่ตั้ง ขณะฟังก็ไม่มีอคติ ฟังแล้วก็คิด

ตามไป เอาเหตุเอาผลมาปะติดปะต่อผูกโยงกันจนตัวเองเข้าใจในเหตุผลเมื่อถึงความเข้าใจในสิ่งที่พระพุทธเจ้าแสดง เมื่อนำเอาสิ่งนั้นไปใช้เรียกว่าปฏิบัติเอาไปลงมือกระทำเมื่อลงมือกระทำในสิ่งนั้นแล้วผลมันก็เปลี่ยนจากเดิมไป เพราะว่าถ้าเหตุเปลี่ยนผลก็ต้องเปลี่ยน แสดงว่าคนทั้งหลายมีความเข้าใจที่ผิด เป็นเครื่องนำที่มีกิเลส ถ้ามีความคิดที่ถูกต้อง ความคิดที่เป็นสัมมาทิฐิ มีความเห็นที่ถูกต้อง แล้วก็นำความเห็นที่ถูกต้องไปปฏิบัติ ถ้าทั้งสามและภรรยาทั้งสองฝ่ายใช้หลักธรรมอันนี้ในการอยู่ร่วมกัน บ้านนั้นจะกลับเป็นวิมานทันที เคยได้ยินเรื่องพระยาสกุลบุตร ถ้าวิเคราะห์กันแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วที่ไปโปรดปัญจวัคคีย์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	:	นางณัฏฐนาถ ศรีเลิศ
เกิด	:	วันที่ ๒๔ เดือน ตุลาคม พ.ศ ๒๕๑๒ ปีระกา
ภูมิลำเนา	:	เลขที่ ๘๙/๙๙๒ ม.๕ หมู่บ้านเพอร์เฟ็ค พาร์ค พระราม ๕ ถนนกาญจนาภิเษก ตำบลบางแม่นาง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี รหัสไปรษณีย์ ๑๑๑๔๐
วุฒิการศึกษา	:	ธ.ศ เอก., ป.วค., ศศ.บ., พธ.บ., พธ.ม. English Certificate , UK พ.ศ.๒๕๓๓ – ๒๕๓๔ พ.ศ. ๒๕๓๙ ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ เอกการประชาสัมพันธ์ สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา พ.ศ. ๒๕๔๘ ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต คณะพุทธศาสตร์ สาขาพระอภิธรรม รุ่นที่ ๕๐ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๘ ธรรมศึกษาชั้นเอก วัดเสมียนนารี พ.ศ. ๒๕๔๗ ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู คณะครุศาสตร์ รุ่นที่ ๑๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๒ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑๘ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
หน้าที่	:	ครูสอนปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา โรงเรียนพุทธศาสตร์วิทยา วัดสุทธาวาส พ.ศ. ๒๕๔๗ – ๒๕๕๒ อาจารย์พิเศษ พ.ศ. ๒๕๕๓ โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร อาจารย์ประจำหลักสูตร และเลขานุการ สาขาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๖๐ จนถึงปัจจุบัน
ที่อยู่ปัจจุบัน	:	เลขที่ ๘๙/๙๙๒ ม.๕ หมู่บ้านเพอร์เฟ็ค พาร์ค พระราม ๕ ถนนกาญจนาภิเษก ตำบลบางแม่นาง อำเภอบางใหญ่ จังหวัด นนทบุรี รหัสไปรษณีย์ ๑๑๑๔๐